
3 1761 08148617 7

ERINDRINGER FRA REJSER I ITALIEN.

ERINDRINGER

FRA

REJSER I ITALIEN.

AF

C. ST. A. BILLE.

ANDEN DEL.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO.

1878.

Anden Del.

Rom.

An diesen Ort knüpft sich die ganze Geschichte der Welt an, und ich zähle einen zweiten Geburtstag, eine wahre Wiedergeburt, von dem Tage, da ich Rom betrat.

Goethe, Italienische Reise.

Ingen Tid i mit Liv have alle Livsaander i mig været højere stemte, ingensinde været i friere og svingfuldere Bevægelse end i det Halvaar, jeg har henlevet i Rom, ... Tidsrummet af den rigeste, højeste og frugtbareste Livsnydelse.

H. N. Clausen, „Optegnelser om mit Levnets og min Tids Historie."

ROMERLIV.

Man nærmer sig Rom med Hjertebanken. Naar man nordfra har passeret Monte Rotondo og den fra Garibaldis Nederlag i 1867 bekjendte Egn om Mentana, voxer Peterskuppelen, som man af og til har kunnet øjne i det Fjerne, med hvert Minut; men snart er der andre Kupler og Taarne, som stige frem af Husmasserne og skjule den for os. Banen gjør et stort Sving, den forlader Tiberen, som den længe har fulgt, og passerer Anio; vi see hen over Campagnaen til Albaner- og Sabinerbjergene, Landevejen ved Siden af os er den gamle Via Salara, den brede Port i Muren, som vi stile hen imod, er Porta Maggiore, nu aabner selve Muren sig for os, vi kjøre hen imellem underlig øde Marker med spredte Huse, den runde Ruin der tilvenstre, fortæller man os, er Templet Minerva Medica, den høje Façade histhenne, fra hvis Kant de fritstaaende Statuer tegne sig i skarpe Profiler imod Himlen, er Laterankirken. Om et Øjeblik bøje vi ind paa Banegaarden, om hvilken vi vide, at den er opført paa Levninger af Diocletians Thermer, og at man nede i Bunden, lige under en af Ventesalene, har fundet Spor af *agger Servii Tullii*, den Grav og Vold,

som den næstsidste af Roms Konger opkastede til Beskyttelse for den unge By. Men i det Øjeblik, da Toget løber ind paa Banegaarden, forsvinde med Eet disse Minder om Oldtiden og Middelalderen, der foregaaer en pludselig Dekorationsforvandling, og man befinder sig i en ganske moderne By. Paa Banegaarden er der den sædvanlige Jernbanetummel, man maa slaaes med Dragerne for at komme til sin Bagage, Agenterne for de mange Hoteller omringe de Rejsende og skrige omkap med hverandre for at anbefale deres Firmaer, udenfor holde lange Rækker af Omnibusser og Droschker, fra hvilke der lyder et nyt Babel af Raab. Er man endelig lykkelig havnet med sit Selskab og sit Gods i et Kjøretøj, og kaster man Blikket omkring sig, seer man et helt nyt Kvarter, med brede, regelmæssige Gader og høje, kaserneagtige Huse. Pladsen foran Banegaarden er endnu kun halvt færdig, dens Anlæg staae i deres grønne Ungdom, der er mere Støv end Skygge. Det gaaer rask hen over Pladsen, forbi et stort Vandspring, hvor en kolossal Karrikatur af en Moses slaaer Vandet ud af en Klippe, derpaa ind i en stejl Gade, hvis Navn, Via di S. Susanna, vi læse os til paa Hjørnet, saa tilvenstre ned ad Via S. Nicolo di Tolentino, der udmunder paa et lille Torv med et Vandspring i Midten. »Piazza Barberina« staaer der paa Hjørnet. Er denne lillebitte Plet den berømte Piazza Barberina? Er denne Figur, der gjennem en Muslingeskal sender en fin Vandstraale højt op i Vejret, Berninis navnkundige Triton? — Ja vist er det! — Det gaaer fremdeles nedad gjennem Via del Tritone, en smal og snavset Gade, fuld af Vogne og Fodgængere, fra hvis Butiker og Beværtningssteder en fedtet, branket Os

strømmer ud, derpaa gjennem en Labyrinth af krogede Stræder og Gyder, indtil vi bøje tilhøjre ud i en lang, smal Gade, for hvis Ende der viser sig imod Luften en tynd Linie som af en Obelisk. Hvad er dette? — Det er Corso, kjære Nyankomne! — Corso? Denne trange Gade næsten uden Fortouge og indeklemt imellem høje Huse med Butik ved Butik, er det Corso? Karnevalets og Hestevæddeløbenes Corso? Umuligt! — Jo, saa min Sjæl og Salighed er det Corso; vær nu ingen vigtig Kjøbenhavner!

Hotellet er i den kosmopolitiske Stil, et Karavanserai med skrammereret Portier, Oberkellner og Kellnere i sorte Klæder og hvide Halstørklæder. Man veed ikke, om der er Plads; maaskee paa fjerde Sal og ud til Gaarden; hvor længe vil Herskabet blive? — Man vil helst dvæle saa kort som muligt paa dette uhyggelige Sted, om hvis Priser man i Forvejen har hørt Et og Andet uden endda at være rigtig forberedt paa den Regning, som man vil faae ved Afskeden. Altsaa maa man tage til Takke med smaa og mørke Rum, der sjelden eller aldrig gjæstes af en venlig Solstraale, og hvis Udstyrelse har et Præg af forloren Elegance. Vover man sig ned til Table d'hôte, forefinder man et broget Selskab af alle Jordens Nationaliteter og en uendelig fransk Spiseseddel; man kunde ligesaa godt troe sig hensat i Luzern eller Genève som i Rom. I Gaderne er Gassen bleven tændt, Folk drive omkring og stirre ind i de oplyste Butiker, betragte Moderne fra Paris eller de nyeste Kobberstik og Fotografier; fra Kaféerne, der ere overfyldte, slaaer den varme Luft og Tobaksrøgen os imøde; Avissælgerne fare raabende afsted med deres *Diritto*... *Libertà*... *Fanfulla*... *Capitale!* Det er saa civiliseret,

som det kan være, en ganske moderne By med en Befolkning, i hvilken det uvante Øje forgjæves søger noget nationalt eller karakteristisk Præg. Er det nu ovenikjøbet saa uheldigt, at det falder ind med daarligt Vejr, og at Gaden pludselig fyldes med Paraplyer, saa bliver det rent galt. Man seer modløs paa hinanden og sukker: »Herre Gud! Er det Rom?«

De Fleste, som første Gang besøge den evige Stad, begynde vistnok med at gjennemgaae en saadan Introduktion af Skuffelse. Sagen er, at Rom bestaaer af tre Hovedlag: den antike By med Templerne, Statuerne, Ruinerne; Pavedømmets og Katholicismens Rom med Kirkerne, Klostrene og Kunstens store Værker; endelig øverst et ganske moderne Samfund, der tager ivrig Del i alle Civilisationens Fortrin og Synder. Ligesom den mythologiske Chimæra er Rom sammensat af tre heterogene Skikkelser: et Stykke Imperator, et Stykke Munk eller Kardinal og et Stykke Pariserdame. De forskjellige Lag ligge snart hvert for sig, snart ere de sælsomt arbejdede ind i hverandre; det er ikke nogen ganske let Sag at finde sig tilrette imellem dem og at naae det rette Standpunkt for Opfattelsen. Men allerede efter et Par Dages Forløb begynder Øjet at oplades. Den første Vandring til Capitolium, Forum og Coliseo aabenbarer som med eet Slag Oldtidsverdenen. Besøget i Sankt Peter fører midt ind i Præsteværldet, hvis Storhed imponerer, selv førend den endnu er ret gaaet op for Bevidstheden. Fra Lateranet, fra Santa Maria Maggiore iler Blikket hen over den grønne Campagna til den dejlige Ramme af Bjerge, hvor hver Plet er rig paa store historiske Minder. Fra Acqua Paolas eller Monte Pincios høje Terrasser

overskuer man hele den evige Stad med dens talløse Taarne, Kupler, Spir og Paladser og modtager Indtrykket af dens uendelige Storhed og majestætiske Skjønhed. Hvad der syntes smaat, voxer og bliver stort, det Store bliver fatteligt og kommer os nærmere. Gjennem den moderne Fernis dukker der Mere og Mere frem af det Oprindelige; i Gaderne, i Bygningerne, i selve Folket lære vi at see Foreningen af det Gamle og det Nye, de historiske Minder og de nationale Ejendommeligheder frigjøres for den ydre Skal, som først hildede Synet, og det varer ikke længe, førend den Fremmede med Henrykkelse siger til sig selv: »Ja, dette er Rom, dette er den evige Stad, som ikke har sin Lige i Verden: Hil Dig, *Roma, caput mundi, qui regis orbis frena rotundi!*«

Man er nødt til at begynde sit Ophold paa et Hotel, men det er kjedeligt, dyrt og usundt. Saa hurtig som muligt bør man søge at finde en privat Lejlighed, og der er ingen Mangel paa saadanne, baade for enkelte Personer og for hele Familier. I de egenlige Fremmedkvarterer er saa at sige hvert Hus indrettet paa at huse Rejsende, og der er mange romerske Familier, som ikke have noget andet Erhverv end det at leje Værelser ud i de sex eller syv Maaneder af Aaret, hvor den fremmede Trækfuglskare føjer sine mange Tusinder til Byens faste Befolkning. Huslejen er stegen stærkt, siden Rom blev Italiens Hovedstad, den er ikke langt fra at være det Dobbelte imod for ti Aar siden, hvor der dog allerede klagedes over opskruede Priser; der gjentager sig her ganske det samme Fænomen som i Florents, hvor ligeledes den pludselige Tilvæxt af det utrolig store Antal Embeds- og Bestillingsmænd i

Ministerierne med eet Slag forrykkede Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel af Beboelseslejligheder, og skjøndt der i de fem Aar fra 1872 til 1877 vistnok er bygget Mere i Rom end i de foregaaende fem Aarhundreder, er der endnu ikke kommet Ligevægt i Tingene. Enkelte Værelser haves til alle Priser, fra 40 eller 50 Lire om Maaneden og højere op. For en velbeliggende Lejlighed paa fire ordenlige Værelser, nogenlunde vel udstyrede, med Linned, Dækketøj, Porcellæn, Glas osv., maa der nu betales fra 400 til 600 Lire*) om Maaneden efter Beskaffenheden, med et Afslag, naar Lejemaalet sluttes for den hele Saison; men hertil kommer da sædvanlig endnu et Tillæg for Opvartningen *(servizio)*, og man maa være meget omhyggelig med at akkordere om denne for at faa alle de Smaating med, som vi Nordboere ere vante til at ansee for medindbefattede i Begrebet, men som efter romersk Opfattelse ikke høre dertil, saasom Børstning af Klæder og Skotøj, Byærinder osv., hvorimod Madlavning indtil en vis Udstrækning sjelden volder Vanskeligheder. Det er af stor Vigtighed, at der er Sol paa alle Værelser, og i denne Retning er det klogest ikke at stole paa Udlejerens Forsikkringer, thi disse gaae altid ud paa, at der er Sol hele Dagen, man bør selv forvisse sig om Forholdet; heller ikke maa man skye den Ulejlighed at undersøge alle Lokaliteterne, ogsaa dem, der ikke gjerne højt omtales, og Romerne lide heller ikke i denne Retning af nogen falsk

*) Naar man medregner Forskjellen imellem Guldfrancs og de Papirspenge, som endnu ere lovligt Betalingsmiddel i Italien og have *corso forzoso*, blive 3 italienske Lire temmelig nær svarende til 2 Kroner. Kursen varierer noget op og ned, men dette er Gjennemsnittet.

Undseelse, de komme En mere end Halvvejen imøde. Vil man ikke være udsat for at fryse dygtig i Hjemmet, maa man have Jernovn, idetmindste i et af Værelserne; de aabne Kaminer slaae ikke til, hvis Vinteren bliver kold. Gaderne paa Monte Pincio og dets Skraaninger imod Syd og Vest ere mest at anbefale: Via Sistina, Via Gregoriana, Via Capo le Case, Via Porta Pinciana, Piazza Barberina, Via Quattro Fontane osv., men ogsaa i Via due Macelli, Via Angelo Custode, Via Babuino og i Tvergaderne fra den spanske Plads til Corso er der mange gode Lejligheder; paa selve den spanske Plads ere alle Huse optagne af Hoteller og Pensionater, og i Corso ere Lejlighederne mest beregnede paa engelske eller amerikanske Finanser. De romerske Huse ere ikke komfortabelt indrettede, Værelserne ere gjerne uregelmæssige og ligge uhensigtsmæssig for hinanden, Vinduer og Døre ere af den allertarveligste Beskaffenhed, vindskjæve og utætte, Laase og Haandgreb utrolig primitive; Trapperne ere det Værste, de ere saagodtsom altid af Sten, snavsede og mørke, og det er ikke Skik at have Gas inde i Huset, Belysningen indskrænker sig, naar der overhovedet findes nogen, til nogle smaabitte Olielamper, som tændes og slukkes til temmelig ubestemte Tider, og endnu er Voxstablen en nødvendig Ledsager til Gadedørsnøglen. I nogle større Huse har man begyndt at holde Portner, men som oftest maa Gadedøren skjøtte sig selv, og det er meget snurrige Indretninger, som anvendes til at aabne og lukke dem, indtil de aflaases for Natten. De svære, jernbeslaaede Døre i Etagerne med deres smaa Glughuller ere Levninger fra en Tid, da Retssikkerheden lod Mere tilbage at ønske end nu, men endnu

aabner ingen ægte Romer sin Dør uden først at have raabt sit *Chi è?* og modtaget det beroligende Svar: *Amici!* Gaardene ere ofte hyggelige og vakkre, med smaa Haver og rislende Vandspring, med Fletninger af *Canna,* beklædte med Slyngplanter, med aabne Loggier og Terrasser, fra hvilke man seer ind i Nabogaardene eller har større Udsigter over Partier af Byen. Til Brønden eller Fontanen nede i Gaarden fører der sædvanlig et kunstigt System af Snore og Jerntraade fra de forskjellige Etager, hvorved den tomme Spand kan hejses ned og atter drages fyldt op. Vandforsyningen er ogsaa et vigtigt Punkt at lægge Mærke til, førend man fæster sin Lejlighed; Vandet fra *Acqua Vergine (Trevi)* og *Acqua Martia* er ypperligt, det fra *Acqua Felice* er ikke sundt. Den Skik har endnu bevaret sig, at det samme Hus har flere Ejere, saa at En besidder Stuen og første Sal, en Anden de øvrige Etager, og mange Steder forkynde Marmortavler Ejerens Navn. Med Møblementet maa man tage tiltakke, som det kan falde, og ikke stille for store Fordringer hverken til Stil eller Smag eller Farver; det er gjerne al Slags Skrammel, som er samlet sammen uden Sands eller Plan, og man maa kun passe paa, at Mangler ved Stoleben og Bordplader, der successive aabenbare sig, ikke ved Afskeden komme til at figurere med altfor store Beløb paa Extraregningen. Properhed er ikke nogen gjennemgaaende Egenskab hos de romerske Udlejere, men naar man seer sig lidt for, lader Renligheden dog ikke saa særdeles Meget tilbage at ønske. Sengene ere næsten altid gode, Lagener og Vaar skinnende hvide. Tæpper kan man ikke undvære paa de kolde Stengulve, og med dem følger uundgaaelig en af de værste romerske

Plager, Lopperne. Det lader sig ikke nægte: der er Lopper i Rom, ogsaa om Vinteren. Imod dem er der intet Værn; selv om Huset er aldrig saa propert, bringer man disse besværlige Gjæster hjem med sig fra Gader og Stræder, fra Kaféer og Restaurationer, fra Vatikanet og Kapitolium; Taalmodighed, Dødsstraf og persisk Insektpulver kunne mildne Ulempen, men ikke overvinde den; man har altid den Trøst, at om Sommeren er det endnu meget værre.

Naar man efter nogle Dages Forløb har orienteret sig foreløbig i den store By og faaet sig skabt et nogenlunde hyggeligt Hjem, hvor man med Behag kan udhvile sig efter Anstrengelserne og omgive sig med nogle af de tilvante Bekvemmeligheder, begynder først det rigtige Romerliv. Man kan efter sit eget Valg indrette sig paa at tage sine Maaltider hjemme eller tye til offenlige Steder; sin Middag kan man for en billig Pris faae tilbragt fra de mange Restaurationer, hvorfra den hele Anretning transporteres under Eet i store Blikkasser, og til de øvrige Maaltider kan man selv gjøre sine Indkjøb i de tiltalende Udsalgssteder, hvor man snart bliver husvant. I det Hele bør man dog ikke være for meget hjemmesiddende, og vi have altid fundet os saa tiltalte af Samlivet med skandinaviske Landsmænd, at vi for dets Skyld have slaaet af paa vore Fordringer til Levemaaden. Skandinavernes Hovedkvarter er det tarvelige Trattori *Il Genio* i Via due macelli; her samles de gjerne til Frokost mellem 12 og 1 og atter til Middag henad Kl. 7 for derefter at drikke deres Kaffe i *Artisti*, en af de mest snavsede Kaféer i Rom, men saa hensigtsmæssig beliggende for Kunstnerne og de Rejsende,

at man finder sig i de overstøvede Sofaer, de af Fedt glindsende Opvartere og den muddrede Kaffe. Beværtningen i *Genio* udmærker sig mere ved Prisbillighed end ved Overdaadighed, men den er dog ikke saa ringe, som Mange, der ere forvænte ved Rejselivets Luxus, ville gjøre den til; Lokalet er det Værste, men har man vænnet sig til dette, kan man meget godt finde sig i Resten og spise meget antagelig, selv om man efter et Par Maaneders Forløb bliver noget kjed af Ensformigheden her som paa alle andre Restaurationer. Det er overhovedet en Misforstaaelse, at den materielle Side af Livet i Rom skulde lade Meget tilbage at ønske; tvertimod, man lever der fuldt saa godt som i nogen anden italiensk By, findes der end nogle Mangler ved Kjøkkenet, saa opvejes disse igjen ved Fordele i andre Retninger, og Rom har sine særegne Viktualier og Delikatesser, som ikke overgaaes af, hvad berømte Egne frembringe: den fine røgede Skinke *(presciutto)*, de unge Kalkuner, *frittura*'erne, Salaten og flere Gemyser. Altfor substantielt bør man ikke leve dernede, man skal stadig huske paa, at man er i et Klima, der selv om Vinteren ikke stiller saa store Fordringer til Ernæringen som vort nordiske Hjems, og navnlig er det hensigtsmæssigt at ombytte en Del af den animalske Føde, hvortil vi ere vante, med Vegetabilier. Vil man bevare sin aandelige og legemlige Friskhed til at kunne færdes omkring, til at see og nyde, maa man iagttage et forstandigt Maadehold.

Med Anvendelsen af sin Dag kan man aldrig komme i Forlegenhed i Rom. Naar man om Morgenen i den friske, lette Luft, under den klare, blaae Himmel og i det oplivende Solskin træder ud af sin Dør, mødes man strax

af livlige, fængslende Billeder, af et karakteristisk Gade- og Folkeliv. De utallige omvandrende Sælgere, hvis Raab har lydt lige fra Daggry, vedblive at færdes i Gaderne og føre lange Korrespondancer ved Tegn og Interjektioner med deres Kunder oppe ved Balkonen paa tredie eller fjerde Sal, indtil endelig Handelen er afsluttet, og den fede Madamme i hvid Negligé hejser sin Kurv ned efter Fisken eller Salaten eller de laadne Morgensko. Modellerne i deres kunstlede Folkedragt ere paa Vejen til Atelier'erne eller sidde i Solskinnet paa Trappen, indtil Kunstneren kommer, maaskee endnu lidt ør efter den lystige Aften paa Kneipen. En Flok Geder har lejret sig ved Muren, levende og vandrende Mælkebeholdere; Hyrden i sin Faareskindspels og med en spidspullet Hat paa det tykke sorte Haar malker Glasset fuldt for en Soldo, fedt, skummende og uforfalsket. Ved Kirkedøren derovre ligger allerede den forvoxne Tigger og sætter sit fromt-ynkelige Ansigt op, naar en gudsfrygtig Duenna med Anstrengelse løfter det tykt stukne Dørforhæng tilside for at komme ind til Morgenmessen. Skolebørnene komme vandrende med deres Bøger og store Madkurve, thi Undervisningstiden er urimelig lang, og der holdes formeligt Maaltid paa Skolen. Skomageren og Skrædderen ere i fuldt Arbejde, enten ude paa selve Fortouget eller dog lige ved den aabne Dør. Paa Torvet staae Klynger af Campagnoler i deres mørke Kapper omkring de høje Karrer med det karakteristiske Ruf, der kan drejes efter Vinden og Solen. Turisterne med deres røde og brune Rejsehaandbøger begynde deres Dagsgjerning. Der er Nok at vælge imellem: Vatikanets Skulpturer eller Malerisamling, det capitolinske Museum, Gallerierne i Palazzo Borghese,

Doria eller Barberini, Guido Renis Billeder i Palazzo Rospigliosi, Rafaels Malerier i Farnesina, Samlingen i Palazzo Corsini, St. Peterskirken, det lateranske Museum og Laterankirken, Forum og Coliseo, Palatinerbjerget, Rafaels Loggier og Stanzer i Vatikanet, Caracallas Bade, Villa Albani, Casino Borghese, Santa Maria Maggiore, det sixtinske Kapel, Villa Ludovisi, Diokletians Thermer og Santa Maria degli Angeli, Pantheon, Engelsborg — selv denne lange Liste er langt fra at udtømme den Rigdom, som daglig eller dog paa visse Dage af Ugen er aaben for de Fremmede. Timerne indtil Frokosten glide hen i Beundring af de store Fortidslevninger og skjønne Kunstværker, under Vandring paa den klassiske Jordbund, fra hvilken historiske Minder i overvældende Fylde voxe frem for Tanken, i Betragtning og Nydelse af den rige Skjønhed, der er udgydt over denne uforlignelige By, dens vidtstrakte Campagna og den Ramme af blaanende Bjerge, som indfatter Sletten. Til en Afvexling bivaaner man en Kirkefest med Sang af Fra Giovanni i Santa Cecilia, Dødsmessen for en bortgangen Kardinal eller Monsignore i San Ignazio, en Gudstjeneste med Sang i Peterskirkens *Cappella del Coro* eller en *Quarant'ore* i den fashionable San Agostino. Efter Frokosten og en kort Hvile opfordrer den smukke Eftermiddag til længere Kjøre- eller Spadseretoure i det Frie. Vognene ere blevne dyre i Rom, men naar man slaaer sig sammen i Selskaber af passende Størrelse, overstiger Bekostningen dog ikke selv beskedne Finansers Evne. Til alle Sider frembyder der sig en Mangfoldighed af skjønne og interessante Udflugter: til Acqua Paola og San Pietro in Montorio med den vidunderlige Udsigt over hele Rom

med Albanerne og Sabinerne i Baggrunden, og derfra til den herlige Park omkring Villa Doria Pamfili, hvor Dyrene græsse paa Plænerne, og hvor Tusinder af Krager ved Aftentid møde til sladdrende Generalforsamlinger i de høje Pinier; i Villa Borgheses skyggefulde Have, som navnlig ved Foraarstid pranger i yppig og duftende Blomsterpragt; til Ponte Molle og langs Tiberen til Monte Mario med den berømte, enestaaende Pinie og en navnkundig Udsigt over Staden og Campagnen; imod Syd gjennem den øde Del af Rom langs Foden af det nu saa folketomme Aventinerbjerg til »Potteskaarhøjen« Monte Testaccio, den protestantiske Kirkegaard og Cestius-Pyramiden, eller endnu længere bort til den ensomme San Paolo fuori le mura, denne i Campagnens Øde henlagte Pragtbygning, hvis usunde og febersvangre Omgivelser nu synes at ville undergaae en heldig Forvandling ved Hjælp af *Eucalyptus globulus;* ad den appiske Vej til Katakomberne, Circus Maxentius, Cecilia Metellas Grav, Egerias Lund, Bacchus-Templet; ud gjennem Porta Pia, der nu har faaet Navn efter den 20de September, ad Via Nomentana til Kirken Sta Agnese, hvor Pio Nono saa vidunderlig frelstes ved Nedstyrtningen af et Gulv, til det hellige Bjerg, hvor Plebejerne vandt deres første og følgerige Sejr over Aristokratiet, og til den maleriske Bro over Anio. Ved Hjemkomsten er der endnu Tid til en Tour ved Solnedgang paa Monte Pincio, hvor Vognene i lange Rækker kjøre deres bestemt afstukne Linier imellem Klynger af pyntede Spadserende og under Tonerne fra det militære Orkester, som har taget Plads under Palmerne; fra Terrassen, der behersker Piazza del Popolo, see vi Solens røde Kugle gaae ned bag Kuppelen af Sankt Peter

og sende sin sidste gyldne Afskedshilsen hen over Stadens Tage og Taarne til Bjergspidserne ude i Øst. Hjemad gaaer det altid over Piazza del Popolo og gjennem Corso, hvor til Slutning de mange Tusinder af Vogne samles fra deres spredte Udflugter, og hvorfra de saa atter gjennem Sidegaderne sprede sig til Byens forskjellige Kvarterer.

Den sene Middag samler os med Skandinaverne i *Genio* eller, hvis der spores Trang til en Forandring i Ensformigheden, i *Falcone*, *la Torretta*, Fiskekneipen *Trattoria Bucci* i Pescheria delle Coppelle eller, hvis der skal leves højt, hos Morteo eller i *Albergo Nuovo York.* Aftenen endes i et af Theatrene, hvor der ofte spilles fortræffelig Komedie, i den Skandinaviske Forening, hvor Lørdagen er den faste Mødeaften, og hvor der kan være meget muntert, naar først Kredsen har lært hinanden at kjende og er kommen ud over den første Stivhed, eller paa en Vinknejpe, hvor man har sat hinanden Stævne. Stundom forlægges selve Maaltidet til et saadant *Osteria*, saasom til *Croce*, *Vapore*, *Cantina Limiti* eller den for sin Snavsethed og gode Vin berømte Knejpe i Via San Andrea delle valle, alt eftersom det ene eller det andet af disse Steder er paa Mode i denne Saison. Hver medbringer da sine Bidrag til det fælles Maaltid, indkjøbte undervejs hos *Pizzicajuolo*'en og i de mange Fritterier, hvor der steges og brases af hvidklædte Kokke lige ud til Gaden, saa at Ilden fra Spiddene varmer helt hen til Marmordisken; ristede Kastanier, friske Oliven, Brød og let Bagværk kan man faae hos de omvandrende Sælgere, som afsøge Osterierne; kun Vinen tages paa Stedet. Det er lystige Sammenkomster, hvor al Tvang er banlyst, og hvor man hengiver sig til

allehaande overgivne Indfald. De romerske Gjæster af Almuen og den lavere Middelstand, blandt hvilke man færdes, betragte med overlegen Godmodighed de kaade Udlændinge, hvis Munterhed danner en skarp Modsætning til den romerske Gravitet, og trække i det Højeste paa Skuldrene med et forklarende: *matti forestieri!* Sent paa Natten vender man hjem gjennem de tomme Gader, hvor ingen Vægter eller Politibetjent gjør Ophævelser, hvis man tillader sig en Sang eller lidt højrøstet Samtale. Maaskee ender man oppe paa Piazza del Popolo, hvor der paa denne Tid af Døgnet er ganske stille, og hvor man uforstyrret kan tage Plads ved Foden af Obelisken mellem de massive Løver, der udsprude deres rislende Vandstraale, til en munter Samtale eller til en for dette Sted ejendommelig Leg. En Nat mellem Jul og Nyaar sad vi her under en stjerneklar Himmel, og Legen, en Slags romersk Blindebuk, blev proponeret. En Person af Selskabet bliver bunden for Øjnene, snurret et Par Gange rundt og derpaa stillet foran Obelisken med Ansigtet vendt lige ned imod Mundingen af Corso, hvorpaa han med en Ledsager ved Siden marscherer afsted for nu iblinde at finde denne Gade. I Begyndelsen gaaer han rask og sikkert, han holder god Kurs, men saa begynder han at rette paa sin Direktion, Latteren fra Selskabet, der lyder fjernere og fjernere, forøger hans Forvirring, han beskriver større og større Buer, og naar han endelig efter et Par hundrede Skridt standser og faaer Bindet fra Øjnene, befinder han sig i heldigste Tilfælde ved Ripetta tilhøjre eller Via Babuino tilvenstre, men kan ogsaa være kommen helt over til Monte Pincio eller endog

have gjort et Sving om hele Pladsen og staae foran Porta del Popolo. De, som lee højest ad Offeret, komme gjerne selv værst ud af Kursen, naar Touren naaer dem. Og det er slet ikke Vinens Skyld, paa ingen Maade!

I Rom er godt Vejr Reglen, selv om Vinteren, men unægtelig kunne Undtagelserne antage en temmelig stor Udstrækning. Med de nordlige Vinde følger gjerne klar Himmel og let Luft, men ogsaa Kjølighed eller ligefrem Kulde, og det prise Romerne som *bello tempo*. Gaaer Vinden derimod om til sydlige Kompashjørner, stiger Temperaturen, men et graat Skylag bedækker Himlen, det trækker sammen til Regn, som saa holder længe ved med tropisk Overflødighed, og Luften bliver tung, lummer, trykkende; *oggi fa brutto*, sige Romerne. Det er Scirokko-Luften, som vi Alle have hørt saa Meget tale om, den allerede af Horats skildrede *plumbeus auster*, der ikke har skiftet Karakter i alle de siden forløbne Aarhundreder. Nordboen, som med friske Kræfter og stærke Nerver kommer ned til Rom, mærker ikke strax Scirokkoens Virkninger, han befinder sig endog i Begyndelsen ganske vel ved denne milde Varme og føler den som en behagelig Afvexling fra den skarpe Kulde, der ofte hersker paa klare Dage. Men længe varer det ikke, førend hans Modstandsevne er opbrugt, og førend ogsaa han bliver et Offer for Scirokkoens deprimerende og demoraliserende Virkninger. Den lægger sig som Bly om Hovedet, besværer Aandedrættet og forstyrrer Fordøjelsen; Aanden lider næsten endnu mere end Legemet, man bliver trist, gnaven, irritabel, seer Alting graat i Graat, mister Arbejds-

lysten og er i det Hele miserabel. Hvis der af og til forefalder smaa Sammenstød i den lille skandinaviske Kreds, som hver Vinter samles i Rom, og i hvilken der finder meget Samliv Sted, dels i det Hele og dels i mindre Koterier, saa er det Scirokkoens Skyld. Saasnart Vinden atter slaaer om i Nord, ere Alle paany de elskværdigste Mennesker og de bedste Kammerater. I Erindringerne om Romerlivet blæser der altid kun Nordenvind.

Men hvorledes hænger det sammen med Sundhedstilstanden i Rom? — Der er Mange, som nære den Anskuelse, at der i Rom hersker en evigvarende Epidemi af Tyfus og gastriske Sygdomme, af Febre og Forkjølelser, at Ingen kan komme sig igjen, naar han først er bleven angreben, og at en Romerrejse i Grunden er det Samme som at sætte Liv og Sundhed i Vove, saa at man maa prise sin Lykke, hvis man vender levende hjem derfra og ikke lægger sine Ben ved Foden af Cestius's Pyramide. Der peges til Støtte for denne Tro hen paa enkelte Aar, saasom Vinteren 1875—76, hvor det er bekjendt, at der herskede en stærk Tyfus-Epidemi, og paa det forholdsvis store Antal af Rejsende, der have været heftig angrebne i Rom, og af hvilke et kun altfor stort Antal ere døde; selv fra den allerseneste Tid foreligger der sørgelige Erfaringer i denne Retning. Det stemmer jo desuden kun altfor vel med det Ry for Usundhed, som Rom har havt gjennem alle Tider, selv i Republikens og Kejserdømmets Dage, men endnu mere i Middelalderen, efterat Campagnaen var fra veldyrkede Agre forvandlet til en sur og sumpig Ødemark, og efterat store Kvarterer af Byen vare blevne til

Haver, Marker og Tomter. Der var Malaria over disse Egne, førend Rom blev bygget og Campagnaen blev opdyrket; den veg tilbage for Bebyggelsen og Agerbruget, men tog atter sit Rige i Besiddelse, hvor Husene forsvandt, og hvor Plougen ophørte at fure Jorden. Det Skudsmaal, som Pier Damiani, den berømte Munk og Bodsprædikant, Ophavsmanden til Flagellanternes religiøse Forvildelser, omtrent ved Aaret 1000 gav Pavestaden, menes at have fuld Sandhed endnu den Dag idag:

Roma, vorax hominum, domat ardua colla virorum,
Roma, febrax febrium, necis est uberrima frugum.
Romanæ febres stabili sunt jure fideles:
Quem semel invadunt, vix a vivente recedunt!

Og dog er denne Dom fuldstændig uretfærdig, naar den uden videre anvendes paa alle Aarstider og paa alle Kvarterer af Rom. Fra Juni til hen i Oktober er Heden trykkende, og fra Campagnaen gaaer en giftig Luftning af *Malaria* hen over Byen; det er uimodsigelig en meget usund Aarstid, og Fremmede taale endnu mindre end Romerne denne tunge, sløvende, febersvangre Varme, skjøndt jeg har talt med Kunstnere og Andre, som have gjennemlevet flere Sommere i Rom uden at spore nogen væsenlig Ulempe deraf, fraregnet det øjeblikkelige Besvær af en Varme paa 30 til 35 Grader. Ligeledes er der utvivlsomt store Strækninger af Byen, hvor der til alle Aarstider er usundt, saaledes Aventinerbjerget, Coelius og Esquilinerhøjen, hvor nu de store nye Kvarterer anlægges, og hvor den efter Aarhundreders Hvile oprodede Jord udsender mange skadelige Dunster. Men den gode Del af Rom, Egnen omkring Monte Pincio og Gaderne i den nu tættest

bebyggede Del af Staden, hvor i gamle Dage Campus Martius laae, afgiver i Tidsrummet fra midt i Oktober til hen i Maj eller Juni efter min bedste Overbevisning et saa sundt Opholdssted som nogen By i Europa. Der kan ganske vist indtræffe Epidemier her som andetsteds, Rom er ikke mere sikkret imod Tyfussygdomme end Paris eller Kjøbenhavn eller St. Petersborg, men man maa ikke paa nogen Maade gjøre Rom ansvarligt for alle de farlige eller dødelige Tilfælde, der opstaae blandt de Rejsende; de fleste af dem ere selvforskyldte. Mange bilde sig ind, naar de ere paa Rejse, at kunne sætte al Forsigtighed tilside, de storme løs paa deres Legeme, saaledes som det aldrig vilde falde dem ind hjemme, og ere selv Skyld i, at en lille Upasselighed voxer op til en livsfarlig Sygdom. Begynde tidlig om Morgenen at jage om, løbe sig varm paa de lange Afstande, derpaa gaae i flere Timer omkring i kolde Samlinger paa isnende Marmorgulve, saa efter et hastigt Maaltid styrte afsted paany til lange Vandringer, snart i brændende Sol og snart i gravkold Skygge, efter alle disse Anstrengelser sætte sig sulten og tørstig til en substantiel Middag med meget Kjød, en rigelig Dessert og en stor Fogliette Vin, tilbringe Aftenen i et overhedt Theater eller sidde til langt ud paa Natten i et lystigt Lag og endelig vende hjem til uopvarmede Værelser og maaskee en Seng med et enkelt Tæppe — dette er kun altfor ofte i Korthed det hygiejniske Referat af en Tourists Dag, og et saadant Liv kan end ikke et Jernhelbred længe modstaae. Mange komme fra Venedig eller Milano eller Neapel med en kun halvt helbredet Mavesvaghed, og hvis de da tage saaledes fat, eller

hvis de tildrage sig den mindste Forkjølelse, saa ere de Sygdommens sikkre Bytte. For dem, som leve paa Hotellerne, opstaaer en særlig Fare for Smitte ved den utrolig slette Indretning af Latrinerne, fra hvilke den giftige og forpestende Stank gjennemtrænger Gange og Soveværelser. Bryder Sygdommen først ud, er den i Reglen baade farligere og langvarigere end hjemme, man helbredes langsommere i Rom, og Rekonvalescensen tager ligeledes længere Tid. Men med jevn Forsigtighed og Iagttagelse af de Sundhedsregler, som Fornuften foreskriver og romersk Erfaring bekræfter, er det i Vinterhalvaaret forholdsvis let at bevare Sundheden. En Hovedsag er det at være hverken for let eller for tungt paaklædt; en tyk Vinterfrakke eller en stærkt vatteret Kaabe kan volde fuldt saa farlige Forkjølelser som en altfor tynd og luftig Paaklædning; man maa rette sig efter den i Dagens Løb vexlende Temperatur og ikke være for magelig til at skifte Dragt. Et udmærket Klædningsstykke netop for dette Klima er den store romerske Kappe; den hænger let og kjølig paa Skulderen, naar det er varmt, og svøbes tæt om Bryst og Mave, saasnart der kommer en kjølig Luftstrøm; men det er ikke Alle givet at bære den romerske Kappe med Anstand, kun Efterkommerne af de ægte gamle Sabinere og Latinere formaae at kaste Togaen i de rette Folder. I vore Dage er heldigvis Plaid'en opfunden, og den erstatter ved forstandigt Brug det romerske Klædebon. Jeg har altid fundet, at naar man passer lidt paa sig selv og undgaaer Extravagancer, nyder man i Rom et fortræffeligt Helbred og mærker mindre til Legemets smaa Skrøbeligheder end de fleste andre Steder,

hvortil det vel ogsaa bidrager, at Aanden er saa optagen af de mange Skjønhedsindtryk og saa harmonisk bevæget af dem. At et længere, gjennem mange Aar fortsat Ophold i Rom virker uheldig paa Nerverne og fremkalder sygelige Dispositioner, især i Leveren, er der al Grund til at antage; men til disse Følger kan den flygtige Rejsende, der allerede priser sig lykkelig ved een Vinters Romerliv, Intet spore.

LATERANET.

Helt ude i den sydøstlige Udkant af Rom, mellem Vinhaver, Marker og Villaer, omgiven af øde Tomter og store, ukrudtbevoxede aabne Pladser, ligger Lateranet. Coelius og Esquilinerhøjen støde her sammen og danne et højtliggende Plateau, hvorfra der er en vidtstrakt Udsigt, navnlig imod Syd og Øst. Under Kejserdømmet og i Middelalderens første Aarhundreder var dette den tættest bebyggede Del af Rom; her og paa Aventinerbjerget boede Middelstanden og den arbejdende Klasse, Plebejerne. Det flaviske Amfitheater, der nu som Ruinen Coliseo throner i ensom Majestæt over Forums og Kejserborgens nedstyrtede Paladser, sammensunkne Templer og knuste Pragtbygninger, var dengang omtrent Midtpunktet i den udstrakte By, der talte sine Indbyggere i Millioner. Endnu langt ind i Middelalderen vedblev de tre sydlige Høje at være stærkt befolkede, her foregik de fleste af de blodige Dramaer under de uafladelige indre Tvistigheder, her befæstede de mægtige Familier sig i Templer, Triumfbuer og Basilikaer, som ved vældige Mure og høje Taarne forvandledes til faste Borge, og her var Skuepladsen for

mange af de ødelæggende Kampe med de barbariske Folkeslag, som snart Paverne og snart den oprørske Befolkning hidkaldte til Hjælp: Gother, Vandaler, Longobarder, Byzantinere, Franker, Saracenere, Ungarere, Franske, Tydske, Normanner, Spaniere, ja selv Tyrker. Da henimod Slutningen af det ellevte Aarhundrede den store Pave Gregor VII. (Hildebrand) blev et Offer for Skjæbnens bratte Omskiftelser og belejredes i Rom af den samme tydske Kejser Henrik IV., som han faa Aar i Forvejen havde ydmyget saa dybt og tvunget til i tre hele Dage at staae barfodet, bønfaldende og grædende i Sneen i Canossas Slotsgaard, indkaldte han til sin Hjælp Normannerfyrsten Guiscard; denne fordrev ogsaa den tydske Hær og befriede den i Engelsborg indesluttede Pave, men kort efter gjorde Romerne Oprør imod Sejrherren, og Guiscard lod da sine Tropper, blandt hvilke der ogsaa fandtes Saracenere fra Sicilien, ved Brand og Plyndring hærje den ulykkelige By. Det blev gjort saa grundig som ingen tidligere Ødelæggelse, og fra dette Tidspunkt (Aar 1083) indtil vore Dage har hele denne Del af Rom ligget hen uddød og øde. Gaderne og Husene, der vare styrtede i Grus, forsvandt i Aarhundredernes Løb, de engang saa befolkede Kvarterer blev til Ødemarker, efterhaanden indtoges store Dele af Terrænet til Haver og Marker, indhegnede af høje Mure, til hvilke Materialet fandtes i Overflødighed rundtom, medens Resten laae hen som et Vildnis, hvor de tunge Karrer borede deres dybe Hjulspor, og hvor Lastdyrene traadte bugtede Stier. Kun Kirkerne skaanedes og ligge nu spredte omkring paa den vidtstrakte Flade, graae og vejrslagne, langt borte fra menneskelige Boliger, alene paa Hovedhelgenens Højtidsdag

besøgte af de Troende. Kun nogle enkelte, tynde Gadelinier, hvor Husene have en halvt landlig Karakter, forbinde nu Lateranet med den beboede By; fra Coliseo fører Via di San Giovanni in Laterano forbi Kirkerne San Clemente og Quattro Coronati derop, og fra Nord kommer Via in Merulana henover Esquilinerbjerget fra Kirken Santa Maria Maggiore, omkring hvilken det moderne Roms nye Kvarterer begynde at rejse sig.

Fra Kejser Constantin den Stores Dage indtil langt hen i Middelalderen var Lateranet Pavernes Residens, den christelige Kirkes Centralpunkt, en Hovedskueplads for Kirkens gjennem saa mange Aarhundreder og med saa skiftende Held førte Kamp med den verdslige Magt. Constantins Gemalinde Fausta havde erhvervet de Ejendomme, som tidligere tilhørte den ansete romerske Familie Lateranus, og skjænkede dem til Pave Sylvester I. Der opførtes en Basilika og et Døbekapel, og omkring disse rejste sig i den følgende Tid en Mangfoldighed af Bygninger, Kapeller, Oratorier, Triclinier (Spisesale), Klostre, Vaaningshuse osv. uden Plan eller Orden; hver Pave føjede, naar der forundtes ham Tid dertil, sit Led til det Gamle. Kirken var Hovedsagen, Kjernen i det hele Komplex. Den var »alle Stadens og Verdens Kirkers Hoved og Moder« og Arving til al den Hellighed, som fordum knyttede sig til Salomons Tempel; denne hierarkiske Rang indtager den endnu, den gaaer formelt forud for selve Peterskirken, og efter hvert nyt Pavevalg er Indsættelsen i Lateranet en af de betydningsfuldeste Ceremonier. Indvielsen til Johannes den Døber og Johannes Evangelisten skriver sig først fra det tiende Aarhundrede, da Kirken gjennemførtes efterat være styrtet

sammen i Aaret 897. Denne Sammenstyrtning knytter sig til et af de uhyggeligste og modbydeligste Optrin i Pavedømmets Historie. Pave Formosus var efter en kort og stormfuld Regering, under hvilken han havde indkaldt Bastarden Arnulf og kronet ham til Kejser, pludselig død, rimeligvis af Gift; efter voldsomme Uroligheder kom Modpartiet til Magten i Rom og gjorde Stephan VI. til Pave. Denne besluttede at holde højtidelig Ret over sin afdøde Forgænger og drage ham til Ansvar saavel for kjætterske Meninger som for den uberettigede Kroning af Arnulf, medens Kejser Lambert, som Formosus selv tidligere havde kronet i Ravenna, endnu levede. Han indstævnede den døde Pave for en Synode og lod Stævningen oplæse ved den aabnede Grav. Kardinalerne, Biskopperne og de høje gejstlige Dignitarier forsamlede sig i en af Lateranets Sale; om Kejser Lambert og hans Gemalinde personlig vare tilstede, vides ikke, men de opholdt sig ialfald i Rom. Liget af Formosus, som i otte Maaneder havde hvilet i Graven, blev baaret ind i Salen, iført den pavelige Dragt og sat paa en Throne. Den nye Paves Advokat henvendte Ordet til dette forraadnede Lig, fremsatte Klagepunkterne imod det, og Stephan VI. selv udraabte i vanvittigt Raseri: »Hvorfor har Du af Ærgjerrighed usurperet den apostoliske Stol i Rom, da Du dog forud var Biskop i Portus?« En Diakonus var beskikket til den Dødes Forsvarer og tog bævende Ordet for at imødegaae Anklagen, men naturligvis var dette uden Nytte. Synoden erklærede Formosus for overbevist, underskrev et Dekret, som afsatte den døde Pave, udtalte Banlysningen over ham og frakjendte de af ham foretagne Præste- og Bispevielser al Gyldighed. Da

denne Dom var afsagt, blev de pavelige Insignier revne af Liget, de tre Fingre paa den højre Haand, hvormed Velsignelsens Tegn var givet, afhuggedes, og Kadaveret blev under vilde Skrig slæbt ud af Salen, givet til Pris for Pøbelen og endelig kastet i Tiberen. Umiddelbart efter var det, at Basilikaen styrtede sammen, og man saae heri en Himlens Straf for den begaaede Helligbrøde. Stephan VI. blev ved en ny Omvæltning gjort til Fange, slæbt i Fængsel og der kvalt. Det skjændede Lig fandtes kort efter drivende i Tiberen, og Fiskerne bar det atter til Graven i St. Peter, hvor Helgenbillederne nejede for at hilse Martyren.

I Lateranet modtog Pave Leo III. den frankiske Konge Carl den Store, da han i Aaret 800 kom til Rom for i Peterskirken at krones til Kejser. Der er endnu bevaret et højst interessant historisk Minde herom. Udenfor Laterankirken, tilvenstre naar man staaer paa den brede Hovedtrappe foran Façaden, staaer der under aaben Himmel en Mur med tre høje Nischer, i hvilke man seer en i stærke Farver fremtrædende Mosaik. Denne er en nøjagtig Gjengivelse, tildels med de samme Materialier, af Hoveddekorationen i det af Leo III. opførte store Triclinium, hvor Paven modtog fyrstelige Gjæster og holdt Paaskemaaltid med Kardinalerne. Disse Mosaikbilleder, hvis kunstneriske Værd ikke er betydeligt, indeholde et symbolsk Udtryk for Kirkens Fordring paa at være en guddommelig Indstiftelse og paa Jevnbyrdighed med den verdslige Magt. I Midten staaer Frelseren paa et Bjerg, hvorfra fire Floder udspringe, omgiven af sine Disciple i Rejsedragt, og under Billedet staae Ordene: »Gaaer ud og lærer alle Folk!« I de mindre Nischer paa Siderne seer man tilvenstre Christus,

der rækker Pave Silvester Kirkens Nøgler, medens han giver Kejser Constantin Korsbanneret med Roserne, og tilhøjre Apostlen Peder — han er nu traadt i Frelserens Sted og antyder derved de stigende Fordringer hos Apostelens Efterfølgere paa endog at staae over den verdslige Magt — som sidder med Nøglerne paa sit Skjød og rækker Pave Leo den pavelige Stola, Carl den Store Banneret. Det er, som man vil se, paa een Gang en fin Smiger imod Frankerkongen, der stilles ved Siden af den store Constantin, og paa den anden Side en dristig Hævdelse af Kirkens Magt. Dette historiske Monument, et Stykke kanonisk Ret i Mosaik, kunde ikke have nogen bedre Plads end her ved Katholicismens Hovedkirke, hvor gjennem Aarhundreder Bansættelser brugtes til Vaaben for Pavernes Ærgjerrighed og Magtlyst.

I Lateranet har der været afholdt en Række af Koncilier og Synoder, som indtage en fremragende Plads i Kirkens Historie; her er Pavedømmet voxet op fra sin apostoliske Ydmyghed til en Verdensmagt, her smeddedes de Banstraaler, som ramte de Ulydige, og her opførtes med en utrættelig Flid, som ikke vragede mellem Midlerne, Sten for Sten den aandelige Kirkebygning, der staaer endnu, skjønt dens verdslige Fundament er taget bort under den. Men her er ogsaa Skuepladsen for de Udskejelser i alle Retninger, som betegne lange Afsnit af Kirkens Historie. Her fejrede den syttenaarige Pave Johan XII. sine vilde Orgier. Den mægtige Alberik havde ved sin Død 954 udtalt Ønsket om, at Sønnen Octavian maatte blive hans Efterfølger i Styrelsen af Rom og engang bestige Pavestolen; virkelig gjorde Romerne den sextenaarige Dreng

først til Princeps og Senator, og Aaret efter satte de ham paa den ledige Pavethrone, thi dengang var Valget af Paven ikke indskrænket til Kardinalernes Kollegium, det foretoges af Gejstligheden i Forening med Aristokratiet og selve Befolkningen: af *clerus, ordo et populus.* Johan XII., hvem man har kaldt Pavedømmets Caligula, hengav sig til de vildeste Udsvævelser, Lateranpaladset blev et helt Harem, han samlede om sig Roms fornemme Ungdom, nød sammen med disse sine Venner Jagtens, Vinens, Spillets og Kjærlighedens Glæder, offrede ved sine Drikkelag til de gamle hedenske Guder, og naar Caligula udnævnte sin Hest til Senator, saa foretog denne Drengepave engang, da han drukken kom fra et Gjæstebud, en Præstevielse i sin Hestestald. Og dog, saa stor var Ærefrygten for det hellige Embede, at Kejser Otto I. og Adelheid lod sig krone og salve af denne udsvævende Drengs vanhellige Haand. Johan XII. blev fordreven fra Rom, vendte tilbage, lod sine Modstandere mishandle paa det Grusomste og døde som Pave enten af et Slagtilfælde eller, som andre Krøniker fortælle, som Følge af et Slag paa Hovedet, som han en Nat fik udenfor Rom af en Ægtemand, hvis Hustru han havde forført. Han er endda hverken den yngste eller den lastefuldeste blandt Lateranets Paver. Benedikt IX., der hørte til samme Slægt og ligeledes var Søn af en Alberik, blev i Aaret 1033 Pave ikkun tolv Aar gammel og beklædte i femten Aar, rigtignok med talrige Afbrydelser og med forskjellige Modpaver, den hellige Stol. Ham har man sammenlignet med Heliogabal. Det er en forfærdelig Tidsalder, den betegner Kirkens og Samfundets yderste Forfald, Middelalderens dybeste Barbari. Medens Pest,

Hungersnød, Krig og alle Rædsler hjemsøge hele den bekjendte Verden, ere Kirkens Nøgler lagte i Haanden paa en tolvaarig Dreng, der er indviet i alle Laster, der fra Lateranet røver, plyndrer, skjænder og myrder i det Rom, som med en grændseløs Forblindelse har hævet ham til Magten. Nogle af Roms Mægtige sammensvor sig for at myrde denne Parodi af en Pave for selve Alteret, medens han læste Messen paa Apostlenes Fest, men Solen formørkedes til samme Tid, og under Skrækken herover lykkedes det den Truede at flygte bort. Benedikt IX. forelskede sig i Girardo di Sassos smukke Datter og friede til hende; Faderen lovede ham hende ogsaa til Hustru, naar han vilde nedlægge Tiaraen, og den af Sandselighed berusede Yngling opfyldte dette Vilkaar, men saae sig narret af Girardo og bemægtigede sig da igjen med Vold den pavelige Krone, idet han bestak Romerne og forjog sin Efterfølger, hvis Plads han atter indtog i Lateranet. Tilsidst satte Benedikt IX. Kronen paa sine Skjændigheder ved ligefrem at sælge Paveværdigheden til Johannes Gratianus, en rig Erkepræst, og saa stor var Kirkens Fornedrelse, at denne Handel af Datidens store Aander blev hilset som en Befrielse. Den var dog ikke ærlig ment fra Sælgerens Side, og i 1046 er der samtidig tre Paver, som residere henholdsvis i Lateranet, St. Peter og Sta Maria Maggiore, og som gjensidig udslynge Banbuller imod hinanden.

Ligesom Lateranet var Skuepladsen for Pavernes Liv og Strid i det korte Tidsmaal, som i Reglen forundtes dem, saaledes skjænkede det ogsaa de fleste af dem en Grav. En af de store Paver, Innocens II., havde valgt til

sit sidste Hvilested den Porfyr-Sarkofag, hvori Kejser Hadrians Lig et Aartusinde tidligere var blevet bisat; Sarkofagen flyttedes fra Engelsborg til Lateranet, men blev knust, da Kirkebygningen atter styrtede sammen. Lateranet vedblev at være det kirkelige Hovedkvarter lige indtil Exilet i Avignon; da Paverne vendte tilbage fra dette babyloniske Fangenskab, laae Kirken og alle de under Navnet Patriarchium sammenfattede Bygninger i Grus, ødelagte i Aaret 1308 ved en Ildebrand. Det var en af det gjenfødte Pavedømmes første Opgaver at gjenopføre Lateranet, og dette Arbejde fortsattes med Udholdenhed gjennem Aarhundreder, men fra nu af var det Vatikanet og St. Peter, der spillede Hovedrollen og afgav Pavernes Residens.

Ved Indgangen til Lateranpladsen ligger Fruentimmerhospitalet San Salvatore in Laterano. Er Dagen nogenlunde mild, staae Dørene aabne, og gjennem dem seer man ind i den lange Sal, hvor Seng staaer ved Siden af Seng; hvidt og propert tager Alt sig ud fra Gaden. I tidligere Tid var det Skik, at en stor Procession paa en bestemt Dag i Juni Maaned drog igjennem dette Hospital for at bringe det Sundhed og Velsignelse, og Enhver, som vilde, kunde da slutte sig til Optoget. Alle Roms Munkeordener og hellige Broderskaber vare repræsenterede, efter dem fulgte en Skare af unge Piger med Sølvkroner paa Hovedet og kunstig ordnede Dragter, med Palmegrene og Blomsterkoste i Hænderne, derpaa Faner, Bannere, Helgenbilleder og Relikvier, tilsidst Præsteskabet, og efter dette kunde følge hvem der vilde. Processionen drog midt igjennem Hospitalets lange Sal imellem den dobbelte Række af Senge, og medens den langsomt skred fremad, stænkedes

der Vievand paa de Syge, som alle vare iførte blændende hvide Dragter, der mumledes Bønner, og den under Baldakinen vandrende Kardinal eller Monsignore uddelte Velsignelsen tilhøjre og tilvenstre. Ingen maatte standse ved noget Sygeleje, Toget skulde uafbrudt bevæge sig fremad, og hele Vejen igjennem stod der Skildvagter af den brogede pavelige Schweizergarde og af Hospitalets gulklædte Betjente for at paasee dette. Nu er ogsaa denne ejendommelige Skik forbi, og kun paa lang Afstand faae de Syge et lille Glimt at see af den skjønne og lyse Verden udenfor.

En uregelmæssig Plads dannes af Lateranpaladset, Kirken, som her har en lille Sidefaçade, og Baptisteriet S. Giovanni in Fonte; paa den staaer en af Roms smukkeste og interessanteste Obelisker. Man gjør sig forgjæves Umage for at huske de romerske Obeliskers Historie, der er saa mange af dem, og de have i det Væsenlige gjennemgaaet den samme Række af Skjæbneomskiftelser, saa at man løber sur i dem. Men de to Obelisker ved Lateranet og paa St. Peterspladsen lærer man at kjende. Den, hvorom der her er Tale, gaaer, eller rettere staaer, nu i sit fjerde Aartusinde; den blev rejst i det sextende Aarhundrede før Christus af en ægyptisk Farao til Prydelse for et Solens Tempel i Heliopolis, Kejser Constantin den Store lod den bringe til Italien, en af hans Efterfølgere opsatte den i Circus maximus, her styrtedes den siden omkuld ved et Jordskjælv og laae nu i Aarhundreder dybt gjemt under Gruset, indtil Pave Sixtus V., denne utrættelige Obelisk-Rejser, bragte den frem for Dagens Lys og lod den anbringe foran Lateranpaladset, hvor den nu i snart trehundrede Aar har været Vidne til Kirkens og Roms vexlende Skjæbne.

Det ottekantede Baptisterium skriver sig fra Kejser Constantins Dage; det har afgivet Mønsteret for de talrige selvstændige Døbekapeller rundt omkring i Italien, og skjønt ogsaa det har været ødelagt af Ildebrand, Jordskjælv og Sammenstyrtninger, har det i alt Væsenligt bevaret sin oprindelige Skikkelse. I Tidens Løb er der føjet endel Oratorier og mindre Kapeller til Bygningen, men den egenlige Interesse knytter sig til Midterpartiet, hvor otte slanke antike Søjler af rødt Porfyr bære otte mindre Marmorsøjler og disse atter en høj Kuppel, medens der i Gulvet er anbragt et Døbebassin med tre Marmortrin. Nu staaer hernede som Døbefont et antikt Badekar af grøn Basalt med et Laag af forgyldt Bronze, men i den første christelige Tid skete Daaben som bekjendt ved fuldstændig Neddypning i Vand, og Sagnet fortæller, at Kejser Constantin i dette Bassin modtog Daaben af Pave Sylvester. En anden Beretning gaaer dog ud paa, at Kejseren for at sikkre sig den evige Salighed ventede med at lade sig døbe, indtil han laae paa sit Dødsleje, thi det var Datidens Tro, at Daaben udslettede alle foregaaende Synder, og den, der snildelig indrettede sig saaledes, at han efter Optagelsen i det christelige Samfund ikke havde Tid til at begaae nye Synder, kunde altsaa gjøre Regning paa at være fuldstændig retfærdiggjort og uden Ophold at kunne holde sit Indtog i Paradis. Constantins store Døbefont blev taget i Brug af Folketribunen Cola di Rienzo paa en egen Maade. Til den 1ste August 1347 havde han foranstaltet en stor Fest, som skulde forherlige Gjenfødelsen af det gamle Rom og hans egen nye Magt. Aftenen før Festen drog han i stort Optog til Lateranet, Gesandter fra Italiens Byer og fremmede

Riddere gik forrest, derpaa Colas Moder og Hustru med et glimrende Følge af adelige Damer, tilsidst Tribunen selv i en Dragt af hvidt Silke, broderet med Guld, foran ham Sværdbæreren, bagved ham Bannerføreren, ved hans Side den pavelige Vikar, hvorpaa Toget sluttedes med Musik og væbnede Mænd. Cola, for hvis exalterede Tanke alle dramatiske Optrin havde en særlig Tillokkelse, især naar de tillige kunde give Næring til hans umættelige Forfængelighed, traadte med et udvalgt Følge ind i Baptisteriet, afkastede sine Klæder og steg ned i Kejser Constantins Døbebassin, i hvis duftende Rosenvand han symbolsk aftvættede sine Synder, medens den pavelige Vikar stod og saae til i dybe Tanker over Tidernes Omskiftelighed. Fra Badet steg han op til den Løjbænk, som var rejst for ham mellem Porfyrsøjlerne, og hvilede her om Natten, indtil han næste Morgen, klædt i Skarlagen, herfra vandrede op til Laterankirkens Loggia og her lod sig iføre Sværd, Bælte og Sporer, medens Tonestrømmene fra de hellige Sange i Kirken bølgede ud over Folkeskarerne, der jublende hilsede »Ridder Nicolaus, den hellige Aands Udkaarne, den Strenge og Naadige, Byens Befrier, Italiens Værge, Jordens Ven, Tribunus Augustus«.

Lateranpaladset er en stor og skummel Bygning, bestaaende af tre Fløje, medens den fjerde Side af den firkantede, af Arkader indfattede Gaard dannes af Laterankirkens nordre Udbygninger. I sin nuværende Skikkelse er det opført af Sixtus V., som tænkte paa at forlægge Residensen hertil og derfor her indrettede Plads for den pavelige Hofholdning. Men den øde og ubeboede Egn hjemsøges i den usunde Aarstid af Feber og Malaria, og

de følgende Paver foretrak at blive i Vatikanet, umiddelbart ved Peterskirken. Paladset blev da omdannet til en Stiftelse for forældreløse Børn, indtil i dette Aarhundrede Gregor XVI. anvendte det til et Museum for antike og christelige Skulptursager, og hertil bruges det endnu. Lateranet er ligesom Vatikanet og Kirken S. Paolo udenfor Murene vedblevet at være en pavelig Enklave i det italienske Rom, baade Museet og Kirken henhøre fremdeles under de pavelige Myndigheder. I Rigdom paa antike Mesterværker kan denne Samling ikke maale sig med Vatikanets, men den er i en vis Forstand mere systematisk, og for Studiet af den antike og oldchristelige Kunst frembyder den et uvurderligt Materiale. For imidlertid ret at nyde dette maa man være i Besiddelse af en *permesso*, som tillader at færdes i Salene paa egen Haand, thi de almindelige Besøgende føres af en Custode hurtigst muligt gjennem Rummene, uden at der levnes Tid til rolig Betragtning. Samlingens Perle er en Statue af Sophokles, funden 1838 i Terracina, et Mesterværk af græsk Kunst, fuldt af Adel og Højhed. Antikerne indtage hele Stue-Etagen, paa første Sal er det christelige Museum, fuldt af Sarkofager, Relief'er, Indskrifter, Mosaiker og Freskobilleder fra de første christelige Aarhundreder, navnlig fra Katakomberne. Her findes ogsaa den temmelig værdiløse Malerisamling, og i et Værelse ved denne er Gulvet belagt med et Mosaikbillede fra Caracallas Bade, der giver Portræterne af 28 Brydere og Nævekæmpere, de fleste med tilføjede Navne. Dette Billede giver en god Forestilling om den Raahed og Brutalitet, som har været Grundtonen i de romerske Athletkampe, da disse med den gamle romerske Aand og Opfattelse

saa lidet stemmende Øvelser omsider i Kejserdømmets slette Tid vandt fast Fod i Rom; her er intet Spor tilbage af de græske Legemsøvelsers harmoniske Skjønhed, det er den dyriske Kraft og intet Andet, som finder sit Udtryk i disse lavpandede Tyreansigter, svulmende Arme, brede Bringer og mæskede Kroppe. Mosaiken fortæller tillige om Kunstens Forfald og Smagens Fordærvelse, Udførelsen er ligesaa raa og brutal som Gjenstanden, al Skjønhed er forsvunden i denne realistiske Gjengivelse. Et underligt Indtryk modtager man ved i den sidste af Salene at finde en Samling af Grupper og Buster i Terracotta, forestillende nordamerikanske Indianere og udførte af en tysk Billedhugger i Amerika. I et ethnografisk Museum vilde disse Arbejder have Interesse, men her mellem Oldtidslevninger virke de forstyrrende, og man overraskes over at finde en saadan Smagløshed i det kunstforstandige Rom.

Laterankirken er et Aarhundredernes Arbejde; den er saa ofte brændt, nedstyrtet, gjenopført, restaureret, at al arkitektonisk Enhed er forsvunden, den tilhører ingen Stil og har laant noget hos de fleste Stile. Den imponerer nu ved sin Størrelse og sin stille Ensomhed. Midterskibet er vældigt, de kolossale Apostelbilleder, som staae ved Pillerne, blive ganske smaa i disse Omgivelser. Statuerne ere af den Berniniske Skole og skrive sig fra Begyndelsen af det attende Aarhundrede; Gevandterne flagre, Skikkelserne indtage allehaande forvredne Stillinger, det er maniereret og uden plastisk Hvile; man kommer som en velgjørende Modsætning til at tænke paa Thorvaldsens Apostle med deres Ro, Mildhed og Naturlighed. Desto bedre Virkning gjør det pragtfulde Træloft over Hovedskibet med dets Spil af

Farver og Forgyldning og det ikke mindre straalende Mosaikgulv. Der er kun den Ulempe ved dette Gulv, at Slidet i Aarhundredernes Løb har været saa forskjelligt paa de benyttede Stenarter, de haarde Porfyrstykker have holdt sig, medens det blødere Marmor er slidt, og Gulvet er derved paa sine Steder blevet saa ujevnt, at det generer Gangen. Hovedalteret indeslutter sjeldne Relikvier. Selve Alterbordet gjemmer en Træplade, som skal være benyttet til Alter af Apostelen Peter, og her tør derfor ogsaa kun læses Messe af Paven selv eller efter hans specielle Bemyndigelse. Og i det gothiske Ciborium af hvidt Marmor, som løfter sig over dette højærværdige Alter, gjemmes noget endnu Kostbarere, nemlig Hovederne af de to Apostelfyrster Peter og Paulus, Romerkirkens Romulus og Remus. St. Peter har sin Grav i Kirken ved Vatikanet, og St. Paulus sin i den til ham indviede Kirke udenfor Murene, men i begge disse Grave manglede Hovederne; en guddommelig Aabenbaring ledte i det fjortende Aarhundrede Pave Urban V. paa Sporet efter disse tabte Helligdomme, men i Stedet for at gjengive hver Grav sit Hoved, hvorved jo i Nødsfald en ny guddommelig Aabenbaring kunde have hjulpet paa det Rene med, hvilket der var Peters og hvilket Pauls, bragte man de kostelige Relikvier til Lateranet. Bag Alteret løfter sig en Tribuna med smukke gamle Mosaiker, der skrive sig fra Kirkens ældste Tid, og bag denne igjen gaaer den saakaldte leoniniske Gang, ligeledes med ærværdige Mosaikbilleder. Begge disse Partier ere dog for Tiden afspærrede, en høj provisorisk Mur er opført tvers over Hovedskibet og lukker for Tverskibet og Alt, hvad der ligger bagved dette. Det

har nemlig viist sig, at Kirkens Sikkerhed atter er alvorlig truet, der er skeet betydelige Sænkninger af Mure og Fundamenter, og en grundig Reparation maa foretages, hvis man ikke skal være udsat for en ny Sammenstyrtning. Hvad der skal gjøres, og hvorledes Arbejdet skal udføres, er endnu ikke fuldstændig afgjort, der er Strid mellem de Sagkyndige derom, og i Akademiet San Luca, som endnu har bevaret sin gamle Indretning fra den pavelige Tid og derfor uden Forargelse har kunnet spørges tilraads af Vatikanet, har dette vigtige Spørgsmaal frembragt stærk Bevægelse. Talrige Altere og Kapeller ere anbragte i Kirkens Sideskibe. Den nybagte Adelsfamilie Torlonia har her sit Gravkapel, der er overdaadig udsmykket med Marmor og Forgyldning, og hvor Kardinaldyder i Sten ærbødig holde Vagt over de afdøde Medlemmer. Skjønnest og rigest er Corsini'ernes Kapel, bygget i forrige Aarhundrede og udstyret med en Smag og Skjønhedssands, der først ret giver det kostbare Materiale Værd. En Vindeltrappe fører fra Kapellet ned i en underjordisk Hvælving, hvor Sarkofagerne ere anbragte langs Væggene; midt paa Gulvet, belyst af en evig brændende Lampe, hvis Skjær forstærkes ved Reflex-Spejle, staaer en Marmorgruppe, forestillende Madonna med den døde Christus hvilende paa hendes Skjød, en »Pietà«, som den kunstnerisk-kirkelige Betegnelse er; Gruppen er maaskee som Kunstarbejde ikke af første Rang, men nede i den halvmørke Gravhvælving er den i sin kraftige Belysning overordenlig effektfuld, den kan sees og nydes, medens man f. Ex. i et af Peterskirkens Sidekapeller staaer ligeoverfor Michel Angelos berømte »Pietà«, uden at kunne finde noget Sted, hvorfra den

rigtig lader sig see. Ogsaa sin Korsgang har Laterankirken, en Søjlegang omkring den firkantede Klosterhave, stille og stemningsfuld, de slanke Søjler imellem Buerne skiftende i Form, snart glatte, snart slyngede i Spiraler, snart riflede; Solen spiller paa det hvide Marmor og den fine, brogede Mosaik, Skyggerne lægge sig skarpt over Havens Roser og Timian eller ind i Buegangenes Dybder.

Vi ere komne ind i Kirken fra Lateranpladsen, hvor der mellem Paladset og Baptisteriet er opført en lille Sidefaçade, over hvilken de to firkantede Klokketaarne med deres spidse Hætter løfte sig. Den egenlige Hovedfaçade ligger imidlertid imod Øst ud til de ubebyggede Strækninger og er i Anlæg, Stil og Karakter i Grunden en aldeles selvstændig Bygning for sig, hvis Forbindelse med Kirken er af rent ydre Natur; den er ogsaa af en langt yngre Dato end denne og skriver sig først fra forrige Aarhundrede. Den bestaaer af en stor, aaben Forhal, fra hvilken fem høje Døre, den ene af dem tilmuret undtagen i Jubelaarene, føre ind i Kirken, medens en Statue af Constantin optager den ene Ende. Over denne Vestibule løfter sig paa mægtige Søjler den aabne Loggia, fra hvis Midterparti, en højt hvælvet Bue, Paven fordum paa Christi Himmelfartsdag uddelte Velsignelsen til det nedenunder forsamlede Folk. Over hele Bygningen og dens trekantede Gavl løber en Balustrade, paa hvilken er opstillet plumpe Billedstøtter i Travertin af Christus og fjorten Helgene. Denne Façade med dens Helgenstøtter, som tegne sig skarpt imod Luften, gjør Laterankirken let kjendelig og føjer et meget karakteristisk Træk til mange romerske Prospekter; langt ude i Campagnen, fra Acqua Paola, fra

Monte Mario seer man disse svære Murmasser og deres Række af Statuer.

Foran Façaden strækker sig paa hele Kirkens Brede en uhyre Marmortrappe med brede Trin, og fra denne frembyder der sig en Udsigt, som hører til de skjønneste i Rom. Man seer lige imod Øst. I Forgrunden indfattes den øde Plads med dens halvt udgaaede Træer af den rødbrune Mur, Aurelians Mur, thi vi befinde os her lige ved Byens Udkant. Porten her tilhøjre er Porta San Giovanni. Gjennem den var det, at Pius IX. den 24de November 1848 maatte, forklædt som Fruentimmer og under den bayerske Gesandt Spaurs Beskyttelse, flygte bort for de samme Romere, som faa Aar i Forvejen havde tiljublet ham og i ham hilst Gjenføderen af det frie og enige Italien, og ydmygt søge et Tilflugtssted hos Kong Bomba; gjennem den vendte han efter sit Exil i Gaeta og Portici den 12te April 1850 tilbage til sin Hovedstad, beskyttet af franske Bajonetter. Kirken ligeoverfor, hinsides Alleerne, ligesom gjemt i en Bøjning af Muren, er Santa Croce in Gerusalemme, bygget af Kejserinde Helena, Constantins Moder, denne fromme Kvinde, der fra Jerusalem bragte saa kostbare Relikvier til Rom; her gjemmes endnu et Stykke af Indskriften paa Christi Kors, Splinter af det hellige Træ, en af Naglerne, Torne af Tornekronen, og i den hellige Helenas Kapel, som mærkelig nok kun en eneste Dag om Aaret er tilgængeligt for Kvinder, er Alteret opført paa Jord fra Golgatha; Helgenindens Billedstøtte staaer derinde, men kun Hovedet er fra den christelige Tid, Kroppen er af en antik Juno-Statue, Mage til en i Vatikanet, og man har kun givet den andre Emblemer i

Hænderne. Tæt op til denne Kirke ligge Levningerne af Soldaternes Theater, Amphitheatrum castrense, paa hvis Ruiner der nu voxer Kaal og modnes Druer. Tilvenstre i Forgrunden har man Tribunen af Pave Leos Triclinium med de store Mosaikbilleder og tæt bag den en kirkelig Bygning, som gjemmer to Helligdomme, nemlig Levningerne af Pavernes gamle Huskapel i Lateranet med talrige kostelige Relikvier og Mosaiker samt den hellige Trappe, Trappen foran Pilatus's Hus, fra hvilken den hudflettede og tornekronede Frelser blev fremstillet for Jerusalems Pøbel. Ogsaa denne Helligdom bragtes til Rom af Helena, og den er Gjenstand for andægtig Tilbedelse; kun krybende paa Knæerne maae de Troende under Fremsigelsen af Bønner stige op ad den, og da Stentrinene blev slidte hule af fromme Knæ og andægtige Kys, ere de nu beklædte med Træ. Det er ikke blot simple Folk, Bønder fra Campagnen og trasteverinske Smaaborgere, som foretage sig denne Andagtsøvelse; aristokratiske Vogne komme kjørende og holde foran Vestibulens aabne Buer, medens elegante Damer i bodfærdige Dragter og tæt tilslørede foretage den anstrengende Knævandring op ad de mange Trin. De høje Buer, som sees bagved Scala Santa, ere Levninger af den Sidegren, som Kejser Nero lod opføre ved den claudiske Vandledning for at forsyne Vandspringene og Parkerne i sit gyldne Hus, denne med asiatisk Overdaadighed udstyrede Pragtbygning, der saa hurtig atter forsvandt under Flaviernes Herredømme. Buerne gaae nu igjennem Villa Wolkonskys rosenduftende Have og strække sig ind paa Villa Massimos skinsygt bevogtede Territorium. Dette er Billedets skjønne og minderige Forgrund. Ud over Muren seer man hen

over den grønne Campagna med dens let bølgende Jordsmon, en vidtstrakt Flade, hvis Ensformighed kun afbrydes af en enkelt hvid Avlsgaard eller et forfaldent Taarn, og langt, langt borte lukkes saa Horisonten af Albanerbjergenes og Sabinerbjergenes blaalige Højder, hvis skjønne Linier fortone sig i rige Afskygninger eller tegne sig paa den klare Luft. Monte Cavo med dets Kloster knejser over de lavere Bjerge, Frascati, Colonna, Palestrina og de talrige andre smaa Bjergbyer ligge som lyse Pletter paa de mørke Skraaninger, helt ude tilvenstre seer et skarpt Øje Tivoli, en enkelt sneedækt Top lyser i det Fjerne. Naar Solen nærmer sig sin Nedgang hinsides Tiberen bagved os, lyser dette vidunderlige Landskab med straalende Glands, Bjergenes blaalige Tone spiller over i det Violette, Sneetoppene forgyldes, og de hvide Aftenskyer blive rosenrøde Og der er over Billedet en Stilhed, en Fred, en majestætisk Ensomhed, som gjør Sindet endnu mere modtageligt for disse rige Skjønhedsindtryk. Man drømmer om de svundne Tider, hvis Levninger omgive Beskueren og vække store Minder, samtidig med at man hengiver sig til Øjeblikkets Nydelse.

River man sig endelig løs fra det fængslende Skue, har man en lille Skjærsild at gjennemgaae, førend man forlader Lateranet. En talrig Skare af Tiggere har sit Tilholdssted herude, hvor der daglig færdes saa mange Fremmede. Halte, Blinde, Krøblinger, Vanføre, som slæbe sig afsted paa Hænderne, tage Post paa Kirkens Trapper, ligge i Baghold i Krogene og forfølge udholdende enhver lille Gruppe af Vandrende, indtil man tilsidst af Medlidenhed eller for at blive fri for deres Overhæng tilkaster dem en Kobberskilling.

Følger man fra Lateranpladsen Via San Giovanni, der fører hen til Coliseo og Forum, passerer man undervejs San Clemente, tilhørende den irske Dominikanerorden og en af de interessanteste Kirkebygninger i Rom. I den egenlige Kirke er endnu bevaret den oprindelige Anordning fra den oldchristelige Tid, hvor Kirkerne ikke blot anvendtes til Gudstjeneste og Messer, men tillige vare Forsamlingssteder og Skoler for Menighederne. Men under denne Basilica med dens flade Træloft, dens runde Apsis med ærværdige Mosaiker, dens Alter over Helgengraven, dens aflukkede Kor og Prædikestole — de to »Amboner«, lukkede firkantede Stole, fra hvilke Evangelium og Epistel forelæstes — er det lykkedes at udgrave en hel underjordisk Kirke med Fresker og Mosaiker af endnu større Ælde, naive Fremstillinger af Helgenhistorier og Mirakler fra Kunstens Barndomstid, og nedenunder denne igjen er der opdaget Levninger af en Bygning, der maa skrive sig fra Republikens Dage, og i hvilke man har fundet Spor af den mystiske Mithrasdyrkelse*). Saaledes er, ogsaa i bogstavelig Betydning, Christendommen opført paa Hedenskabets Grundvold; Historien har ligesom de geologiske Perioder afsat sine Lag, og Forskningen bemægtiger sig dette Materiale og tryller ved dets Hjælp de længst forsvundne Dage frem for vore Blikke.

---

*) Om San Clemente, de foretagne Udgravninger og Mithras-Dyrkelsen, hvis Optagelse i Rom skriver sig fra Hedenskabets sidste Tid som et sidste Forsøg paa at afværge Christendommens Udbredelse, findes en udførlig og særdeles interessant Afhandling i Professor L. Ussings arkæologiske Skildringer »Fra en Rejse«, der udkom i 1873.

Nu er Via San Giovanni en øde Gade med simple og faldefærdige Huse; de fattige Beboere tørre deres Pjalter udenfor Vinduerne, og de snavsede Vinknejper indbyde forgjæves til at gjæste de mørke, forrøgede Stuer eller af Ukrudt overgroede Haver. I fordums Dage var den en af Byens store Hovedaarer for Færselen. Gjennem den drog de pavelige Optog til og fra Lateranet, og i disse udfoldedes Middelalderens hele barbariske Pragt. Paver i guldbroderet Ordensdragt med Tiara og Stola, Biskopper og Abbeder i rige Skrud, lange Processioner af Munke med skinnende Kors og kostelige Relikvieskrin, Kejsere og Fyrster i Purpur og Guld, Riddere i Pandser og Plade have vandret ad denne Vej gjennem tætte Klynger af festligklædte Tilskuere, forbi de udsmykkede Huse, under Hymner og Jubelraab. Krønikeskriverne have opbevaret for os mange Skildringer af disse Paveoptog, for hvilke der havde uddannet sig et omstændeligt Ceremoniel. De udgik fra Vatikanet og drog gjennem hele Rom. Naar Paven var indviet af de tre Biskopper af Ostia, Portus og Albano, tog han Plads paa en Stol paa det Øverste af Peterskirkens Trappe, og en Arkidiakonus ombyttede da hans Biskopshue med den pavelige Tiara eller *Regnum*, den af Kejser Constantin skjænkede Krone, som oprindelig bestod af Paafuglefjer, men siden blev smykket med kostelige Juveler og omgiven først med en Guldring, derpaa med det tredobbelte Diadem. Denne Kroning skete under Ordene: »Tag Tiaraen og vid, at Du nu er alle Kongers og Fyrsters Fader og paa Jorden Jesu Christi Statholder, hans, hvis Pris og Ære varer evindelig!« Paven rejste sig da med Tiaraen paa Hovedet, klædt i hvid Dragt, og besteg en med Skarlagen sadlet

Hest; Konger og Fyrster holdt Stigbøjlen for ham og fulgte et Stykke med tilfods. Ordningen af Toget, i hvilket alle Hovedpersonerne vare tilhest, var følgende: først en i prægtige Skaberakker pyntet Haandhest, derpaa en Bærer af det hellige Kors, tolv Fanebærere med røde Bannere, to harniskklædte Ryttere med gyldne Keruber paa Landserne, begge Søpræfekterne, Scriniarierne, Advokaterne og Dommerne i lange sorte Talarer, Sangerskolen, Munkeordenerne, Diakoner og Subdiakoner, de udenbyes Abbeder, Biskopper, Erkebiskopper, Abbederne fra Roms tyve Abbedier, Patriarker og Kardinalbiskopper, Kardinalpræster og Kardinaldiakoner. Først efter disse kom selve Paven paa sin hvide Pasganger, ført af Senatorer og Adelige. Efter ham red Subdiakoner, og han ledsagedes af et talrigt Hofpersonale i Dragter af Silke, Fløjl og Atlask. Herpaa fulgte de municipale Korporationer, Militsen, Roms Riddere og Stormænd i skinnende Harnisker med deres Slægts Farver og Vaabenmærker. Byen var smykket med Æreporte og Triumfbuer, Husene beklædte med Tæpper, Draperier og Blomsterguirlander, paa hele Togets Vej var samlet en festligklædt og nysgjerrig Mængde. Igjennem Gratians, Theodosius's og Valentinians Triumfbue ved Engelsbroen, som nu er forsvunden, gik Processionen forbi Taarnet Stephanii Petri, hvor Jøderne gjorde Knæfald for den nye Hersker og efter et foragteligt Blik fra Paven joges under Pøbelens Haan tilbage til deres Ghetto. Igjennem de Kvarterer, der havde rejst sig paa den gamle Campus Martius, drog Festtoget, fra hvilket der paa bestemte Steder uddeltes Penge til Folket, over Trajans og Augusts Forum, forbi Coliseo og San Clemente til Lateranet, og her var en hel Hær af Præster

og Biskopper opstillet for at modtage Kirkens nye Hoved. Efter en Række Ceremonier, nogle af en temmelig skurril Natur, modtog Paven det lateranske Kapitels Hylding, tog Paladset i højtidelig Besiddelse, og foran S. Silvesters Kapel raktes ham Hyrdestaven og Kirkens Nøgler med Magt til at løse og binde. Et rødt Silkebælte med en Pung blev spændt om Pavens Lænder, og af denne uddelte han Gaver dels til Folket og dels til Biskopperne, som knælede foran ham med fremrakt Mitra. Først nu fulgte det romerske Folks Hyldingsed og endelig Festmaaltidet i Lateranpaladset, hvor Paven sad alene ved et Bord, opvartet af Konger, Fyrster og Adelsmænd, medens Kardinaler og Prælater havde Plads nedenfor hans Forhøjning. Efter dette Ceremoniel foretoges næsten alle Paveprocessionerne i Rom lige indtil Leo X., omtrent ved Aaret 1500, hvor Optoget var af en Pragt, som fordunklede alt Forudgangent.

I Via San Giovanni er ogsaa Skuepladsen for et af Middelalderens besynderlige Sagn, det om Pavinde Johanne, som under en Procession kom i Barnsnød og døde under Fødselen. De historiske Undersøgelser have ikke ført til en Bekræftelse af dette Sagn, men det er blevet troet igjennem mange Aarhundreder, og det handler om en Tid, over hvilken der svæver et tæt Mørke. I Midten af det niende Aarhundrede var der ved den theologiske Skole i Mainz en ung Pige, Datter af en Angelsachser, men født i Ingelheim, som tildrog sig almindelig Beundring ved sin rige aandelige Begavelse og forbausede selv Professorerne ved sin Lærdom; af Kjærlighed til en Student, der var Benediktinermunk i Fulda, klædte hun sig i Munkekutte og rejste med sin Ven til fremmede Skoler og Universiteter,

hvor de sammen studerede alle Videnskabens Grene og overalt vakte Opmærksomhed ved deres Fromhed og Kundskabsrigdom. I Athen døde Vennen, og Johanna eller Johannes Anglicus, som hun nu kaldte sig, gik alene til Rom, hvor hun blev Professor ved en græsk Skole, begejstrede Filosoferne, henrev Kardinalerne, ogsaa uden at røbe dem sit Kjøn, og blev prist som et Vidunder. Efter Leo IV.'s Død i Aaret 855 vare alle Kardinalerne enige om at vælge dette Mønster paa theologisk Fuldkommenhed til Pave, hun modtog Valget og kronedes i Lateranet. Men end ikke det hellige Klædebon kunde beskytte imod Kjødets Anfægtelser, hun indlod sig i en Kjærlighedsforstaaelse med sin Kammertjener, der havde opdaget hendes Kjøn, og de sædvanlige Følger udeblev ikke. Den præstelige Dragt skjulte længe hendes Tilstand, men da hun en Dag, efter i to Aar at have beklædt den hellige Stol, drog i højtideligt Optog tilbage fra en Kirkefest til Lateranet, blev hun i Via San Giovanni, mellem Coliseo og San Clemente, overrasket af Fødselsveer, fødte en Dreng og døde strax efter. De forfærdede Romere begravede hende paa det Sted, hvor hun var død, og oprejste til Minde om Begivenheden en Statue, der forestillede en skjøn Kvinde med Pavekronen paa Hovedet og holdende en Dreng i sine Arme. En saadan Statue har virkelig staaet i Gaden og blev gjennem mange Aarhundreder antaget for Pavinde Johannas Billede; først Sixtus V. bortfjernede den. Naar Paverne drog i Procession til Lateranet for at tage denne Kirke i Besiddelse, undgik de det Sted, hvor Pavinden var jordet, og underkastede sig for at bevise deres Manddom en Undersøgelse paa en dertil indrettet

Marmorstol, *sella stercoraria*, i Lateranets Portiko, fra hvilken saa Kardinalerne atter rejste ham, idet de reciterede Ordene: *suscitat de pulvere egenum, de stercore erigit pauperum.* Saaledes fortæller som sagt Sagnet. Det er rimeligvis opstaaet i det tolvte eller trettende Aarhundrede og er føjet ind i nogle gamle haandskrevne Krøniker. Lægfolk vare ikke ene om at troe paa det, selve Kirken adopterede det, og ved Aaret 1400 blev en Buste af »Johannes VIII., en Kvinde fra England« indsat paa sin Plads i den Paverække, som smykkede Domkirken i Siena; den stod her i to hundrede Aar, indtil den paa indtrængende Forestillinger af den lærde Kardinal Baronius blev ombyttet med en Pave Zacharias. Talrige Forfattere have sysselsat sig med denne Mythe, der bærer kjendelige Spor af Middelalderens yppige Fantasi og Uvidenhed. En af de lærdeste og mest udtømmende Undersøgelser skyldes den lærde Dr. Döllinger i München, som paa en Tid, da han endnu ikke var kommen paa Kant med det ufejlbare Pavedømme, har underkastet alle Middelalderens Pavefabler en kritisk Prøvelse. Her er fulgt den Fremstilling, som er given af Gregorovius.

EN AUDIENS HOS PIUS IX.

I gamle Dage — det vil sige før hin 20de September 1870, da det gjenfødte Italien benyttede Lejligheden under Frankrigs Kamp med Tydskland til at bemægtige sig Kirkestaten og Rom — var det meget let at faae Paven at see. I Peterskirken og i det sixtinske Kapel deltog han jevnlig i de kirkelige Højtideligheder, ved store Fester i andre af Roms Hovedkirker var han ligeledes hyppig tilstede og kjørte da derhen i pragtfuldt Optog, i stor Guldkareth med fire eller sex Heste for, ledsaget af et talrigt Følge i middelalderlige og brogede Dragter, fulgt af Kardinaler og Monsignorer, der i Kirkerne, hver med sin Famulus og Slæbbærer *(Caudatarius)* ved Fødderne, grupperede sig om Kirkens Øverste og afgav et ligesaa malerisk som imponerende Skue. Ogsaa i mere dagligdags Omgivelser holdt Paven af at vise sig for sine troe Romere, som han mente at kunne kalde dem. I en tarvelig Vogn, hvor kun Kudskens og Tjenernes Livreer førte de pavelige Farver, og alene ledsaget af et Par Dignitarier, kjørte han ikke sjeldent fra sin Residens længere Toure til Byens smukke Punkter, navnlig til Monte Pincio, hvor han da

stundom steg ud af Vognen og tog sig en lille Motion tilfods. I Kvirinalets Have, hvortil Fremmede dengang temmelig let kunde faae Adgang, spadserede han daglig, naar han, hvad der ofte var Tilfældet, midlertidig beboede dette Palads, der nu er Kongen af Italiens officielle Residens. Hans Hellighed blev altid vel modtagen, skjøndt uden støjende Demonstrationer; de Fleste knælede ned, medens han gik eller kjørte forbi, og Pavens Hilsen bestod i den tause Velsignelse med de løftede tre Fingre paa den højre Haand. Som oftest saae man slet ikke Andet af ham end netop disse tre Fingre, som løftede sig i Vognens Vindue. Det maa have været en noget besværlig og trættende Maade at hilse paa. De Knælende modtog Velsignelsen med al mulig Andagt og tog til Indtægt al den aandelige Nytte, som den kunde afgive, men passede samtidig godt paa at værge sig imod den jordiske Risiko ved en Hilsen fra Pius den Niende. Thi Paven havde Ord for at have »det onde Øje«, *il mal'occhio*, hvilket efter den italienske Overtro er en Egenskab, som klæber ved visse Mennesker, og som bevirker, at hvad der træffes af deres Blik, levende eller livløse Gjenstande, uundgaaelig hjemsøges af en eller anden Ulykke, hvis man ikke strax sørger for at afparere Virkningen. Heldigvis er dette ikke vanskeligt; den sikkreste Talisman imod en *gettatore*, som en saadan Ulykkesfugl kaldes, er et Horn eller en spids Gjenstand i et Horns Lignelse, f. Ex. de smaa røde eller hvide Koralspidser, som de fleste Italienere derfor ogsaa bære som en Talisman ved deres Uhrkjæde, men har man ikke noget saadant, kan man hjælpe sig ved at udstrække Pegefingren og Lillefingren paa den højre Haand imod det onde Øje.

Medens de Knælende løftede Hatten eller samlede Slæbet med den ene Haand og bøjede Hovedet ærbødig for Velsignelsens Tegn, kunde man see dem i Smug udstrække de to Fingre paa den anden Haand for at værge sig imod det onde Varsel. Pio Nono kjendte godt denne Overtro og spøgede ofte med den til sine Omgivelser. Der var en Monsignore, som havde Ord for at være endnu kraftigere som *gettatore* end Paven selv og ikke at kunne komme nogetsteds eller see paa Noget, uden at der strax skete noget Forkert; husker jeg ret, var det Monsignore Marinelli, Sakristan ved det apostoliske Palads. Naar der nu indtraf et Uheld, plejede Paven at see sig om og spørge: »Hvor er Marinelli?« Var denne ikke tilstede, sagde Hans Hellighed halvt smilende og halvt sukkende: »Ja, saa maa det vel være mig, der har Skylden!« Denne rent personlige Egenskab skal ikke være gaaet i Arv til Leo XIII., som tvertimod har Ord for at bringe Held med sig.

Fra det Øjeblik, da Rom blev gjort til det gjenfødte Italiens Hovedstad, holdt Paven sig derimod strengt indenfor Vatikanets og Peterskirkens Grændser; ikke en eneste Gang viste han sig udenfor dette Territorium, der gjerne kan kaldes Katholicismens allerinderste Fæstning, dens allersidste Kastel. Ligeoverfor den Usurpation, som havde fundet Sted, valgte han at protestere ved et frivilligt Fangenskab, og Intet formaaede at friste ham til at forlade det; der gik næsten fem Aar hen fra September 1870, førend Paven endog blot betraadte Peterskirken og der holdt sin sædvanlige Bøn. Den fanatiske Ultramontanisme fandt en særlig Nydelse i at kalde ham »Fangen i Vatikanet«, og denne rent symbolske Betegnelse blev paa ægte

katholsk Vis opfattet aldeles bogstavelig af mange enfoldige Troende i og udenfor Italien, som virkelig stod i den Formening, at Kirkens Overhoved var indespærret bag Laase og Jerngittre, at han levede paa Fangekost og redte sit Leje paa Straa. Paa sine Steder har man jo endog kunnet forevise Halmstraa fra Pavens Fangeleje, der ere blevne ærede og tilbedte som særdeles kostelige Relikvier. Fængslet var stort og pragtfuldt udstyret, Fangenskabet var frivilligt, men trykkende nok, især for en saa livlig Aand som Pius den Niende. Der var egenlig ikke Andet for ham at gjøre end saaledes at slutte sig inde. Ikke fordi der kunde være nogen alvorlig Fare for, at hans Sikkerhed eller Værdighed skulde være truet, hvis han vovede sig ud i Rom; om der end var visse Bestanddele af den indfødte og indvandrede Befolkning, som ikke vilde have været hævede over at give deres Følelser imod Religionen og Præsteskabet Luft ved Insulter imod en Overvunden og en Olding, saa vilde paa den anden Side den italienske Regering, for hvem en saadan faktisk Tilnærmelse fra Paven vilde have været et yderst velkomment Skridt, have anvendt ethvert Middel for at beskytte ham imod Fornærmelser og vaage over ham. Den Hensynsfuldhed, hvormed der selv under de givne Forhold blev truffet Foranstaltninger for at værge Paven imod Ulemper eller Ubehageligheder, var meget stor; Vatikanet blev ligesom nogle enkelte andre udpræget pavelige Territorier respekteret som neutral Grund, hvor Staten ikke viste sig, men var der Nogetsomhelst paa Færde, som kunde befrygtes at give Anledning til Uordener, eller hvor et særligt Tilsyn krævedes, fandt man altid omkring det neutrale Areal en Overflødighed af Militær og Politi, som holdt al

verdslig Forstyrrelse i Ave. Paven kunde altsaa, hvad hans Person angik, tryg nok have kjørt gjennem Rom, deltaget i Lateranets og de andre Hovedkirkers store Fester eller trukket frisk Luft paa Monte Pincio. Men han og Kirkens Værdighed vilde unægtelig have lidt et dybt Skaar, hvis han under den givne Tilstand, hvor Kirken havde erklæret Staten uforsonlig Krig og afslaaet ethvert Tilbud fra den om at forlige sig med det Skete, vilde have viist sig som Privatmand i det Rom, han havde styret som baade kirkelig og verdslig Souveræn, og i hvilket Kirken ikke mindre end det nationale Italien saae og vedblivende maa see sin uundværlige Hovedstad. Dette Baand paa den personlige Frihed hvilede haardt paa Pius den Niende og var vistnok det tungeste Kors, han personlig havde at bære, thi han elskede sit skjønne Italien, han venererede det herlige Rom, i hvilket hans Regeringstid har efterladt saa mange Spor, og han grebes undertiden af en higende Længsel efter at gjensee de mange kjendte og kjære Steder. Nær var han ikke længe før sin Død brudt gjennem det frivillige Fangenskab, og det var ikke Hjemvee efter Forum og Piazza del Popolo, men en rent personlig Kjærligheds-følelse, som drev ham. Kardinal Patrizj, en af hans Ungdomsvenner og fortroligste Raadgivere, havde længe ligget syg, svævende frem og tilbage mellem Liv og Død, og efter nogle Dages Haab om Bedring kom der et Tilbagefald med stærke Lidelser; en Aften silde, da et af de Bud, som timevis vandrede imellem Kardinalens Bolig og Vatikanet, bragte slette Tidender, brast Paven i Graad og gav Befaling til at spænde for en Vogn, han vilde endnu engang see sin døende Ven og trøste hans sidste Øjeblikke

med den apostoliske Velsignelse. Allerede holdt Vognen færdig i en af Vatikanets indre Gaarde, da Sagen blev bekjendt for nogle af de politiske Raadgivere, der udøvede et saa stort og i sine Følger saa uheldigt Herredømme over Paven; de ilede til den hellige Fader, gjorde ham kraftige Forestillinger, og det lykkedes dem at holde ham tilbage. Politiken fik Bugt med Hjertets varme Indskydelser. Det er ogsaa blevet fortalt — rigtignok med tvivlsom Hjemmel — at Pio Nono, der tilstod sin Overvinder, den banlyste Kong Victor Emanuel, Absolutionen *in articulo mortis* og den 9de Januar 1878 paa Dødslejet sendte ham sin Velsignelse, har udtalt sin Beklagelse over, at han, da Guds Villie nu engang havde ladet ham overleve den saa meget yngre Monark, ved sin Svagelighed var forhindret fra selv at give ham den sidste Olie. Det vilde have hædret den katholske Christenheds Hoved, om han saaledes personlig havde bragt den døende og meget religiøse Konge Kirkens sidste Trøst, og et saadant Skridt vilde i en væsenlig Grad have lettet en Tilnærmelse imellem den nye Konge og den nye Pave.

Den, som vilde see Paven, maatte derfor bekvemme sig til at opsøge ham i Vatikanet. Skinnede Solen mildt og varmt, vandrede Hs. Hellighed stundom for at trække frisk Luft i den bag høje Mure indelukkede Have, der ved Siden af endel stive Hækker og Alleer ogsaa har skyggefulde Partier og herlige Udsigter over Campagnen, og hvor man endog i en Sidegang havde lavet for ham en barnlig Miniaturgjengivelse af »Notre Dame de Lourdes«, den bekjendte franske Madonna-Vision, til hvis Skueplads der endnu i det Herrens Aar 1876 valfartede Tusinder og

atter Tusinder af Troende. Var Vejret ugunstigt, tog han Motion i Vatikanets lange Gange, navnlig i Bibliotheket, hvor der var opstillet Stole til Hvile for den gamle Mand. Men der skulde særligt Held til at see Paven noget af disse Steder; for at være sikker paa sin Sag maatte man søge en Audiens, og det var ikke nogen vanskelig Sag at opnaae en saadan. Næsten hver Dag i Ugen modtog Paven en større Kreds af Indfødte og Fremmede. De paveligsindede Romere, ikke blot Adelen og Magnaterne, men ogsaa af den borgerlige Middelstand, søgte gjerne mindst een Gang om Aaret at nærme sig Hans Hellighed for at kysse hans Haand og modtage den Velsignelse, som i fordums Dage blev under saa store Højtideligheder fra Peterskirkens og Lateranets Loggia meddelt *urbi et orbi*. For de Rejsende, som opholdt sig nogen Tid i Rom, var et Besøg hos »Fangen i Vatikanet« næsten blevet et Led af det uundgaaelige Program. Der behøvedes for at opnaae Audiens ikke Videre, end at der gjennem den hos Pavehoffet akkrediterede Gesandt eller Konsul indgaves en Begjæring derom. Dog var der lidt Forskjel paa Modtagelsen. Fyrstelige Personer og særdeles udmærkede eller af Katholicismen specielt fortjente Mænd stededes til private Audienser, hvor Paven da med stort Liv gik ind paa Samtaler om alle Dagens Emner og ofte udtalte sig med en overraskende Uforbeholdenhed om disse. Saa var der de store Masse-Audienser, hvor Kirkens Overhoved viste sig for Hundreder eller Tusinder paa een Gang, og hvor der altsaa slet ikke kunde være Tale om en personlig Henvendelse til den Enkelte; i Efteraaret 1876 tilstodes i St. Peterskirken en saadan Audiens til de flere tusinde

spanske Pilgrimme, som havde samlet sig i Rom, og i det følgende Foraar gaves en hel Række af lignende til de franske, tydske og polske Pilgrimme, som flere Maaneder igjennem vedblev at strømme til Rom i Anledning af Pius den Niendes halvtredsindstyveaarige Jubilæum som Biskop. Midt imellem begge disse Yderligheder laae de dagligdags Audienser, hvor fra en Snes til et Hundrede Personer modtoges i Vatikanet. Ogsaa her var der dog lidt Forskjel. Hvem der havde opnaaet Adgang gjennem Konsul eller Minister, maatte sørge for sig selv og nøjes med den ganske almindelige Introduktion, som laae i deres Nationalitet. Kunde man derimod nærme sig den hellige Fader ved Hjælp af en eller anden indflydelsesrig Personlighed i hans Omgivelser, turde man gjøre Regning paa en lidt større Opmærksomhed.

Vor Mellemmand var Monsignore Nardi, en af de mest bekjendte og bedst bagtalte Personer af Vatikanets Stab. Han døde i Marts Maaned 1877, elleve Maaneder før Pio Nono selv, og baade efter den Rolle, som han har spillet i Pavedømmets nyeste Historie, og efter den særlige Forbindelse, hvori han stod med forskjellige bekjendte Danske, er der Grund til at omtale ham lidt nærmere. Han var født i Venedig i Aaret 1812 eller 1814, hans Barndom og Ungdom faldt altsaa i den Periode, hvor efter Napoleons Fald den hellige Alliances Reaktion gjorde sig gjældende over hele Europas Fastland, og hvor Østerrig med Jernhaand brugte det gjenerhvervede Herredømme over sine norditalienske Provindser og uden Skaansel forfulgte enhver frisindet og national Rørelse i Italien. Nardi, der paa en glimrende Maade havde gjennemgaaet Skolen og Universitetet, blev i

en forholdsvis ung Alder juridisk Professor ved Universitetet i Padua og blev her regnet til »det unge Italiens« Mænd, for hvem Gjenerhvervelsen af den nationale Enhed stod som det vel fjerne, men dog bevidste Maal. Fra Bevægelserne i 1848 foreligger der adskillige kompromitterende Udtalelser fra ham i udpræget national Retning, og man har ikke forsømt at foreholde ham disse, da han senere blev Renegat imod sit Parti og gik over i pavelig Tjeneste. Da Nardi fra sin Professorplads var kaldet til Rom som *Uditore della Sacra Rota* eller Medlem af Kirkestatens højeste Ret, blev han snart en af Ultramontanismens og den katholske Reaktions ivrigste Tilhængere og mest benyttede Redskaber. Han benægtede altid bestemt, ofte i umiskjendelig Vrede, at han hørte til Jesuiterne, men det er vist, at han, ialfald i Forhold til Yderverdenen, ganske sympathiserede med den politiske Uforsonlighed og den dogmatiske Stivsindethed, som kulminerede med Vatikan-Konciliet og Dogmet om Pavens Ufejlbarhed, naar han taler *ex cathedra*. Hans aandelige Anlæg i Forbindelse med hans for en Italiener ganske ualmindelige Sprogkundskab og udstrakte Forbindelser i alle Lande, selv hinsides Atlanterhavet, gjorde ham særlig skikket til Virksomhed gjennem Pressen og Missioner af en officiøs, fortrolig Natur; han holdt maaskee flere Traade af Ultramontanismens fine Net i sin Haand end nogen anden enkelt Mand. Efter 1870, da *la Sacra Rota* ligesom andre pavelige Institutioner forsvandt bag Vatikanets Mure og blev en Domstol uden Jurisdiktion, saa at hans Funktioner som Assessor i denne Ret blev en Sinekure, helligede Nardi sig næsten udelukkende til journalistisk Arbejde; under

hans Ægide stiftedes Bladet *la Voce della verità,* næsten det mest udprægede af de katholske Organer, og ligesom Bladet i det Hele inspireredes af ham, saaledes bragte det ogsaa talrige Artikler fra hans Haand, skrevne med en Klarhed i Ræsonnementet og en Elegance i Fremstillingen, som selv en Modstander maatte yde Anerkjendelse. Medens han blev angreben hensynsløst fra den liberale Side og haanet med al den Virtuositet, hvorover det italienske Sprog raader, var han personlig ikke synderlig vel seet i de ultramontane Kredse, hvor Intriguer og Kabaler altid krydse hinanden; Paven satte stor Pris paa ham, havde skjænket ham sit Billede og modtog ham næsten daglig, men det skadefroe Rygte fortalte dog om flere Lejligheder, hvor Nardi, naar han havde vovet sig for langt frem og villet give den hellige Fader Raad, som ikke behagede denne, var viist skarpt tilbage. Kort før sin Død var Nardi, der længe havde ført Ærestitelen af *Prelato domestico*, bleven udnævnt til Sekretær ved *Congregazione dei vescovi*, et af de saakaldte *uffizj cardinalizj*, hvis Ihændehaver altid efter nogle Aars Forløb udnævnes til Kardinal. Selv om han ikke inden Pavens Død var indtraadt som Medlem af det hellige Kollegium, er det Manges Tro, at han under et Pavevalg vilde have faaet en meget betydelig Indflydelse og til Trods for den personlige Uvillie, som næredes imod ham, havt megen Udsigt til at blive Konklavets Sekretær. Fra et Besøg i Danmark, hvor han var Gjæst hos Lægen Dr. Ole Bang og med denne gjorde flere Udflugter ogsaa hinsides Sundet, havde han hjembragt og bevaret megen Interesse for vort Fædreland og viste altid Danske den mest forekommende Opmærksomhed. I hans Hus — først

i det forrige Palazzo Torlonia, via Bocca di leone, senere paa Piazza Campitelli ved Capitolium, hvor han boede i et Palads tilhørende Marchese Cavaletto, den sidste *Senatore di Roma* — vare Danske altid sikkre paa at finde gjæstfri Modtagelse, og man traf her en Kreds af virkelig distingverede Fremmede af alle Nationaliteter, mest katholske Englændere og Amerikanere; for den, som ønskede at blive noget fortrolig ogsaa med den ultramontane og reaktionære Opfattelse af Dagens politiske Spørgsmaal, frembød der sig her den gunstigste Lejlighed dertil.

Etiketten ved det pavelige Hof er ejendommelig og stærkt paavirket af dettes gejstlige Karakter. Damer skulle møde til Audiens hos Paven helt sortklædte og med Slør paa Hovedet, Herrerne i sort Selskabsdragt med hvidt Halstørklæde, men Ingen maa bære Handsker; det sidste Punkt er næsten det, som strengest kræves overholdt. For Vognene er der ligeledes særlige Regler; ingen Fiacre eller almindelig Hyrevogn faaer Adgang til Vatikanets indre Gaarde, og det er ikke meget længe siden, at en af de ved Vatikanet akkrediterede Gesandter gjorde sig selv umulig ved at insistere paa at ville kjøre ind med en Droschke. For at blive kjørt lige ind i *Cortile dei papagalli* — der ligger bagved den berømte *Cortile di San Damaso* — til Foden af den Trappe, som fører til Pavens Audiensgemakker, maa man leje sig en Remisevogn med sortklædt Kudsk, der kan see ud som et Selvejerkjøretøj; er man bleven saaledes udrustet fra et af Agenturerne paa den spanske Plads, kjører man fra Peterspladsen bag om hele Kirken og ad den stærke Skraaning op gjennem en fængselslignende Port, hvor de sort, rødt og gult stribede

Schweizere i den af Michel Angelo tegnede Dragt, men med højst anakronistiske Pikkelhuer og Bagladningsgeværer, staae Vagt. Vælger man en simpel Hyrevogn, har man en betydelig kortere Vej, idet man kjøres til den nordre Buegang paa Peterspladsen og herfra maa vandre op ad en Række brede Marmortrapper for at naae den omtalte indre Gaard. Det er baade billigst og bekvemmest at vælge den sidstnævnte Befordringsmaade, og de pavelige Husbetjente blive ikke i mindste Maade mere imponerede ved de dem vel bekjendte Remisevogne fra Piazza di Spagna end ved en almindelig Fiacre; de see mere paa Virkeligheden end paa Skinnet, og Smaadouceurer ere meget velkomne hos dem allesammen, lige fra det Bud, der bringer Tilsigelsen og gjerne venter et Par Francs for sin Ulejlighed, til Lakejen, der aabner den sidste Dør ved Bortgangen.

Fra »Poppegøjernes Gaard«, som maaskee har faaet dette Navn af Hensyn til de brogede Schweizergardister, vandrede vi en Snes Trin opad til en Vestibule og fra denne ind i en stor, med kolossale Vægmalerier prydet Forsal, den samme, som Maleren F. C. Lund har gjengivet paa sit ypperlige Billede med Gruppen af Schweizergardister, hvis stærke Farvemodsætninger maaskee forekomme en uberejst Betragter noget grelle, men ikke i mindste Maade ere overdrevne. Skildvagter med Hellebarder, som passede ulige bedre i Stilen end Bagladeriflerne, gik op og ned over Flisegulvet, og to pavelige Kammertjenere, klædte i Knæbenklæder og langskjødede Jakker af blomstret, karmoisinrødt Silketøj, lod sig forevise vor Tilsigelse for derpaa at modtage vore Hatte og Overtøj og føre os ind i en lang

Korridor, hvor Audiensen skulde foregaae. Vi vare paa første Sal over den af Bramante opførte indre Gaard, ligeoverfor den nu med Glasvinduer lukkede Korridor, hvor Raphaels berømte »Loggier« findes. Ogsaa den Korridor, hvor vi opholde os, er prydet med en Rigdom af Freskobilleder i Loftshvælvingerne, paa Væggenes Piller, i Vinduesfordybningerne og paa Blændingerne lige for Vinduerne, men Sammenstillingen af bibelske Scener med Blomsterbuketter, Frugter, Fisk, Vildt, musikalske Instrumenter og andre saadanne heterogene Ting er noget smagløs, og de store Billeder af Broer, Bygninger, Viadukter osv., som Pius den Niende har opført eller restaureret, hvormed de store Vægflader vare dekorerede, vare ikke Mesterværker. Helt ned gjennem Korridoren stod der en dobbelt Række af Stole, adskilte ved et smalt Tæppe, hist og her afbrudte af store, skinnende Messingbækkener med ulmende Gløder, den eneste rigtig romerske Opvarmningsmaade; det var de sidste Dage af November Maaned, og skjøndt Temperaturen efter dansk Maalestok var meget mild, var Luften dog lidt fugtig og raa. I den fjerneste Ende af Korridoren, mellem Stolerækkernes Perspektiv var opstillet en rød Fløjls Lænestol, over den en middelmaadig og karakterløs Buste af Pius den Niende fra 1861 og ved dens Side en stor og solid Spyttebakke, fyldt med Savspaaner, hvilket atter er romersk Skik. Der vilde have været Plads til et Par hundrede Mennesker, men vi vare den Dag ikke fuldt tredive, Herrer og Damer, tilhørende forskjellige Nationaliteter. Ventetiden blev lang. Vi vare tilsagte til Kl. 11¾ og mødte omtrent et Kvarter tidligere, men der gik over halvanden Time hen med at vente paa Hans Hellighed,

som ikke synes at kjende eller billige den gamle Sætning, at »Punktlighed er Souverænernes Høflighed«. Nogen Adspredelse var at hente fra Iagttagelsen af de øvrige Ventende. Et Selskab af Franske havde Skjødene fulde af Kors, Rosenkrandse og Helgenbilleder, som skulde faae særlig Kraft ved Pavens Velsignelse. I en tydsk Familie var det mest opmuntrende Medlem en korpulent Herre, som for at fyldestgjøre Etikettens Fordringer til Toilette øjensynlig havde maattet laane sig frem, og som til sit Uheld kun havde havt magre Venner; hans Anstrengelser for at finde en Stilling, hvori Misforholdet mellem hans fyldige Legemsformer og de trange Permissioner ikke traadte altfor tydelig frem, vare yderst komiske. I en lille Kreds af Englændere var der en lille Pige paa en syv, otte Aar, hvis lyse Kjole gjorde en behagelig Afbrydelse i de sorte Toiletter, og hvis livlige Pluddren ikke kunde kues af Stedets eller Situationens Alvor. Vor Taalmodighed blev sat paa en streng Prøve. Heldigvis havde jeg fra Nardis Bibliothek taget med mig en »Frithiofs Saga«, hvis sorte Bind gav den et helt gejstligt og til Stedet passende Udseende, saa at man kunde læse i den uden at give Forargelse; det var en ganske pudsig Modsætning, her i Vatikanet og ventende paa Paven atter at gjennemlæse Tegnèrs sentimentalt-heroiske, højt klingende Vers.

Endelig kom vor Monsignore i sin violette Silkekappe og vakte en smigrende Opmærksomhed hos de Ventende, der i ham saae en Bebuder af Paven selv. Virkelig blev ogsaa lidt senere Silkeforhænget ved Indgangen til Korridoren trukket tilside, et Par Officerer af den ophævede pavelige Nobelgarde og to *Camerlenghi* i sorte Dragter

med Sølvkjæder om Skulderen viste sig indenfor og knælede ned paa begge Sider. Vi fik Vink om ligeledes at knæle ned foran vore Stole. Stillingen er ubekvem og trættende, men der er ingen Grund til at gjøre særlige Undskyldninger, fordi man underkaster sig denne Del af det pavelige Ceremoniel, mere end f. Ex. fordi man ved Indgangen til en tyrkisk Moschee tager sine Støvler af. Hele Rækken knælede altsaa, vor Monsignore ved vor Side, og et Øjeblik efter viste sig Pavens helt hvide Skikkelse, stærkt fremtrædende paa en Baggrund af røde Kardinaler, violette Monsignorer og sorte Præster. Pius den Niende fødtes den 13de Maj 1792 og var altsaa den Dag langt inde i sit femogfirsindstyvende Aar; han havde baaret den tredobbelte Krone i over 30 Aar, længere end nogen anden Pave siden Apostelen Peters Dage, gjennem en Periode, der har været rig paa bratte Omskiftelser, bragt Pavedømmets aandelige Magt til et svimlende Højdepunkt og reduceret dets verdslige Magt til et Intet. Den sidste halve Snes Aar havde, som rimeligt er, taget stærkt paa ham; Skikkelsen var sunken sammen og bleven mindre, den svære Hage og Underlæbe skød længere frem og gav Ansigtet noget Tungt, Benene vare ophovnede, og Gangen, der støttedes ved en tyk Stok, var besværlig. Men med alt det bar han sin Alder mærkværdig godt, der var intet Affældigt ved ham, de spillende mørke Øjne vare fulde af Liv og vidnede om aandelig Friskhed; der var i Pavens ydre Udseende Intet, som tydede paa en snarlig Opløsning; efter sin Alder og med sin epileptiske Konstitution kunde han gaae pludselig bort, uden at det kunde vække Forundring, men efter sin hele daværende Habitus kunde han

ogsaa godt bringe det til at passere et Stykke paa den anden Side af de Halvfems. Dragten var som sagt helt hvid; den lange uldne Præstekjortel med et lille Slag over Skuldrene naaede næsten ned til de røde, med Guld broderede Sko; et svært Guldkors hang i en Kjæde om hans Hals ned paa Brystet; hvide uldne Muffediser varmede hans Haandled, og et Par hvide uldne Halvhandsker lod kun Fingrene være frie. Paa den højre Haands midterste Finger bar han den store Ring, »Fiskerringen«, et af de pavelige Embedsinsignier. En hvid Kalot dækkede Issen, men skjulte ikke de smukke hvide Haar om hans Pande og Tindinger. Den hele Dragt og ydre Fremtræden var som en pyntelig gammel Dames; i de lange Præstedragter faae de katholske Gejstlige, især naar de blive ældre, let noget Kvindeligt i deres hele Væsen.

Medens de fem eller sex Kardinaler, som havde ledsaget Paven fra hans private Værelser, og blandt hvilke den engelske Erkebiskop Mannings magre, asketiske Skikkelse tildrog sig mest Opmærksomhed, tilligemed den øvrige Del af Følget blev staaende ved Indgangen, gik Paven ind imellem Rækken af de Ventende, som nu atter havde rejst sig. En Monsignore gik foran ham og meddelte ved Hjælp af Tilsigelserne, som man maatte holde parate til ham, Hans Hellighed de fornødne Oplysninger om hver enkelt Gruppes eller lille Families Navn, Nationalitet og Stilling. De præsenteredes derpaa knælende, Paven fremrakte den højre Haand, som man kyssede, saavidt muligt paa selve Ringen, og rettede nogle faa Ord til hver Enkelt, som man saa efter bedste Evne besvarede. Han talte den Dag

Fransk til Alle, ret flydende, men ikke uden grammatikalske Fejl og med stærk italiensk Accent.

Da Touren naaede os, blev Præsentationen udført af Monsignore Nardi, som knælede ved Siden af os og ligeledes stedtes til Haandkys. Han forklarede Hans Hellighed, at dette var en dansk Familie, hvis Hoved var Medlem af det berømmelige danske Parlament. Betegnelsen af Danske syntes at interessere Paven. »Der er begyndt at være Haab for Danmark« — sagde han med en let forstaaelig Hentydning til den katholske Propagandas tilsyneladende Fremgang i vort Fædreland — »den sande Tro vinder mere og mere Indgang; er der ikke fri Religionsøvelse for Katholikerne?« — »Jo, hellige Fader! Der er i Danmark fuldstændig Troesfrihed for alle Konfessioner.« — »Deres Konge og Dronning have besøgt mig, jeg husker dem godt. Saa var der ogsaa en elskværdig ung Prindsesse . . . hvorledes hed hun nu? Ah, Thyra!« — »Ja, hellige Fader!« — tillod jeg mig, rigtignok uden Bemyndigelse, at svare — »Og jeg veed, at vor kongelige Familie paa sin Side bevarer en kjær Erindring om den faderlige Godhed, hvormed den modtoges af Deres Hellighed.« — »Det glæder mig at høre!« — Et Par mere personlige Yttringer afsluttede denne Samtale, der ganske vist ikke var af nogen stor Betydning, men dog var ikke lidt længere end den, som førtes med nogen anden Gruppe. Den lille engelske Pige syntes særlig at interessere den gamle Mand, som klappede hende paa Hovedet og sagde hende nogle kjærlige Ord.

Da begge Rækker vare gjennemgaaede, blev Paven staaende midt imellem os og sagde venlig: »Kom nærmere,

mine Børn, at jeg kan give Eder Alle min Velsignelse og ligeledes velsigne de Krucifixer, Medailler og andre Ting, som Nogen maatte have medbragt for siden at uddele dem i deres Hjem.« — Vi samledes om ham, knælede atter ned, og Paven holdt nu med en klar og tydelig Stemme, ligeledes paa Fransk, omtrent følgende Tale: »Jeg vil give Eder Alle min Velsignelse, baade dem, som ere Katholiker, og dem, som ikke høre til den sande Tro. Hvem veed — undertiden kan den apostoliske Velsignelse bevirke Mirakler; den oplyser Forstanden og bevæger Hjertet, saa at Sandhedens Lys kommer til at skinne gjennem Mørket. Til Eder Alle, Katholiker og Ikke-Katholiker, siger jeg kun dette: Beder hver Dag denne Bøn: Herre! Lær mig at kjende Sandheden! Ikke mere end dette. Denne Bøn alene er tilstrækkelig. Men beder den hver Dag og af et ærligt, oprigtigt Hjerte: *Seigneur! Apprends-moi la vérité!*« — Herpaa fulgte saa selve Velsignelsen i den gamle latinske Formular, i hvilken Paven dog nok — vi vare ikke ganske sikkre derpaa, men troe at have hørt det — føjede endnu en Person, nemlig den hellige Jomfru, til Treenigheden: *Benedico vos in nomine Patris, Filii, Virginis et Spiritus sancti!* Det vilde ligne den Pave, der har proklameret Dogmet om Madonnas ubesmittede Undfangelse, at gjøre dette Tillæg. Hans lille Tale til os maa erkjendes at være saa tolerant, som det overhovedet kunde ventes af den katholske Kirkes Hoved til en Kreds, hvor der ogsaa fandtes Kjættere. Men Pio Nono vidste at lempe sig efter Lejligheden. I denne Tone talte han ikke til de spanske eller franske Pilgrimme, der strømmede til Vatikanet for at kysse Sømmen paa hans

Klædebon; for saadanne Tilhørere vilde Tolerance ikke have passet, de ventede en kraftigere Næring af deres Overhyrde og fik den.

Hermed var Audiensen tilende. Vi rejste os fra den knælende Stilling. Vor korpulente tydske Gjenbo var som ved et Mirakel kommen helskindet fra disse gymnastiske Idrætter. Paven rokkede tilbage til Indgangen, hvor Funktionærerne atter knælede, medens han passerede. De røde Kardinaler, violette Monsignorer og sorte Præster sluttede sig sammen om den hvide Skikkelse, der forsvandt bag Silkeforhænget. De karmoisinrøde Kammertjenere viste os atter ud i den store Forsal, hvor de brogede Skildvagter havde gjenoptaget deres Vandringer, og ved Foden af Marmortrappen ventede Vognen. Hele Audiensen varede vel neppe et Kvarter.

NORDISKE MINDER I ROM.

Sporene af de nordiske Folkestammer gjenfindes overalt i Italien. Cimbrerne og Teutonerne blev slaaede tilbage, da de vilde trænge ind i de skjønne og rige Lande Syd for Alperne, men nogle Aarhundreder senere var det romerske Rige altfor svækket til at holde disse Fjender tilbage, ja det fristede tilsidst kun sit ynkelige Liv ved Hjælp af de indkaldte Barbarer. Gother og Germaner betraadte snart som Herrer Italiens Jordbund, og den første Middelalders Historie er ikke stort Andet end Skildringen af vilde Folkestammers Indfald og deres blodige indbyrdes Kampe om Magten. Longobarderne, hvis friske Blod gjød ny Kraft i den udmarvede Romerslægt, vare ægte Nordboer; kun paa anden Haand kunne vi regne os i Slægt med Normannerne, thi om man end nok saa frejdig med Grundtvig kalder Tancred af Hauteville for »Herr Thøger til Højstrup«, saa bliver han dog ved at være Franskmand, da han drager til »Nystad i Vælskland« og der grunder sit Rige. Vore Forfædre og Slægtninge have ikke anrettet de store Ødelæggelser blandt Roms Bygninger og Kunstværker, som man gjerne lægger dem til Last; de

vare ikke saa store Vandaler, som Krøniken har afmalet dem, de vare tvertimod grebne af dyb Ærefrygt for Oldtidslevningerne, der jo alle vare tagne i Brug af Kirken og havde faaet en christelig Helligelse, og det er ved den nyere Forskning tilstrækkelig godtgjort, at Romerne selv have langt større Skyld i Forstyrrelsen af Oltidsmindesmærkerne end de barbariske Erobrere. Imidlertid falder ganske vist en Del af Ødelæggelsen paa deres Skuldre; man kan for saa vidt ogsaa i Ruinerne følge deres Spor, og desuden har Historien paa mange Maader indsat deres Mærke.

Det er dog ikke Hensigten her at følge disse i Sagn og gamle Krøniker gjemte Vidnesbyrd om Nordboernes Færden i Syden. Tanken er at dvæle lidt ved nogle mere eller mindre berømte nordiske Personligheder, om hvis Ophold i Rom der haves Efterretninger. Det er ikke mange, og den Interesse, der knytter sig til dem, er af højst forskjellig Natur.

Knud den Store er den første nordiske Hersker, som vi træffe i Rom, og hvad vi vide om ham, lader ham kun figurere som Biperson ved Højtideligheder, hvor Andre spillede Hovedrollen. Det var i Aaret 1027. Conrad II., Salieren, var bleven valgt til tydsk Konge, havde i Milano ladet sig krone med Jernkronen og drog derpaa efter Datidens Vis med Skjænden og Brænden gjennem Italien; Pavia blev ødelagt, Ravenna, som vovede et Oprør, blev mishandlet med blodig Grusomhed, de øvrige Byer ilede med at underkaste sig og løskjøbe sig ved betydelige Pengesummer, Markgreverne af Este, Lesa og Toscana blev besejrede i aaben Kamp, og saaledes drog den kejser-

lige Hær, sammensat at raae Krigere fra nordiske og slaviske Lande, ravende af Vin og fraadsende i den ukjendte Rigdom, frem til Rom. Paa Pavethronen sad Johan XIX. af den tuskulanske Greveslægt, der ved sin Broder, den energiske Benedikt VIII.'s Død havde været Senator over Rom, men havde skyndt sig at ombytte Ridderdragten med Præstekaaben og dels ved Kjøb, dels ved Vold havde sat sit Valg til Pave igjennem; han havde selv indkaldt den tydske Konge for at bruge dennes Magt til Støtte for sine Planer, og den 20de Marts 1027 kronede han i Peterskirken Kejser Conrad II. og dennes Gemalinde, hvorved to Konger fungerede som Vidner, nemlig Rudolf III. af Burgund og Knud den Store af England og Danmark. Allerede selve Kroningshøjtideligheden blev forstyrret ved en heftig Strid mellem de to Erkebiskopper af Milano og Ravenna, der begge gjorde Fordring paa den samme Hædersplads og ligefrem sloges om den, hvad der strax førte til, at ogsaa deres Følge greb til Sværdet, og Kampen forplantede sig helt ud til Roms Gader. Umiddelbart efter kom det til endnu værre Uroligheder. Det gjentager sig næsten ved alle Kroninger af tydske Kejsere i Rom, at neppe er den højtidelige Akt tilende, førend den romerske Befolkning, selv om den Dagen forud har hilst den fremmede Hersker velkommen med alle Tegn paa Sympathi, og selv om den begjærlig har modtaget de betydelige Gaver, som Traditionen tvang ham til at udstrøe blandt Mængden, styrter sig over hans Hær og begynder en Gadekamp, der ender enten med de Fremmedes Forjagelse eller med en blodig Straffedom over Romerne selv. Saaledes ogsaa her. En Romer og en tydsk Soldat kom i

Strid om en Oxehud, og det var nok til at sætte hele Byen i Brand. Der kæmpedes med Raseri, Blodet flød i Strømme, men efterat utallige Liv vare offrede, endte det med, at Roms fornemste Borgere, skjælvende, barfodede, med et blottet Sværd hængende i en Strikke om Halsen, knælede for Kejserens Fødder i St. Peter og anraabte ham om Naade. Paa Knud den Store have alle disse Rædsler vistnok gjort et stærkt Indtryk, men dette kunde dog ikke udslette den fromme Henrykkelse, som han følte ved at besøge de hellige Steder og Martyrernes Grave, og heller ikke synes den sædelige Fordærvelse og de Udsvævelser, som allerede dengang beskjæmmede Gejstligheden, at have rokket hans Tro. Man har et Minde om hans Rejse i et mærkeligt og naivt Brev, som han fra Rom sendte hjem til sine engelske og danske Undersaatter. Han fortæller deri, at han har besøgt alle Roms Helligdomme, og han glæder sig saa meget mere herover, som han af de Vise, ɔ: Præsterne, har lært, at den hellige Petrus af Herren har faaet Magt til at binde og løse, hvorfor det var særdeles nyttigt at have Himlens Portner til sin Forsvarer og Patron hos Gud. Han beretter med barnlig Fryd, at de mange Fyrster, som fra alle Lande have samlet sig om Paven og Kejseren, have beviist ham Hæder og Velvillie, og at han har opnaaet Afgiftsfrihed for alle Angler og Danske, der som Pilgrimme eller Kjøbmænd komme til Rom. Hans Ærefrygt for den hellige Stad har ikke lidt noget Skaar ved det, som han har seet og oplevet, og han slutter sit Brev med at sige, at han i Rom har aflagt Gud det fromme Løfte at regere sine Undersaatter med Retfærdighed og udsone sin Ungdoms Fejltrin ved i de modnere

Aar kun at lytte til Fornuftens og Ærens Stemme. Til en Begyndelse forbød han strengelig sine Statholdere at forurette Nogen, rig eller fattig, enten for Kongegunst eller Stormandsvenskab eller for at samle Penge til Kongen, »thi jeg trænger ikke til uretfærdigt Mammon«. Ogsaa stiftede han i Rom et Herberge, en »schola«, hvor Danske skulde have fri Bolig og Underhold, medens de opholdt sig i den hellige Stad som Pilgrimme eller for at uddanne sig til præstelig Gjerning. Til Gjengjæld for de rige Gaver, som han paa sin Rejse skjænkede Kirker og Klostre, modtog han talrige Relikvier, som han med forstandigt Hensyn fordelte blandt Kirkerne i sine Riger.

En anden nordisk Konge kom til Rom for der at søge Bod og Syndsforladelse for begaaet Brøde. Macbeth, Konge af Skotland, en historisk Person, skjøndt Berømmelsens Nessusskjorte knytter sig til den digteriske Skikkelse, gjorde i 1050 en Valfart til Rom og uddelte der rigelige Almisser til de Fattige, skjænkede store Gaver til Kirker og Altere. Rom aabnede sin vide Favn for alle Syndere og udstedte imod kontant Betaling sine troskyldig modtagne Anvisninger paa Guds Naade og Helgeners Forbønner.

Svend Estridsen har vel ikke været i Rom, men det fortjener dog at nævnes, at han af en Pave blev indtrængende opfordret til at komme den haardt betrængte Kirke til Hjælp, og det under fristende Tilsagn om et nyt Kongedømme i Italien til Løn for sin Bistand. Det var omtrent Aar 1075. Hildebrand, denne kloge og villiestærke Præst, maaskee den mest begavede Mand i hele den lange Paverække, havde fra en ringe Byrd gjennem utrætteligt Arbejde

hævet sig til Kirkens øverste Herre, og i Pagt med Markgrevinde Mathilde af Toskana, denne »Pavedømmets Debora«, havde han vovet at optage Kampen med den mægtige tydske Kejser Henrik IV., hvem han kort efter skulde ydmyge saa dybt i Canossa for derefter selv pludselig at styrtes ned fra sin Magts svimlende Tinde. Men saa langt var han ikke endnu naaet, han befandt sig midt i den farlige Kamp og søgte efter Forbundne. Hans Blik foer vide om i Verden og naaede selv til det barbariske Danmark. Svend Estridsen var som bekjendt en from Christen og en varm Beskytter af Kirken; han begunstigede Klostrene, skjænkede Gaver til Altrene, og foran Roskilde Domkirke havde han sit Canossa, da han i grove Klæder og barfodet knælede ved Vaabenhusets Tærskel, bekjendte sin Synd og bad Kirken om Naade. Pave Gregor VII. har sikkert hørt herom og ment i en saadan Konge at kunne finde en Hjælper, thi det var Pavernes bestandige Politik at fortrænge den ene Barbar med den anden. I sit latinske Brev til Svend Estridsen siger Paven: »Ikke langt fra os er der ved Havet en meget rig Provinds (formodenlig menes der Neapel eller Sicilien), som nu besiddes af slette Kjættere, i hvilken vi ønske, at en af dine Sønner skal blive Fyrste og Christendommens Værge, saafremt Du, som en af dit Lands Biskopper har meldt det at være din Agt, vil hengive ham til den apostoliske Stols Forsvarer tilligemed en Styrke af troe Stridsmænd.« Det kunde lyde fristende nok, men Svend Estridsen var dengang gammel, og allerede Aaret efter døde han, fulgt i Graven af sin trofaste Ven og strenge Tugtemester Biskop Vilhelm, og

hans mange Sønner fik for Meget at gjøre hjemme til at kunne tænke paa Hærtog hinsides Alperne.

En af dem træffe vi dog i Rom nogle Aar senere, nemlig Erik Ejegod. Fra vore Sagaer vide vi, hvad det var for en Kæmpekarl; i hver af sine Arme havde han to Mænds Styrke, Spyd og Stene kunde han siddende kaste længere end de bedste Kæmper, naar de stod op, og naar han rejste sig, var han et Hoved højere end alle sine Mænd, skjøn, vel skabt og smidig. Med disse Legemsgaver forbandt han et ædelt Sind og ualmindelige Aandsgaver, ligesom han besad udstrakte Kundskaber og talte flere fremmede Sprog. Det var saaledes en Fyrste, som Norden nok kunde være bekjendt at vise de Vælske. Rigtignok skjæmmedes disse Egenskaber ved en stærkt udviklet Sands for det andet Kjøn; »hand besmittede alle disse sine herlige Dyder met sin wkyskhed og Horeri«, hedder det kortelig i Vedels Gjengivelse af Saxo; Grundtvig udtrykker dette endnu saftigere saaledes, at »han beskjæmmede sine mange gode Dyder ved en slem Løsagtighed, der var saa meget mere at laste, som Dronningen, han havde og satte til Side for alle sine Duller, var ret en Rosens-Blomme og et Dydens Spejl«, ligesom han videre fortæller, at samme Dronning Bodild, istedetfor at bære Nag til sine Medbejlersker, »de Smækfilleker«, selv pyntede paa deres Pande-Smækker og Nakke-Tøj, for at deres kjønne Ansigter ret kunde tage sig ud. For Romafarere var og er slig Svaghed farlig, men Sagnet har ikke opbevaret, hvorledes det i denne Retning gik den nordiske Konge. I Rom havde Erik Ejegod et dobbelt Ærinde, nemlig dels at faae sin Broder Knud anerkjendt som

Helgen, dels at frigjøre Danmark for Afhængigheden under Hamborg Bispestol og skaffe det en egen Erkebiskop. Begge Dele lykkedes for ham, skjøndt han dengang (1092) ikke endnu havde besteget Thronen. Det var en sørgelig Tilstand, hvori Kirken paa hint Tidspunkt befandt sig; to Paver, Clemens III. og Urban II., paastod begge at være den rette Petri Efterfølger og stredes om Magten med en Heftighed, som truede med at fremkalde et Schisma. Korstogene til det hellige Land forberedtes, men denne store Tanke formaaede ikke at skabe Enighed i Christenheden. Kejser Henrik IV., som efter Ydmygelsen i Canossa havde rejst Hovedet og bøjet den nys saa vældige Pavemagt i Støvet, var bleven gammel, hans Søn gjorde Oprør imod ham, og hans Ægtefælle tyede til Kirken med skamløse Anklager imod sin Ægtefælle. Endelig sejrede ved Hjælp af franske Penge Urban II., og med ham førte Erik Ejegod sine Forhandlinger. Norden fik sin egen Erkebispestol i Lund, der i Tidens Løb beklædtes af saa fremragende Mænd som Eskild, Absalon og Anders Sunesøn, men som det maaskee havde været heldigere for Landene at undvære, da den styrkede Kirken i dens Kamp imod den verdslige Magt. Ligeledes fik han ved klog Optræden og forstandig Gavmildhed — thi, som Grundtvig siger, han »var ikke af dem fra Nive, der heller vil tage end give« — Sagen om Knuds Kanonisation sat saaledes i Gang, at den formelige Optagelse blandt Kirkens Helgene og Martyrer kunde finde Sted i Jubelaaret 1100 paa et stort Kirkemøde. Det var den 10de Juli 1086, at Kong Knud i Albani Kirke i Odense var bleven myrdet af sine oprørske Bønder; han var en streng og retfærdig Konge, holdt over Loven

og straffede uden Persons Anseelse Enhver, der forbrød sig imod den, men det, som skaffede ham Gejstlighedens varme Venskab og gjorde ham til Helgen, var dog hverken hans Retsind eller engang hans Fromhed, men snarest hans Nidkjærhed for at skaffe Kirken og Præsterne Tiende, ligesom det var denne, der mest opbragte Bønderne imod ham. I Odense gjorde hans Lig store Undergjerninger, skinnende Lys brændte over Graven, Regnen standsede og Ilden slukkedes ved de hellige Ben, Syge helbredtes ved dem, og Almuen, som længe ikke vilde troe paa hans Hellighed, lod sig herved efterhaanden omvende, saa at Sankte Knud tilsidst blev en højt anseet Helgen, og de ved hin Tid opstaaende Gilder tog næsten alle Navn efter ham. Men i Rom er den danske Konge en fattig Stymper i den store Helgenskare. I den lange Gade Borgo nuovo, som fra Engelsbroen fører ned til Piazza Rusticucci og Peterskirken, ligger tæt ved det af Bramante byggede Palazzo Guiraud-Torlonia en lille Kirke, Santa Maria Traspontina, og her er et Sidealter indviet til Santo Canuto. For Landsmandskabets Skyld kigge de Danske gjerne indenfor Døren, men naar de spørge sig for hos Sakristanen om deres nationale Helgen, faae de gjerne at høre, at det er en *molto povero Santo*, og at selv de Faa, som i Ny og Næ komme for at see til ham, »ikke give ham Noget«. Det lille Kapel seer dog ret ordenligt ud, og under Hellig Knuds Beskyttelse have enkelte Danske, hvem Skjæbnen har kastet ned i Rom, søgt deres sidste Hvilested; blandt Ligstenene er der en over Antonius Georgius Bredahl, *Fredericostadiensis*, som kaldes *centurio regiarum copiarum*, Høvedsmand ved de kongelige Tropper, og om hvem det hedder, at han efterat

være befriet fra den lutherske Lære hellere vilde leve fattig i Rom end rig blandt sine Egne: *Roma fidei catholicæ studio egens vivere quam apud suos locuples maluit;* han døde i April 1778, 39 Aar gammel, just som han i Pave Pius VI.'s Tjeneste havde hvervet et tydsk Regiment.

En ganske anderledes fremragende Rolle end den for sit Præstevenskab myrdede danske Kong Knud spiller i Slutningen af det fjortende Aarhundrede en svensk Helgeninde, den hellige Brigitta. Hun indtager en betydningsfuld Plads i selve Kirkehistorien, og i en Tidsalder, der er forholdsvis fattig paa store Mænd, deler hun med den hellige Katharina af Siena Hæder og Berømmelse, ikke alene for Fromhed, men tillige for rig aandelig Begavelse, og begge besad en Villiestyrke, som satte disse Kvinder istand til at gribe kraftig ind i Tidens store Begivenheder. Det er henimod Slutningen af Exilet i Avignon. Urban V. var i 1367 vendt tilbage til Rom, hilset med Henrykkelse af det saa længe faderløse romerske Folk og hyldet af den fejrede Petrarca, som opfordrede ham til atter at befolke og gjenopføre det herlige Rom, det Skjønneste, som Solen beskinner. Men Paven befandt sig ikke vel i den usunde og af Ruiner oversaaede By, de franske Kardinaler længtes tilbage til Vaucluses skjønne Egne, og i al Hemmelighed blev Planen lagt til at vende tilbage til Frankrig. Da fremtraadte for Paven en hellig Kvinde, som alt i en Række af Aar havde levet i Rom og var vidt berømt for sine Visioner; hun spaaede ham en sikker Død, hvis han igjen betraadte Avignon. Det var den hellige Brigitta, Sverigs nationale Helgeninde. Født i Aaret 1304 af en adelig, næsten kongelig Slægt, blev hun gift med Lagmand Ulf Gud-

marsen i Nerike og havde med ham fire Sønner og fire Døttre. Hendes Fromhed og Godgjørenhed var stor, og hun blev vidt bekjendt ved sin Optræden imod Kong Magnus Smek, hvem hun strengt bebrejdede hans lastefulde Levnet. Med sin ligesaa fromme Mand gjorde hun en Pilgrimsvandring til den højt ansete Helgen San Jago de Compostella i Spanien, og da Ulf døde kort efter deres Hjemkomst, drog hun efter en Aabenbaring af Frelseren, som valgte hende til sin Brud, med nogle af sine Børn til Rom; første Gang kom hun dertil i 1346, kort før Cola di Rienzos Revolution, og ved Jubilæet i 1350 vendte hun tilbage til den evige Stad, hvor hun tilbragte Resten af sit Liv, kun fjernet derfra ved en Valfart til det hellige Land. Hun boede i et Hus paa den nuværende Piazza Farnese. Hun og hendes Døttre iførte sig fattig Dragt, vandrede fra Kirke til Kirke og fra Hospital til Hospital, sad i Pilgrimskappe ved Klostret San Lorenzo in Paneperna og tiggede for de Fattige, idet hun taknemlig kyssede enhver Gave, som blev lagt i hendes Haand. Under Faste og Spægelser hjemsøgtes hun af idelige Visioner, baade Christus og den hellige Jomfru talte til hende i disse Syner, og deres Ord nedskrev hun paa Svensk, hvorfra de oversattes paa Latin og udgaves under Navnet *Revelationes Sanctæ Brigittæ*. Det var en saadan Aabenbaring, som hun bragte til Urban V., dog uden derved at kunne holde ham tilbage i Rom, men hendes Spaadom gik i Opfyldelse. Ogsaa den følgende Pave Gregor XI. formanede Birgitta til at ombytte Avignon med Rom, men hun døde den 23de Juli 1373, fire Aar førend Gregor virkelig vendte tilbage fra Exilet og holdt sit højtidelige Indtog i Rom for atter at gjøre

denne By til Pavernes Residens. Hun blev begravet i Klosteret S. Lorenzo, men Børnene ønskede at føre Liget til Sverig, og det tillodes dem paa det Vilkaar, at den venstre Arm skulde blive i Rom som en Relikvie; man har endnu det latinske Lejdebrev, hvori hendes fromme Levnet skildres, og hvori alle Myndigheder opfordres til frit at lade passere de jordiske Levninger af hende, »som i Sandhed var en Profetinde«. Allerede 1391 blev hun kanoniseret. Hendes Skrinlæggelse i Vadstena Kloster foretog selve den store Dronning Margrethe, der som ung Hustru havde havt Birgittas Datter Mereta til Hovmesterinde og var bleven strengt tugtet af denne. Fra Vadstena udgik Brigittinernes Orden, som fandt stor Udbredelse og nød megen Anseelse, skjøndt den vovede det farlige Experiment at lade Munke og Nonner leve jevnsides hinanden under samme Tag; fyrstelige Personer lod sig optage i den, der var skjænket den særlige Privilegier i Retning af Aflad, og der er det Særsyn, at Brigittinernes Klostre fik Lov at leve langt ud over Reformationen, saa at f. Ex. det i Maribo først hævedes i 1620. Paa Piazza Farnese i Rom ligger en Kirke, som endnu bærer den hellige Brigittas Navn og er opført over det Hus, hvori hun boede indtil sin Død; den var tidligere Hospitium for svenske Pilgrimme, men nu er den gaaet over til at være fransk. Af hendes Aabenbaringer har man nylig fremdraget et ret pikant Citat, nemlig en Spaadom om, at en tilkommende Pave, der elskede Kirken med samme Kjærlighed, som Christus elskede den, vilde indskrænke sin verdslige Myndigheds Omraade til den saakaldte *Civitas Leonina*, ɔ: St. Peterskirken og Vatikanet med de nærmest tilgrændsende Kvarterer: *Tunc audivi*

*vocem dicentem: Papa ille, qui sponsam suam ea dilectione diliget, qua ego et amici mei dileximus eam, possidebit hunc locum cum assessoribus suis, ut liberius et quietius advocare possit consiliarios suos**). Da ikke mindre end to Paver højtidelig have godkjendt Brigittas Revelationer og bekræftet deres guddommelige Oprindelse, har man anvendt dette Orakel paa Pius IX. og forlangt af ham, at han skulde føje sig efter det, men uden at gjøre nogen Indvirkning paa ham. Maaskee bliver det nu hans Eftermand Leo XIII., som ved denne Resignation skal vise sin sande Kjærlighed til Kirken.

Vi springe et helt Aarhundrede frem i Tiden og træffe da Kong Christian I. som Pilgrim i Rom. Den første Konge af det oldenborgske Hus var ogsaa en anseelig Kæmpe at see til og vel øvet i Vaabenbrug, men med Erik Ejegod kunde han ikke maale sig, og navnlig manglede han ganske dennes Sprogkundskaber, ja kunde end ikke Latin, hvad der nedsatte ham meget i Italienernes Omdømme og bragte Paven til at kalde ham »et smukt, men umælende Dyr«. Kongens Rejse begyndte i Januar 1474, den varede otte Maaneder og kostede femogtyvetusind rhinske Gylden, hvilket dengang var en anseelig Sum, men hans Følge var ogsaa talrigt og udgjorde halvandethundrede Heste; saa Meget havde han heller ikke med hjemmefra, han maatte, skjøndt han undervejs havde faaet rige Gaver, laane sig frem paa Tilbagerejsen. I Rom herskede dengang Sixtus IV.

*) »Da hørte jeg en Røst, som sagde: En Pave, som elsker sin Brud (Kirken) med den Kjærlighed, hvormed jeg og mine Venner have elsket hende, skal eje dette Sted sammen med sine Bisiddere, for at han friere og roligere kan hidkalde sine Raadgivere.«

af Slægten Rovere, der nogle Decennier senere ogsaa skulde give Kirken den kraftige og energiske Julius II. I ydre Forstand var det Pavedømmets mest glimrende Tid, Kirkefyrsterne udfoldede en overdaadig Pragt, Kunsten nærmede sig sin højeste Blomstringstid, Renaissancen dæmrede allerede over Italien. Men denne udvortes Glands var ledsaget af en næsten utrolig sædelig Fordærvelse. Rom var et Hjem for alle Laster og Forbrydelser, hverken Paven eller hans Kardinaler og Biskopper brød sig det Mindste om Religionen, al deres Stræben og Tragten gik alene ud paa at erhverve sig Magt og Rigdom, og for at naae dette Maal var ethvert Middel, selv Giften, Dolken og Meneden, dem godt nok. De uretfærdig samlede Skatte bortødsledes i Svir og Vellyst, og det gejstlige Cølibat blev kun forstaaet som en Frigjørelse for Ægteskabets Lænker, medens enhver Præst, lige fra Tiaraens Bærer til den laveste Tiggermunk, uden Sky hengav sig til de værste Udsvævelser. Kun nogle faa Aar skille denne Periode fra Borgiaernes forfærdelige Tidsalder, fra Alexander VI. og hans Børn Cesare og Lucrezia, men vi nærme os ogsaa til den netop ved disse Kirkens Udskejelser modnede Reformation. For den oldenborgske Fyrste, hvem en lykkelig Skjæbne havde kaldet til Danmarks Throne, og hvis Regeringstid var gaaet hen med blodige Kampe om Sverigs Krone, maa Overgangen fra det barbariske Hjem i Norden til Italiens forfinede Luxus have været overvældende. Festerne i Vatikanet og i Kardinalernes Paladser fejredes med en Overdaadighed, som danner en skjærende Modsætning til den danske Konges fattige Pung. Der foreligger tilfældigvis en meget omstændelig Beskrivelse af en Fest, som en af Pavens Nepoter,

Kardinal Pietro Riario, Aaret i Forvejen havde givet til Ære for Prindsesse Leonora af Arragonien, Datter af Kong Ferrante i Neapel, da hun paa Vejen til sin Brudgom i Ferrara passerede Rom. Kardinalen modtog sin Gjæst i sit Palads ved Pladsen Santi Apostoli, og hele denne Plads var overspændt med Sejldug og forvandlet til et Festtheater. Paladsets Sale, som afkjøledes ved skjulte Blæsebælge, vare smykkede med yppig Pragt, Roms største Kunstnere havde forestaaet Dekorationen, kostbare flanderske Tapeter bedækkede Væggene og hang som Portaler for de mægtige Fløjdøre, selv i Sideværelserne straalede Alt af Purpur og Guld, kostbare Vaser vare opstillede, de med bløde Hynder bedækkede Stole havde Fødder af Sølv; naar Prindsessen og hendes Hofdamer trak sig tilbage til de for dem bestemte Gemakker, fandt de her selv de til det laveste Brug bestemte Kar udførte med drevet Arbejde i forgyldt Sølv. I de Festligheder, som foranstaltedes, blandedes Christendom og Hedenskab paa en besynderlig Maade; Messer og Bønner vexlede med mythologiske Skuespil. Efter en Valfart til Peterskirken, hvor Paven selv læste Messen, lod Kardinalen den kydske Susannes Historie fremstille af florentinske Skuespillere; senere maatte selve Olympens Guder bringe Prindsessen deres Hylding. Alt Andet blev dog overtruffet af den Banket, som gaves den sidste Dag, og hvor det Yderste var opbudt for at blænde og overvælde Sandserne. Hele Tjenerskabet var klædt i Silke, og Kardinalens Seneschal skiftede fire Gange Dragt. Anretningen vilde have tilfredsstillet selv en Lucullus eller Vitellius. Før man gik tilbords, blev der budt forgyldte kandiserede Oranger med Malvasier, og af gyldne Kander

hældtes duftende Rosenvand i kostbare Skaale over Gjæsternes Hænder. Kardinalen tilligemed Prindsessen og fem særdeles fornemme Personer indtog Pladsen ved et særligt Bord paa en Estrade, medens det talrige Selskab fyldte Salen. Under Fanfarer blev en uendelig Række af Retter, hver bestaaende af mange forskjellige Slags, serverede; hele stegte Vildsvin, hele Daadyr, Geder, Kaniner, forsølvede Fisk, Paafugle i deres Fjederdragt, Fasaner, Storke, Traner nævnes blandt Retterne, selv en hel Bjørn med en Stok i Gabet, altsaa for en væsenlig Del Skueretter, og hertil kom en Mangfoldighed af Kager, Tærter, Frugter og kostelig Konfekt. Spisesedlen alene fylder hele to Sider hos den Krønikeskriver, som har opbevaret Mindet om Festen. Der bragtes et kunstigt Bjerg ind i Salen, og ud af det steg en arkadisk Hyrde, som deklamerede rørende Vers og derpaa atter forsvandt i sin Klippe. Paa Sølvfade bar man ind i Salen legemsstore Gjengivelser i Sukker og Bagværk af Atlas, af Perseus og Andromeda, af Herkules's tolv Arbejder; Kasteller af Konfekt blev stormede og plyndrede, store Sejlskibe aabnede deres Sider og udgjød Dynger af Sukkervarer, som saa fra Altanerne blev kastede i Grams til det jublende Folk. Efter det i mange Timer fortsatte Maaltid blev der atter opført mythologiske Skuespil, Koncerter og Gjøglerier. Kardinal Riario, som gav denne ødsle Fest, døde allerede i Januar 1474, kun 28 Aar gammel, ødelagt af Vellyst og Fraadseri; i sin korte Kardinaltid havde han ødelagt over 200,000 Guldgylden og efterlod sig endda betydelig Gjæld.

Den ubekjendte Konge fra et fjernt barbarisk Land blev ikke Gjenstand for saa udsøgt Opmærksomhed som

den neapolitanske Prindsesse, men modtoges dog med al Ære. Kardinaler vare sendte ud for at hilse ham velkommen, og han førtes i højtideligt Optog til Vatikanet, hvor han ligesom alle Datidens kronede Hoveder gjorde ydmygt Knæfald for Paven, kyssede hans Tøffel, holdt Vandfadet for ham og i det Hele viste den ydre Ærefrygt for Kirkens Overhoved og Dignitarier, som hørte med til Datidens Etikette. Efter Skik og Brug blev der ogsaa vexlet Gaver; Kongen bragte Sild og Bergfisk og Hermelin, medens Paven til Gjengjæld skjænkede ham kostelige Relikvier, hvoriblandt en Splint af det hellige Kors, indviede Rosenkrandse og Helgenbilleder, den gyldne Rose, som endnu i vore Dage har været uddelt til Souveræner, og endelig saa megen Aflad, at der kunde bringes en rundelig Portion hjem. Kong Christian synes at have gjort sit Bedste for at imponere Romerne og at have givet meget overdrevne Skildringer af sit Riges Udstrækning og dets Magt. Paven gav en Fest til Ære for ham i det Klosterpalads, som han havde opført tæt ved sin Titularkirke S. Pietro ad vincula, men ingen Beskrivelse af denne vides at være opbevaret. Kong Christian fik i Rom Dispensation fra sit ubesindig aflagte Løfte om en Valfart til Jerusalem, og hvad der har bedre Krav paa at mindes, er, at han under dette Besøg tillige erhvervede Pavens Samtykke til Oprettelsen af et fuldstændigt Universitet i Kjøbenhavn, indbefattende ogsaa et theologisk Fakultet. Bullen udstedtes dog først den 19de Juni 1475, og da man ikke skyndte sig at benytte den, kom Upsala Universitet, til hvilket der noget senere blev givet en tilsvarende pavelig Tilladelse, ved Erkebiskop Jakob Ulfsons og Rigsforstander

Sten Stures Bestræbelser det kjøbenhavnske nogle Aar i Forkjøbet.

Reformationen var bleven en Kjendsgjerning, og efter mere end et Aarhundredes Kampe havde den westfalske Fred endelig slaaet denne store Kjendsgjerning fast. Da fejrede det grundig svækkede Pavedømme den Triumf, at den store protestantiske Helts Datter sveg Protestantismen og søgte Tilflugt i den katholske Kirkes Skjød. Dronning Christina, som efter Gustav Adolfs Fald ved Lützen havde besteget Sverigs Throne, abdicerede i 1654 og drog strax til Syden; allerede i Innsbruck afsvor hun den lutherske Lære og holdt i December 1655 sit højtidelige Indtog i Rom, hvor hun siden levede under fire Paver indtil sin Død i 1689, kun med nogle korte Afbrydelser ved Rejser, dels til Frankrig, hvor hun havde den bekjendte Episode med Monaldeschi, dels til Sverig, hvor hun ikke blev vel modtagen. Christina, som for sit Frafald belønnedes med en aarlig Pension fra det apostoliske Skatkammer af 12,000 Scudi, beboede i Rom det store Palazzo Corsini, bygget af den nys omtalte Riario; i denne imponerende Bygning, der ligger hinsides Tiberfloden og ligeoverfor den ved Raphaels Fresker berømte Villa Farnesina, viser man endnu hendes Værelser og det Sovegemak, i hvilket denne højt begavede, men forvildede og excentriske Kvinde drog sit sidste Suk; hvor hun i en Række af Aar samlede en aandrig Kreds af Forfattere og Digtere om sig, og hvor hun beskedent havde omgivet sig med ikkun otte Muser, idet hun regnede sig selv for den niende, vandrer nu bestemte Dage af Ugen Touristernes Skare med deres Rejsebøger, bestræbende sig for at afvinde den vidtløftige

Malerisamling en Interesse. En saa fornem Proselyt maatte ogsaa efter Døden hædres, og Pave Innocens XII. lod Arkitekten Carlo Fontana oprejse hende et pragtfuldt Monument i selve Peterskirken, umiddelbart ved det efter Michel Angelos berømte Pietà-Gruppe opkaldte Kapel; en Portrætmedaillon i Bronce gjengiver hendes stærke, næsten mandige Træk, og nedenunder dette er der et Marmorrelief, som fremstiller hendes Afsværgelse af den lutherske Lære i Innsbrucks Domkirke.

Kong Frederik IV. af Danmark og Norge gjorde i 1692 som Kronprinds en længere Udenlandsrejse, som ogsaa omfattede Italien. Den 8de Januar rejste han fra Kjøbenhavn, kom over Brenner til Venedig, gik derfra tilsøes til Ferrara, saa over Bologna, Rimini, Ancona og Loreto til Rom, som han naaede netop Tomaanedersdagen efter sin Afrejse fra Kjøbenhavn, og hvor han tilbragte sex Uger. Pave Innocens XII. af Huset Pignatelli sad dengang paa Sankt Peters Throne, en retsindig og from Mand, helt forskjellig fra de Kirkefyrster, med hvilke Kong Christian I. havde gjort Bekjendtskab. Kronprindsen boede i et Palazzo Carbognano, som nu er ubekjendt, og levede paa en stor Fod med aabent Taffel. Paven sendte ham sin *Cameriere d'onore* Grev Fasenau og bevidnede ham sin Respekt med den Tilføjning, at der siden Kejser Carl V. ikke havde været en saa fornem Fyrste i Rom; ligeledes sendte Hs. Hellighed sin Gjæst Gaver af Fisk, Vin, Parfumer og Konfekt, gjorde flere Fester til hans Ære og anbefalede saavel sine Kardinaler som det romerske Aristokrati at vise ham al mulig Udmærkelse. Kardinalerne d'Etrée og Janson viste navnlig Prindsen udsøgt Opmærksomhed, og det bemærkes,

at ogsaa de romerske Damer imod den almindelige Etikette ledsagede Prindsen hjem til hans Bolig og besøgte ham der. Jesuitergeneralen foranstaltede til hans Opbyggelse musikalske Kirkefester. Vi have Frederik den Fjerdes egne Dagbogsoptegnelser fra denne Rejse, meget kortfattede, naive i deres Tone, fulde af orthografiske og sproglige Fejl, som vidne om en tyk Uvidenhed, og skrevne paa Tydsk, thi dette var det Sprog, hvori Tordenskjolds Konge helst tænkte og talte. Optegnelserne dvæle ikke meget ved hellige Materier, ved Relikvier som Christi Blod eller den hellige Jomfrues Mælk eller Tornekronen, paa hvis Spidser man endnu saae Spor af Blodet; Sligt refereres ganske kort, og er det altfor grovt, følger der i Dagbogen et *non credo*. Kunstværker faae ogsaa en meget flygtig Omtale. Omstændeligere fortælles om Fægtesale og Stalde, og Prindsen kritiserer skarpt baade Fægtemestrene, Kardinalernes Heste og Rytterne, af hvilke de fleste »wusten nicht zu Retopiren, viel weniger dass Tempo in den Carbetten zu geben«, hvorimod han er kjendelig begejstret over den kejserlige Ambassadørs Vogne, af hvilke en havde kostet tyvetusinde Daler. Ceremonierne paa Skjærtorsdag, hvor Paven vasker »Apostlenes« Fødder, Velsignelsen Paaskedag, Indvielsen af Agnus Dei, Pavens Procession fra Vatikanet til Lateranet og andre saadanne Optog beskrives ret udførlig. Langfredag besøger Kronprindsen Hellig Knuds Grav i S. Maria Traspontina: »Sie haben Ihn an Stad einer rohten mit ein Blau mantel gemahlt. Sie haben Ihn alhir zum Heyligen gemacht, die Bauren in Fuhnen haben Ihn Todtgeschlagen, Indem Er den 10ten *(sic)* an den Armen und Kirchen zu geben befohlen; Sein Regierung ist im

Jahr 1086, soll ein sehr Frommer und Gottesfürchtiger Herr gewesen sein.« I Engelsborg sad dengang fængslet Eventyreren og Guldmageren Borro eller Borri, som efter først at have bedaaret Dronning Christine af Sverig ogsaa havde vidst at skaffe sig Indpas hos Kong Frederik III. og lige til denne Konges Død bevarede hans Naade. Prindsen besøgte sin Bedstefaders Fortrolige for at spørge ham tilraads om sit Helbred, da han frygtede for at have Anlæg til Svindsot; Borros Raad vare meget fornuftige, og Dagbogen erkjender dette, men slutter dog med den Bemærkning, at han »af Mange holdes for en Charlatan«. Til Frascati og Tivoli — der kaldes »Freschada« og »Tiwili« — gjordes Udflugter. Den 18de April forlod Prindsen Rom efterat have uddelt Gaver til sine Omgivelser: en Ring af 400 Scudis Værdi til Grev Fasenau, en anden paa 320 Scudi til Falconieri, en gylden Kaarde til Gabrieli og Drikkepenge til Tjenerskabet hos alle de gejstlige og verdslige Herrer, som havde gjort ham deres Opvartning. I Florents udvexledes de sidste Høfligheder med Paven, og den 31te Maj forlod Prindsen Italiens Jordbund og kom til Frankrig. — Paa sin senere Rejse i Aaret 1709 kom Frederik IV. ikke sydligere end til Florents, skjøndt Clemens XI. varmt indbød ham til Rom og havde gjort Forberedelser til hans Modtagelse.

Endnu en nordisk Fyrste skulle vi omtale, som har efterladt Spor i Rom, en Kunstens Konge: Bertel Thorvaldsen. Fra 1796 til 1819 og igjen fra 1820 til 1838 levede og virkede han i Rom; her fødtes han som Kunstner, da omsider Jason sprang ud af hans Hjerne, og herfra gik hans Berømmelse ud over Verden, Aar for Aar fornyet

ved en Rigdom af evige Værker. »Signor Alberto« var dengang en af Roms store Personligheder, han var kjendt af Høje og Lave, hans imponerende Skikkelse vakte Opsigt paa Gaderne, i Aristokratiets Sale flokkedes det fornemme Selskab omkring ham, og ved de lystige Gilder paa Osterierne saae Almuesfolkene med Beundring hen til den store Kunstner. Nu er det levende Minde om Signor Alberto næsten forsvundet; kun i den Slægt, som er ifærd med at gaae bort, huskes han af Enkelte, der da gjerne udtømme sig i Lovtaler over ham baade som Kunstner og som Menneske. Af hans Arbejder findes forholdsvis faa i Rom; Monumentet i Peterskirken for Pius VII. er det største og det mest bekjendte, men hvor skjønt det end i og for sig er, og hvor meget man end maa beundre dets enkelte Figurer, saa gjør det som Helhed paa det Sted ingen rigtig Virkning, hvad enten det nu virkelig er sandt, at man af Chikane imod den protestantiske Billedhugger havde opgivet ham forkerte Maal, eller Kunstneren ikke har kunnet passe sit Værk ind i Kirkens uhyre Dimensioner. I Kvirinalpaladset er Fyrsteværelset smykket med Alexandertoget, som blev modelleret i 1811 og 1812 til Ære for Kejser Napoleon, der ventedes til Rom; men det er kun i Gibs, den første Gjengivelse i Marmor findes i Villa Carlotta ved Como-Søen. I en lille Kirke ved Forum, San Luca e Santa Martina, er opstillet i Gibs Thorvaldsens Christus; det skal være den Model, hvorefter Marmorstatuen i Frue Kirke er udført. Paa den solbeskinnede og hyggelige Piazza Barberini, hvor Berninis Triton puster sin fine Vandstraale højt op i Luften, funklende i de nedfaldende Draabers Diamantspil, havde Thorvaldsen i mange, mange Aar

sit Atelier. Det er til Minde herom, at hans Marmorstatue, gjengivende Mesteren i antik Stil og med en Tilnærmelse til Vulkan, staaer opstillet i Haven til Barberiniernes Palads mellem Palmer og Pinier. I Via Sistina var hans private Bolig; Huset, der ligger paa højre Haand, naar man kommer fra Monte Pincio, har nu Nr. 45—46 og paa Trappegangene fortæller en Marmorplade, at her boede den store Billedhugger: *Per memoria di avere abitato in questa casa Alberto Thorwaldsen durante il suo lungo soggiorno in Roma, MDCCCXXXXIV.* Ogsaa Thorvaldsens ædle, imponerende Skikkelse kunne vi i vor Fantasi hensætte i et romersk Optog, i et Kongetog, en Kunstnerkonges Ligtog. H. C. Andersen fortæller os, at samme Dag som han kom til Rom, den 18de September 1833, blev han af Landsmændene ført hen i Pantheon og kom her til at bivaane Raphaels Jordefærd. Man havde nemlig i Akademiet San Luca et Dødningehoved, som udgaves for Raphaels, og som Goethe havde helliget en formelig Kultus, men hvis Ægthed bestredes af Andre; for at klare Sammenhænget dermed havde Gregor XVI. befalet en Undersøgelse af Raphaels Grav i Pantheon; man fandt Liget helt, altsaa var Hovedet i San Luca ikke hans. Efter Undersøgelsen blev Levningerne af den store Kunstner nedlagte i en ny Marmorkiste, og denne hans anden Jordefærd foregik med en Højtidelighed, som var det en af Kirkens Helgene; 81 store Voxlys brændte om Katafalken, og da Processionen satte sig i Bevægelse, gik blandt de fremragende Kunstnere, der vare indbudte til at udgjøre den for tre Aarhundreder siden bortgangne Mesters Hædersfølge, ogsaa Thorvaldsen med sin Kjerte i Haanden. Raphaels Grav er ikke prydet

med noget større plastisk Værk; tæt ved den hviler Thorvaldsens Ven og Beskytter, Kardinal Consalvi, der hos ham bestilte Mindesmærket over Pius VII., medens han for sig selv nøjedes med et simpelt Gravmæle fra hans Mejsel.

Af dem, som færdedes med Thorvaldsen i Rom, ere nu kun Faa tilbage. Ludvig Bødtcher og Bravo, hvem vi kunne takke for, at Samlingen af hans Værker blev skjænket til Kjøbenhavn, ere begge borte; Thiele, hans omhyggelige Biograf og fortrolige Ven, er død; af de Kunstnere, som levede sammen med ham i den store Tid, ere Bindesbøll, Rørbye, Marstrand, Freund, Bissen, Ernst Meyer og mange Flere vandrede til Hades. I Rom er der nu kun een tilbage af Thorvaldsens yngre Samtidige, een af dem, der hørte med til Kunstnerkolonien i hine Dage, da Rom udelukkende var Skjønhedens og Mindernes Stad, til hvilken det kun forundtes de Udvalgte at komme. Det er Albert Küchler, engang den livsglade Genremaler, der var trængt saa dybt ind i Skjønhederne af det italienske Folkeliv, men siden 1851 Kapucinermunken Fra Pietro, hvis, trods de 74 Aar, rødmussede og friske Ansigt venlig smiler Landsmænd imøde fra den brune Kutte.

ENGELSBORG OG ENGELSBROEN.

I Republikens og det første Kejserdømmes Dage fandtes kun Haver og Marker paa de Strækninger af den højre Tiberbred, som senere indtoges af den saakaldte Borgo med Engelsborg og den leoninske Stad med Vatikanet og Peterskirken, disse Stadsdele, som efterhaanden blev Centralpunktet for Pavedømmets gejstlige og verdslige Magt, dets allerinderste Borg og Fæstning. Kejser Hadrian valgte en saadan Mark hinsides Tiberen til sit Gravmonument, for hvilket han selv i levende Live sørgede, og som for værdig at udtrykke baade Herskerens Storhed og Rigets Vælde skulde overgaae baade det af Artemisia over hendes afdøde Ægtefælle, Kong Mausolus, i Halikarnas opførte Gravmæle, et af den gamle Verdens syv Underværker, og den af Kejser Augustus for den juliske Familie rejste Grav, hvis grønsværdækkede og med Cypresser beplantede Top dengang endnu løftede sig over de nye Kvarterer paa Campus Martius. Fra Byen paa denne Side Tiberen førte *Pons Aelius* lige over Floden til *Moles Hadriani,* hvis Hovedindgang laa for Enden af Broen. Begge Dele vare altsaa udenfor Murene og vedblev at være det et godt Stykke ind i

Middelalderen, selv efterat Peterskirken og dens Omgivelser, *Civitas Leonina,* vare indlemmede i den befæstede By. Men under de gjentagne Belejringer af Barbarerne og i de blodige indre Kampe blev det svære Murværk, bag hvilket Kejseren havde bygget sit Gravkammer, efterhaanden forvandlet til en stærk Fæstning, som ved sin Beliggenhed fik væsenlig strategisk Betydning. Fra denne uangribelige Stenkolos, som omgaves af Grave, Volde, Yderværker og Mure med Tinder og Taarne, kunde en Haandfuld Folk trodse stærke Hære, og hvem der var Herre over dette faste Punkt, beherskede derfra til en vis Grad Rom. Mindesmærket over Hadrian har gjennemgaaet en paa Omskiftelser rig Historie og er i Tidernes Løb blevet sørgelig lemlæstet; det er en arkitektonisk Torso. Den kolossale Kjerne af mørke Peperinblokke staaer der endnu og vil vel endnu gjennem Aartusinder kunne blive staaende saaledes, men den er bleven en uformelig Klump, berøvet al Skjønhed undtagen Massens og enhver ydre Prydelse. Men der hviler over Engelsborg en storartet Historiens Poesi, Aarhundredernes mægtige Fodspor ere trykkede i den haarde Sten.

En livlig Færsel, ikke rastløs higende som paa *London Bridge* eller *Pont-des-Arts,* men dog med sin egen sydlandske Travlhed, strømmer fra den aarle Morgen over Broen. Rom er tidlig paa Benene. Soldaterne med deres hvidt overtrukne Kepi'er og graae Kitler drage med skingrende Musik og i hurtig Marsch fra Kasernerne ud til deres Øvelsespladser ved Foden af Monte Mario. De lette Droschker krydse hinanden under Pidskesmeld og rask udvexlede Signaler mellem Kudskene. Campagnoler i brogede

Dragter med deres Benskinner af langhaaret Gedeskind, der give dem et Udseende af Fauner og Satyrer, og med Kappen kastet over den ene Skulder drive deres med Grønsager belæssede Æsler ind til Torvet eller komme rumlende i plumpe Karrer, forspændte med svære Stude. Vogne med taarnhøje Læs af Vidiebure bringe levende Fjerkræ til Torvet, Hønsene skrige, og Kalkunerne stikke klukkende deres blaarøde, skaldede Halse langt ud imellem Tremmerne. Præster og Munke, Nonner og barmhjertige Søstre vandre til og fra Peterskirken og Vatikanet; tjenende Brødre, Diakonisser og unge Læger komme fra Hospitalet S. Spirito og det militære Sygehus. Blinde og vanføre Tiggere indtage fra Daggry til Solnedgang deres Post mellem Broens Piller og mumle deres monotone Formularer. Lidt op ad Dagen have vi Strømmen af Turisterne med deres røde og brune Rejsebøger paa Vejen til Samlingerne og Bibliotheket i Vatikanet. Kardinalernes og Monsignorernes nu saa tarvelige og beskedne Vogne rulle forbi Vagten ved Indgangen til Kastellet uden som i gamle Dage at modtage militær Honnør. Folk, som skulle til Audiens hos Paven, sidde stive og strunke i deres Lejekarether og bilde sig ind at vække Opsigt. Henimod Middagstid kommer der noget Forventningsfuldt over Skaren, man standser Farten, kaster Blikket opad imod Bronce-Englen, der med sit dragne Sværd svæver over den mægtige Rundbygning, og seer efter Solen. Kl. 12 kommer Skuddet, det drønende Kanonskud fra Castello San Angelo, hvorefter hele Rom stiller sine Uhre, og Strømmen faaer atter Fart, selv Tiberens gule Vande, der med talløse smaa Hvirvler

glide afsted under Brobuerne, synes at skynde sig hurtigere afsted.

Et herligt Prospekt aabner sig fra Broen. Foran sig har man de mørkebrune, næsten sorte Mure af Kastellets runde Basis, der rager op som en Klippe, og som skjuler det bagved liggende Landskab med Højderne om Monte Mario for Øjet. Tilhøjre seer man et langt Stykke af den gule, brede Tiberflod imellem bratte Lerbrinker, hvor Husene ligge spredte i malerisk Uorden, enkelte med en af Murværk indfattet lille Have, hvor en ensom Pinie tegner sin brede Krone imod den blaae Himmel, og i det Fjerne har man Højderne ved Monte Pincio. Tilvenstre strække sig Borgoens Husrækker, forrest det lange *Ospedale San Spirito,* og over dem løfter sig majestætisk Peterskirkens Kuppel med de to smaa Tvillingkupler. Broen selv er anseelig, men forholdsvis ikke meget bred: paa fem massive Buer af Travertin, de samme som i Hadrians Bro, er den ført over Floden; ved dennes Bredder tilhøjre og tilvenstre seer man nogle faa Levninger af ældre Broer, *Pons triumphalis* og *Pons Vaticanus.* De tolv Statuer, som ere anbragte langs Rækværket, ere moderne Prydelser; ældst ere Apostlene Peter og Paulus, som rejstes af Clemens VII til Ihukommelse om hans og Byens Frelse fra fuldstændig Undergang i 1527 efter Roms Erobring af Kejser Carl V's Tropper under Konnetablen af Bourbon. Fra Midten af det syttende Aarhundrede skrive sig de ti Engle i flagrende Gevandter og forvredne Stillinger, allegoriske Fremstillinger af Christi Lidelser og Martyrernes Plager, som skyldes den Berniniske Skole; disse maniererede Figurer vare i en smagløs Tidsalder Gjenstand for en overdreven

Beundring og pristes som Mesterværker af plastisk Kunst, men staae nu hen under et tykt Lag af Snavs, forsømte og ringeagtede.

Piazza di Ponte, som Pladsen paa Byens Side foran Broen kaldes, var i gamle Dage Rettersted. Her stod fordum en Triumfbue for Kejserne Gratian, Valentinian og Theodosius, der i Skildringerne af Pavernes store Kroningsoptog fra Vatikanet til Lateranet spiller en væsenlig Rolle, og i Nærheden af hvilken Jøderne sædvanlig gjorde deres Knæfald for den nye Hersker for at modtage hans haanlige Tilsagn om Beskyttelse og derpaa, ret som for strax at faae en Prøve paa denne Beskyttelses Værdi, af Pøbelen joges tilbage til deres Indelukke. Triumfbuen forsvandt, dens Søjler og Skulpturer anvendtes til Prydelse af de i Nærheden opførte Kirker, og paa dens Plads rejste sig Skafottet. Her henrettedes den 11te September 1599 Beatrice Cenci. Den unge Pige, hvis blege og sorgfulde Træk under den hvide Turban ere forevigede i Guido Renis berømte Portræt i Barberiniernes Palads, hvoraf Kopier have oversvømmet Verden, sad fangen i en af Engelsborgs mørke Celler, dømt for at have myrdet sin Fader, da han forfulgte hende med unaturlig Brynde, men var rimeligvis uskyldig i denne Brøde, som hun kun bragtes til at tilstaae under forfærdelige Pinsler. Pave Clemens VIII Aldobrandini blev bestormet af Bønner om Benaadning og var tilsinds at give efter, da nye Mord bleve begaaede og omstemte ham til at vise ubønhørlig Strenghed. Fra Engelsborg blev Beatrice tilligemed sin Broder og Stedmoder ført til Retterstedet, og deres Hoveder faldt

under en feberagtig Bevægelse imellem det tilstrømmende Folk, der kun med Møje holdtes tilbage fra et Oprør.

Talløse ere de Processioner, Optog og Pilgrimsvandringer, som have bevæget sig over Ponte San Angelo. En overvældende Mængde af Erindringer strømmer ind paa Tanken, naar den søger at gjenkalde de Optrin, hvortil disse Steder have været Vidne. Paa Maa og Faa griber man ind i denne Rigdom for at fastholde enkelte Billeder.

Pesten rasede i Rom. Longobarderne vare trængte frem i Italien, de havde hærget og skjændet i de skjønne Byer og ødelagt, hvad Gotherne og Attilas Hunner havde skaanet, Alboin og hans vilde Høvdinger havde i flere Aar belejret den evige Stad og bragt den til Randen af Undergang, indtil de rovbegjærlige Skarer kjøbtes til at drage bort ved Opoffrelsen af Kirkens og Borgernes sidste Ejendele. En forfærdelig Oversvømmelse af Tiberen satte alle Byens lavt liggende Kvarterer under Vand, de stride Strømme undergravede en Mængde gamle Templer og Bygninger, som styrtede i Grus, og ødelagde de med Møje samlede Kornforraad. Som en uundgaaelig Følge af Hungeren, Nøden og den usunde Fugtighed udbrød da i Aaret 590 Pesten i den hjemsøgte Stad. Den forfærdelige Sygdom rasede paa hin Tid over næsten hele Europa. Fra det ægyptiske Pelusiums Sumpe var Smitsoten bragt til Byzanz, hvor den fandt rig Næring i den ved alle Arter af Udsvævelser svækkede Befolkning, og udbredte sig derfra over Landene, følgende Krigens Spor. Den sorte Død, der hos de latinske Forfattere kaldes *lues inguinaria*, hvilede som en Herrens Straffedom over alt Levende; uden at være bunden til nogen Aarstid, angreb den Mennesker

og Dyr uden Forskjel, den smittede ikke ved Berøring, men en giftig Miasma forplantede den til alle Sider. Snart dræbte den pludselig som ved et Slag, snart indtraadte Døden efter rædsomme Lidelser under en tre Dages Sygdom, under hvilken intet Lægemiddel kunde skaffe Lindring eller Frelse, de Syge sank hen i en pinlig Afmagt eller fortæredes af Feber. Aabnedes Ligene, fandt man Indvoldene bedækkede med Saar og Svulster, der vare fyldte med et Sygdomsstof sort som Kul. Under disse Rædsler grebes Sindene af vilde Fantasier; de Ængstede troede at høre Basuner lyde fra Himlen, de saae Morderenglen svæve ned fra Skyerne og bildte sig ind at møde selve Pestens Dæmon, som vandrede om i Gaderne og med sin Kølle slog til Jorden, hvem han mødte. Selv Pave Gregor den Store, en af sin Tids store Aander, forsikkrer, at han med sine egne Øjne saae, hvorledes der fra Himlen udsendtes Pile, som gjennemborede og dræbte de elendige Mennesker, og fortæller Visioner af de Syge. En af Pesten angreben Soldats Sjæl førtes fra Legemet ned til Underverdenen; der saae han en Bro over en sort Flod og hinsides Broen skjønne Blomsterenge med Skarer af hvidklædte Salige samt i det Fjerne straalende og lyse Boliger; de Retfærdige fik Lov at vandre over Broen, de Lastefulde styrtedes ned i den stinkende Sump, og Visionen begynder nu at blive satirisk i sin Udmalen af de gejstlige Personer, som drages med ned blandt Synderne, medens kun enkelte naae over til de Saliges Bred. Pesten havde allerede tidligere gjæstet Rom, men nu rasede den med en Voldsomhed, som bragte Befolkningen til den yderste Rand af hysterisk Fortvivlelse og truede med at

lægge hele Byen øde. Det var paa Sygdommens Højdepunkt, at Gregor valgtes til Pave, og førend han endnu var indviet, befalede han, at der i tre Dage skulde holdes en stor Bodsprocession for at bønfalde Himlen om at standse Pesten. Alle Indvaanerne skulde efter Alder, Kjøn, og Stand dele sig i syv Tog, der skulde gaae ud hvert fra sin Kirke, mødes i Santa Maria Maggiore og derfra valfarte til de hellige Steder, navnlig Apostelgravene. Et gruopvækkende Syn! Mændene havde tilhyllet deres Hoveder med mørke Hætter, gjennem hvis Aabninger de hule og matte Øjne stirrede med dødningeagtig Stivhed, formodentlig den første Oprindelse til de endnu bestaaende Hætte-Broderskaber; Kvinderne bar sorte Gevandter og Slør. Under hjerteskærende Suk og Klageraab, med mumlede Bønner og jamrende Sørgesange drog Toget fremad mellem Dynger af Ruiner, hvor Gravens Stilhed herskede, forbi stinkende Lig og forbi Syge, som vred sig i de sidste Krampetrækninger, en Procession af Veeklagende paa en Skueplads, der til alle Sider frembød Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Pesten fulgte selve Toget, midt i Skarerne slog Sygdommen pludselig ned og dræbte sine Offre med det Samme. Paven gik i Spidsen for denne Sørgeskare, foran ham bares det af Lucas malede Billede af Madonna, som endnu opbevares i Kirken Ara Coeli, det ældste af Apostelens syv Malerier, hvoraf fire findes i Rom. Paa Broen over til Hadrians Gravmæle, som dengang endnu stod i sin oprindelige Skikkelse og Udsmykning, aabenbarede der sig for Gregor og hans til den yderste Lidenskab bragte Pilgrimme en himmelsk Vision, som lovede en Ende paa Lidelserne. Erkeenglen Michael

svævede fra Himmelens Skyer ned over Moles Hadriani, i Haanden holdt han det flammende Sværd, og da hans Fod naaede Bygningens flade Top, bøjede han det ned som for at støde det i Balgen, et umiskjendeligt Varsel om, at Herrens Straffedom nu var fuldbyrdet, og at han i sin Naade vilde standse Pestens Rasen. Fra denne Dag er det, at Broen og Kastellet bærer Englens Navn. Et Kapel for San Michael blev i et senere Aarhundrede bygget paa Toppen af Hadrians Gravmæle, hvor Erke-englen havde viist sig, og endnu svæver hans Bronce-skikkelse med udbredte Vinger, med Flammesværdet bøjet nedad som for at støde det i Balgen, over Kastellets vældige Masse.

Allerede fra et tidligt Tidspunkt i Kirkens Historie begynde de store Pilgrimstog til Rom, og de fortsættes jo endnu i vore Dage efter en storartet Maalestok. Vi komme ganske naturlig til her at tale om dem, thi alle disse Tog ere dragne over Engelsbroen til Apostelgraven i Peters-kirken, der mere end nogen anden af Roms Helligdomme var Maalet for de Troendes Higen. I Middelalderens mørke Aarhundreder ere Pilgrimsfarterne den Form, i hvilken Menneskenaturens Trang til at besøge fremmede Steder naturligst fandt sin Tilfredsstillelse. Krigerne og de dristige Handlende førtes af deres Kald til fjerne Lande og hjembragte derfra eventyrlige Fortællinger om de sete Herligheder, til hvilke Hjemfødningerne lyttede med ivrig Nysgjerrighed. Om Rejse for Rejsens egen Skyld kunde der under de givne Forhold ikke være Tale, men Religionen gav et Paaskud og en Anledning, som grebes med Begjærlighed. I den katholske Kirke har Eftertrykket altid

været lagt paa gode Gjerninger, og ingen Gjerning var bedre eller gav sikkrere Adkomst til Syndsforladelse hernede og Salighed hisset end Bønner og Tilbedelse ved Helgenernes Relikvier og paa Steder, der vare helligede ved Martyrernes Blod. Den virkelige Fromhed gav Mange Pilgrimsstaven i Haanden, den hyklede endnu Flere. »Alle Aldere, Kjøn og Stænder« — skriver Gregorovius — »tog Del i Pilgrimstogene, Kejseren, Fyrsten og Biskoppen ikke mindre end Tiggeren; Barnet, Ynglingen, den ædle Matrone og Oldingen vandrede barfodet med den hvide Stav i Haanden og Kappen med de hvide Muslingskaller over Skulderen. Denne Trang udbredte et romantisk Væsen, en poetisk Længsel efter det Fremmede og Eventyrlige over Menneskeslægten. Rom havde først forstaaet at fremkalde denne Vandrelyst og at drage den til sine Mure. Selv efterat der i alle Rigets Provindser ved talrige hellige Grave var sørget for den nærmeste Trang, ophørte ikke Togene til Rom. Den Tro havde fæstnet sig i hele den christne Verden, at en Valfart til Rom, Martyrernes og Apostlenes Stad, var en sikker Nøgle til Paradiset. Biskopperne og Præsterne støttede denne Opfattelse, de formanede stadig til Pilgrimstog. Datidens Barnetro havde endnu ikke opdaget, at de rette Veje til Forløsning og Forsoning ligge i Menneskebrystets Indre, den søgte dem i det Ydre, i Rejsen til et fjernt, legemliggjort Symbol paa Frelsen, og denne Tro var stærk nok til at holde den Fromme oppe, naar han, trodsende de barske Elementer, ad usikkre Veje, gjennem utallige Farer, under frivillige Savn af enhver Art paa sin lange og møjsommelige Valfart skred frem som gjennem en Skjærsild til sit Maal, den uudtømmelige

Naadekilde. Enhver forskyldt eller uforskyldt Smerte, enhver Form af jordisk Pine, selv enhver Forbrydelse kunde fortrøstningsfuld tye til Rom og der haabe paa at finde Forløsning ved de hellige Grave eller for Pavens Fødder. Den store Betydning, som denne faste Tro gav Byen Rom alene mellem alle Jordens Stæder, har ikke gjentaget sig og vil aldrig kunne gjentage sig. At der i hine vildt barbariske Tider fandtes en saadan Fredens og Forsoningens Helligdom, var for Datidens Menneskeslægt en uendelig Lykke. Det var en uafbrudt Folkevandring, som foregik til Rom; i Skarer steg de Troende over Alpernes Snee og Is eller vovede Farten over det stormfulde Hav, drevne af Trangen til Naade. Men kun altfor ofte var den oprigtige Bodfærdighed og fromme Tro fordømt til at vandre ved Siden af den frække Last og det skinhellige Bedrag, paa selve Vejen til Naaden udsat for at smittes ved Berøringen med det Urene. Det demoraliserende Samliv med Mennesker, som havde frigjort sig for alle Samfundets og Familiens Baand, Rejsens Eventyr og talrige Fristelser, de yppige italienske Byers Forførelseskunster krævede talløse Offre, og mange Kvinder, der som kydske Møer, Enker eller Nonner havde forladt deres Fædreland for at fornye deres Løfte ved Peters Grav, vendte hjem som Faldne, hvis de ikke blev i det lokkende Syden som en gudsforgaaen Ridders Frille.«

Pilgrimmene strømmede daglig gjennem Roms Porte, og det var en vanskelig Opgave baade at skaffe disse Tusinder, som idelig fornyedes, Husly og Underhold og at vaage over Retssikkerheden under denne Tilstrømning. Thi i Pilgrimstogene var der altid et betydeligt Element af

vitterlige Forbrydere, og selve deres Misgjerninger vare det Pas, den Adkomst, med hvilken de meldte sig med Krav paa Kirkens Forsorg. De borgerlige Love vare i hine Dage som oftest magtesløse, det var Kirken, som straffede, og dens Tugt var Bod. Mordbrænderen, Fadermorderen, Kvindeskjænderen skriftede sin Synd og fik saa, samtidig med nøjagtig Forskrift om den ham til Bod paalagte Pilgrimsvandring, af Præsten sin Legitimation; med denne, der aabent forkyndte hans Brøde, meldte han sig undervejs hos Biskopper og Abbeder, som skjænkede ham Gjæstfrihed i deres Borge og Klostre, og saaledes kunde han paa sin Forbrydelse uden Sorger for Udkommet drage fra Station til Station, indtil han naaede sit Maal for ved den ham anviste Helgengrav gjennemgaae sin Pønitense. Ofte var selve Pilgrimsvandringen knyttet til særegne Bodsøvelser og Selvplagelser. Nogle skulde gaae halvt nøgne, Andre vare belæssede med Lænker, atter Andre havde en Jernring om Halsen eller Armen smeddet i Jern. Med Hylen og Skrigen kastede de sig ned ved Martyrgravene, pidskede sig blodige, bragte sig selv ved Faste og Vaagen i en Tilstand af Exstase og hengav sig da til et modbydeligt religiøst Vildskab. Men det hændte ogsaa, at listige Bedragere med falske Breve udgav sig for bodfærdige Forbrydere og misbrugte Klostrenes og Hospitiernes Gjæstfrihed, eller de stillede sig an som besatte af onde Aander, teede sig som Vanvittige ved Synet af Relikvierne og hyklede da en pludselig Helbredelse som ved et Mirakel for derved at narre Præster og Munke til at tage sig af dem som Naadens udvalgte Børn.

Valfartsmanien standsede noget under Korstogene, som jo selv vare Pilgrimstog, de største, som Verdenshistorien

kjender. Den gjenoplivedes ved en sindrig Opfindelse af den katholske Kirke. Pave Bonifacius VIII. udstedte en Bulle, hvorved Aaret 1300 erklæredes for et Jubelaar, og ved hvilken der tilsagdes Enhver, som i Aarets Løb med andægtigt og angergivent Sind et vist Antal Gange besøgte Kirkerne St. Peter og St. Paul, fuldstændig Syndsforladelse. Der var dog Undtagelser fra denne Naade; Bullen udelukkede Kirkens aabenbare Fjender, nemlig Hertug Frederik af Sicilien, Familien Colonna og de Christne, som drev Handel med Saracenerne; saaledes fik Paven Lejlighed til offenlig at stemple Modstanderne af hans Politik og af hans egne Handelsplaner som forstødte af Himlen selv. En ubeskrivelig Bevægelse opstod i hele den christne Verden ved Forkyndelsen af Jubelaaret. Ikke blot Italienere, Provençalere og Franskmænd fulgte Pavens Opfordring, men ogsaa Spaniere, Tydske, Ungarere, Slaver, Englændere, selv Skandinaver. Fra alle Verdenshjørner strømmede de Troende sammen til Rom, de antike Veje vare atter Vidne til hele Folkevandringer, og Italien bragte det Offer for en Tid at standse det ellers almindelige Landevejsrøveri, idet der blev givet frit Lejde. Pilgrimmene bar de graae Kapper og den bredskyggede Hat med Muslingskaller eller vare iførte deres Nationaldragter, hvis brogede Blanding gav deres lange Tog en livlig Kolorit; de kom tilfods, tilhest eller paa Karrer, som optog de Trætte og Syge, hvidskjæggede Oldinge lod sig lede af deres Børnebørn, kraftige Ynglinge bar som fordum Æneas Fader eller Moder paa deres Skuldre til Rom. En babelsk Forvirring af Sprog herskede iblandt dem, men naar de istemte deres Hymner og Litanier, hvis veemodige Toner fyldte Luften med Klagesang, var det eet Sprog, Kirkens

hellige Sprog, som tolkede deres Længsler, ligesom deres Maal var eet. Naar de saa omsider efter mange Ugers og Maaneders møjsommelige Vandring fra den sidste Højde fik Øje paa den evige Stads Skov af Taarne, udbrød de i et jublende »Roma! Roma!«, ligesom Korsfarerne havde hilst Jerusalem, kastede sig ned i Bøn og ilede saa videre med Raabet: »Sankt Peter og Sankt Paulus, Naade!« Ved Byens Porte modtoges de af Landsmænd fra de Seminarier og »Skoler«, hvoraf der allerede dengang var et betydeligt Antal, og af de Embedsmænd, der forestod Forplejningen af de Fremmede, men førend de søgte Hvile i Herberget, maatte de først over Engelsbroen forbi Hadrians nu til en skummel Fæstning forandrede Gravmæle til S. Peter for paa deres Knæ at kravle op ad den brede Trappe og derpaa i Henrykkelse kaste sig ned i Støvet ved Apostelens Grav. Trods alle Besværligheder og Farer var det et uhyre Antal af Pilgrimme, som saaledes søgte til Rom; man regnede, at der daglig gik en Strøm af 30,000 Mennesker ud og ind ad Byens Porte, og at der daglig var i Gjennemsnit 200,000 Fremmede i Byen, en indvandret Befolkning, der flere Gange overgik Antallet af dens faste Indvaanere, og dette varede et helt Aar igjennem. For første Gang i lange Tider syntes det udstrakte Rom atter at være befolket. Der var med forstandig Omhu sørget for Ordenens Opretholdelse, for god Forplejning og billige Priser. Aaret var frugtbart, og saavel fra Campagnen som fra de omliggende Provindser blev der idelig sendt nye Forraad af Levnetsmidler til Rom; men det kunde dog ikke undgaaes, at der af og til indtraadte Mangel, især af Foder til Lastdyrene. Engelsbroen var dengang besat med en dobbelt Række af

Boder, hvor der navnlig solgtes Helgenbilleder, indviede Rosenkrandse og Relikvier, ganske som endnu den Dag idag i Borgo, hvor ethvert nyt Pilgrimstog fremkalder nye Udstillinger af slige hellige Gjenstande, forøgede med Fotografier og Billeder af Paven, Kardinalerne og berømte Malerier. For at forhindre Ulykkestilfælde var Broen delt paalangs ved et stærkt Rækværk, for at Strømmene til og fra St. Peter ikke skulde mødes; hinsides Engelsbroen blev der for at skaffe rigeligere Adgang til Peterskirken nedrevet en hel Række af Huse og anlagt en ny Gade langs Floden. Alligevel hændtes det undertiden, at der opstod Trængsel, hvor de Svage kastedes omkuld og traadtes ihjel under Massens tunge Fødder. I de to Hovedkirker stod der ved Alteret Præster, som med lange River skrabede Offergaverne sammen, thi enhver Pilgrim maatte erlægge sit Offer ved Apostelgraven, men de gejstlige Krønikeskrivere berette med et Suk, at de fleste Mønter vare af Kobber, Sølvet sjeldent og Guldet en ren Undtagelse. Alligevel vare Kirkens Indtægter i dette Jubelaar særdeles betydelige, og Romerne selv tjente saa godt paa de Fremmede, at de fandt det klogest at behandle dem med Venlighed og undlade Alt, hvad der kunde skræmme Andre fra at følge de første Pilgrimmes Exempel.

Jubelaaret havde viist sig altfor indbringende til ikke at gjentages, og for at ingen Slægtfølge skulde være afskaaren fra dets Velsignelse, blev det fundet hensigtsmæssigt at forkorte Fristerne. Der blev foranstaltet Jubelaar ogsaa midt i Aarhundrederne, siden hvert treogtredivte, til Slutningen hvert femogtyvende Aar. Naar Romerne viste sig ulydige og oprørske, truede Paverne med at udsætte

Jubelaaret, eller de bragte deres urolige Undersaatter til Fornuft ved at stille dem et snarligt Jubelaar i Udsigt. I Aaret 1450 var der, i en Periode af ualmindelig Fred og Rolighed, udskrevet et Jubelaar, og Antallet af de Valfartende sagdes endog at overgaae det i 1300, ligesom Kirkens Indtægter af Offergaver betydelig oversteg, hvad der tidligere var kjendt. Men da hændte det ogsaa, at der en Dag paa Engelsbroen opstod en saa voldsom Trængsel, at i den paniske Skræk 200 Mennesker blev traadte ihjel og styrtede i Floden; til Minde om denne Ulykke blev der ved den ene Ende af Broen rejst to Kapeller. Pesten, som Aaret i Forvejen atter havde hjemsøgt Rom, udbrød forøvrigt paany i 1450 og krævede mange Offre. Paven selv, Nicolaus V., blev saa forfærdet, at han flygtede fra Rom til Fabriano, hvor han spærrede sig inde med nogle Kardinaler, og under Dødsstraf forbød Alle og Enhver at komme hans Fristed paa syv Miglier nær.

Men vi kunne ikke blive staaende her paa Broen og tabe os i Erindringer fra Roms Middelalder. Den hvidhaarede Sergent derhenne ved Gitterporten ind til Engelsborg har med sit øvede Blik for længe siden seet, at vi ere Kunder; han har foldet sin Avis sammen, gjemt Brillerne og venter nu lidt utaalmodig paa sin Bænk. »Have vi en *permesso?*« — »Nej, den have vi ikke faaet Tid til at hente, men . . .« Og et Par letfattelige Haandbevægelser supplere Resten. — Det gjør heller ikke Noget, det er bare en Formalitet; *cospetto*, vi ere i det frie Italien, med *i preti* og *i Francesi* er det nu forbi. Og det er sandt, at det i Pavedømmets Tid og under den franske Besættelse, især efter Garibaldis Opstandsforsøg og Slaget ved Mentana i 1867,

var forbundet med saa mange Omstændigheder at komme ind i Castello S. Angelo, at man gjerne endte med at opgive Forsøget; Pavehoffet levede i en febrilsk Skræk for Orsini-Bomber og underjordiske Miner, og ganske uden Grund var dette ikke, Kasernen Serristori mellem Kastellet og Vatikanet var jo nylig bleven sprængt i Luften af dristige Sammensvorne, af hvilke et Par Ulykkelige, underordnede Redskaber, maatte bøde med Livet. Det er en gemytlig Vejviser, vi have faaet; hans arkæologiske Viden er ikke meget udstrakt, men hvad han fortæller, kommer med en apodiktisk Sikkerhed, der er velgjørende efter Videnskabens mange Tvivl, og vi finde en vis Nydelse i foreløbig at tage hans Forklaringer som et Evangelium.

Hadrians Gravmæle, som først blev fuldendt af Antoninus Pius, bestod oprindelig af en massiv firkantet Underbygning, hvis Sider vare omtrent paa 150 Alen; ovenpaa denne løftede sig en rund, cylindrisk Bygning paa omtrent 50 Alen i Gjennemsnit, beklædt med Marmor og foroven med en udvendig Søjlegang, i hvilken der var opstillet Statuer; en mindre, ligeledes cylinderformet Bygning dannede den tredie Afsats og tjente som Fodstykke for en kolossal Broncestatue af Hadrian. Nu er den firkantede Underbygning næsten for Halvdelen skjult i Jordsmonet, som i Tidens Løb er voxet op om denne som om alle Roms antike Levninger; af den runde Overbygning er Marmorbeklædningen borte, Statuerne fra Søjlegangen ere forsvundne, den øverste Afsats er reven ned, af Kejserens Statue er kun Hovedet tilbage, som er indlemmet i den vatikanske Samling, og dens Plads, som i nogen Tid udfyldtes af en kæmpemæssig Bronce-Piniekogle, der for Tiden staaer som Dekoration i en af Vatikanets Haver,

optages nu af Englen med de udbredte Vinger og Flammesværdet, Mindet om Gregor den Stores Vision under Pestprocessionen. De fremmede Barbarer ere ikke ene skyldige i de Ødelæggelser, som have fundet Sted paa *Moles Hadriani*. Det var Romerne selv, som i 537, da Gothen Vitiges belejrede Byen, styrtede Marmorstatuerne ned over Belejrerne, og det var ligeledes Romerne, som i Aaret 1379, forbittrede over, at Kastellet med en Besætning af kun 75 Mand et helt Aar igjennem havde modstaaet deres Angreb, begyndte paa at ville nedbryde hele Gravmælet, rev Marmorpladerne af Murene og brød løs, hvad der kunde skilles ad, indtil de stod afmægtige ligeoverfor de vældige Peperinblokke, som de ikke kunde rokke. I længere Tid efter denne Ødelæggelse laa Engelsborg hen som en forladt Ruin, hvor Gederne græssede paa Grusdyngerne; først en senere Slægt tog sig paa at rydde op efter Forstyrrelsen, og Bestræbelserne gik da ikke ud paa at restituere den tidligere Bygning, men kun paa at indrette Levningerne til en brugbar og efter Datidens Krigsmidler stærk Fæstning. Det er saaledes en lemlæstet Bygning, vi nu have for os; den giver ikke nogen Forestilling om Hadrians Gravmæle, saaledes som dette var i sin fulde Pragt, den virker mere ved sin Masse end ved Skjønheden af dens Former. Det er en Kolos, men lav, trykket i sine Forhold. Kun ved sine skjønne Omgivelser, ved den Glorie af verdenshistoriske Erindringer, der samler sig om den, gjør den sit betagende Indtryk paa Sjælen.

Midt inde i den runde Bygning, hvis Ydervægge indeslutte en jevnt stigende Spiralgang indtil Platformen foroven, var Hadrians Gravkammer. Hans Aske hvilede i en

Porfyrsarkofag, medens Nischerne rundtom indeholdt Urner med senere Kejseres og deres Slægtninges Levninger, thi i det Mindste indtil Septimius Severus var her Kejsernes fælles Begravelsesplads. Sarkofagen blev af Pave Innocens II. udseet til hans egen Grav, og virkelig førtes den i Aaret 1143 til Lateranet, hvor Pavens Ben nedlagdes i den, men ved Kirkens Sammenstyrtning knustes den, og Levningerne ere forsvundne. Hvem skulde troe, at dette mørke, skumle Rum, dette Gravsted i Midten af en Murkolos, saa massiv som en af Ægyptens Pyramider, ogsaa har været Brudekammer? Vor gamle Fører veed Intet derom, men det er dog saa. Longobarden Alberik, der fra en ringe Stand havde ved Tapperhed og Klogskab arbejdet sig frem til en mægtig Stilling og gjort sig til Herre over Rom, havde ægtet den skjonne Romerinde Marozia, som først havde været hans Frille; han blev styrtet og døde under Forhold, som ere skjulte i Mørke, men hans Enke blev en indflydelsesrig Personlighed i Rom, hun anerkjendtes som Byens Herskerinde under Titelen Senatrix og Patricia, ægtede Markgrev Guido af Tuscien, styrtede Paven, og efter nogle Aars Forløb lykkedes det hende at skaffe sin Søn — ikke en Søn med Alberik, men formodenlig med en tidligere Pave — Tiaraen som Johan XI. Anden Gang blev hun Enke, og hun løftede da sine Blikke til selve Kong Hugo af Italien, en begavet, men rænkefuld og udsvævende Fyrste, Stedbroder til Guido, hvem han havde ladet kaste i Fængsel og rimeligvis dræbt efter først at have udstunget hans Øjne. Det var et Fornuftgiftermaal fra hans Side; thi Marozia var alt tilaars, men Forbindelsen med hende sikkrede ham Herredømmet over Rom og gav ham Udsigt til Kejser-

kronen. Den forelskede Marozia ventede med Utaalmodighed sin nye Trolovede, sin Mands Morder, og i Hadrians Gravkammer havde hun indrettet Bryllupssal og Brudekammer; det var i Aaret 932, og Hadrians Porfyrsarkofag stod dengang endnu paa sin Plads, et sælsomt Vidne til denne Fest. Men rimeligvis har man i hin uvidende Tidsalder slet ikke kjendt Bygningens Oprindelse eller Bestemmelse, og man vidste neppe, hvad Sarkofagen indeholdt. *Moles Hadriani* var forlængst bleven omskabt til en blot og bar Fæstning, Uvidenheden knyttede den endog sammen med Theodoriks Navn. Desværre har ingen samtidig Krønikeskriver efterladt nogen Skildring af dette Bryllup, hvor sandsynligvis selve Pave Johan XI. har foretaget Vielsen mellem hans forbryderske Moder og hans Stedfaders Banemand. Men vi vide, at Straffen fulgte Skjændselen lige i Hælene. Den unge Alberik, en Søn af Alberik og Marozia, skulde efter Moderens Befaling gjøre Pagetjeneste hos sin nye Stedfader; han gjorde det med uvillig Trods og spildte Vaskevandet over Kong Hugo, som til Straf slog ham i Ansigtet. Ynglingen, som siden skulde komme til at spille en saa stor Rolle i Roms Historie, styrtede ud fra Engelsborg, kaldte Borgerne sammen, holdt en af Hævntørst glødende Tale til dem om det Nedværdigende i en Kvindes Herredømme og Barbarernes Vælde, og det lykkedes ham at fremkalde en Opstand. Stormklokkerne lød, Folket greb til Vaaben, man spærrede Stadens Porte og stormede Engelsborg, hvor Hugo og Marozia skjælvende gjemte sig i Brudekamret og Graven. Om Natten lod Hugo sig i et Toug hidse ned fra Kastellets Mure og flygtede til sine Tropper, med hvilke han ilsomt forlod Rom, medens Marozia

forsvinder af Historien og rimeligvis har fundet Døden i et af Kastellets Fængsler.

Vi gaae flygtig hen over blodige Optrin, for hvilke Kastellet har været Skuepladsen: Pave Benedikt VI. bliver kvalt i Aaret 973 paa Kejser Otto I.'s Befaling; Pave Johan XIV. belejres i Engelsborg af en Modpave og lider 985 Hungerdøden; den heltemodige og skjønne Crescentius, Hovedet for en mægtig Adelsslægt, som har bemægtiget sig Herredømmet over Rom, halshugges 998 paa den øverste Platform, og hans af Tydskerne lemlæstede Lig ophænges tilligemed tolv af Roms ædleste Høvdinge i de paa Monte Mario rejste Galger. Et større og mere gribende Billede oprulles for Tanken: et Optrin af Pavemagtens verdenshistoriske Kamp med den verdslige Magt, repræsenteret af de tydske Kejsere. Vi ere ved Slutningen af det ellevte Aarhundrede. Paa Pavestolen sidder Hildebrand som Gregor VII., en af de dygtigste og kraftigste Personligheder i hele Middelalderens Historie, under hvem Pavemagten skulde løftes til en svimlende Højde, anerkjendt som Verdens Behersker, for hvem selv det mægtigste kronede Hoved maatte ydmyge sig i Støvet, men kun hævet til denne Tinde for atter at slynges ned i den dybeste Afmagt. Munken Hildebrand viser sig første Gang i Gregor VI.'s Følge, da denne Pave, der ligefrem havde kjøbt Tiaraen af den elendige Benedikt IX.*) og dog hilsedes som en Kirkens Gjenføder, holdt sit Indtog i Rom; han var under denne Paves korte Regeringstid hans Kapellan og fortrolige Raadgiver. Da i Aaret 1049 Pave Leo IX. drager ind i Rom

*) En kort Skildring af denne Usling findes i »Lateranet«, see Side 34.

for at modtage sin Indvielse, ikke i krigersk Optog og med Magtens Emblemer, men som ydmyg Pilgrim, barfodet, med ringe Følge, ledsages ogsaa han af Hildebrand, klædt i Cluny-Munkenes fattige Kutte, Repræsentanten for en streng Reform af de Misbrug, som havde indsneget sig paa alle Kirkens Omraader, navnlig Præsternes Konkubinat og Salget af de gejstlige Embeder. Det var Tydsklands Kejsere, som paa hin Tid udnævnte Paverne, det romerske Folk maatte modtage de Herrer, som beskikkedes dem af Barbarernes Villie. Til at bryde denne Afhængighed var Tiden endnu ikke kommen, og efter Leo IX., under hvis Styrelse Hildebrand med en rastløs Energi havde samlet Traadene i sin Haand, hentede han atter en Pave fra Tydskland. Først efterat han gradvis havde frigjort den hellige Stol fra Afhængighed af den fremmede verdslige Magt og givet den Styrke til at modstaae nye Forsøg fra dennes Side, og efterat han havde opnaaet at faae Præsternes Coelibat — denne Institution, der paa een Gang er den katholske Kirkes største Magt og største Svaghed — slaaet fast som ufravigelig kanonisk Regel, først da modtog Hildebrand det Valg, som han alt længe i Forvejen kunde have ledet til sin Person, og besteg i 1073 Thronen som Gregor VII. Han var af ringe Herkomst, sandsynligvis Søn af en Haandværker i Toskana, og i hans Aarer randt der longobardisk Blod; gjennem en streng Askese havde han dødet alle kjødelige Lyster, var gjennemtrængt af kirkelig Mystik og satte sig til Maal at rense Kirken, men samtidig var det hans Opgave at gjøre Pavedømmet til verdensbeherskende Magt, og det lykkedes ham for en Tid. Skjøndt han indenfor Roms egne Mure fandt en Modstand,

som i enkelte Øjeblikke beredte ham dyb Ydmygelse, skred han ustandselig fremad, og selv Dogmet om Pavens Ufejlbarhed, der først 800 Aar senere skulde vedtages af det vatikanske Koncilium og forkyndes af Pius IX., vil man finde udtalt af ham. Omsider var det Øjeblik kommet, hvor han imod den tydske Kejser Henrik IV. kunde udslynge sin Banstraale, den vældigste, som nogensinde har knittret hen over Verden fra St. Peters Stol. Dens Virkning var uimodstaaelig. Hele Tydskland faldt fra den banlyste Kejser, Præsterne formaaede Fyrster og Stænder til at opsige ham Huldskab og Troskab, og Mødet i Trier, som inspireredes af de pavelige Legater, erklærede Kejseren for afsat, hvis han ikke inden en kort Frist atter toges til Naade af Kirken. Henrik tabte Modet, han saae ikke, hvilke Vaaben han endnu havde til sin Raadighed i selve Italien, og han underkastede sig den verdenshistoriske Bod, hvorom man atter er bleven erindret i vore Dage under det gjenfødte Tydsklands »Kulturkamp« imod Ultramontanismen. Paven opholdt sig bag Slottet Canossas sikkre Mure (i Nærheden af Mantua) hos sin trofaste Allierede, Markgrevinde Mathilde af Toskana. Det var i Januar 1077, lige i Vinterens Hjerte; hele tre Dage maatte Keiseren i de Bodfærdiges simple Dragt barfodet staae i Slotsgaarden foran den inderste Borgport, bønfaldende om Naade og ventende paa sin Dom. Først da viste Paven sig, barsk og streng, og tillod den knælende Kejser at rejse sig. Banlysningen blev hævet imod en Række af haarde Forpligtelser, men endnu foregik en ejendommelig Scene. For Alteret brød Gregor den hellige Hostie, løftede Halvdelen i Vejret og raabte: »Hvis jeg er skyldig i de imod mig

rejste Anklager, saa gid dette hellige Brød, som jeg nu synker, maa dræbe mig her paa Stedet!« Og i det Samme rakte han den anden Halvdel til Henrik, som bleg og afmægtig sank sammen uden at turde modtage den. Sejren var stor, enestaaende, men Nederlaget fulgte den tæt i Hælene. Sex Aar efter lykkedes det Kejseren efter tre Felttog omsider at indtage Rom; saa stort var Pavens moralske Herredømme over Romerne, at de i tre Aar udholdt Krigens og Belejringens Rædsler, men tilsidst trængte de tydske Hærskarer ind i Città Leonina, det egenlig pavelige Kvarter, stormede St. Peter, hvor Blodet flød i Strømme, og styrtede til Vatikanet i Haabet om at fange selve Paven. Han var imidlertid flygtet til Engelsborg, og her holdt han ud som en Løve. Lang Tid gik hen med Forhandlinger mellem Kejseren, Paven og Romerne, der endnu holdt sig i den egenlige Stad, men ingen Fred var mulig, og Henrik, som havde fjernet sig for en Tid for at bekæmpe andre Fjender, vendte i 1084 atter tilbage til Rom med forøget Styrke og med en Modpave, som han fik Romerne til at anerkjende, og ved hvis Haand han selv lod sig krone i St. Peter. Gregor stod urokkelig trods alle Bønner og Overtalelser af de faa Trofaste, der omgav ham; selv efterat de faste Punkter, som hans Tilhængere endnu holdt besatte imellem Roms Ruiner, vare indtagne, og da Romerne sammen med Kejserens Hære trængte Engelsborg fra alle Sider, værgede han og hans lille Skare af Bevæbnede sig med en usvækkelig Energi. I Engelsborgs mørke Celler drog Mindet om Canossa forbi hans Sjæl, og med Erindringen om denne uforglemmelige Triumf for Kirken parrede sig Bekymringen for, hvad der vilde komme. Blev

Kastellet stormet, vilde han falde i Kejserens Vold og blive slæbt som Fange til en tydsk Røverborg for der at ende sit usle Liv, og ikke blot han selv vilde være knust i Støvet, men Kirken vilde atter bagbunden være given i Haanden paa den verdslige Magt. Fra Engelsborg kunde han skue ud over Pavedømmets Borg og Apostelgravens Kirke, som nu var i Fjendevold, over de rygende Ruiner og det troløse Rom, der tilsidst havde solgt sig til Barbaren. Derfra sendte han ogsaa sine længselsfulde Blikke ud imod Nord, hvorfra den trofaste Veninde Mathilde af Toskana skulde bringe Hjælp, og imod Syd, hvorfra den ved talløse Bud hidkaldte Normannerhertug i Neapel skulde komme til Undsætning. Endelig belønnedes hans Udholdenhed. Efter flere Maaneders pinlige Venten glimtede omsider Robert Guiscards Vaaben paa Sletten imod Syd, hans lette Ryttere og krigsvante Fodfolk, blandt hvilke der ogsaa fandtes vilde Saracenere fra Sicilien, nærmede sig. Og saa stor var Guiscards Overmagt, at Kejseren skyndsomt flygtede for den. Romerne derimod holdt Stand. Paven befriedes efter en voldsom Kamp og førtes i Triumftog til Lateranet. De normanniske Barbarer befriede Kirken for de germaniske Barbarer, Halvmaanens Bekjendere frelste Korset. Men endnu et forfærdeligt Drama skulde opføres. De besejrede Romere lod sig henrive til en Opstand, og denne undertryktes af Guiscard med hensynsløs Grusomhed. Normannerne, Saracenerne og Calabrerne stak Ild paa Byen, myrdede uden Skaansel selv Kvinder, Oldinge og Børn, plyndrede Kirkerne for den Smule, der var tilbage af fordums Dages Rigdom, Indvaanerne blev offenlig solgte som Slaver og førte bort i Lænker. I mange Dage fortsattes disse Rædsler, indtil de

tilbageblevne Romere kom med Strikken om Halsen for at gjøre Knæfald for Hertugen, som endelig lod sig formilde og standsede Ødelæggelsen. Gregor VII. var befriet for sin tydske Fjende, men Rom var en rygende Grushob, en Dynge af Ruiner, dets skjønneste Bygninger og Oldtidslevninger vare tilintetgjorte, dets Befolkning var splittet ad, de Ulykkelige, som endnu vare tilbage, sneg sig pjaltede, blege af Sult og Sygdom, forskræmte, uden Hjem og uden Tilhold omkring blandt de øde Brandtomter og skjændede Kirker. Saa store Ulykker drog Pavedømmets Herskesyge ned over den evige Stad. Gregor VII. kunde og turde ikke blive i Rom; Normannerhertugen lagde Besætning i Engelsborg og førte Paven med sig, da han drog bort. I Salerno, hvor han lagde Planer til at samle en Hær for med den at vende tilbage til Rom, døde Gregor VII. Aaret efter Roms Ødelæggelse.

Mellem Vatikanet og Engelsborg er der Forbindelse ved en Løngang, som tildels følger Stadsmuren, men over hvilken der endnu hviler en vis Hemmelighedsfuldhed. Den skriver sig fra ældgammel Tid, og mere end een Gang har en af Oprør eller fremmede Fjender truet Pave ad denne Vej søgt sin Frelse indenfor Kastellets gamle Mure. Men ikke blot i farefulde Tider benyttedes den; i fredelige Perioder var der flere Paver, som fandt Behag i Engelsborg og brugte Kastellet som et Slags Tilflugtssted fra Vatikanets officielle Tvang og stive Etikette. Et Par store Sale, fra hvis Vinduer man nyder en fortryllende Udsigt over Landskabet, bære endnu Vidnesbyrd om deres tidligere Bestemmelse som festlige Lokaler; Loft og Vægge have været smykkede med yndefulde Fresker af Pierin del Vaga,

en af Renaissancens yngre Malere, og skjøndt Billederne ere haardt medtagne af Tiden, have de bevaret tydelige Spor af deres oprindelige Skjønhed. Vor gamle Fører henleder vor Opmærksomhed paa den besynderlige Blanding af christelige Allegorier og mythologiske Scener, ofte af en temmelig slibrig Beskaffenhed, og efterat han snildelig har faaet Damerne til at gaa i Forvejen, udpeger han for os Herrer nogle af de værste. »Saadan ere de Præster, o Signori! De prædike om Kjødets Spægelse og Afholdenhed, men selv svælge de i alle Nydelser. Tænk Dem Christi Statholder, St. Peters Efterfølger, som her holder lystige Ædegilder med smukke Damer under Leda med Svanen eller Venus og Mars, der fanges af Vulkan!« — Vi indvende, at det jo er flere Aarhundreder siden, men det vil han ikke lade gjælde. — »De blive aldrig anderledes, disse sorte Sataner! Jeg siger ikke Noget om Pio Nono, det er en brav gammel Mand, vi holde allesammen af ham som Menneske, men han er en Marionet for de fordømte Jesuiter, og Præsterne nutildags ere ligesaa liderlige som nogensinde, kun at de ere lidt forsigtigere end før.« — Mange Vittigheder har han paa rede Haand om Sixtus V.'s Skatkammer, et hvælvet og brandfrit Rum, hvor en vældig, jernbeslagen Kiste har sin Plads. Den er tom, og Sergenten siger, at han forgjæves har anmodet de mange spanske og franske Pilgrimme, som i denne Tid passere forbi Engelsborg, om her at nedlægge deres Peterspenge. »Tænk, hvor sikkre de kunde være bag disse Laase og med en Kastellan som mig! Men de ville ikke høre Fornuft.«

Sergentens egenlige Helt er Benvenuto Cellini. Han kan udenad Alt, hvad denne i sin naive Selvbiografi fortæller

om sin Deltagelse i Roms og Engelsborgs Forsvar imod Carl V.'s spanske Tropper under Konnetablen af Bourbon, om hans haarde Fangenskab i Kastellet og om hans dristige Undvigelse derfra. Helt oppe ved Bronce-Englen viser han os det Sted, hvor Benvenuto i Maj 1527 havde placeret sine fem Kanoner, og hvorfra han efter sin egen Fortælling anrettede en saa forfærdelig Ødelæggelse blandt Fjenderne, at den næsten overgik Jacob v. Thyboes Bedrifter udi Brabants Belejring. At det var den berømte florentinske Guldsmed og Billedhugger, som ved i Blinde at affyre en Muskedonner dræbte Konnetablen af Bourbon ved San Onofrios Campo Santo og derved tilføjede Spanierne et føleligt Tab midt i deres Sejr, er for ham et ligesaa sikkert Evangelium, som at det ogsaa var ham, der fra San Angelo med sin velrettede Kanon traf Prindsen af Oranien. Benvenuto fortæller selv, at Pave Clemens VII. var i højeste Grad forbauset over hans Bedrifter og hans Færdighed i Skydning og lod ham nøjagtig forklare, hvorledes han bar sig ad dermed: »Da vi vare færdige, knælede jeg og bad Paven om Absolution for dette Drab og de øvrige, som jeg herfra havde begaaet i Kirkens Tjeneste; derpaa løftede han Haanden og slog et vældigt Kors over hele mit Legeme, gav mig Velsignelsen og absolverede mig for alle de Drab, som jeg i den apostoliske Kirkes Tjeneste nogensinde havde begaaet eller fremdeles maatte begaae.« Og tør man troe hans Fortælling, saa blev denne omfattende Absolution rundelig benyttet. Om selve den spændende Kamp, hvori hine Skud kun vare Episoder, og om den forfærdelige Plyndring af Rom, der fulgte paa Byens Indtagelse, den endnu erindrede *Sacco di Roma*, fortæller

Benvenuto Cellini ikke noget Synderligt, og vor Sergent veed derfor heller ikke Noget derom. Pave Clemens VII. var gjennem Løngangen flygtet til Engelsborg og blev her indesluttet som fire hundrede Aar tidligere Gregor VII., ligesom denne pludselig slynget fra Lykkens Top ned i den dybeste Fornedrelse, men med ringere Udsigt til Hjælp. Fra Borgen var han Vidne til Byens Ødelæggelse og Plyndring efter en Maalestok, som stiller alle Fortidens Ulykker i Skygge. Mere end 6000 Romere vare dræbte ved Stormen den 6te Maj, Dynger af Lig bedækkede Veje og Gader, Kanonerne havde nedskudt store Stykker af Murene og styrtet hele Bygninger i Grus, nu blev der stukket Ild paa Resten og — Krudtet var jo dengang opfundet og taget i udstrakt Brug i militære Øjemed — lagt Miner for at sprænge de til Forter forvandlede antike Bygningslevninger. Den 7de Maj begyndte den almindelige Plyndring, ledsaget af de vildeste og raaeste Optrin, Kirkernes hellige Kar og de ærværdigste Relikvier blev slæbte omkring af Landsknægtene, Apostlenes Hoveder, Sveddugen med Christi Hoved, den hellige Landsespids, ja selv den højst mærkelige Relikvie, som bestod i den sex Alen lange Strikke, hvori Judas havde hængt sig, gik fra Haand til Haand og vanhelligedes; Helgeners, Pavers og Kardinalers Grave opbrødes og plyndredes, Arkiver og Bibliotheker splittedes ad eller brændtes, Malerier og kostelige Tapeter ødelagdes, Borgerne dræbtes, Kvinderne skjændedes, Børnene spiddedes, de rige Paladser ryddedes, der brandskattedes efter en utrolig Maalestok, rige Adelsmænd og Prælater maatte løskjøke sig og de Ulykkelige, der vare tyede til dem om Beskyttelse, med Hundredetusinder af Dukater,

og undertiden brødes dog det givne Lejde. Der var ikke nogen Landsknægt, ikke nogen simpel Soldat, som ikke i de otte Plyndringsdage tilegnede sig Værdier for flere tusinde Dukater, og Høvedsmændene anslog deres Bytte til det Ti- og Tyvedobbelte. Tyve, Hælere, Røvere, Skjøger strømmede til, Jøderne i Ghetto kjøbte for Spotpris af de uvidende Soldater Perler, Juveler og Kostbarheder, som udmaaltes i Skjæppevis, i Kirkerne blev Messen og Sakramenterne travesterede, de vildeste Orgier og de raaeste Forhaanelser af det Hellige varede Nat og Dag, Optrin af brutal Mishandling foregik selv ved Altrenes Fod, den drukne Soldateske var som en Bande af vilde, glubende Dyr. I det trange Engelsborg sad Paven og tretten Kardinaler med en Skare af over 3000 Flygtninge, men med neppe 500 Mænd til Forsvar. Der manglede Proviant, de forvænte Prælater kom saa vidt, at de betragtede sejgt Æselskjød som en Lækkerbidsken; Spanierne afskar al Tilførsel, de skjød Børn, som samlede Urter i Kastellets Grave og bandt det i de Snore, som hidsedes ned fra de Belejrede, og en gammel Kvinde, som havde bragt lidt Salat til Paven selv, straffedes med Galgen. De med Paven forbundne Magters Hjælpetropper nærmede sig, men trak sig atter tilbage, og tilsidst maatte Clemens VII. være glad ved at indgaae en Kapitulation, hvorved han paatog sig at udrede 400,000 Dukater til Sejrherren og maatte gjøre Indrømmelser, som truede selve den nylig grundlagte Kirkestats Tilværelse. Den 7de Juni 1527 aabnede Engelsborg sine Porte for Spanierne. Hungersnøden blandt de Belejrede var stegen til det Yderste, men i selve Rom saae det ikke stort bedre ud. Pest og allehaande smitsomme Sygdomme hærjede

saavel den fjendlige Hær som Levningerne af Byens Befolkning, der manglede Levnetsmidler, alle de plyndrede Rigdomme vare som forsvundne, Landsknægtene havde ikke en Skilling tilbage af deres Tusinder og forlangte under Trusler deres Sold. Ikke stort bedre var det i hele Omegnen og de tilstødende Provindser, hvor Nøden var den samme, og hvor giftige Febre bortrev Tusinder. Paven selv holdtes fremdeles tilbage i Engelsborg som Fange eller Gidsel, han var syg af Feber, plagedes af den forfærdelige Varme og manglede enhver Bekvemmelighed; han ejede ikke ti Scudi. To Kardinaler døde i Kastellet. Alle hans Raab om Hjælp og Forløsning vare forgjæves. I September blev Rom atter plyndret af nye kejserlige Tropper, der vare sendte til Afløsning. Først i November bragtes en Traktat tilveje mellem Kejseren og Paven, men Forholdene vare dog ikke anderledes, end at Clemens VII. i December maatte flygte fra Engelsborg til Orvieto, og han døde i denne Landflygtighed fra Rom.

Men Benvenuto Cellinis Navn knytter sig i Engelsborg navnlig til hans Fangenskab og Flugt. Om Beatrice Cenci og om den interessante Bedrager Cagliostro, »Stor-Kophtaen«, som i forrige Aarhundrede gjorde det halve Europa forrykt, veed vor gamle Ven ikke Noget at fortælle, han kjender knap de Celler, hvor disse Fanger have siddet. Derimod fører han os med stor Højtidelighed ad stejle Trapper og mørke Gange ind til det afskyelige Rum, hvor hans Helt var indespærret, og giver os en helt dramatisk Fremstilling af hans Flugt. Denne er virkelig ogsaa en spændende Episode, og Benvenuto Cellini fortæller den selv med en Omstændelighed, som giver den forøget Interesse.

Han var under Paul III. bleven falskelig anklaget af sine Fjender, overrumplet i sin Seng og slæbt til Engelsborg, hvor han først langt om længe toges i Forhør, og hvor man lod ham blive, skjøndt hans Uskyldighed var lagt for Dagen. Kastellanen Ugolini, som havde en Skrue løs og f. Ex. til sine Tider bildte sig ind at være en Flagermus, var i Begyndelsen god imod ham, og saa længe vilde Benvenuto ikke bryde sit Ord og forsøge en Flugt; men da man behandlede ham med Haardhed og berøvede ham ethvert Middel til Adspredelse, mente han sig ikke længere bunden. Af sine Lagener lavede han lange Bind, og en mørk Nat, da Kastellanen havde plaget Livet af sine Folk ved sine Flagermusehistorier, slap han ud af Døren, hvis Nagler han i Forvejen havde faaet pillet ud, og hidsede sig selv ned fra Taarnet; men nedenunder dette fandt han nye Mure, og da han efter med dragen Dolk at have skræmmet en Skildvagt tilbage prøvede at hidse sig ned ogsaa ad denne Mur, var hans Reb for kort, og han maatte lade sig falde, hvorved han slog Hovedet og brækkede det ene Ben tæt over Ankelen. Efter flere Timers Afmagt vaagnede han op af sin Besvimelse og kravlede saa paa alle Fire til en Port, som det lykkedes ham at gjennembryde. Nu var han ude i en Gade, men langtfra i Sikkerhed. En Skare af glubske Hunde angreb ham og bed ham eftertrykkelig, men han fik dem jagede paa Flugten med sin Dolk og kravlede videre i det aarle Daggry, indtil en Vandsælger lod sig bevæge til at tage ham paa Ryggen og bære ham til Trappen af St. Peter. Herfra vilde han kravle videre til en florentinsk Fyrstinde, som han haabede

vilde beskytte ham, men inden han naaede saa vidt, kom der nogle Folk fra en anden af hans Patroner, Kardinal Cornaro, og de bragte ham til dennes Palads, hvor han laae syg i mange Uger. Endnu engang kom han tilbage til sin Celle som Fange og blev yderst haardt behandlet af Flagermus-Kastellanen, indtil han endelig efter mange Lidelser paa Kardinalen af Ferraras Forbøn blev sat i Frihed.

Heroppe, hvor vi i Cellinis Fængsel høre Sergentens Forklaring af Undvigelsen, ledsaget af drøje Ord om Sortkjolerne og deres Nederdrægtighed, er der ogsaa andre Arrestlokaler, som endnu benyttes. En hel lille militær Befolkning færdes heroppe, dels af Fanger og dels af Skildvagter. Her findes Celler baade for Arrestanter og for Domfældte, som have forbrudt sig imod de militære Love, og blandt dem endel Soldater, som have forgrebet sig paa deres Foresatte. Et andet talrigt Kontingent af Arrestanter bestaaer af Værnepligtige, som have forsøgt at unddrage sig fra Sessionerne, og som ere blevne grebne efterat have siddet de gjentagne Indkaldelser overhørige. Det syntes at gaae temmelig gemytligt til imellem Bevogtere og Bevogtede, men da vor graaskjæggede Ven i sin graae Uniformsfrakke og med den stramme Holdning viste sig, foer hver til sin Side. Han satte Skildvagterne barsk i Rette og vendte sig saa til os med et Ordspil, der ogsaa passer paa Dansk, om de skjønne Udsigter, hans Delinkventer havde for Øje i bogstavelig Forstand, og de mindre lyse, som knyttede sig til deres Situation.

Da vi atter steg ned fra de luftige Højder, fortalte han os om den skjændige Maade, hvorpaa de pavelige Zouaver

og endnu mere den saakaldte »Légion d'Antibes« havde mishandlet de Rum i Engelsborg, hvor de havde været indkvarterede. Som Italiener nærede han dyb Veneration for alle Oldtidslevninger, at antaste saadanne, af hvilken Natur de end maatte være, stod for ham som Helligbrøde, men dette »sammenløbne Pak«, denne infame *canaglia*, dette Udskud af mange Nationers sletteste Elementer havde ikke havt Respekt for Noget. Zouaverne kunde endda gaae an, mellem dem fandtes der mange nette og dannede Mennesker, Sønner af god Familie, men Antibes-Legionen var ikke Andet end Tyve og Røvere. Vi spurgte ham, hvorledes det var gaaet den 20de Septbr. 1870, da den italienske Hær var rykket ind i Rom, og om Engelsborg havde kostet nogen Kamp. Men det var en ganske fredelig Overgivelse. Efter den korte Træfning ved Porta Pia vare Italienerne strax Herre over hele Byen, den ringe pavelige Styrke vovede ikke nogen videre Modstand, eller Paven vilde maaskee ikke udsætte Roms Monumenter for en Beskydning, og Engelsborg blev uden Sværdslag overgivet til Victor Emmanuels Tropper.

Midtvejs mødte vi et nyt Selskab, der skulde vises om, og hvis Fører var et vakkert ungt Menneske, der blev præsenteret for os som »min Søn, min Eneste, min Stolthed, Italiens Haab«. Den Gamle ansaae det dog for rettest selv at overtage Arbejdet, men skiltes ikke fra os, førend han havde bevidnet sin særlige Tilfredshed med os. Det var ikke for Betalingens Skyld, thi den oversteg ikke den sædvanlige efter Bädekers Taxt, men det var for den Opmærksomhed, hvormed vi havde lyttet til hans For-

tællinger, og den Interesse, vi havde viist for Castello San Angelo i Almindelighed og Benvenuto Cellini i Særdeleshed. Vi passerede ikke senere Gitteret ved Vagten, uden at vore Blikke søgte vor gamle Ven, og sad han i Solskinnet paa Bænken med sin Avis i Haanden og med Felthuen paa tre Haar, vexlede vi altid et kordialt Nik som Tegn paa gjensidig Anerkjendelse.

VANDLEDNINGER OG VANDSPRING.

Et Hovedtræk i Roms Fysiognomi er Rigdommen paa Vand. Der er næsten ikke nogen Plads, uden at den er prydet med et Vandspring, større eller mindre, snart en fin og spinkel Straale, der løfter sig fra et Kunstværk, og hvis Ynde er det glimrende Spil i Solens Straaler, det fine og næsten til Taage opløste Skum, den melodiske Plasken, — snart en kolossal Fontana, hvor Vandet vælder op og styrter ned i brede Masser som hele Fosser under Larmen og Brusen, medens den høje Fjerbusk svajer let for Vinden og sender et Taagebad langt bort. Paa mangt et Hjørne, fra Husfaçaderne, eller inde i de hyggelige Gaarde risler og mumler en Kilde, der løber Dag og Nat, som var den Naturens egen Gave. Det er ikke blot i de lave og tæt bebyggede Kvarterer, at denne Rigdom fremtræder; ovenover San Pietro in Montorio vælde Acqua Paolas tre brede Kaskader ned i det med hele Bølger gyngende Bassin, og paa Monte Pincios Højder spille de fine Vandstraaler ligesaa højt som nede i Dalen. Overalt i Byen oplives Prospektet og forfriskes Luften ved disse Vandspring. Og lader man Blikket glide hen over Campagnaen, hviler Øjet

i den store Flade paa talrige Vandledninger, hvis mægtige Buer gjennem Aarhundreder have trodset Tidens Tand og Menneskenes Ødelæggelseslyst, nogle af dem vel kun som løsrevne Brudstykker, men andre fremdeles i brugbar Stand og i fuld Virksomhed.

Rom er endnu den Dag idag den med Vand rigest forsynede By i Verden; men de nuværende Vandledninger udgjøre dog kun en ringe Del af de Anlæg, som i Oldtiden forsynede Byen med Vand. I de første fire Aarhundreder efter Anlæggelsen, eller rettere fra det Tidspunkt, da Roms Historie begynder med Romulus, nøjedes man med det Drikkevand, som kunde tages fra Tiberfloden eller fra gravede Brønde; Lavningerne mellem de syv Høje vare sumpige og fulde af Kjær og Søer, det nuværende Forum var dengang et Mosedrag, i hvilket Vandet strakte sig helt hen til Quirinalis og Esquilinus, og de første store offenlige Arbejder havde til Øjemed at bortlede alt dette overflødige Vand, saaledes navnlig den af Tarquinierne anlagte Cloaca Maxima, som udtørrede Forum. Den første Vandledning anlagdes i Aaret 312 før Christus af Censoren Appius Claudius, den Samme, hvem den appiske Vej skyldtes; den begyndte ved Via Prænestina, var $2^1/_4$ dansk Mil lang og naaede Rom ad den appiske Vej gjennem Porta Capena. Størstedelen af sin Vandmængde, som anslaaes til omtrent 900,000 Tønder i Døgnet, leverede den paa Campus Martius, hvor der allerede dengang var begyndt en Bebyggelse. Disse betydningsfulde Anlæg af Censoren Appius Claudius falde paa en Tid, da Rom efter lange Kampe endelig stod som Sejrherre over Etruskerne og Samniterne, da der var Frist til at sørge for Byens materielle Udvikling

og da Patricierne følte Nødvendigheden af at hævde deres truede politiske Supremati, ikke blot ved lykkelige Felttog imod Republikens Fjender, men ogsaa ved nyttige Foranstaltninger. Denne første Vandledning var paa næsten hele sin Længde underjordisk, dels fordi denne Anlægsmaade frembød de færreste Vanskeligheder, dels af Hensyn til Sikkerheden under et muligt fjendligt Overfald. Da Rom troede sig trygt imod ydre Fjender, byggedes Ledningerne over Jorden, og ved de senere Overfald af Barbarerne blev de derfor ogsaa jevnlig overskaarne og forstyrrede. Efterat Begyndelsen var gjort, blev det en Æressag for Roms Stormænd, en Adkomst til Hæder og Indflydelse, at skjænke Byen en Vandledning. En Plebejer, Marcus Curius Dentatus, var den, som først ledede det friskere Vand fra Anio til Byen; for Byttet fra Sejren over Kong Pyrrhus byggede han den Vandledning, som siden kaldtes Anio vetus, og efter hans Død fuldførtes Anlæget af Fulvius Flaccus. I det sidste Aarhundrede før Christus vilde Censorerne M. Æmilius Lepidus og M. Fulvius Nobilior føre en ny Vandledning til Rom, men deres Hensigt strandede paa Modstand af den mægtige M. Licinius Crassus, som ikke vilde taale, at Ledningen førtes hen over hans Ejendomme. De ældre Akvædukter vare geraadede i Forfald, og efter en Senatsbeslutning blev de restaurerede af Prætoren Q. Martius Rex, som hertil endnu føjede en tredie, der opkaldtes efter ham og blev en af de berømteste. Denne Aqua Martia hentede ligeledes sin Forsyning fra Anio, men meget nærmere ved Flodens Udspring, over syv Mile fra Byen; Ledningens hele Længde var elleve Mile, en stor Strækning heraf paa indtil 70 Fod

høje Buer, og den endte paa Capitolium. Ledningen var sexten Fod i indvendig Diameter og tilførte Byen 2,200,000 Tønder i Døgnet; paa forskjellige Steder udvidede den sig til dybe Cisterner, for at faste og organiske Bestanddele kunde afsætte sig; Vandet var berømt for sin Sundhed, Kjølighed og klare, grønlige Farve. To yngre Ledninger, Aqua Tepula og Aqua Julia, den sidstnævnte anlagt af Agrippa, anbragtes ovenpaa den. Denne storartede Ledning forstyrredes efter Kejserdømmets Fald og laae i mange Aarhundreder i Ruiner, men i den allerseneste Tid er Aqua Martia bleven istandsat af et engelsk-romersk Selskab og fører saaledes paany sit fortrinlige Vand til Rom, hvor den blandt Andet forsyner Vandspringet paa Pladsen foran Banegaarden ved Diokletians Thermer.

Ved Slutningen af Kejser Neros Regering havde Rom allerede ni store Vandledninger, fem nye blev byggede under hans nærmeste Efterfølgere, og Tallet steg efterhaanden til tyve. De opkaldtes i Regelen enten efter de Floder og Søer, hvorfra Vandet toges, eller efter de Kejsere og Stormænd, som lod dem anlægge. Aqua Virgo, som endnu existerer, og som forsyner den mægtige Fontana Trevi, blev anlagt af Agrippa i Aaret 22 før Christus og fik sit Navn derfra, at en ung Pige viste de Ingeniører, der vare udsendte for at søge om Vand i Campagnen ved Foden af de sabinske Bjerge, de Kilder, hvorfra Vandet toges. I Kejser Nervas Tid stod tæt ved disse Kilder et lille Tempel, i hvilket et Maleri fremstillede Begivenheden; endnu den Dag idag gjenfinder man Stedet i et moseagtigt Parti paa Campagnen, tre Mile fra Rom, der kaldes Tenuta di Salone, men Templet er forsvundet, og en

simpel Bygning er opført om det Samlebassin, hvortil Kilderne ere førte, og hvorfra Ledningen begynder sin Vej til Rom. Den bragte — og bringer endnu — omtrent 1,200,000 Tønder Vand i Døgnet, og heraf gaaer der til Fontana Trevi alene 250,000 Tønder eller rigelig det Dobbelte af hele Kjøbenhavns Vandforbrug. Under Nero og Nerva blev Roms Vandforsyning forestaaet af Frontinus, som har efterladt sig et Skrift om de paa hans Tid existerende ni Vandledninger; ifølge de deri givne, meget interessante og værdifulde Oplysninger udgjorde disse ni Ledninger en samlet Længde af omtrent 55 Mile, og de førte daglig henved 12 Millioner Tønder Vand til Byen.*) Ledningerne anlagdes med stor Kunst, dels under og dels over Jorden, og vare byggede af det bedste Materiale, enten af hugne Sten eller af brændte Mursten i Cement. De førtes ikke i lige Linier, men gjorde tvertimod

*) Efter de af Frontinus meddelte Data har man opstillet følgende Oversigt:

		bygget.	Længde i romerke Mile.	Daglig Vandmængde.
1.	Aqua Appia	312 f. Chr.	10.3.	c. 900,000 Tdr.
2.	Anio Vetus	273 f. Chr.	36,7.	c. 2,000.000 —
3.	Aqua Martia. . . .	146 f. Chr.	56,9.	c. 2,200.000 —
4.	Aqua Tepula . . .	127 f. Chr.	14,2.	c. 200.000 —
5.	Aqua Julia	35 f. Chr.		c. 600.000 —
6.	Aqua Virgo	22 f. Chr.	14,3.	c. 1,200,000 —
7.	Aqua Alsietina . .	14 e. Chr.	20.5.	c. 200.000 —
8.	Aqua Claudia . . .	49 e. Chr.	42.2.	c. 2,200.000 —
9.	Anio Novus	90 e. Chr.	54,2.	c. 2.300.000 —
			249.3.	c. 11.800.000 Tdr.

Roms Folkemængde paa Nervas Tid kjendes ikke nøjagtig, men maa utvivlsomt have oversteget en Million Mennesker og har rimeligvis, naar Slaverne og Garnisonen medregnes, naaet tæt op til to Millioner. Naar dette store Tal lægges til Grund, svarer Vandforsyningen i Rom

ofte store Omveje for at kunne følge det gunstigste Terræn og for at kunne føres frem med jevnt Fald. Hvor Jordbunden hævede sig, blev de lagte ned under Overfladen eller førte gjennem Udsprængninger i Klippegrunden; hen over Dalstrøg og Floder anbragtes de paa opmurede lange Rækker af Arkader, ofte i flere Etager over hinanden, saa at Højden kunde stige til mere end 100 Fod over Terrænet. Den Omstændighed, at de romerske Ingeniører overskred Lavningerne paa Buer, istedetfor som Nutidens at krydse Dalene ved Rør, nedlagte under Jorden, har man villet forklare derved, at de skulde have været ubekjendte med den Lov, hvorefter Vandet stiger lige højt i Rør, som have Samkvem med hinanden, men dette er ingenlunde Tilfældet. De kunne ikke have været uvidende om denne Lov, som Erfaringen tidlig maa have paavist; Grunden var simpelthen den, at de ikke havde nogen Mulighed for at skaffe sig de store Støbejernsrør, som vilde have været nødvendige for at føre saa store Vandmasser. Til Fordelingen af Vandet i selve Staden benyttede de Blyrør, som de efter Terrænets Beskaffenhed førte snart op og snart ned, hvoraf det saaledes fremgaaer, at de meget godt kjendte den omtalte Naturlov.

Aqua Claudia, den storartede Vandledning, hvis afbrudte Ruiner nu danne en saa malerisk Staffage i den romerske

til et Gjennemsnit af 6 Tønder Vand i Døgnet pr. Individ. Til Sammenligning kan anføres, at Kjøbenhavn med højt regnet 200,000 Mennesker har en daglig Vandforsyning af c. 120,000 Tdr., Paris med c. 1,850,000 Mennesker af c. 3,000,000 Tdr., London med mellem halvfjerde og fire Millioner Mennesker af noget over 4 Millioner Tønder.

Campagna, blev paabegyndt af Nero og fuldførtes under Claudius, hvis Navn overhovedet er knyttet til en Mangfoldighed af betydelige og kostbare Anlæg, der bære Vidne om Romerstatens Magt og Rigdom i dette Afsnit af Kejsertiden. Dens Udspring laae otte Mile fra Rom, den var bygget af hugne Sten, Tuf og Peperin, og laae højt nok til at kunne forsyne alle Roms Høje. Den blev restaureret under Pave Sixtus V af Arkitekten Domenico Fontana; i atten Maaneder arbejdede en Styrke paa indtil 4000 Mand for at tilvejebringe nye Forbindelser, hvor de gamle Ledninger vare afbrudte, og der anvendtes hertil halvanden Million Francs. Efter Pavens Klosternavn kaldtes den nye Ledning Aqua Felice, og den yder endnu en meget væsentlig Del af Byens Forsyning. Ved Porta Maggiore deler den sig i to Grene, den ene til Vandspringet Fontana di Termini paa Hjørnet af Via Porta Pia og Jernbanepladsen samt til Springvandene paa Monte Cavallo (Kvirinalpaladset), Piazza Barberina og Capitol, den anden ned imod Santa Maria Maggiore; den forsyner ikke mindre end 27 offentlige Fontæner og bruges meget i Haverne, men Vandet gjælder ikke for sundt.

Den fjerde af de Akvædukter fra Oldtiden, som endnu i vore Dage forsyner Rom, er Acqua Paola, der kommer fra Bracciano-Søen Nord for Rom og udgyder sine tre mægtige Vandstrømme i den berømte Fontana ved Porta di San Pancrazio nær ved San Pietro in Montorio, Skuepladsen for Apostelens Martyrdød. Denne Vandledning blev oprindelig anlagt af Alexander Severus og restaureredes af Pave Paul V. Dens Vand ansees ikke for godt til Brug, men det anvendes navnlig til at drive endel Møller, og

det forsyner de to store Fontæner paa Peterspladsen. Dette er den eneste større Vandledning til den hinsides Tiberen liggende Staddel, men nogle Grene af Ledningerne fra den modsatte Side ere førte derover.

Skjøndt Romerne vare ubekjendte med saa mange af de mekaniske, fysiske og kemiske Kræfter, der i vore Dage ere tagne i Samfundets Tjeneste, have de i det Hele paa mange Omraader udrettet langt Mere end den moderne Tidsalder med alle dens rige Hjælpemidler. Nu sætter Dampkraften istand til at løfte Vandet til en betydelig Højde og saaledes bringe det op i Husene, medens man i gamle Dage kun havde Vandets eget Fald til at frembringe Trykket; men desuagtet viser det sig næsten overalt, hvorhen den romerske Kolonisation har strakt sig, at Oldtiden har præsteret langt Mere til Byernes rigelige Forsyning med Vand end Nutiden med alle dens støbte Rør og Maskiner. For kun at nævne eet Exempel blandt mange: Lyon ligger nu i en Lavning imellem Højene, og dog er dets Vandforsyning ikke til at sammenligne med den, som Romerne havde skaffet den tidligere By, der laae oppe paa selve Højderne. Men det gjaldt jo ogsaa om at skaffe Vand, ikke alene til Befolkningens daglige Fornødenheder i Huset og til industrielt Brug, men ogsaa til Badene, og det er bekjendt, hvilken væsenlig Rolle disse spillede i Datidens Liv og sociale Forhold. Det var ikke som i den ældre Tid, omtrent ved den anden puniske Krig, da de varme Bade først indførtes fra Orienten, en Luxus, som forbeholdtes de Rige, ikke en Forfriskning, som søgtes nu og da, men det var paa Roms Blomstringstid blevet en fælles og daglig Fornødenhed for alle Samfunds-

klasser, for Slaven som for den frie Mand, for den fattigste Klient som for den mægtige Patron, hvis Formue gik i Millioner. Det var ikke nok, at der i Cirkus og Amfitheater gaves Væddekjørsler og Kampspil, til hvis Forherligelse hele Verden sattes i Kontribution, at der uddeltes Korn, Brød og Penge til Hundredetusinder af den store Byes Befolkning; der maatte endnu, foruden *panis et circenses*, bringes Offre til den dovne og forvænte Almue i Form af offenlige Bade, hvor selv den ringeste Borger kunde nyde sin Part af den Luxus og Overdaadighed, som betegnede Tidsalderen. Thermerne ere næsten de betydeligste Bygningslevninger, som staae tilbage fra Oldtiden, de overgaae i Udstrækning langt baade Templer og Theatre, og om deres rige Udsmykning faaer man en Forestilling, naar man i Samlingerne lægger Mærke til, ved hvor mange Statuer, Grupper, Mosaiker og andre Kunstværker det er anført, at de ere fundne i Ruiner af antike Bade. I Rom var der en Mangfoldighed af Thermer, hvert Kvarter havde sine, hver Periode føjede sine til de alt bestaaende; Sallust, Agrippa, Nero, Titus, Trajan, Caracalla, Diocletian, Maxentius, Constantin have bygget Thermer, som bar deres Navne og kappedes i overdaadig Pragt. Agrippas Thermer laae ved det af ham opførte Pantheon, Neros ved Piazza Navone, Trajans i de nu øde Kvarterer imellem Santa Maria Maggiore og S. Prassede, Titus anlagde sine ovenpaa Neros gyldne Hus, som det flaviske Dynasti skyndte sig at faae udslettet af Romernes Erindring, Diokletians Thermer opførtes ved Tvangsarbejde af de forfulgte Christne, af hvilke 40,000 her skulle have lidt Martyrdøden, og bedækkede hele det Kvarter, hvor nu Banegaarden ligger,

tilligemed de Strækninger, som nu optages af Santa Maria degli Angeli med dets Kloster og tilstødende Bygninger, der ere skabte ud af Ruinerne. Størst af alle vare Caracallas Bade, indrettede paa 1600 Gjæster og vistnok den mest udstrakte offenlige Bygning, som Rom har havt indenfor sine Mure, anlagte i den sydvestlige Del af Byen i Kvarterer, som dengang vare tæt befolkede, nemlig i Lavningen mellem Aventinus og Coelius, de to egenlige Plebejerhøje, hvor en forholdsvis meget betydelig Del af Roms to Millioner Mennesker, som man sikkert tør regne for Tiden ved Aar 200 efter Christus, havde deres snavsede og tæt sammentrængte Boliger. Naar man nu fra Vejen langs Tiberen bøjer ind gjennem Via de' Cerchi, hvor engang den vældige Circus Maximus udfyldte Dalen mellem Palatinerbjerget og Mons Aventinus, eller naar man fra Ruinerne paa Forum ved Constantins Triumfbue følger Via di Gregorio, kommer man ind paa den lange Via di Porta S. Sebastiano, og her i disse øde Egne, mellem Haver og Vigner, der ere indfattede af høje hvide Mure, løfter sig tilhøjre inde paa Marken en forvirret Murmasse, storstilede Ruiner, hvor den blaae Himmel sees mellem de sønderrevne Murflader eller gjennem Aabninger i de halvt nedstyrtede Hvælvinger, medens et tæt Draperi af Vedbend og Slyngplanter dækker de fremspringende Partier og slynger sine Festons over Aabningerne. Det er Levningerne af Caracallas Bade. Udgravningerne ere i de senere Aar drevne med større Iver og mere System end før, og det er lykkedes at klare det Areal paa over tyve Tønder Land, som Thermerne have indtaget, saa at man nu kan danne sig en tydelig Forestilling om Planen for det hele Anlæg,

saa vel af de egenlige Bade, hvor man endnu ikke er ganske paa det Rene med Anvendelsen af de enkelte Rum, som af de aabne Pladser til Væddeløb og Legemsøvelser, der tilligemed Forelæsningssalene dannede en stor Firkant om Hovedbygningen og atter omgaves af Søjlegange med Rækker af Afklædningsværelser. Ved Udgravningerne i det sextende Aarhundrede er der i Caracallas Bade fundet en Rigdom af Kunstværker, som endnu høre til de værdifuldeste Levninger fra Oldtiden, skjøndt de bære Præg om en kunstnerisk Tilbagegang fra den gode Tid; den vældige Gruppe i Neapels Museum, der er bekjendt under Navnet den farnesiske Tyr, den farnesiske Herkules og Flora i samme Samling, de to kolossale Porfyrskaale paa Piazza Farnese, Gulvmosaiken med Athleterne i Lateranmuseet og mere end hundrede Statuer, der ere spredte i alle Samlinger, skrive sig fra Caracallas Bade. Familien Farnese, som under Paul III satte sig i Besiddelse af saa store Ejendomme i Rom og navnlig blev Ejer af Palatinerbjerget, brugte Caracallas Bade, ligesom Barberinierne brugte det flaviske Amfitheater, nemlig som Stenbrud ved Opførelsen af sine Paladser; fra Ruinerne hentede man det Bygningsmateriale, som behøvedes, og brød sig kun lidet om, at man herved forstyrrede nogle af Oldtidens beundringsværdigste Værker.

Men hvorfor sank alle disse Thermer i Ruiner? Hvorved gik de ud af Brug? Hvorledes kunde det romerske Folk, som var vant til at samles i disse Bade og der nyde alle et forfinet Bylivs Raffinements, finde sig i at undvære dem? — Svaret ligger i de Tilstande, som indtraadte ved Kejserdømmets Tilbagegang og Fald. Barbarerne umuliggjorde Benyttelsen af Thermerne ved at forstyrre Vand-

ledningerne, og naar deres vilde Horder for en kort Stund atter overlod Rom til sig selv, var der ikke længere nogen Befolkning, for hvis Skyld man kunde tænke paa at restaurere dem, Millionerne vare sunkne ned til et Hundredetusinde eller endnu mindre, og hvad der var tilbage af Roms Befolkning, havde nok at gjøre med at finde tilstrækkelig Føde til at friste deres kummerlige Liv eller med at værge sig imod Pest og Sygdomme, der var ikke Tid eller Tanke for nogen Nydelse. Da Gotherne under Vitiges, omtrent et halvt Aarhundrede efter den sidste vestromerske Kejsers Død, belejrede Rom og omgav Byen paa alle Sider, overskar de paa een Gang de fjorten Vandledninger, som dengang bestod. Belisarius, som i den østromerske Kejsers Navn styrede Rom og ledede Forsvaret, lod alle Mundinger af Vandledningerne inde i Staden tilmure, for at det ikke skulde gaae som i Neapel, hvor ikke længe i Forvejen Fjenden var trængt ind i den belejrede By gjennem en Akvædukt. Hermed var Dødsdommen afsagt over Thermerne, de vare med det Samme gjorte ubrugelige og uigjenkaldelig dømte til at falde i Ruiner. Mangelen paa Drikkevand var temmelig følelig i Rom, men herpaa kunde der dog nogenlunde hjælpes; værre var det, at den trajanske Vandledning hinsides Tiberen, som brugtes til at drive en Mængde Møller, holdt op at flyde, og at derved Stadens Forsyning med Mel udsattes for Fare. Belisar fandt da paa at lade Tiberen drive Møllerne; han lod henlægge Pramme paa Floden og imellem hvert Par anbringe et stort Vandhjul, som drives af Strømmen. Disse Belisars Møller ligge endnu paa Tiberen; imellem Ponte Sisto og Tiberøen er der fem saadanne flydende Møller, hvis Hjul

dreje sig tungt og dovent for Strømmen. Og med Møllerne har man forbundet en Fiskefangst med Maskine; fire brede Møllevinger med Net istedetfor Sejl dreje sig rundt og dykke vexelvis ned under Vandet, hvorfra de da undertiden bringe en lille Fisk, der med et fint Blink falder fra Nettet ned i en Beholder. Først langt senere, da endelig Pavemagten havde faaet fast Fod i sit verdslige Herredømme over Rom, blev nogle af disse overskaarne og ødelagte Vandledninger atter satte i Stand, saaledes som det alt er omtalt for fleres Vedkommende.

Til en romersk Plads hører som en nødvendig Staffage Vandspring og Fontaner, de kunne efter romerske Begreber slet ikke undværes eller tænkes borte. Paa Piazza del Popolo er den ærværdige gamle Obelisk, hugget til Ære for Pharaoner et rundeligt Aartusinde før Christus og den første af sin Art, der bragtes til Rom, paa sit høje Fodstykke omgiven af fire Stenløver, som sprude hver sin tykke Vandstraale ned i sit Bassin; baade imod Vest i Halvkredsen af de mørke Cypresser og imod Øst paa de Murdekorationer, der dække Monte Pincios bratte Side, plaske Fontaner. Paa den spanske Plads have vi den karakteristiske *barcaccia* med det tykke og lave Væld, paa Piazza Barberina Tritonen med den fine og høje Vandstraale. Piazza Navone, Monte Cavallo, Capitoliumspladsen, Campo de' fiori, Piazza Farnese, Banegaardspladsen, Piazza San Marco, Piazza delle Tartarughe med Skilpadde-Fontænen — alle have de deres Vandspring, smaa eller store, høje Straaler eller mægtige Skaale. Kun Piazza Colonna og Trajans Forum danne heri en Undtagelse, idet de mægtige Søjler, som danne deres Midtpunkter, beherske dem saa

fuldstændig, at der ikke bliver Plads til nogen anden Dekoration. Paa Peterspladsen bruse de to vældige Kaskader paa hver sin Side af Obelisken, kolossale Fjerbuske af hvidt Skum, der elegant svaje for den lette Vind, og i hvis Taageslør Regnbuen spiller med sine glimrende Farver. Imod disse Kæmper blive selv de store Vandspring paa Concorde-Pladsen i Paris smaa. Man fortæller, at en mægtig nordisk Hersker, da han første Gang kjørte over Peterspladsen for at aflægge Besøg hos Paven i Vatikanet, ved Synet af disse mægtige Fontaner vinkede fra Vognen med Haanden til Tegn paa, at det kunde være nok, saaledes som han plejede at gjøre ved Vagten i Gevær, naar han var saa naadig at lade den træde af; han troede, at det var en særlig Æresbevisning for ham, og kunde ikke forestille sig, at med denne Overdaadighed hilser Peterspladsen hver Dag i Aaret selv den allerubetydeligste Fremmede, den mest pjaltede Pilgrim.

Perlen blandt Roms Vandkunster er Fontana Trevi; her er det ikke som ellers en Plads, der prydes af et Springvand, men et kolossalt Springvand, til hvilket man med Møje har aabnet en lille Plads i et af de tættest bebyggede Kvarterer, hvor nu mange flere end de tre Gader, som oprindelig gav Anledning til Navnet *(Trivium — Trevi)*, mødes. Fontana Trevi er en Murdekoration, som er opført paa den sydlige Side af Palazzo Poli, en Gruppe af Klippeblokke, over hvilken der løfter sig en Murflade med Søjler, Pilastre og Basreliefer, der minde om den sabinske *Virgo* og om Agrippa, endende i en Attika, som bærer en Ballustrade med Statuer af de fire Aarstider og krones af et Vaabenskjold med Pave Clemens

den Tolvtes Familiemærke, understøttet af vingede Engle I den brede Nische, som danner Midterpartiet, staaer, imellem allegoriske Statuer af Sundheden og Overflødigheden, Neptun i flagrende Gevandt med Haanden udstrakt til en bydende Bevægelse, en Kæmpeskikkelse saa høj, at en velvoxen Mand kun naaer til lidt over dens Knæ. Oceanets Gud kjøres af Havheste, hvis Tøjler holdes af Tritoner, og imellem disse Skikkelser, fra Kløfterne mellem Stenblokkene vælder, plasker, bruser og risler Vandet i mægtige Strømme, samlende sig i store Skaale og fossende over deres Rand ned i et bredt Bassin, hvis gyngende Flade bryder sig i Lyset. Naar man bøjer om et af Hjørnerne, hilses man af denne melodiske Brusen og modtages af en velgjørende Kjølighed Imellem Gaderne og Fontanen er der ved Jernrækværker afsondret en lille fordybet Passage, hvorfra man uforstyrret kan betragte den i al sin barokke Rigdom sælsomt fængslende Fontana, og her samles i de milde Aftener Kvarterets Befolkning. Denne Dekoration er forholdsvis moderne; Tegningen blev gjort i 1735 af Romeren Nicola Salvi, og Værket blev fuldendt i 1762.

Den Romafarer, som vil være sikker paa atter at betræde den evige Stad, maa ikke forsømme en vigtig Ceremoni. Den sidste Aften han er i Rom, maa han ved Midnatstid, helst i Maaneskin og efter for sidste Gang at have gjennemvandret Forum og taget Afsked med de i det fantastiske Maanelys dobbelt stemningsfulde Ruiner af Templerne, Triumfbuerne og Coliseo, med sine tilbageblivende Venner gjøre en Pilgrimsgang til Fontana Trevi og med en Bøn til alle gode Guder om en ikke for fjern

Tilbagekomst kaste et Offer i Neptuns Strømme. En Kobberskilling er nok; en Soldo med Vittorio Emmanueles Navn kan bruges, men kraftigere er en af de rigtige gamle Bajoccher med Pavens Tiara og de korslagte Nøgler. De romerske Gadedrenge vilde lide et føleligt Tab i Indtægter, hvis denne Skik afskaffedes af en vantro Tidsalder; tidlig om Morgenen vade de ud i Bassinet og opsamle Nattens Offergaver, som til sine Tider skulle løbe op til ikke ganske ringe Beløb.

FRASCATI.

Vi havde længe talt om at gjøre en samlet Tour til Frascati. Man bliver træt af at vandre rundt i Kirker og Samlinger, Aanden bliver overmæt, man længes efter at drage Vejret rigtig frit og engang glæde sig ved Guds skjønne Natur. Det var langt henne i December Maaned, men Vejret var gunstigt og Temperaturen behagelig, Luften var som paa en smuk Septemberdag hjemme. Vi havde i de sidste Dage gjort lange Spadseretoure ud i Campagnen; der var Alt grønt og frodigt, vi plukkede Blomster paa Markerne og Grønt af Buskene, vi laae i Græsset paa en lille Høj og saae Solen gaae ned bag rosenrøde Skyer, og da vi ad Stier henover Markerne og mellem Haverne vandrede tilbage til Rom, mødte vi Faareflokkene, som blev drevne hjem til Avlsgaarden for Natten, de smaa nyfødte Lam trippede ved Siden, under sin brune Kappe bar Hyrden det alleryngste, født for et Par Timer siden. Hjemmefra havde vi netop havt Breve, som fortalte os om det forfærdelige Sneefog lige før Juledagene, om Landevejene, som vare tilfygede, og Jernbanetogene, som kjørte fast, om indesnete og indefrosne Julerejsende, om Børn, der

ikke kunde slippe hjem til Juletræet, og Forældre, der ikke kunde naae hjem til Børnene. Vi beklagede dem derhjemme og nød med desto større Glæde det friske, klare Efteraarsvejr, den ætherrene Luft og det oplivende Solskin. Endelig lykkedes det at blive enige om Frascati-Touren, og en Dag mellem Jul og Nyaar blev bestemt til Udflugten. Kunstnerne havde travlt efter Helligdagene, de arbejde paa denne Tid af Aaret altid med Udstillingen for Øje. Men af løse og ledige Skandinaver blev vi to Vogne fulde.

Fra Mødestedet i Via S. Giuseppe svingede vi gjennem Via Angelo Custode ned forbi Fontana Trevi, som spillede og glimrede i Formiddagssolen; her blev gjort et kort Holdt udenfor Liquorista'en, og Dagen indviedes for at opfriske Livsaanderne med en »Vermouth«, en med Malurt tilsat hvid Vin, som laves til størst Fuldkommenhed i Piemont, og som er af en ypperlig diætetisk Virkning. Saa gik det videre over Piazza SS. Apostoli, Trajans Forum, forbi Coliseo og Lateranet ud ad Porta S. Giovanni. Det var kjøligt, men Luften var let og Himlen dejlig blaa med enkelte hvide Skyer; Solen stod allerede højt, det var ganske stille. Den bølgende Campagna ligger foran os, grøn og frodig, paa de udstrakte Marker langs med Vejen staaer Hveden højt, Hjorde af Faar og langhornede Oxer græsse i det Fjerne, maleriske Hyrder med spidse Hatte og tunge Kapper sidde paa Højen med den hvide, aarvaagne Hund ved deres Side, et Par Campagnoler med Driverstaven i Haanden fare afsted i det Fjerne efter deres Flokke af Heste, af og til møde vi en Karre med to umaadelige Hjul, Hesten vandrende fremad under en monoton Ringen af Bjælder og Klokker, Kudsken magelig henstrakt under

den plumpe Sejldugs Kalesche, der beskytter ham imod Sol, Blæst og Regn. Vi kjøre over Jernbanen, der gaaer til Albano, Velletri og Napoli; et Tog damper afsted langt borte, nu forsvinder det bag et lille Højdedrag. Acqua Claudias og Acqua Martias afbrudte Vandledninger ligge tilvenstre for os; hist er der bevaret en lang Række af Buer, og gjennem deres mørke Skygger seer man det solbelyste Grønne; her staaer kun en enkelt Hvælving, i hvilken der af Ler og Rør er lavet en ussel Hytte; saa er paa en lang Strækning ethvert Spor af de svære Mure forsvundet, og først i det Fjerne komme atter nogle Buer. Vi kjøre gjennem Porta Furba, en bred Bue under den endnu bevarede Vandledning for Acqua Felice. Den høje Pinie derhenne er Sømærket for et til sine Tider meget besøgt Osteri. Taarnet paa Højen lidt længere fremme er Torre del Grano, Levning af en gammel Borg, nu thronende ensomt over nogle fattige Bønderhuse i Haver med Bønner og Kaal, mellem Vigner, hvor vi paa denne Tid af Aaret kun see de sejge, vredne Stammer og nøgne Grene, bundne op til et Net af korslagte, gule Canna-Rør. Fra Toppen af dette lille Taarn har man en berømt Udsigt over Sletten til Bjergene i det Fjerne og ind over det vidtstrakte Rom med dets Kupler og Taarne. Men ogsaa fra Vejen, hvor vi kjøre, have vi et herligt Syn for Øje. Albanerbjergenes blaae Gruppe ligger foran os, Monte Cavo skyder sin puklede Ryg op imod den klare Himmel, de lange Skraaninger og fremspringende Højder fortone sig imod hinanden, talrige Bjergbyer og Smaaflekker ligge strøede omkring i de blaae Skygger. Frascatis hvide Huse, malerisk spredte paa Skraaningen, have vi havt for Øje lige siden Pladsen

foran Lateranet; Byen og den lange lysende Façade af Villa Aldobrandini, som vender ind imod Rom, voxer og kommer os nærmere. Det varer ikke længe, førend vi begynde at stige opad, et Par lange Sving føre os fra Sletten op til Alleen og de første Villaer, og efter et Par Timers Kjørsel holde vi ved Middagstid paa Torvet ved Domkirken, hvor Førere og Æselsdrivere allerede ere samlede for efter bedste Evne at exploitere det lille Selskab, der saaledes udenfor Saisonen vover sig ud i Bjergene.

Efter en let Frokost i det karakteristiske Osteri la Campana, vædet med Egnens fortræffelige Vin, noget skummende som Champagne, andet fyldig mørkerødt som Aleatico, gik Toget afsted op gjennem Byens Gader og forbi Villaerne. De Fleste vare tilfods; et Par Heste og Æsler havde vi dog lejet, men den flotte Padrone, som benyttede Nogles Godmodighed til at skrue sine Priser godt i Vejret, forsvandt for os og sendte en stakkels gammel Fyr til Fører. Vort første Holdt var ved Villa Aldobrandini. Familien Borghese, som ved Arv er kommen i Besiddelse af denne prægtige Ejendom, boede herude, talrigt Tjenerskab viste sig i Forhallen, og en firspændt Vogn kjørte fra Stalden op for Døren, hvor Hestene utaalmodig skrabede i Gruset. Men desuagtet stod Adgangen aaben for Besøgende, og med en anerkjendelsesværdig Liberalitet var det disse tilladt at færdes overalt, selv paa Terrasserne umiddelbart foran Hovedbygningen med den udstrakte, frie Udsigt over hele Campagnen, hvor Rom dannér en stor mørk Plet, fra hvilken Peterskirkens vældige Kuppel rager i Vejret, og hinsides den evige Stad til Kysten og Havet. Endnu skjønnere og videre bliver dette Panorama, naar

man stiger op paa den Bygning, der bag ved Villaen er opført op ad Bjergets Side. Det er en arkitektonisk-hydraulisk Dekoration, en halvrund Hal med to lange Fløje, i hvis Nischer er opstillet Statuer og Vaser; oppe fra Klippen bagved er Vandet ledet gjennem den frodige Skov hen til en Kanal, hvorfra det i brede Kaskader strømmer ned ad Hemicyklens brede Afsatser, udgyder sig i mægtige Stenskaale og plaskende, syngende, springende samler sig forneden i en Række af Bassiner, hvor Guldfiskene gjemme sig under de frodige Vandplanter. Lidt længere borte fører Vejen forbi et nu næsten tomt Kapucinerkloster og bøjer ind igjennem Villa Ruffinellas Have og Park. Det er en klassisk Jordbund, som vi nu betræde. I Roms Blomstringstid vare disse Bjergskraaninger med deres styrkende Luft, skyggefulde Skove og vide Udsigter et yndet Sommeropholdssted for Aristokratiet, som her byggede sig pragtfulde Landsteder, smykkede med Statuer og Kunstværker, og anlagde udstrakte Haver. Frascati existerede ikke i Oldtiden, den nævnes først i det niende Aarhundrede, men ovenover den Plads, hvor Byen nu ligger, laae Tusculum, hvis første Anlæg føres tilbage til den dunkle Sagntid og tilskrives Telegonus, den Søn, som den omflakkende Odysseus avlede med Circe — Ciceros Tusculum. Villa Ruffinella eller Tusculana antages at udgjøre en Del af Ciceros Villa, medens Byen Frascati er bygget, hvor den rige Lucullus havde sine Haver. Gjennem en tæt Underskov, hvor den stedsegrønne Steneg og Oliven er blandet med Elme, Kastanier og nogen Bøg, hvis gulbrune Løv rasler under Fødderne, gaaer Vejen opad, og snart naaer man den første Oldtidslevning fra det gamle Tusculum, et

udenfor Stadens Mure opført Amfitheater, som af Førerne kaldes »Ciceros Skole«, men hvis Bestemmelse efter de seneste Udgravninger ikke er tvivlsom. Noget længere fremme komme vi til Ruinerne af en stor Villa, og man troer, at dette er Levningerne af det Tusculanum, som Cicero opførte paa et Terræn, der engang havde tilhørt Sulla, og af hvilket han i sine Værker giver en saa begejstret Beskrivelse. Det er dog kun en Formodning, Villaen kan ligesaa godt have tilhørt Crassus, Pompejus, Metellus, Hortensius eller en anden af det republikanske Roms Rigmænd, men under alle Omstændigheder give Ruinerne, hvor spredte og ufuldstændige de end ere, en Forestilling om den storartede Maade, paa hvilken de romerske Magnater indrettede sig for at nyde Landlivets Fred. Endnu blomstrer mellem disse Rester af forsvundne Paladser den duftende Viola tusculana, om hvilken Plinius taler. Af Byen Tusculums Mure er der nu kun svage Spor tilbage undtagen paa den nordre Side, hvor de allerældste cyklopiske Mure fortsættes med tilhugne Peperinblokke, og hvor der staaer Stumper af Portpiller. Meget kjendeligt er Byens Forum, og i 1839 er der udgravet et helt Theater, hvor man seer den smalle Scene og femten Rækker af halvrunde, amfitheatralsk ordnede Stensæder. Naar Tilskuerne sad her, havde de over den aabne Scene fri Udsigt over Rom, Havet og Slettelandet ved Bjergenes Fod. En mindre Bygning bagved, ligeledes opført i Form af et Theater, antages at have været benyttet til offenlige Forsamlinger. En Klippetop, hvor der nu er anbragt et stort Trækors, løfter sig i Nærheden; her laae Tusculums faste Borg, og naar man klattrer derop, finder man Levninger

baade fra Oldtiden og Middelalderen. Men den egenlige Tillokkelse er det vidunderlige Panorama, som her aabner sig for Blikket. Man staaer paa det nordlige Afhang af Albanerbjergene og har tilhøjre for sig Sabinerbjergenes skjønne Linier, over hvilke der i det Fjerne lyser nogle sneedækte Toppe. Paa Skraaningen nedenunder os ligger det hvide Camaldolenser-Kloster og lidt længere borte Bjergbyerne Monte Porzio og Monte Compatri. Paa Sabinernes vestligste Udløber ligger Tivoli, lavere nede imod Sletten Monticelli, helt ude i det Fjerne det ensomme Soracte. Tilvenstre sees af Byerne i Albanerbjergene Grotta Ferrata, Marino, Castel Gandolfo med den høje Kuppel og Rocca di Papa. Søger Øjet fra Bjerghøjderne ned over Campagnens udstrakte Slette, standser det ved Rom, som herfra viser sig med forbausende Tydelighed, overraget af Peterskirkens Kuppel, hvis uhyre Dimensioner man først i denne Afstand ret fatter.

I Revnerne af de gamle Mure og i Terrænets Fordybninger laae der saa megen Snee, at der lige netop kunde leveres en lille nordisk Kamp med Sneeboldte. Men Luften var ikke koldere, end at vi længe kunde sidde paa Grønsværet, Solen varmede, og ingen misundelig Blæst fordrev os fra Højden. Uforstyrrede kunde vi nyde den fængslende Udsigt og fordybe os i Mindet om de svundne Tider. Naar Tusculum nævnes, føres Tanken nærmest tilbage til Oldtiden. Selv om Byens Anlæg af Telegonus kun er et Sagn, saa er det ialfald sikkert, at Tusculum var ældre end Rom, og den latinske By kæmpede længe med Verdens tilkommende Hovedstad. Da Tarquinius Superbus, den sidste romerske Konge, forjoges, fandt han et Tilflugtsted

i Tusculum hos sin Svigersøn Mamilius Octavius, som senere faldt i Slaget ved Søen Regillus. Nogle af Roms anseteste Familier stammede fra denne Bjergby, blandt dem Portierne, til hvilken de barske og strenge Cato'er hørte. Hvilken Rolle Byen spillede i Slutningen af Republiken og den første Kejsertid, er allerede omtalt. Men ogsaa i Middelalderens Historie indtager Tusculum en betydningsfuld Plads. De tuskulanske Grever, der nedstammede fra Marozias Søn Alberik, vare fra det tiende til det tolvte Aarhundrede en af Italiens mægtigste Adelsslægter; fra deres uindtagelige Borg beherskede de Latinerbjergene og Campagnen, de kæmpede med Roms store Familier om det verdslige og gejstlige Herredømme, indsatte og afsatte Paver og Patricier, og i stormfulde Tider, naar Oprør rasede og Modpaver stredes om den hellige Stol, var Tusculum et velkomment Asyl og bekvemt Baghold for det foreløbig besejrede Parti. Men i Tidernes Løb blev den mægtige og talrige Slægt splittet ad ved indre Tvistigheder, og Herredømmet over Tusculum deltes mellem Flere; midt i det tolvte Aarhundrede havde Familierne Frangipane og Colonna trængt sig ind i Byen, og de overlod deres Ejendomme til en Pave, der var den tusculanske Families Fjende. Det var i Kejser Barbarossas Dage, og Raino, den sidste tusculanske Greve, indkaldte de Kejserlige til sin Bistand. To af Barbarossas Hærførere, Biskop Rainald af Køln og Biskop Christian af Mainz, kom Tusculum til Undsætning, og Romerne samlede deres hele Magt for nu at overvælde den forhadte Bjergby, der saa længe havde tyranniseret dem og saaret deres Stolthed. Imod de 2000 Mand tydske, brabantske og tuskulanske Tropper

rykkede en Hær paa 40,000 Romere. Den 29de Maj 1167, en anden Pintsedag, kom det mellem Tusculum og Monte Porzio, nede i de Kløfter, som vi her have for vore Fødder, til et blodigt Slag, hvor den lille germanske Styrke tilføjede sin mange Gange overlegne Modstander det forfærdeligste Nederlag; neppe en Trediedel af den romerske Hær naaede tilbage til Byen, forfulgt lige til Murene af Sejrherrerne, hvis brede Slagsværd mejede de Flygtende ned som Kornax. Veje og Marker vare bedækkede af Døde, Døende og Saarede, Luften forpestedes af Stanken, der indsamledes Vaaben i Hundredevis af Læs, det var »Middelalderens Cannæ«. Den dybeste Forbittrelse imod Tusculum greb Romerne, de svore uforsonlig Hævn og Byens Undergang. Nogle Aar gik, og Stridighederne fortsattes med skiftende Held. Pave Alexander III. havde, forjaget fra sin Hovedstad, i to Aar resideret i Tusculum; Romerne tilbød at underkaste sig, naar han vilde samtykke i, at blot en Del af Kastellets Mure nedreves, men skjønt ottehundrede romerske Borgere havde besvoret Overenskomsten, blev samtlige Tusculums Mure nedbrudte. Tyve Aar efter frembød der sig en gunstig Lejlighed til at fuldende Hævnen. Kejser Henrik VI. var bleven kronet af Pave Cølestin, og et af Vilkaarene var, at Tusculum skulde gives i Romernes Vold; det skete, og den 17de April 1191 — man kjender endog Dagen — blev Byens Indbyggere forjagne, Dødsdommen udtalt over Staden og Nedbrydningsarbejdet begyndt. Der blev ikke ladet Sten tilbage paa Sten. Af det middelalderlige Tusculum er der ikke blevet Spor tilbage, højst en Stump Mur eller en forvittret Portpille. Saa grundig var Nedbrydningen, at den atter bragte frem

for Dagen de antike Ruiner, paa hvilke Middelalderen havde bygget. Siden har Tusculum ligget øde. Korset staaer som Gravminde over den forsvundne Borg og samler kun nu og da ved sit Fod en Kreds af fremmede Barbarer, der beundre Naturens evige Skjønhed og falde i Tanker over de menneskelige Tings Omskiftelighed.

Men skjøndt Luften er saa mild og klar, mindes vi dog om, at ogsaa hernede i Syden ere Decemberdagene korte. Solen er sin Nedgang nær, og vi maae afsted. Det gaaer nedad gjennem det raslende Løv og gjennem Underskoven. I Villa Ruffinella er der Lystighed og Larm, Eleverne fra Opdragelsesanstalten i Villa Mondragone tæt ved have gjort en Eftermiddagstour herop og tumle sig nu paa Plænen i munter Leg, medens nogle af de ældre sammen med et Par af Abbaterne, deres Lærere, hastig stige op til det Tusculum, vi nys have forladt. Villa Ruffinella har engang tilhørt Lucien Bonaparte, som har Fortjenester af de gjorte Udgravninger, men er nu ved Arv bleven Kong Victor Emanuels Ejendom.

Paa Torvet i Frascati holde vore Vogne parate. Solen er sunken i Havet, men Maanen er fuld og klar. Den spreder sin Glands over den stille Campagne og kaster sin Skygge over Bjergene, medens vi haste hjemad. Fra Vognen foran klinger der nordiske Sange; hos os fortæller den finske Digter de underlig uformelige og dog saa poetisk gribende Myther fra Kalevala, om Wajnamojnen og Lemminkainen. Hvor sælsomt klinge ikke disse barbariske Sagn her paa Vejen fra Tusculum til Rom! Midtvejs indhente vi et Par Smaadrenge, som ynkelig spørge, hvor langt de endnu have til Rom; de ere imorges vandrede ud

til Slægtninge i Frascati og vende nu hjem tilfods. De komme op paa Bukken, hvor de fryse dygtig i deres tynde Klæder, men faae sig en livlig Passiar med Kudsken, som viser sig at være en Bekjendt. Vi rulle atter ind ad Porta Giovanni og forbi Coliseo, hvis Buer Maanens Lys og Skygger give et spøgelseagtigt Liv, vi passere Fontana Trevi, hvor Vandet vælder ned som Strømme af flydende Sølv, og Kl. 8 ere vi ved »Genio«, Skandinavernes tarvelige Restauration. Appetiten er skarp efter den lange Tour, og vi vente utaalmodig paa vor sene Middag. Kun een af Selskabet er borte; det er den norske Digter, som ikke har kunnet tilfredsstille sin legemlige Hunger, førend han havde »gjort et Løb op i Foreningen« og seet, om der i de senest ankomne Blade var Noget om hans nye Bog. De stakkels Forfattere leve ikke af Macaroni og Fritto alene, men af hver Anmeldelse, som udgaaer fra Avisernes Mund.

En smuk Søndag i Slutningen af April fortalte store Plakater paa Gadehjørnerne i Rom om en Folkefest i Frascati til Ære for en lokal Madonna. Vi tog derud med Banetoget Kl. 9 om Formiddagen og vare alt en halv Time efter ved Stationen Frascati, som ligger et godt Stykke nedenfor Byen. Det var en dejlig Dag. Himlen var saa dyb blaa, som den i Italien kan være det, naar den ifører sig sin Festdragt, Luften saa frisk og let; Foraaret var allerede langt fremme. Campagnen, som vi vare kjørte igjennem, laae i det frodigste Grønne, besaaet med Markblomster, blandt hvilke de mørkerøde Valmuer begyndte at vise sig, og her i Frascati vandrede vi paa Stationen mellem Hække af Roser, der blomstrede i svulmende Yppighed. Stigningen

er stærk op til Byen, men der var mødt Æsler og Vogne i Overflødighed, man var jo sikker paa Gjæster. Festforberedelserne vare i fuld Gang, allevegne havde man travlt med kulørte Lamper og Balloner, med Tæpper og Drapperier, med Tribuner og Stilladser; det saae meget lovende ud, men det var dog ikke vor Mening at tilbringe hele Dagen her. Det lykkedes, skjøndt med endel Besvær paa Grund af Festen, at faae en Vogn, og snart rullede vi afsted paa en yndig skyggefuld Vej forbi Villaerne, hvis Haver og Parker stod i det friskeste Grønt, op til Rocca di Papa, et Par Timers Kjørsel, der oplives ved stadig skiftende skjønne Udsigter, snart ind imellem Bjergene, snart ned over Skraaningerne til Campagnen. Det er frugtbart og vel dyrket Land, Kornmarker vexle med Haver og Vigner, hvor de rødlig grønne Skud fra Rankerne begynde at snoe sig op ad Canna-Stængerne; hvide Mure med grusomme Glasskaar indhegne dem, men her tage de ikke som ellers sædvanligt Udsigten bort, dertil er Vejen for bred og Terrænet for kuperet. Her er livligt idag; fra alle Byerne i Nærheden strømme Landboerne festlig klædte til Frascati; paa det pyntede Æsel sidder Konen overskrævs i sin brogede Dragt og tager sig det ikke nær, om man skulde see lidt af hendes hvide Strømper nedenfor det hvide Skjørt; det mindste Barn har hun i Armen, Bedstemoder eller et større Barn hænger bagpaa, Manden med Hatten paa Snur og Trøjen hængt over Skuldrene kommer bagefter med Resten af Familien. Vi møde talrige Grupper af Piger og Karle, kraftige og solbrændte Skikkelser, Mændene smukkere end Kvinderne. Dragten er livlig, med stærke Farver, men ikke saa ensartet, at man faaer Indtrykket

af nogen egenlig Nationaldragt; Fruentimmerne have spraglede Tørklæder, Sølvpil gjennem de sorte Fletninger, pralende Smykker af Sølv og Guld, men kun faa af dem bære det firkantet sammenlagte Klæde over Hovedet.

Rocca di Papa er en af Albanerbjergenes mest karakteristiske Bjergbyer. Det ligger paa den bratte Fjeldskraaning, som skyder ned fra Monte Cavo, og er bygget paa en fremspringende Pynt eller Klippeblok, hvor Husene klattre op som Gjeder og staae paa Skuldrene af hinanden. Om at kjøre op i Byen er der ikke Tale; der er anlagt en Gade med Stenbro, men den er saa stejl, at den gjør Indtrykket af en Rutschbane, Æslerne have ondt nok ved at staae, at trække en Vogn op vilde være en Umulighed, man maa holde et godt Stykke nede og tilbagelægge den sidste Stigning tilfods. Det er ingen lille By, den tæller sine 3000 Indvaanere, og man begriber ikke, hvor disse kunne faae Plads paa den spidse Klippetop; en enkelt større Villa eller et Palazzo, som bærer Spor af fordums Pragt, ligger i Udkanten af Byen, hvor den frie Udsigt aabner sig, eller i den nævnte Gade, men ellers er der kun simple graae Stenhuse med morsomme Trapper, uregelmæssige Glugger og Vinduer, lunefulde Svaler og Udbygninger. Her er grundig snavset, men overordenlig malerisk. Det er en ægte Røverrede, Befolkningen seer ond og skummel ud, den synes at leve paa Krigsfod med hele den øvrige Verden. Fulde af Overtro og Mistænksomhed ere disse uvidende Mennesker, og imod de Fremmede nære de et dybt Nag. En bekjendt dansk Kunstnerinde maatte engang omtrent flygte bort fra Byen, fordi man tilskrev hendes onde Øje Skylden for nogle indtrufne Uheld.

I Sommeren 1877 havde en dansk Dame en næsten lignende Skjæbne; hun traf paa Gaden et Barn, som hun fandt særdeles smukt og ønskede at male, men da hun tiltalte Barnet, blev dette saa forfærdet, maaskee over hendes blaae Briller, at det tudskraalende styrtede hjem og her græd saa længe og saa voldsomt, at det fik Krampe; nogle Dage efter døde det, og da Faderen paa Vejen til Kirkegaarden med Kisten under Armen mødte vor Landsmandinde, lod han hende vide, at hun var Skyld i Barnets Død. Imidlertid er Rocca di Papa om Sommeren et yndet Landopholdssted, ogsaa Skandinaverne søge gjerne derhen, og det er muligt, at Naturens Skjønhed og Luftens Friskhed give Erstatning for Skyggesiderne. Forhaabenlig finde Sommerbeboerne i Rocca di Papa en bedre og billigere Forplejning end den, som kan faaes i de snavsede og mørke Trattorier; den Smule Skinke og Ost, som kunde skaffes tilveje, blev efterhaanden kjøbt i Spækhøkerboden lige ved og strax beregnet os til det Tre- eller Firdobbelte af Indkjøbsprisen.

Ellers er der Æsler nok i Rocca di Papa, men idag vare de alle tagne i Brug eller skulde bruges ned til Festen i Frascati; kun med Møje lykkedes det at faae et Par Stykker, arrige og ondskabsfulde Dyr, med Drivere, som vare i aandeligt Slægtskab med Æslerne; om Damesadler eller slige Forfinelser var der ikke Tale, Egnens Kvinder kjende ikke til Sligt, og de Fremmede, som komme, maae ogsaa tage til Takke. Det gaaer en Stund rask opad gjennem Noget, der halvt er Gade og halvt Klippekløft, forbi en Fjeldpynt, som behersker Byen, og hvor engang den uundværlige »Borg« har ligget, derpaa kommer man til en flad

Højslette, paa de tre Sider omgiven af Bjerge. Dette udfyldte Krater kaldes for »Hannibals Lejr«, men det er rimeligvis en Forvexling af den karthageniensiske Hærfører med den middelalderlige Adelsslægt Anibaldi, som har foranlediget dette Navn. I vore Dage have de pavelige Zouaver her havt deres Øvelsesplads, men nu var det Hele en frugtbar og fredelig Græsgang; ved Stien, der førte hen til Monte Cavo, var der samlet endel Mænd og Drenge, som spillede en Art Kegler. Vi stige op ad Skraaningen, og det varer ikke længe, førend vi fra Jordvejen komme ind paa en med uregelmæssige, men tilhugne og vel sammenpassede Lavafliser brolagt, smal Vej med et noget ophøjet, ligeledes flisebelagt Fortoug ved Siden. Det er en ærværdig Oldtidslevning, vi her betræde. Paa Toppen af Monte Cavo, dengang kaldet Mons Albanus, hvor nu det Kloster ligger, der er Maalet for vor Vandring, stod i den graae Oldtid det berømte Tempel for Jupiter Latialis, Skytsguden for det latinske Forbund, til hvilket ogsaa Rom engang hørte, og ad denne Vej, Via triumphalis, drog paa den aarlige Fest, Feriæ Latinæ, Processionen op til Templet for at offre Jupiter en hvid Tyr og holde Offermaaltid paa Toppen af det Bjerg, hvorfra man overskuer hele Latium. Efterat det latinske Forbund var gaaet op i det romerske Rige, blev det Skik, at sejrrige Feltherrer, naar Senatet ikke tilstod dem den højeste Udmærkelse af et Triumftog ind i Rom, førte deres Hær ad Via triumphalis til Jupiters Tempel paa Mons Albanus og der holdt en Fest. Sporene i denne Vej ere antike Spor. Den fører gjennem en herlig Skov, hvor Bøgen netop staaer i Springet og med sine bløde, laadne Skud og dunede lysegrønne Blade hilser hjemlig paa os.

Hvor Vejen nærmer sig Brinken, see vi ned paa den solbelyste Slette, allerede ligger Albanersøens mørkeblaae Vande nedenfor os i sin Klippekjedel, gjenspejlende Skovene paa Skraaningerne og Bjergtoppene, og hinsides den højner sig Castel Gondolfo paa sin fremspringende Aas. Efter en god Times Vandring ere vi oppe paa Monte Cavos flade Top og inde under Skyggen af de høje Stenege udenfor Klosterkirken.

Klosteret tilhører nu Passionisternes Orden, hvis Dragt er en sort Kutte og Kappe med et indsyet hvidt Hjerte og Kors paa det venstre Bryst. Det er et udstrakt Komplex af Bygninger med en stor, vel bevoxen Have, indfattet af en høj Stenmur. Endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede var der betydelige Levninger tilbage af det antike Tempel, men Kardinalen af York, den sidste Ætling af Huset Stuart, lod som Biskop i Frascati disse ærværdige Ruiner nedrive for at bruge dem til Klostermuren. Hvor man færdes i Rom og Omegnen, har man for Øje det høje Monte Cavo og dets Klosterbygning, og fra denne Top, der løfter sig næsten 3000 Fod over Havet, behersker man et storartet Panorama til alle Sider. Hele Tibersletten ligger udstrakt for vore Fødder, indfattet i sin Krands af Bjerge, med Rom og Peterskuplen som Midtpunkt; imod Vest glimter Middelhavet i Solskinnet, vi see hele Kysten fra Terracina til Forbjerget ved Civita Vecchia, og i meget klart Vejr skal man kunne skimte de højeste Klippetoppe paa Sardinien; Soracte knejser ensomt ude i Nord, imod Øst ligge de etruskiske og sabinske Bjerge. Næsten lodret under os breder sig nu hele den runde Albaner Sø og paa dens høje Rand Byerne Marino, Castel Gondolfo, Albano,

og kun skilt fra den ved en smal Bjergaas have vi den skjønne Nemi Sø med Ariccias Tage og Kirketaarne.

I Klosterhaven finde vi et muntert Selskab af Herrer og Damer, som drikke Kaffe i et skyggefuldt Lysthus sammen med et Par værdige Fædre og siden hengive sig til lystige Væddeløb. En snaksom Munk tilbyder at bringe os Vin og fører siden Herrerne om i det tarvelig indrettede Kloster. Hvad der interesserer os mest, er et meteorologisk Observatorium, der forestaaes af et Par Munke og dengang ledede af Astronomen Padre Secchi i Rom. Her er ogsaa anbragt en Sismograf, et Instrument til Iagttagelsen af Jordskjælv, bestaaende af en Stift eller Naal, der er ophængt saaledes, at den netop berører et Lag af fint Sand paa en Metalplade, i hvilket Stiften da tegner Svingningerne ved enhver Rystelse. Sismografen har ikke saa Lidt at bestille her paa Toppen af Monte Cavo; Listen over Observationerne udviser hvert Aar et ikke ganske ringe Antal af større og mindre Stød, og Munkene fortalte, at de ikke sjeldent mærkede disse i deres Celler, og at Klosteret kun ved sin særdeles solide Bygning var undgaaet Ødelæggelse. Eftermiddagsbønnen var just tilende, og den Del af de ærværdige Fædre, der havde Udgangslov, sværmede som glade Skoledrenge paa en Fridag ned ad Bjerget; et Par Stykker af dem vovede sig helt ned til Frascati.

Da vi naaede tilbage til Rocca di Papa, var Byen næsten tom, Alverden var dragen afsted til Madonnafesten. En pjaltet Bandit stod ved vor Vogn og præsenterede sig selv som »Staldmester«; han var yderst misfornøjet med det, vi gav ham, men først da vi vare et godt Stykke borte, fortalte Kudsken, at han ikke havde havt det Mindste

med Stalden at gjøre, en Oplysning, som han ikke havde vovet at give, saa længe Fyren kunde høre det. Paa Vejen passerede vi talrige Grupper af Gaaende og Ridende, og da vi naaede Frascati, saae vi, at Festen snart vilde være i fuld Gang. Paa Torvet og i Gaderne var der mylrende fuldt af Mennesker, som vandrede frem og tilbage under de ophængte Guirlander og Rækker af kulørte Lamper eller samlede sig om de vandrende Udsalg og de udpyntede Limonadeboder. Foran Kaféen stod Fortouget tæt besat med Borde og Stole, hvor Gjæster fra Rom, Byens Honoratiores og velhavende Landbrugere under munter Snakken nød deres Is og Kaffe. Et Musikkorps i straalende Uniformer opførte en skingrende Musik. Udenfor et kun halvt færdigt Palads, fra hvis Balkon der Kl. 6 skulde trækkes en Tombola, stod Folk allerede opstillede i Klynger; Billetterne, der ere indrettede ganske som Lotterisedlerne i vort Selskabsspil, havde rivende Afsætning, skjøndt Gevinsterne ikke vare store: 20 Francs for den første Terne, 30 for Kvaternen, 50 for Kvinen og 400 Francs for »Tombola«, ɔ: alle Sedlens Tal; Nummerne raabes op fra Balkonen, gjentages fra Hjørne til Hjørne, og de Spillende følge med lidenskabelig Spænding hvert Tal paa deres Sedler, indtil den Vindendes Raab lader sig høre; ingen Folkefest har rigtig Art uden en saadan Tombola, i hver By, ogsaa i selve Rom, foranstaltes der jevnlig saadanne Lykkespil foruden det regelmæssige Lotteri, men Fremmede gjøre klogest i ikke at deltage i dem, ialfald i ikke at reklamere deres Gevinst, hvis de ere heldige. Inde i Kirken, som var overlæsset med Dekorationer, røde Draperier og Blomster, og hvor de talrige Lys flimrede mat i den slette

Luft, var der pakket saa fuldt, at man neppe kunde trænge sig frem; ved de fleste Altere blev der samtidig læst Messer, Relikvierne vare udstillede til Tilbedelse, og nærmest Udgangen drev nogle Kirkeværger en fordelagtig Handel med Totter af Bomuld, der dyppedes i en indviet Olie og formodenlig havde undergjørende Virkninger baade for Sjæl og Legeme; store Skaale med Kobberpenge vidnede om, at Kirken ikke savnede Indtægter paa sin Festdag.

I Trattoriet la Campana var der livlig Søgning; det store Kjøkken og de simple Værelser nedenunder vare fulde af Landboere, som levede højt og tømte utallige Foglietter af funklende Vin, medens den finere Portion tyede til Salene ovenpaa, hvor Opvarterne forvirrede foer omkring under Raab og Bestillinger fra alle Sider. I vor Nærhed sad en romersk Familie med et Par Børn, som kom i Nikke-bekjendtskab med vore Damer, og da de vare færdige før vi og passerede vort Bord, præsenterede de med yndefuld Venlighed nogle vakkre Buketter af de Blomster, de havde samlet paa deres Spadseretour. Under vort Maaltid var Mørket faldet paa, og Illuminationen var begyndt. Store Balloner med Madonnas Billede og Frascatis Vaaben blev sendte i Vejret, og Blusset nedenunder dem blev snart til en Stjerne mere paa den mørkeblaae Aftenhimmel. Lampe-guirlanderne og de brogede Lysekroner svajede frem og tilbage i Aftenluften, Kirkens arkitektoniske Linier tegnede sig i Striber af Lys, i Taarngluggerne brændte store Blus, Vandspringet for Enden af Pladsen var blevet en hel lysende Kaskade, i Husenes Vinduer, paa Balkoner og Gesimser stilledes lange Rækker af Lamper og Lygter, Kaféen udmærkede sig ved kunstfærdige lysende Tulipaner og

Ildlilier. Musiken tog fat med fornyet Iver. Folkemassen bølgede fornøjet frem og tilbage. Det Hele var et særdeles tiltalende Billede af Fryd og Glæde, en virkelig Folkefest, og Alt gik til med en Orden og Fredelighed, en Høflighed og god Tone, som tillod at færdes selv i den tætteste Trængsel. Saa kom Fyrværkeriet, Aftenens Glandspunkt. Det afbrændtes paa en aaben Plads, hvorfra der var fri Udsigt over Campagnen, og naar det vakte Henrykkelse hos de tætte Skarer af Tilskuere i Frascati, saa maa det fra det Fjerne have taget sig ud som et Ild-Eventyr paa Bjergenes mørke Baggrund. Bomberne knaldede, Hjulene svirrede, Fontænerne sprudede, Raketter og Sværmere, Guldregn og romanske Lys foer op i Luften, Girandolerne udsendte deres flygtige Stjernehære. Det italienske Fyrværkeri er heldig exporteret til Danmark, Georg Carstensen opdagede Gaetano Amici i Frascati og førte ham til Tivoli. Det var en Amici, altsaa rimeligvis en Slægtning, som havde lavet denne Aftens Ildkunster.

Det faldt vanskeligt nok at finde Vejen ned til Stationen; man var saa blændet af de mange Lys og af al denne Ild-Overflødighed, at det kneb at finde sig tilrette paa de mørke Gangstier under Træerne, hvor de knuddrede Rødder lagde Faldgruber for de Vandrendes Fødder. Toget var overfyldt, man maatte tage Plads, som man bedst kunde. Da vi dampede afsted, saae vi fra Vinduerne Frascati som en Klynge af lysende Punkter, Kirkens Blus og Lamper hævede sig over Resten. Selskabet var blandet, men en livlig Samtale kom snart i Gang. En gammel Fyr, der havde taget godt til sig af Frascatis oplivende Vin, var særdeles snaksom og satte os med stor Aabenhjertighed

ind i sine Familieforhold; tre Gange havde han været gift, den sidste Kone levede endnu, men fjerde Gang vilde han ikke indlade sig paa det, hvis hun skulde forlade ham, og det var ham en ganske særlig Beroligelse, at han i det andet Liv ikke vilde være besværet med nogen Ægtehalvdel, thi alle tre Hustruer havde været Enker, og han antog for givet, at de i Paradis maatte holde sig til deres første Mand. Dette vanskelige theologiske Spørgsmaal blev diskuteret med mange Grunde for og imod og fra Hovedpartens Side med naiv Naturlighed; det var maaskee ret heldigt, at Jernbaneturen ikke var længere.

Da vi fra Stationen ved Diokletians Thermer kom ud paa Pladsen, sejlede Maanen rund og klar mellem lyse Skyer. Det gjør den jo vel ikke altid, naar man vender hjem fra Frascati; men man skal helst tage til Frascati, naar man har Udsigt til at møde den ved Hjemkomsten.

PRÆDIKENER I JESUITERKIRKEN.

Indtil Aaret 1870 spillede Jesuiterne den mest fremragende Rolle blandt de talrige gejstlige Ordener, hvis Ledelse udgik fra Rom, og hvis Chefer dannede Pavens store Generalstab. Mere end nogensinde før i de sidste Aarhundreder var det Jesuiterne, som beherskede den hellige Stol og gav Tonen an i Kirkens Optræden saavel paa det politiske som paa det dogmatiske Omraade. Siden den Pave, der lod sig forlede til at ophæve Ordenen, fandt en saa pludselig og hemmelighedsfuld Død, har ingen af hans Efterfølgere fundet det raadeligt at optage Kampen med denne farlige Modstander, og Pius IX., der begyndte sin Regering med saa stærke Tilløb i frisindet og national Retning, blev allerede faa Aar efter bragt fuldstændig ind under Jesuiternes Indflydelse. Vendepunktet falder ved hans Tilbagekomst fra Gaeta, da han atter vovede sig tilbage til det oprørske Rom. To Strømninger kæmpede dengang endnu om Overvægten i Kirken, og i nogen Tid syntes Udfaldet tvivlsomt. Jesuiterne sejrede, de gjorde sig til Herrer over den af Tidens Udskejelser dybt rystede Pave, det lykkedes dem efter en længere og sejgere Modstand

ligeledes at overvinde Statssekretæren Kardinal Antonelli, og fra den Dag indtil nu, ialfald indtil Pio Nonos Død, men tildels ogsaa under hans Efterfølger, have de behersket Kirken. Fra Jesuiternes Paavirkning er det, at den berygtede »Syllabus«, ved hvilken Katholicismen erklærer enhver af Nutidens frie Rørelser Krig paa Kniven, er udgaaet. De have benyttet Pavens sværmeriske Madonnatilbedelse til at gjennemføre Dogmet om Jomfru Marias ubesmittede Undfangelse. Paa Vatikan-Konciliet var det deres Energi og Udholdenhed, som besejrede enhver Modstand og efter Aarhundreders forgjæves Bestræbelser omsider naaede at faae Pavens Ufejlbarhed proklameret. Og ikke mindre var det Jesuiterne, som inspirerede den pavelige Politik. Det var deres Haand, som sporedes i Konkordaterne og de diplomatiske Forhandlinger; det var deres Røst, som lød i det haardnakkede »Non possumus!«, hvori Pavedømmet udtalte sin egen Dødsdom.

Skjønt Jesuiterne altid have forstaaet at skjule deres Magt istedetfor at prale med den, er det naturligt, at deres betydningsfulde Stilling ogsaa fandt sit Udtryk i Ordenens ydre Vilkaar. I Pius den Niendes Rom vare Jesuiterne omgivne af alle Magtens og Indflydelsens Attributer. Deres Kirker og Klostre vare de rigeste og pragtfuldeste; de fyldte Lærestolene ved det pavelige Universitet i »Collegio Romano«; de forsynede Seminarier og Skoler med Lærere, og det som oftest udmærket dygtige, for deres Kald begejstrede Lærere; de indtog de vigtigste Pladser i de pavelige Kancellier og Kontorer; de afgav Skriftefædre til de indflydelsesrige Statsmænd, den fornemme Verden, de mest ansete Klostre og Opdragelsesanstalter; de havde det første

Udvalg blandt den begavede Ungdom, som helligede sig til Kirkens Tjeneste. Og til Trods for den Ydmyghed, som Ordensreglerne foreskrive, kunde man see paa Jesuiterne, at de følte deres Betydning og vare sig deres Magt bevidste. Naturen var stærkere end Optugtelsen. Der var i de hellige Fædres Optræden en Selvbevidsthed og en Sejrssikkerhed, som ikke kunde bekæmpes.

I Pavens Raadslagninger og i Forholdet til Pius den Niende personlig havde Jesuiterne Intet tabt ved Kuldkastelsen af Kirkestaten og det verdslige Herredømme; deres Magt over ham var snarere større end før og varede lige til hans Død. Men denne Magts ydre Grændser vare blevne betydelig indskrænkede, de gik ikke udenfor Vatikanets Mure. Det gjenfødte og frie Italien henviser Kirken alene til Aandens Verden og vil aldeles ikke vide af, at de gejstlige Korporationer og Broderskaber befatte sig med verdslige Anliggender eller optræde som Ejere af jordisk Gods. Den almindelige Konfiskation, som har ramt alle Munkeordener, har ogsaa hjemsøgt Jesuiterne. Deres Klostre ere blevne gjorte til Kaserner eller Regeringskontorer, deres Seminarier lukkede eller omdannede, deres Godser inddragne. Istedetfor det gamle »Collegio Romano«, hvor Filosofien, Astronomien, Jurisprudensen, kort enhver Videnskab var underkastet skarp gejstlig Censur, er traadt et moderne romersk Universitet i »la Sapienza« med en stærkt udpræget Radikalisme. Af de berømte Lærere var kun en eneste bleven tilbage, den udmærkede Astronom Padre Secchi, der endnu i over syv Aar efter Roms Indtagelse blev siddende med sine Assistenter i sit gamle Observatorium, selv efterat alle hans Kolleger i Oktober 1873 vare fordrevne fra Jesuiternes gamle Lære-

anstalt, og som nød den mest udsøgte Opmærksomhed fra den italienske Regerings Side, medens Ultraerne i Vatikanet betragtede ham som en Frafalden og hver Middag, naar den fra hans Observatorium afsendte elektriske Gnist affyrede Kanonen under det trefarvede Flag paa Engelsborg, mindedes om en Troløshed. Padre Secchi døde den 26de Februar 1878, kun 60 Aar gammel, lige efterat Leo XIII. havde afløst Pius IX., og Jesuiterne skyndte sig da at tilegne Ordenen al den Hæder, som knyttede sig til den bortgangne Videnskabsmands Navn; deres Blade mindede om, hvorledes han i 1848 havde maattet dele Ordenens Skjæbne og som Landflygtig søge et Tilflugtssted i England og i Amerika, medens de med let Haand gled hen over, at han siden modtog en Undtagelsestilstand af den italienske Regering, og forsikkrede, at han til den sidste Stund holdt fast ved den fulde katholske Tro og den ubetingede Lydighed imod Paven. Det Kircherianske Museum, som Ordenen rugede over med saa stor Hemmelighedsfuldhed, og fra hvilket den med Anvendelsen af saa mange Smaakneb vidste at holde alle profane Øjne borte — selv denne Samling er dem berøvet og taget under Statens Tilsyn. Imod den faste Afgift af en Franc kan man nu her daglig besee dens Skatte, deriblandt den ficoroniske Cista, som vor Landsmand Brøndsted saa aandrig har beskrevet og forklaret, og som i sin Art er et af de skjønneste Kunstværker fra Oldtiden. Og i Kollegiets øverste Etage, hvor før de rettroende Lærere havde deres stille Celler, er man nu under Professor Pigorinis dygtige Ledelse ifærd med at danne et arkæologisk-anthropologisk Museum, der efter sin hele Tendens maa være den orthodoxe

Jesuitisme en Forargelsens Vederstyggelighed. Men desuden er Jesuiterordenen bleven Gjenstand for særlige og specielle Forbud fra Statens Side, den forfølges og efterspores som en for det borgerlige Samfund farlig Sekt, som en uforsonlig Fjende, med hvem der ikke lader sig finde nogen »modus vivendi«. Fra ingen af Siderne gives der Pardon. En Jesuit i Ordensdragt, aabent og uforbeholdent fremtrædende som den, han er, mødes ikke længere i Rom, findes ikke i Kirkerne, ikke i nogen af de Klosterlevninger, som endnu staae tilbage. Don Basiles store Familie er foreløbig forsvunden fra Overfladen og har trukket sig tilbage i de talrige Revner og Sprækker. Bag Vatikanets skjærmende Vægge sidder endnu Jesuitergeneralen, Pater Beckx, som Edderkoppen i Midten af sit Væv, hvis fine Traade omspænde den hele Verden, og hans mindste Vink finder overalt lydige, villieløse Tjenere, rede til enhver Gjerning, lige indtil Martyriet. Men Alt skeer i det Mørke, i det Skjulte, Ingen vover sig frem, Ingen viser sig.

Imidlertid maa man ikke troe, at Jesuiterne ere forsvundne fra Kirker, Skoler og Skriftestole, fordi Ordenen er sat ud af sine Besiddelser og sine gamle Herligheder. Navnet er visket ud, men Personerne ere for en stor Del de samme. Mange Præster og Lærere, der ikke længere kaldes Jesuiter, udføre Ordenens Gjerning, som om de vare det, og fortsætte med lydig Begejstring dens Mission.

Kirken *del Gesù* var hidtil Jesuiternes Hovedkvarter. Umiddelbart op til den stødte det store, skumle Ordenshus, hvor Generalen residerede, og hvorfra den vidt forgrenede Virksomhed ledes. Selve Kirken er en af de rigeste og pragtfuldeste i Rom, men ligesom de fleste andre Jesuiter-

kirker af en barok Bygningsstil uden Skjønhed eller Elegance, overlæsset med Pragt og Kostbarheder, men uden Smag. Den rige Bankier Alexander Torlonia — Italiens Rothschild og udsprungen ligesom dette Pengedynasti af jødisk Æt — har for en Snes Aar siden ladet de hvide, kalkede Vægge beklæde med kosteligt Marmor, og en Indskrift i Lapidarstil langs Frisen foreviger denne Gud velbehagelige Gjerning, som vil forkorte Baronens Ophold i Skjærsilden med adskillige Aarhundreder. Hovedalteret med et Maleri af Christus, der fremstilles i Templet, er en Sammendyngning af Søjler, Ornamenter og Forgyldninger, men Kirkens væsenligste Prydelse er Alteret for den hellige Ignatius, som optager Korsgangen tilvenstre. En pragtfuld Kiste af forgyldt Bronce gjemmer Benene af denne Ordenens Stifter, og det Alter, som rejser sig over de hellige Relikvier, er udstyret med en overdaadig Pragt. Helgenens Billedstøtte af Sølv findes vel ikke længere; den skal være tagen bort, da Ordenen i forrige Aarhundrede blev ophævet. Men til Gjengjæld er der en Overflødighed af Malerier, forgyldt Bronce, Marmorgrupper, Søjler af Lapis lazuli og kostbare Marmorarter, og over det Hele svæve Treenighedens Personer, som mellem sig holde Jordkloden, en vældig Kugle af Lapis lazuli, efter Sigende det største Stykke af denne ædle Sten, som findes. Dette straalende Alter samler altid om sig den største Skare af Troende, og de her læste Messer tilskrives der en egen Kraft.

I denne Kirke have Jesuiterne ikke nøjedes med Messens tillokkende Mysterier og Skriftestolens hemmelighedsfulde Magt, men ogsaa taget det levende Ord til Hjælp. I den katholske Gudstjeneste spiller Prædiken ikke den Rolle som

i den protestantiske Kirke; den er ikke det Væsenlige, det, hvorom alt det Øvrige ligesom samler sig, men noget rent Tilfældigt, som kan føjes til eller udelades efter Behag; at høre en Prædiken har i den katholske Kirkes Priskurant over gode Gjerninger ikke nær den Værdi som at høre en Messe. I de fleste af Roms Kirker findes slet ingen Prædikestol; paa de Tider af Kirkeaaret, hvor der undtagelsesvis holdes Prædikener, rejser man en midlertidig Estrade midt i Kirkegangen eller ved en Pille, og her viser den gejstlige Taler sig i hel Skikkelse for sin andægtige Tilhørerkreds, som flokker sig tæt sammen omkring ham, medens han vandrer frem og tilbage paa sin Platform og, alt som Lidenskaben stiger og den gejstlige Pathos kræver større Bevægelser, bliver voldsommere i sine Gestikulationer; som han gaaer frem og tilbage paa den brede Ophøjning og vender sig afvexlende til alle Sider, saaledes gik i gamle Dage Talerne paa Forum, saaledes vandrede Cicero paa Talerstolen *pro rostris*. Men i Jesuiternes Hovedkirke er Prædiken en fast Institution. Hver Søndag hele Advent og Fasten igjennem, ikke sjeldent ogsaa paa Ugedagene og i andre Tidsafsnit af Kirkeaaret, holdes der efter Messen Prædiken. Det er sine allerbedste Tropper, som Ordenen sender i Ilden. Blomsten af den dogmatiske Lærdom og gejstlige Veltalenhed, som dyrkes i Jesuiterseminarierne, udfolder sig for de Troende paa Prædikestolen i *Gesù*. Thi det er ikke en blot og bar Andagtsøvelse, en from Betragtning til christelig Opbyggelse, hvorom det her gjælder, det er en Propaganda, en Mission. Fra denne Talerstol træder Ordenen dristig i Skrankerne mod sit Aarhundrede. Langt fra at skjule sig i Obskurantismens Mørke eller ind-

hylle sig i mystiske Forklædninger møde Jesuiterprædikanterne frejdig paa Logikens og Ræsonnementets aabne Valplads og udfordre tillidsfuldt Tvivlerne, Filosoferne, Spotterne, Gudsfornægterne til en Kamp med Aandens Vaaben. I deres Prædikener sætte de alle kirkelige og sociale Problemer under Debat og løfte uforsagt den ene, hellige og ufejlbare katholske Kirkes Banner imod alle Vantroens Former og imod det saakaldte Fremskridts Afgudsbilleder. Og det er ikke en Debat af den Slags, som da Dominikanermunken stillede sin Kalot foran sig paa Kanten af Prædikestolen, lod den agere Voltaire og haanede den, fordi den ikke havde et Ord at svare til alle de Skjældsord og Forhaanelser, hvormed han havde overvældet den forhadte Fjende. Man tør ikke paastaae, at Jesuitertalerne altid nøje overholde den logiske Folkerets Krigsbrug, eller at de aldrig i en snever Vending søge Dækning bag et Dogma af tvivlsom Beskaffenhed; heller ikke vil en noget kritisk Tilhører være tilbøjelig til at anerkjende enhver af de Sejre, som Prædikenens Slutning forkynder at være vundne for den sande Tro. Men det er dog en virkelig Argumentation, som føres; det er ikke Vrængebilleder af Modstanderne, som forevises, men nogenlunde korrekte Gjengivelser, de omtales i høflige Former, tildels endog med Anerkjendelse, de gjendrives, ikke med Skjældsord eller Forbandelser, men med Vaaben, der ere hentede fra Aandens Rustkammer, om de end ere tilslebne af dogmatisk Spidsfindighed. Og der er Kraft, Varme, Begejstring over disse Prædikener. De danne en absolut Modsætning til den kolde, nøgterne Forstandsbevægelse, der saa ofte betegner den protestantiske Kirketale. Her gløder og banker det, Sydens Lidenskabelighed

parrer sig med Katholicismens Inderlighed, Taleren løftes til en Ekstase, der ogsaa river hans Tilhørere med sig. Og saa den skjønne, fuldendte Form, hvori dette fremtræder, den yppige Rigdom, hvormed Ordene strømme, den bedaarende Pragt i de glimrende Billeder, endelig det melodiske, fuldtonende Sprog, der allerede ved sin Klang fortryller Øret og saa let finder Vej til Hjertet. Den politiske Talerstol i Italien har for Tiden ingen store Mønstre at opvise, et nationalt italiensk Theater med faste Traditioner, som kunde være en Højskole for Sproget, findes ikke; den, som vil lære italiensk Veltalenhed at kjende og høre det italienske Sprog i sin hele Fylde, maa tye til Prædikenerne i Jesuiterkirken. Blandt de fremragende Prædikanter fra den nyere Tid kan nævnes Padre Curci, som i en lang Række af Aar var en af Ultramontanismens vigtigste Ordførere, Udgiver af det katholske Hovedorgan *Civiltà Cattolica*, Vatikanets erklærede Yndling, Jesuiterordenens Stolthed, Kirkens mest veltalende Prædikant. Men ogsaa Curci skulde blive en Frafalden. I en af sine Taler havde han indirekte antydet Ønskeligheden af et Forlig mellem Pavedømmet og Italien, af Kirkens Resignation ligeoverfor de faktiske Tilstande, og da han opfordredes til at forklare sig nærmere, tilskrev han Pave Pius IX et længere Brev, hvori han udviklede sine Anskuelser. Paven, som først havde røbet nogen Tilgængelighed for denne Opfattelse, blev af sine fanatiske Omgivelser bragt til et Udbrud af Hidsighed imod Curci; han sagde til ham som i sin Tid til en anden af Jesuiterordenens sorte Faar, Padre Passaglia: »Du er nu en Sten i Templet, en Prydelse og et Smykke for Herrens Hus, saa længe Du bliver der; men

falder Du ned derfra, da begraves Du i Vejens Støv, og Verden vil ikke høre eller see Dig mere.« For at gjøre det indtraadte Brud ulægeligt sørgede Jesuiterne for en Indiskretion, hvorved Curcis private Brev blev trykt i Louis Veuillots Blad *l'Univers*. Herved blev det nødvendigt at anvende Ordensdisciplinen imod Forfatteren, Jesuitergeneralen Pater Beckx forlangte en Tilbagekaldelse af ham, og da Curci ikke vilde dette, blev han udstødt af Ordenen. I Efteraaret 1877 udgav han i Florents under Titelen *Il moderno dissidio* et Skrift, der falder sammen med hans Brev til Paven, og i hvilket han fører Ordet for, at Kirken i Betragtning af de fuldstændig forandrede Forhold skal for stedse give Afkald paa den verdslige Magt for alene at hævde den aandelige Myndighed over Sjælene. Ogsaa Curci har imidlertid maattet falde til Føje; han har gjort en Afbigt, der afkastede Broen imellem ham og det liberale Italien, uden dog derfor at opnaae fuld Forsoning med Kirken, og hans Rolle er dermed udspillet.

I Vinteren 1876—77 var det Padre Schiaffini fra et Olivetanerkloster ved Forum, som prædikede i *Gesù*, altsaa ikke en Jesuit, men ganske vist i Aandsudvikling og Tendens en ubetinget Tilhænger af Ordenen. Det er en Mand mellem Tredive og Fyrre, kraftig bygget, bredskuldret, lidt korpulent, med et stort Hoved, brede Træk, skarpe sorte Øjne og et aandrigt Spil i Trækkene om Munden. Han er ikke Romer, men Ligurer, og hans Dialekt skurrer lidt i italienske Øren, men for Fremmede er der ikke andet Paafaldende end en noget bred og blød Udtale af en enkelt Vokal. Padre Schiaffini nyder megen Anseelse for Lærdom og Veltalenhed, en meget talrig Tilhørerkreds

samler sig altid om ham, og man maa komme i god Tid for at være sikker paa en Plads. Forud for Prædikenen gaaer der altid en Højmesse ved Hovedalteret, som oftest ledsaget af Musik, og her knæler da en tæt Skare, som under den gjentagne Klokkeringen bøjer sig dybere og dybere ned imod Gulvet og forsænker sig bestandig inderligere i sin Andagt. Men næppe er det idelig tilbagevendende Mirakel fuldbyrdet i Hostien, førend Alle faae travlt med at rejse sig og bære deres Stole hen foran Prædikestolen, hvor de gruppere sig, som de kunne bedst. Kun et Par Minuter gaae hen, førend Pateren, iført en sort Kappe over sin hvide Underdragt og ledsaget af en Sakristan, bryder sig Vej gjennem Stolerækkerne, viser sig paa den rummelige Prædikestol, knæler et Øjeblik i stille Bøn, rejser sig, kaster sine vide Ærmer tilside med en rask Armbevægelse, løfter sin sorte Doktorhue et Par Tommer i Vejret og springer lige midt ind i sin Gjenstand, idet han efter sin Tales første tre eller fire Ord hilser sin Menighed med Tiltalen *o Signori!* Dette er italiensk Prædikestol-Etikette. Man taler ikke til »denne christelige Forsamling« eller til »kjære Brødre og Søstre«; ligesom Advokaten for Skranken, Professoren paa Kathedret og den Deputerede i Parlamentet hilser Præsten sine Tilhørere af begge Kjøn med Ordene *o Signori!*, der i Løbet af en Times Prædiken mange Gange vende tilbage. I Jesuiterkirken passer det godt til Karakteren af et ræsonnerende dogmatisk-polemisk Foredrag, som ikke er knyttet til nogen Bibeltext, men frit vælger sit Æmne.

En Søndag optog Prædikanten dristig Kampen med Fritænkeriet og dets største Aander. Han vilde, sagde

han, gjengive de Lærdomme, som havde deres Talsmænd i saadanne udmærkede Talenter og fremragende Genier som Voltaire og Rousseau, Strauss og Renan, for derpaa at søge at gjendrive dem ved Hjælp af Kirkens og Evangeliets Vaaben; han vilde sammenligne de katholske Troeslærdomme med de Resultater, hvortil den tvivlende og rationalistiske Forskning var kommen, og stille Kirkens Hellige op imod Verdens store Mænd — *i nostri santi contro i vostri eroi*. Og han løste denne Opgave med et Maadehold i sine Angreb, en Billighed i sine Fremstillinger af Modstandernes Tankegang, en Sikkerhed i Talens logiske Bygning og en sprudlende Veltalenhed i Formen og Udtrykkene, som selv paa en kjølig og forudindtagen Tilhører maatte gjøre en stærk Virkning. Udmærket gribende var en Skildring af Modsigelserne mellem Rousseaus Liv og hans Lære, af den Nihilisme, hvortil hans rationalistiske Opfattelse af Familien, Staten og Samfundet maa føre, af de Konsekvenser, som Ingen kan unddrage sig, naar man tillægger disse Institutioner èn rent menneskelig Oprindelse. Imod Rousseau, der ender sit Liv i Mismod og Mistillid til Alle, og Voltaire, der forgjæves søger at udfylde en glædeløs og isoleret Alderdom ved at nære sin Forfængelighed, stillede han med dristige Antitheser Kirkens Hellige, den simple Landsbypræst eller ringe Munk, hvis Liv gaaer hen med at trøste de Sorgfulde, pleje de Syge, hjælpe de Fattige og bede for Alle. I denne Tankegang kom der et Udtryk, der er højst betegnende for den katholske Opfattelse: »Lad os engang komme til en Statistik over gode Gjerninger; det er visselig ikke den katholske Kirke, som har Grund til at frygte for at komme i den laveste Række.« Imod

Strauss og Renan gik han mindre i Detail; han argumenterede imod deres Tvivl, kritiserede deres Kritik og hentede sit Hovedvaaben fra Christendommens nu gjennem saa mange Aarhundreder godtgjorte Modstandskraft. Da han var færdig med sine mindre Indvendinger, indledede han sin Hovedgrund med følgende Ord, der klang sælsomt midt i en Prædiken: »Jeg skal nu, mine Herrer! forelægge til Deres Afgjørelse en Grund, som jeg oprigtig talt finder uigjendrivelig.« — En Fortsættelse og et Supplement til denne Prædiken bragtes næste Søndag i et Foredrag over den hellige Francesco Xavero, Indiens Apostel, den næststørste af Jesuiterordenens Helgene, der i Kirken har sit Alter ligeoverfor Ignazio Loyolas. Det var en ypperlig biografisk Skildring, som gjennemgik hele Helgenens Liv og med de livligste Farver, med en glødende Veltalenhed afmalede hans Forsagelse, hans Lydighed, hans Opoffrelse for sin Tro og den lidende Menneskehed. »Naar jeg kommer forbi en af de Statuer, som Verden har rejst sine Filanthroper, saa tager jeg visselig min Hat af for dem« — og dette Udtryk ledsages af den tilsvarende Bevægelse, idet Prædikanten virkelig tager sin Doktorhat af Hovedet og bukker med en dyb Hilsen for den imaginære Statue — »men jeg søger dog forgjæves i hele Rækken af disse saakaldte Menneskeslægtens Velgjørere en Eneste, der i virkelig Kjærlighed til sin Næste og i Harmoni mellem Lære og Liv kan stilles ved Siden af denne ydmyge Asket.«

Foredraget begyndte altid rolig, dæmpet, Tonefaldet var stemt ned, Bevægelserne vare faa og beherskede. Men det varede ikke længe, førend Taleren varmedes op ved sin Gjenstand og kom i en Affekt, der gav hans Optræden

Liv. Fraserne blev fyldigere, Stemmen rungede hen under Hvælvingerne, Gestikulationen blev heftig. Taleren gik op og ned i den rummelige Prædikestol, lænede sig snart ud over den ene og snart ud over den anden Side, den folderige Dragt og de hvide Ærmer kastedes omkring ved de stærke Gebærder. Af og til indtraadte korte Pauser, naar Taleren et Øjeblik satte sig ned ligesom for at trække Vejret. Med et hvidt Lommetørklæde, som han strax ved Begyndelsen havde lagt foran sig, aftørrede han Sveden, ikke blot i Ansigtet og Panden, men med en Bevægelse, der mindede om Morgentoilettet, tillige den brede Nakke og den svære Hals; derpaa hentedes der op af Sidelommens Dybder et grovt blaatærnet Lommetørklæde, som brugtes til den simplere Ceremoni at pudse Næsen. Disse blaae Lærredslommetørklæder ere næsten en uundværlig Bestanddel af den gejstlige Dragt; hos Franciskanermunken som hos Kardinalen, ja hos Paven selv, seer man det samme plumpe Mønster og grove Stof, der jo ogsaa passer godt til den umaadelige Mængde Snus, som konsumeres af Gejstligheden til Vederlag for, at Piben og Cigaren betragtes som ukanoniske. Naar Padre Schiaffini saaledes pustede ud og brugte sine to Lommetørklæder, efterlignede Menigheden trolig hans Exempel med en Appel, som mindede om vore protestantiske Prædikenpauser. Idet han rejste sig for at gjenoptage Traaden, løftede han Hatten til Hilsen, og den samme Opmærksomhed vistes sædvanlig Christus og Madonna, naar de blev nævnede i hans Text. Efter den sidste Pause tog han Ordet i en ganske anden Toneart, Stemmen sank ned til ganske dagligdags Tale, og i almindelig Konversations-

tone blev det meddelt Menigheden, at nu vilde Tavlerne om lidt gaae rundt, samt at dette var en passende Lejlighed for de virkelig Troende til at paaskjønne den Opbyggelse og Belæring, der var bleven dem tildel, ved rundelige Bidrag til denne Kirkes Vedligeholdelse og Forskjønnelse. Medens Tavlerne nu blev baarne rundt og bjergede deres temmelig magre Høst, blev i samme Tone sagt, hvad der vilde være Gjenstanden for næste Søndags Prædiken. Umiddelbart efter steg Taleren da atter op paa den forladte Kothurne og gav os en effektfuld, med yppig Veltalenhed udstyret Slutnings-Apostrofe.

En tredie Søndag var Themaet den herskende Luxus og de dyre Tider. Det er Romernes ømme Sted. Der var her Lejlighed baade til en Udmaling af den sørgelige økonomiske Forandring, som er foregaaet i Kirkestaten, siden det gjenfødte Italien omstødte Pavens verdslige Magt, og til at tordne imod de overdrevne Moder, der jo til alle Tider have været Gjenstand for Kirkens Misbilligelse og Formaninger. De stigende Priser paa Husleje og Livsfornødenheder i Forbindelse med de høje Skatter blev snildelig, men med Finhed benyttede til at vække Længsel efter de gode gamle Dage og Misfornøjelse med den nye Tid. Prædikanten forsømte heller ikke at rose Paven i overdrevne Vendinger og at gjøre Udfald imod Kong Victor Emanuels Regering; han kunde gjøre det med Tryghed, da der faktisk indrømmes de Klerikale en meget stor Frihed for deres Udtalelser indenfor Kirkens egne Døre. Om Luxus fik vi at vide, at det er kun den vilde og udskejende Luxus, som den katholske Kirke fordømmer,

medens den, heri ganske anderledes tolerant end Puritanismen, tillader og endog tildels begunstiger den moderate. For at finde den rette Grændse mellem disse to Arter af Luxus gjennemgik han Oldtidens klassiske Erindringer og udmalede for os de af Lucullus givne Fester, Kejserborgens Pragt, det antike Roms dybe Forfald, medens han i Modsætning hertil fremhævede den af Kirken udfoldede Luxus, der kun tilsigter Guds Ære og de Helliges Forherligelse. Et helt Afsnit af Talen var helliget til Behandlingen af Dagens Damemoder, navnlig de lange Slæb af Silke og Fløjl, der feje hen ad Gaderne, de snævre Kjoler, der ere beregnede paa at vise alle Former istedetfor at skjule dem, og endelig de absurde Hatte, der ligne alt Andet end Hovedbedækninger. Prædikanten steg her ned til det Humoristiske, næsten til det Skurrile, og Menigheden var i en særdeles oprømt Stemning; en fornøjet Fnisen gik igjennem Rækkerne, naar der kom et rigtig drastisk Udtryk om de »Blomsterkurve«, som Damerne tage paa Hovedet, og om de Uhumskheder, som selv fine Damer finde det behageligt at opsamle paa Gaden og føre hjem med sig i deres »Haler af Fløjl og Silke«. Skjøndt Prædikanten var kommen saa langt ned, lykkedes det ham dog inden Prædikenens Slutning atter at komme op paa de pathetiske Højder og skildre Modsætningen mellem det Verdens Paradis, som bestaaer i Luxus og Vellevnet og Tilfredsstillelsen af allehaande kjødelige Lyster, og det himmelske Paradis, hvor Alt er Salighed uden Silkeslæb og Pariserhatte. Menigheden, der talte Medlemmer af alle Aldere og Stillinger, og i hvilken Kvinderne vare et afgjort Mindretal, syntes

den Dag særlig opbygget. Da Padre Schiaffini vendte tilbage fra Prædikestolen, indhyllet i en extra Kappe og med et Lommetørklæde for Munden som en Mand, der har været underkastet stor Anstrengelse og er bange for at forkjøle sig, blev han paa sin Vej gjennem Stolevrimlen fulgt af mere end almindelig beundrende Blikke.

CAPITOLIUM—FORUM—COLISEO.

Paa Capitolium — fortæller et af Middelalderens Sagn — havde de gamle Romere opstillet halvfjerdsindstyve Statuer af Bronce, forestillende hver sin Provinds og Folkestamme. Om Halsen paa hver Støtte var der hængt en Klokke, og Præster afløste hinanden Dag og Nat i at holde Vagt. Udbrød der nu Oprør i en eller anden af Romerrigets Provindser, saa rørte Statuen sig, den lille Klokke ringede, og Præsterne sendte strax Melding til Kejseren, som saaledes uden at afvente Efterretninger langvejsfra kunde træffe Forholdsregler til at hævde Rigets Magt. Den gamle Krønikeskriver, der har faaet Navnet »Anonymen fra Salerno«, og hvem man skylder mange interessante Oplysninger om Roms Tilstand og Udseende ved Aar 1000, føjer til, at disse magiske Billedstøtter længe før hans Tid vare bragte til Byzans, hvor Alexander, en Søn af Kejser Basilius og en Broder til Leo den Vise, for at hædre dem havde iført dem Silkeklæder, men at den hellige Petrus da om Natten havde aabenbaret sig for ham og udraabt i Vrede: »Jeg er Romernes Fyrste!«

Sagnet hensætter disse Symboler paa Romerrigets Verdensmagt til Capitolium, fordi her er hele Roms Kjerne, det faste Punkt, hvorom Byen, Provindsen og Riget Rom voxede op, og fra hvilket det rystede hele Jorden. Romulus grundede sin Stad paa Palatinerbjerget, hvor vi endnu gjenfinde Sporene af *Roma Quadrata;* paa Mons Capitolinus sidde Sabinerne under Titus Tatius, hvad enten de nu have været bosatte der i længere Tid eller have erobret Bjerget fra latinske Stammer, og Kampene mellem Romere og Sabinere, der skildres forskjellig i hver Races Sagn, dreje sig for en væsenlig Del netop om Capitolium, hvor Pigen Tarpeia forraader Fæstningen til Fjenden og efterlader sit Navn til Bjergets stejleste Klippe. Men fra det Tidspunkt, hvor de paa Roms Høje boende Folkestammer vare smeltede sammen til den Enhed, som siden blev til det romerske Folk, var Capitolium det nye Samfunds Hoved og Hjerte, Roms Borg, Sædet for dets Gudsdyrkelse, Hovedskuepladsen for dets offenlige Liv. Tarquinius Priscus beslutter efter en heldig endt Krig her at rejse et Tempel, der kan være fælles for de tre Racer, af hvilke hans Folk var sammensat, en fælles Helligdom for Latinere, Sabinere og Etrusker; det er ved Gravningerne til dette Tempels Fundamenter, at man finder Hovedet af Kæmpen Olus fra Sagntiden, og fra dette *caput Oli* faaer Capitolium sit Navn. Helligdommen indvies til den latinske Jupiter, den etruskiske Minerva og den sabinske Juno. Vi kjende det Materiale, hvoraf Templet var bygget, og dets Størrelse, men der har været Tvivl om dets Beliggenhed, idet Nogle have villet henlægge det til Bjergets sydvestlige Top, den egenlige tarpejiske Klippe, medens Andre have holdt paa

den nordøstlige Kam, hvor nu Kirken Santa Maria in Araceli ligger; den sidste Gisning er den, for hvilken paa Forskningens nuværende Standpunkt overvejende Grunde tale. Den sidste af Kongerne, Tarquinius Superbus, fuldendte sin Forgængers Værk, idet han efter en heldig Krig med Volskerne anvendte Byttet til et nyt og mere pragtfuldt Tempel, som nu indviedes til Jupiter Capitolinus. Denne Roms første og vigtigste Helligdom ragede saaledes op over hele Staden og beherskede den til alle Sider; Templet var vendt imod Syd og skuede følgelig ned over Forum, medens man omvendt fra denne Plads, der begyndte at dukke frem af Velabrums Moser, havde for Øje dets Façade og Statuer, den tredobbelte Søjlerække og det Firspand af Ler, som prydede dets Tinde. Det var endnu den tarvelige Tidsalder, hvor Bygningsmaterialet var den faste Tufsten, der lige huggedes ud af selve Bjerget, hvor Gudernes Billedstøtter vare plumpt udskaarne i Træ eller formede i Ler; først senere kom den haardere Peperin- og Travertin-Sten, Søjler og Statuer af Marmor, Gudebilleder og Firspand af Bronce, Tage af forgyldt Malm. Templet ødelægges i den følgende Tid ved Ildebrande, ved Lynilden, der saa hyppig og saa skaanselløst har hjemsøgt Roms Høje, og ved Jordskjælv, eller det forstyrres af Fjendehaand og under de blodige Borgerkrige, men hver Gang rejser det sig paany i forøget Pragt og Herlighed, indtil efter Kejserdømmets Fald den Undergangens og Afmagtens Tidsalder indtræder, hvor Alt synker sammen i Ruiner uden nogen Gjenfødelse, disse Ruiner, som nu udgjøre Roms ejendommelige Skjønhed, men ud af hvilke kun Fantasien, vejledet af den utrættelig

arbejdende Forskning, formaaer at gjenopbygge det stolte og majestætiske Rom, som engang var.

Capitolium bliver Roms Frelse under Gallernes Erobring, dette første Indfald af Barbarer, til hvilke der efter et Aartusindes Mellemrum skulde knytte sig saa mange andre. I Slaget ved Allia, tre Mile fra Rom, overvinde Gallerne den 18de Juli 390 f. Chr. de romerske Legioner og sætte derved Kronen paa deres Sejre over de italienske Stammer; fra Valpladsen ile de til Rom, afbrænde den aabne By, hvis Indbyggere ere flygtede i panisk Skræk, og dræbe Senatorerne, som ere blevne siddende i deres Stole uden at forsøge et Forsvar; kun Borgen paa Capitolium, hvor en lille Skare Bevæbnede har trukket sig tilbage, gjør nogen Modstand, og den forsøgte natlige Overrumpling forstyrres ved de hellige Gjæs, der vække Helten Manlius Torquatus, snart den Første i den lange Række af dem, der faae at føle, »hvor kort Vejen er fra Capitolium til den tarpejiske Klippe«. Gallerne kjøbes bort ved Guld, og Historien vil ikke godkjende det af Nationalstoltheden tilføjede Sagn om Camillus, der kaster sit Sværd paa Vægtskaalen. Den afbrændte Stad opbygges i Hast og uden Plan efter Barbarernes Tilbagetog, og den uregelmæssige By med smalle Gader, som saaledes fremstaaer, bliver det Rom, i hvilket Republikens historiske Tid og det første Kejserdømme udvikler sig, indtil Branden under Nero skaber et nyt og noget bedre indrettet Rom. Paa Capitolium voxer Antallet af Templer, Paladser og offenlige Bygninger; Samfundets stigende Krav, den forøgede Rigdom, Rigets tiltagende Magt, den ved Erobringerne vakte Lyst til Pragt og Sands for en finere Kunst — alle disse Momenter i Forening

skabe paa Bjergets tvedelte Kam ligesom en Stad i Staden. Paa Skraaningen ned imod Syd og paa det nu helt formede Forum nedenfor denne har det politiske Liv sin Tumleplads; Capitolium er Sædet for den øverste Styrelse, for Retsplejen og Forvaltningen saavelsom for den Gudsdyrkelse, der spiller en saa indgribende Rolle ogsaa i det antike Roms Rørelser, og kun undtagelsesvis naaer under stærke politiske Storme Bølgeslaget fra Forum op til Templernes og Borgens fredlyste Højder. Da Tiberius Gracchus under sin berettigede Kamp for Folkets Ret imod det egennyttige Aristokrati havde ladet sig henrive af sin Lidenskab til et ulovligt Skridt for at fjerne Tribunen Octavius, der modsatte sig hans agrariske Lov, samlede han Folket paa Capitolium istedetfor paa Forum, og heri saae det forbittrede Senat, der allerede beskyldte Gracchus for at tragte efter Kongeværdigheden, et nyt og formasteligt Overgreb. Ogsaa Senatet var samlet paa Capitolium, i et Tempel for Fides, og Scipio Nasica forlangte her, at Konsulen skulde frelse Republiken ved at dekretere Tyrannens Død; da Konsulen vægrede sig ved at dømme en romersk Borger uhørt, kastede Scipio sin Toga over Hovedet, opfordrede alle Fædrelandets Venner til at følge ham og styrtede med en Skare af Senatorer, der havde grebet alleslags tilfældige Vaaben, fra Fides-Templet gjennem den blandt de mange Templer og Statuer sammenpressede Folkemængde hen til Jupiter-Templets høje Trapper; Plebejerne veg uvilkaarlig tilside for Senatorerne, Tiberius Gracchus vilde flygte, men han faldt i Trængselen, en Tribun gav ham det første Slag, og Scipio Nasicas Senatorer samlede sig om den Faldne og dræbte ham med de Øxer, som de rev ud af Lictorernes

Fasces. Vi kunne paavise selve Stedet. Paa den Trappe, som nu fra Kirken Araceli fører ned til Forum, lidt oven over det Sted, hvor Vejen bøjer af til de mamertinske Fængsler, var det, at dette Mord foregik, som skulde blive *initium in Roma civilis sanguinis.*

Under Borgerkrigene mellem Sulla og Marius samt mellem Pompejus og Cæsar rejser der sig paa Capitolium nye Templer og Pragtbygninger. Naar Triumfatorerne fra Forum, ombølgede af Mængdens Jubelraab, omringede af deres Krigere og med det prangende Sejrsbytte baaret foran deres Vogn, ad *Clivus Capitolinus* naaede Jupiterstemplet, hvor de bragte deres Offer til Guden, medens de Fanger, som havde figureret i deres Tog, myrdedes tætved, aflagde de gjerne Løfter om nye Templer til Guderne, om Trofæer og Statuer. Efterfølgeren udryddede Minderne om Forgængeren, indtil hans egne Værker fjernedes af en ny Rival. Capitolium omdannedes idelig, og dets Omskiftelser danne ligesom en fortløbende Kommentar til Roms Historie. Et betydeligt Bygningsarbejde er der dog, som blev staaende trods alle Omvexlinger, og hvis Rester, de eneste fra det antike Capitol, ere bevarede til vore Dage; det er det saakaldte Tabularium, som var bestemt til Opbevaring af de paa Tavler af Træ eller Erts indgravede Love og Traktater, et Rigsarkiv, ifølge en funden Indskrift udført af Konsulen Lutatius Catulus 78 f. Chr. Det er en Række af dybe Rum, dels huggede ind i Bjerget og dels opmurede af Tuf og Peperin, vendende ud imod Forum, hvorfra disse Hvælvinger med deres Rækker af Arkader have taget sig ud som en Beklædning af Klippens bratte Væg. Tabulariets stærke Mure og Piller ere i Tidens Løb blevne meget

beskadigede; i Pavetiden brugtes de Hvælvinger, som ikke vare tilmurede for at styrke Fæstningen, til Saltmagasiner, og Fugtigheden har fremkaldt en udstrakt Forvittring, men man kan dog færdes i store Partier af de gamle Hvælvinger, hvor der nu begynder at danne sig et nyt Museum af Udgravninger fra Forum.

I Kejsertiden flyttes Tyngdepunktet fra Forum og Capitolium til Palatinerbjerget; de folkelige Friheder, som i Formen ere blevne bestaaende, ere et blot Skin, og det er ikke længere Konsul, Prætor og Ædil, der lede Administrationen af Byen og Riget, men det kejserlige Kancelli, der hører til Hoffet. Capitolium vedbliver imidlertid at være det religiøse Midtpunkt, i dets Templer foregaaer fortrinsvis den officielle Gudsdyrkelse med dens hele Apparat af Ceremonier, Offre, Varsler og Augurier. Caligula lader bygge en Bro over den snevre Dal imellem de to Høje for lettere at kunne komme fra sit Palads over til Jupiter Capitolinus, med hvem han samtaler, og hvem han hædrer ved at kalde ham Broder; men han rejser sit eget Tempel ved Siden af Jupiters og udsmykker det med endnu større Overdaadighed. En ny Olymp danner sig af himmelfarne Kejsere, enhver af disse Herskere bliver ved sin Død, hvis han ikke alt i levende Live er udnævnt dertil, en *Divus Cæsar*, og nye Templer rejse sig til disse Guders Ære; det er Oldtidens Kanonisation. Capitolium danner saaledes i dette Tidsrum en forvirret og uregelmæssig Blanding af uensartede Bygninger, Paladser, Templer, Statuer og Søjlegange, det Ene trænger det Andet, om Stil eller ædel Smag er der ikke længere Tale, kun om blændende Glands og sandseforvirrende Overdaadighed; over denne Labyrinth

løfter sig bestandig Jupitertemplet, nu luende med sit forgyldte Kobbertag, straalende i kosteligt Marmor, som i de gamle Dage skuende majestætisk ud over Rom. Selv Palatinerbjergets Kejserborge, selv det udstrakte Areal af Forum Romanum, Forum Julium, Forum Augusti, Forum Nervæ, Forum Trajani, denne stadig voxende Tumleplads for det forkjælede romerske Folk med dens Mile af Portikoer og dens Befolkning af Statuer, blegner i Sammenligning med det stolte Capitolium, et af Verdens Underværker. Men denne Glands udslukkes brat paa et givet Tidspunkt for at afløses af det dybeste Mørke. Templerne synke i Grus, Statuerne styrte sammen, omkring det hellige Bjerg bliver der Stilhed og Øde. Riget gaaer til Grunde, Kirken stiger frem af dets Ruiner. Med Christendommen og Pavemagten flyttes imidlertid Roms Hjerte hen til andre Dele af Byen: til Lateranet og Vatikanet, og end ikke som strategisk Punkt spiller Capitolium længere nogen Rolle, thi der er nu i dets Omgivelser Intet at forsvare. I mere end et halvt Aartusinde har Capitolium ingen Historie, det glemmes, at det har været til, og hvad det har betydet. I det ellevte og tolvte Aarhundrede var Kundskaben om det gamle Rom, om dets politiske Liv og Samfundstilstande som udslettet af Menneskeslægtens Erindring, kun usikkre og eventyrlige Sagn havde bevaret forvirrede Rester af Fortidens Historie, der fandt Vej til Krønikerne, tilsatte med fantastiske Udsmykninger i Datidens religiøse Aand. Til disse Ruiner, blandt hvilke skjønne Levninger, langt fuldstændigere, end vor Tid kjender dem, endnu ragede op fra Ødelæggelsen, knyttede sig ikke længere hos Romerne nogen Forestilling om svundne Dage; mellem de brudte

Søjlerester kunde en asketisk Eneboer uforstyrret lave sig en Hytte, hvor han tilbragte Tiden med Bøn og Selvplagelse, eller der byggedes af Marmorstumperne en Madonnakirke med et fattigt Kloster, hvis Munke dyrkede Kaal og Salat imellem de sammenstyrtede Helligdomme. I det niende Aarhundrede omtales første Gang en Kirke Santa Maria in Capitolio, den bliver siden til Santa Maria in Araceli, og Pave Anaclet II. skjænker ved en Bulle fra omtrent 1130, der ved sine Stedsangivelser kaster noget Lys over den daværende Tilstand af Ruinerne, hele den capitolinske Høj til dens Abbed. Navnet Capitolium forandres i Folkemunde til *il Campidoglio*, som det endnu lyder; Bjerget bliver kaldt *Monte Caprino*, fordi Gederne græsse der, ligesom det gamle Forum, dækket af et nyt Jordlag paa mange Fods Mægtighed, synker ned til at blive *Campo vaccino*, Ko-Marken.

Imidlertid begynder Capitolium atter at dukke frem af Tidernes Mørke samtidig med det gjenopvaagnende municipale Liv i Rom. Det bliver det middelalderlige Romerfolks faste Punkt, hvorfra det fører sine Fejder med Paver og Kejsere, og en ny Kamp mellem Patriciere og Plebejere finder her sin vigtigste Tumleplads. Capitolium repræsenterer det verdslige Rom i Modsætning til det kirkelige og pavelige; mellem Ruinerne begynder der at rejse sig Boliger for den kommunale Administration og for de Øvrighedspersoner, i hvis Hænder den er lagt. Disse Myndigheder optræde under mange forskjellige Navne som Konsuler, Senatorer, Septemvirer, Tribuner, valgte snart af Folket og snart af Baronerne, snart af Paven og snart af den romerske Kejser, Alt efter de vexlende Forhold, men næsten gjennem hele

Tidsalderen var der fra gamle Dage beholdt den Skik, at Embedstiden var yderst kort, sjelden længere end et Aar. Der tales i Roms Middelalder baade om Senatorer og om een Senator, men efterhaanden koncentrerede den øverste Myndighed sig hos *il Senatore di Roma*, og fra Slutningen af det tolvte Aarhundrede indtil den Dag, da Italienerne rykkede ind igjennem Porta Pia, var det denne Øvrighedsperson, som dannede Spidsen af den municipale Forvaltning. I sælsomme og brogede Embedsdragter færdedes disse det romerske Municipiums Embedsmænd blandt Munke og Præster paa det gamle Capitol. Under Pavernes halvfjerdsindstyveaarige Exil i Avignon havde denne verdslige Myndighed ingen Rival, men selve Rom sank i dette Tidsrum ned i den dybeste Elendighed. Som en varslende Morgenrøde for en ny Æra staaer i denne mørke Periode Petrarchas Kroning som Digter paa Kapitolium, ikke blot fordi dette efter lange Tider er det første Vidnesbyrd om Ærefrygt for Poesien og for Aandens Magt, men tillige fordi der til Petrarchas Virken knytter sig Gjenopdagelsen af den antike Tids Skjønhed og en Forjættelse om national Gjenfødelse for Italien, saaledes som den to Aarhundreder senere virkelig kom ved Renaissancen, og som den efter atter tre Aarhundreder fuldendtes paa det politiske Omraade. Der er bevaret udførlige Skildringer af denne Højtidelighed, hvorved det til Bettelstaven bragte Rom udfoldede sin sidste Rest af Glands, og ligeledes kjende vi fra Petrarchas Beskrivelser den forfærdelige Tilstand af Ødelæggelse, hvori han 1341 fandt Rom, og som han med fuld Føje tilskrev ikke alene de fremmede Barbarer, men tillige og i endnu højere Grad Byens egne Borgeres Ligegyldighed

og Vandalisme; først da, spaaede han, vilde Rom atter rejse sig af sin Fornedrelse: *si coeperit se cognoscere*, naar det lærte at kjende sig selv. Tæt efter Petrarchas Kroning følger den halvt heroiske og halvt parodiske Episode med Cola di Rienzo, som efterat have været den menige Befolknings Sendebud til Pavehoffet i Avignon opkaster sig til Tribun og Diktator, ja dristig drømmer om et Verdensherredømme. Det er fra det antike Rom, at Cola henter sine Inspirationer, hans Udgangspunkt er den gjenfundne *Lex Regia*, den Senatsbeslutning, som i Aaret 69 overdrog Imperiet til Vespasian, og han paavirker det romerske Folks let bevægelige Fantasi ved Reminiscenser fra Oldtiden, ligesom han fra dem henter Mønsteret for sine theatralske Optog og ved dem mætter sin indtil Vanvid stigende Forfængelighed. Til Capitolium udskriver han sin mislykkede italienske Enhedsfest, paa Capitolium lader han sig krone med de syv symbolske Krandse og sammenligner sig i sin Tale med selve Christus, paa Capitolium lader han Baronerne, som han har indbudt til et Gjæstebud, kaste i Fængsel, frigiver dem igjen i sit Vankelmod og fejrer atter en Forsoningsfest med dem. Kun syv Maaneder varer dette første og indholdsrigeste Afsnit af Colas Herredømme; efter Slaget ved Porta di San Lorenzo, hvor Tilfældet og ikke hans Tapperhed har skaffet ham Sejr over Aristokraterne, holder han et Triumftog til Kapitol og aftørrer i Folkets Paasyn sit Sværd, som om det endnu var vædet med Patriciernes Blod, men Bægeret er da fuldt, Alle falde fra ham, han nødes til at nedlægge Tribunatet og gaaer i Landflygtighed. Syv Aar efter vender han tilbage til Rom som Pavens Embedsmand, som *Senatore di*

Roma, men et Oprør udbryder imod ham, Capitolium stormes, og Cola aflægger Hjelm og Rustning, firer sig ved et Toug ned i en Gaard, hvor han afklipper sit Skjæg, sværter sit Ansigt, og hyllet i en Hyrdekappe søger han at slippe bort igjennem Mængden; men han gjenkjendes, og paa Capitoliums Trapper, maaskee nær det Sted, hvor Tiberius Gracchus faldt for Scipio Nasicas Bande, bliver han dræbt, hans Lig lemlæstes og ophænges i en Galge. Tredie Dagen efter maae de foragtede Jøder paa et Baal af Tidsler, som er rejst paa Kejser Augusts Mausoleum, opbrænde Resterne af den, der engang havde vovet at kalde sig selv *Tribunus Augustus*, og Asken spredes for alle Vinde. Fantastisk og uhyggelig som denne Episode af Roms middelalderlige Historie er, udgaaer der dog fra den og fra de store Tanker, som laae til Grund for Colas Forvildelser, frugtbare Spirer til Efterslægten. Den tunge Sten, som dækkede Oldtidens Rom for Slægtens Bevidsthed, var væltet tilside, og den første Grund var lagt til Italiens nationale Enhed.

De Ruiner, som bedækkede Capitolium, forsvandt helt i Tidens Løb; af deres Materialier opførtes efterhaanden de Bygninger, som nu indeslutte den egenlige Piazza di Campidoglio, og som ere undergaaede mange Forandringer indtil vore Dage: Senatorernes Palads, hvor nu *Sindaco di Roma* og det folkevalgte municipale Raad have deres officielle Hjem, med det høje firkantede Taarn og Observatoriet paa Taget, det kapitolinske Museum og Conservatorernes Palads. Indtil Renaissanceperioden var Capitolium kun tilgængeligt fra den imod Forum vendende Side, hvor de to skraanende Veje paa hver sin Side dannede

Forbindelsen. Først i 1536, da Kejser Carl V. skulde holde sit Indtog i Rom, blev den nordlige Adgang, som vender imod den nu bebyggede Del af Rom, anlagt efter Michel Angelos Plan og fuldført efter hans Død. Det Parti, som møder Øjet, naar man fra de krumme Gader bøjer ind i Via d'Araceli, er et af de skjønneste og mest karakteristiske i Rom, skjøndt man maaskee i det første Øjeblik overraskes ved de smaa Dimensioner. Tilvenstre stiger i Vejret den høje og brede Stentrappe paa 124 Marmortrin, som fører op til Kirken og Klosteret Santa Maria in Araceli, der throner oppe paa det gamle Jupiterstempels Fundamenter, men hvis nøgne og raae Façade danner en grel Modsætning til hints Pragt. Tilhøjre gaae de Skraaninger, der lede op til den tarpejiske Klippe, nu Palazzo Caffarelli, det tydske Gesandtskabs Residens. Ligefor os, hinsides det plaskende Vandspring, stiger Midtertrappen op til selve Capitoliums-Pladsen, afsluttet ved brede Piedestaler med to antike Hestetæmmere, Castor og Pollux, flyttede herhen fra Pompejus-Theatret; den Balustrade, der gaaer langs Pladsens nærmeste Kant, bærer to Trofæer, som endnu benævnes efter Marius, men rimeligvis ere fra Kejsertiden, samt Statuer af Constantin og hans Søn. Imellem de tre Paladser, som med deres Pilastre, Arkader og brede Trappe indfatte Pladsen, staaer den forgyldte Bronce-Rytterstatue af Marcus Aurelius, et af de ædleste Kunstværker fra hin Periode. Denne Statue, til hvilke der knytter sig mange sælsomme Sagn, havde i mange Aar sin Plads ved Lateranet og har her været Vidne til en Række af betydningsfulde Optrin, ja maattet spille sin Rolle med i dem: Uvidenhed eller klog Beregning udgav den for at forestille Kejser

Constantin den Store, og dette Navn beskyttede den under Christendommens Fanatisme imod den Ødelæggelse, som ellers hjemsøgte alle Minder om Hedenskabet. Smagfulde Anlæg med Palmer, Aloer, Bosketter og Blomster, i hvilke Fontaner spille, have nu føjet en ny Ynde til denne Helhed; bag Buskene ligger et Bur, i hvilket en Ulvinde, Roms Symbol og Vaabenmærke, rastløs vandrer om; en Bonde i Campagnen havde fanget den og førte den til Rom, netop paa den Dag, der endnu fejres som Byens Stiftelsesdag, og Municipiet kjøbte den af ham. Inde i en af Samlingerne opbevares endnu en Broncegruppe af Ulvinden med de diende Tvillingbrødre Romulus og Remus, funden ved Kirken San Teodoro under Palatinerbjerget; mulig er det den samme, som allerede Aar 300 f. Chr. af en Ædil blev opstillet ved Ficus Ruminalis, og man troer at see Spor af den Lynstraale, som engang slog ned i den.

Den høje Trappe fra Piazza di Campidoglio til Santa Maria in Araceli er en Taknemlighedsgave til Kirken; i 1348 rasede en forfærdelig Pest i Byen, og den standsede først, da Madonna fra Araceli var ført i Procession gjennem Gaderne og ved at see Roms Nød og Romernes Andagt havde ladet sig bevæge til en eftertrykkelig Forbøn hos sin Søn og hans Fader; til Tak blev saa Trappen bygget. Overhovedet er Santa Maria in Araceli en rigtig kraftig Kirke, ret en Helligdom efter den romerske Katholicismes Smag, med Altere for sytten indflydelsesrige Helgene, hvem det selv i vore vantroe Tider ikke kommer an paa et Mirakel mere eller mindre, og saa har Kirken endda den mest vidunderlige af alle Roms Mirakelgjørere, det mageløse Christusbarn, *il santo Bambino.* Dette Helgenbillede er

ikke gammelt, det er lavet i det sextende Aarhundrede, men det er udskaaret af et Oliventræ fra Oliebjerget i Jerusalem, og det viste sig strax i Besiddelse af undergjørende Kræfter, der vedblive at lægge sig for Dagen ogsaa under Kirkens nuværende Trængsler. Et Kapel, som danner en egen Tilbygning, gjemmer Christusbarnet i et gyldent Alter med mange Døre og Laase; alligevel er det ikke vanskeligt at faae det at see, selv til Kjættere forevises det imod et ringe Vederlag af en halv eller hel Franc. Franciskanermunken nærmer sig Alteret med mange Knæfald og Korsninger, lukker alle Dørene op og henter fra det inderste Gjemme en indhyllet Pakke, som, naar de mange Lag af Kniplinger og Guldbrokader ere løftede tilside, viser sig at indeholde Bambinoen, pyntet som en Dukke, klædt i Svøb og Hue, der ere broderede med Guld og Sølv, besatte med Diamanter, Perler og ædle Stene til mange tusinde Scudis Værdi; Ansigtet er rundt og udtrykslost, Billedet er saa uskjønt, som vel muligt, men Dragten er straalende. Man maa kun være heldig for at træffe Bambino hjemme, thi han er uden Spørgsmaal Roms mest peripathetiske Helgen. Naar Lægernes Kunst ikke længere formaaer Noget, naar Paakaldelsen af de for den særlige Sygdom mest akkrediterede Hellige har viist sig forgjæves, saa bliver der sendt Bud efter Bambino som det sidste Middel. Det er dog kun uegenlig, at han kan kaldes peripathetisk, thi han gaaer ikke, han forlanger at kjøres; de Velhavende bringe selv Vogn efter ham, men de Fattige, som mest bruge ham, have ikke Raad til at betale Vognleje, og saa har den fromme Fyrst Torlonia en Gang for alle stillet en Ekvipage til Raadighed, som Enhver kan

forlange til at befordre Bambino. Han ledsages af tre Præster, og naar han kjører, bliver Snippen af Svøbet lagt ud over Kanten af Vogndøren, og Folket knæler paa hans Vej. I Tusindvis gjemmer Kirken Votivtavler, som forevige Erindringen om Bambinos Mirakler, Gaver fra helbredte Syge; kun en ringe Del, og det af de nyeste, kunne finde Plads omkring Alteret, og de udhængte Malerier, som vexle med Arme og Ben af Sølv eller Vox ere af en utrolig Naivetet i deres Gjengivelse af Christusbarnets Besøg ved Sygelejet; det er latterligt og rørende paa een Gang. Og dog er end ikke denne velgjørende Helligdom sikkret imod slette Menneskers Anslag. Det fortælles, at en Bande af Ugudelige sendte Bud efter Bambino til et Hus i en af de simple Gader og, da han troskyldig indfandt sig med sine Præster, lukkede Døren ilaas, kneblede Præsterne og plyndrede Dukken for de kostelige Juveler. Naturligvis lod Bambino sig ikke dette byde, han gjorde strax et Mirakel, hvorved Forbryderne paagrebes, førend de havde bragt deres Rov i Sikkerhed, og vendte uskadt tilbage fra Røverkulen til sit Alter. Men efter denne Erfaring ere Præsterne blevne forsigtige, og der mumles endog om, at siden dengang er det ikke den rigtige Bambino, der kjører ud til almindelige Syge og forevises de Fremmede, men en Efterligning, hvis Perler og Ædelstene ere af Glas. Da dette ikke har gjort noget kjendeligt Skaar i Miraklerne, har imidlertid Ingen Noget at beklage sig over.

Bag Kirken ligger Kapucinerklosteret, fordum Franciskanerordenens Hovedsæde, men nu for største Delen forvandlet til en Kaserne for Politisoldater og Carabinieri. En halv Snes Munke have dog faaet Lov at blive der, og

endnu har Ordensgeneralen her sin Bolig. Disse Tiggermunke i deres graabrune Kutte, med Sandaler paa de nøgne Fødder, en Strikke med en Rosenkrands om Livet, uden Stav og uden Taske, snavsede og skjæggede, med sandselige og fede Ansigter under den grove Hætte eller med udmagrede Træk og i asketisk Ekstase glødende Øjne under den stærkt fremtrædende Tonsur — disse Franciskanere eller Kapucinere, der synes at høre nødvendig med til Staffagen i ethvert Billede fra Italien, ere nu stærkt ifærd med at forsvinde Med dem mister det katholske Liv et vigtigt Element, med dem taber den romerske Kirke en af sine vigtigste Støtter, maaskee det stærkeste Bindemiddel imellem den katholske Kultus og det store menige Folk. De vare Kirkens Proletariat, men tillige dens ivrigste Missionærer i Almuen; det var dem, som fra Prædikestolen og i Skriftestolen gjengav de spekulative og transcendentale Dogmer i det haandgribelige og anskuelige Sprog, som Folket alene kan forstaae. Stifteren, den hellige Frants af Assisi, er en af den katholske Kirkehistories blideste og elskeligste Skikkelser, et dybt religiøst Gemyt, modtageligt for det reneste Sværmeri, og greben af den helligste Begejstring, som lod ham i Aand og Sandhed tilegne sig Frelserens Bud: »Kast Alt, hvad Du har, fra Dig, og følg mig!« Den Lære, som han prædikede, var den fuldstændige Forsagelse af Verden og alle dens Goder: naar han og de, der fulgte ham, blev Cynikere og Kommunister, saa var det ikke i Kraft af nogen filosofisk Tænkning, ikke af Forbittrelse over Uligheden i de menneskelige Vilkaar, men af en dyb religiøs Trang, som fandt sin Gjenklang hos hele den dalevende Slægt. For Franciscus var det

ikke nok selv at forsage Verden eller trække sig tilbage fra den som en asketisk Eneboer, han følte Trang til at skabe et Samfund, som for Verden skulde prædike og udøve Forsagelsens Lære. Den mægtige Innocens III., Bæreren af store Tanker om Pavedømmets Verdensmagt og derfor langt fjernet fra denne Forsagelseslære, lagde dog ingen Hindringer i Vejen for den fromme Sværmer, der som Jesus Christus drog om med en Discipelskare af fattige Fiskere og Haandværkere, men først Honorius III. anerkjendte 1223 Ordenen *Fratres minores*, et Navn, der alt forkynder dens ydmyge Stilling i Kirkens Hær, og 1250 skjænkede Innocens IV. den nye Orden Klosteret Santa Maria in Araceli, fra hvilket Benediktinerne fjernedes. Saaledes drog da Tiggermunkene triumferende ind paa det gamle Capitolium, og fra det fordums Jupitertempel, fra disse nøgne Celler, hvis snevre Vinduer aabne den herligste Udsigt over den evige Stad, udsendte Ordensgeneralen sine Bud til lydige »Provindser«, der snart som i det gamle Roms Dage strakte sig fra det yderste Britannien til det fjerne Asien. Samtidig med Franciskanerne indtræder Dominikanerordenen i Katholicismens store Armee; ogsaa disse Sortebrødre ere Tiggermunke, ogsaa de traadte i et umiddelbart Forhold til Almuen, virkende gjennem Prædiken og Skriftemaal som *Fratres prædicatores*, men deres religiøse Retning er af en anden og mørkere Farve ligesom deres Kutte, deres Dogmatik er nøjere knyttet til Kirken; medens Franciskanerne have en vis Tendens til at afvige fra Kirkens officielle Lære og navnlig til visse Tider træde i ligefrem Opposition til dens Fordring paa timeligt Gods og verdslig Magt, blive Dominikanerne, hvis betegnende Ordenssymbol

er den troe Hund, Vogtere over den strenge Rettroenhed, fra dem udgaaer og ledes Inkvisitionen, dem er det, som rejse Kjætterbaalene. Dominikanernes Hjem var Kirken Santa Sabina in Aventino, ogaaa de havde deres General, deres Provindser og deres Tusinder af Klostere over den hele Verden. De to Ordener rivaliserede indbyrdes og have indtil den nyeste Tid dannet modstaaende Fløje af Kirken, men de virkede til det samme Maal, Katholicismens Forherligelse og Enevælde, og deres Magt steg bestandig; Tiggermunkene fortrængte Præsterne fra Prædike- og Skriftestolen, de optraadte som Lærere ved Universiteterne, hvor de ledede den skolastiske Videnskab, de trængte ind i Kardinalernes Kollegium, de naaede endog op paa selve Pavethronen; og samtidig beherskede de Samfundet, baade Kongerne og Borgerne, baade Rige og Fattige, og af disse mange Tusinder var enhver enkelt Broder rede til paa Ordensgeneralens Bud at udføre enhver Gjerning i Kirkens Tjeneste, den højeste som den laveste, at døe Martyrdøden i fjerne Lande eller at sælge Aflad for klingende Mønt.

Fra det pavelige Roms Tid mindes jeg endnu en Kapuciner-Procession fra Araceli. Det var i 1867, den 8de December, den Dag, som er indviet til Guds Moders ubesmittede Undfangelse, en Fest, som selvfølgelig under Pius IX., Dogmets sejrrige Forkynder, fejredes med særlig Forkjærlighed. Om Formiddagen havde der i det sixtinske Kapel været en højtidelig Messe med Musik, bivaanet af Paven og alle Kardinaler i fuld Embedsdragt, sluttet med en Procession ind til det nærliggende paulinske Kapel, fra hvis Alter Sakramentet straalede i en blændende Glands af

Guld og Lys. Om Eftermiddagen var der Kirkefest i Araceli, og da den var sluttet, kom der ned ad den høje Trappe til Capitoliums-Pladsen en lang Procession med Helgenbilleder og vajende Faner, med Prælater under Baldakiner, med Kordrenge, som svingede deres virakduftende Røgelsekar, med skingrende Musik, og som Afslutning en Hær af Kapucinere, vandrende Par og Par, mumlende en ensformig Sang, der lød som en Understrømning til Instrumenternes høje Toner. Fra Senatorpaladsets Trappe saae vi Toget drage forbi os og bøje ned ad Skraaningen til Forum; med Interesse fulgte vi alle disse Ansigter under Kutterne, nogle dyrisk sløve, andre furede af aandelige Kampe, nogle saa materielle, som om der aldrig var gaaet et Pust af noget Højere hen over dem, andre ligesom forklarede. Da see vi pludselig i Rækken et mildt Ansigt med klare, blaae Øjne og med en Krands af hvide Haar under den brune Kalot. »Küchler! Er det Dem? Vil De have Bud med til Kjøbenhavn? Vi rejse om et Par Dage.« — »Tak, vil De hilse saa mange Gange *hjemme!*« — Og Fra Pietro istemmer atter den monotone Hymne og forsvinder i Rækken af de brune Kutter. Hvor underligt at træffe den gamle danske Maler, hvis Billeder engang aandede en saa frisk Livshumor, blandt de syngende Tiggermunke, der lovprise Madonna af den ubesmittede Undfangelse!

Naar man fra de søndre Gavlvinduer af det kapitolinske Museum, fra Senatorpaladsets Sale eller fra Resterne af Tabulariets Arkader lader Blikket glide hen over den Plads,

som engang var Forum, følger det først Bjergets Skraaning, hvor nogle forvirrede Rester af Templer, her tre enkelte Søjler med en Stump Arkitrav, hist et noget større Fragment af en Søjlegang, ligge pakkede sammen i forskjelligt Niveau, og lavest i dette, helt nede under den brolagte Gade, møder det en massiv Triumfbue, den til Ære for Septimius Severus; derpaa har det for sig en langstrakt Plads med en Allee af unge Træer, indfattet med Ruiner, Søjler og Tempelrester paa begge Sider, og dette Perspektiv lukkes atter af en Triumfbue, Titusbuen, hvis høje Hvælving tegner sig imod den blaae Luft, medens der tilvenstre for den højner sig en brunrød Masse, som er Coliseo. Hvor mange Beskrivelser man end har læst af Forum, hvor nøje man end forud har sat sig ind i dets indviklede og omstridte Topografi, vil det første Syn altid overraske; det af Sandserne modtagne Indtryk vil neppe svare til det Billede, Fantasien forud havde udmalet sig; man troer at kjende Forum fra Billeder og Malerier, men naar man seer det, er det dog noget helt Andet. Her er saa forfaldent og dog saa imponerende, saa smaat og dog saa vidunderlig stort, saa øde og dog saa sælsomt befolket. Med bankende Hjerte skuer man første Gang ud over Forum, med Ærefrygt sætter man sin Fod paa de Steder, som Romerfolkets store Mænd have betraadt; omsuset af Erindringer, der strømme ind paa Sindet i overvældende Rigdom, færdes man paa disse Steder, hvor Verdens betydningsfuldeste Historie gjennem Sekler har udfoldet sig. Men hvor stor end Skjønheden er, saa har ogsaa den sine Skuffelser, og lang Tid gaaer der hen, mange Gange maa Besøget gjentages, førend man ret bliver fortrolig med dette Sted, førend man

ret faaer indprentet sig Forums mange Monumenter, og førend man lærer i Tanken at henføre til de forskjellige Perioder af Roms Historie de Bygninger, hvis Rester nu fremstille sig, som om de havde været samtidige, medens der kan være flere Aarhundreders Forskjel i deres Alder.

Som Forum nu viser sig, er det et Næt af Veje, mellem og under hvilke der er udgravet store Fordybninger, tredive til fyrretyve Fod og endnu mere ned i Jordsmonnet, og dernede ligge de fremdragne Oldtidslevninger. I Aarhundreder voxede Terrænet op over det gamle Forum, skjulte Ruinerne af de sammensunkne Templer og Basilikaer, begravede de levnede Søjler til midt paa Skaftet og dannede en Mark, hvor Kvæget græssede. I Begyndelsen var det naturlige Aarsager, som gradvis bevirkede denne Opvoxen af Terrænet, men siden blev den kunstig forøget; da Carl V. skulde holde sit Triumftog i Rom og fra den appiske Vej drage til Capitolium, blev der sløjfet flere hundrede Huse og adskillige Kirker, og Gruset fra disse blev jevnt fordelt over hele Forum; de store Arbejder under Sixtus V., der omskabte Rom, bredte et nyt Lag ud over Stedet. Udgravningerne ere forholdsvis nye, de skrive sig næsten alene fra dette Aarhundrede, og det er i Grunden først siden 1872, at under den geniale Pietro Rosas Ledelse det gamle Forum atter er bragt frem for Dagens Lys. Septimius Severus's Triumfbue, som nu ligger dybt nede under Vejens Niveau, var i sin Tid lagt tvers over den Stigning, som fra Forum førte op til Capitolium; Antonins og Faustinas Tempel ligger nu sexogtredive Fod nede, men da det blev opført, var det saa højt løftet over Forum, at tyve Marmortrin ledede op til dets Forhal. Naar man færdes blandt

de udgravne Levninger nede paa den antike Flisebelægning, som Cæsar og Cicero, Augustus og Horats have betraadt, vandrer man som i en aaben Bjerggrube med brede Gange.

Hvor Capitoliums stejle Skraaning mødes med Forums Flade, var Hovedskuepladsen for Roms offenlige Liv. Her laae Vulkanalet, hvorfra Øvrighedspersonerne præsiderede i offenlige Forsamlinger, og hvor de sad tildoms. Her var Enighedens Tempel, rejst efter blodige Borgerkrige, Saturns Tempel, der tjente som offenligt Skatkammer, og hvor Cæsar brød ind med Vold for at bemægtige sig Statens Formue, Schola Xantha og de tolv Guders Tempel; her opførtes ogsaa Templet for Vespasian, af hvilket de tre skjønne Søjler endnu ere bevarede. Her stod, tæt ved det Sted, hvor Septimius Severus's Triumfbue rejstes, Umbilicus, »Verdens Navle«, og Miliarius aureus; her var, ialfald i Republikens gyldne Tid, Talerstolen. Fra disse Rostra talte Scipio og Cato, Gracchus og Crassus, Cicero og Hortensius; foran sig havde de Comitium, hvor Folket var samlet, og hinsides Pladsen, nær nok til at høre Ordet fra Talerstolen, laae Curia Hostilia, Senatets officielle Forsamlingssted. Bagved denne Talerstol laae de mamertinske Fængsler, som man har villet føre tilbage til Kong Ancus Martius, og hvis høje Ælde ialfald er uomtvistelig. Her i disse underjordiske Klippehuler, til hvis nederste Rum Fangerne hidsedes ned gjennem et Hul i Stengulvet, led Jugurtha Hungersdøden, og her var det, at Cicero lod Lentulus og de øvrige af Catilinas Medskyldige dræbe, efterat han i Concordia-Templet havde afsløret Sammensværgelsen for det bevægede Senat og fra Talerstolen skildret for Folket Roms Fare og sine Foranstaltninger til dets Frelse. Til

de mamertinske Fængsler henlægger Sagnet ogsaa Apostelen Peters Fangenskab, Fangevogterens Daab af den Kilde eller Brønd, som findes under Fængslet, og Befrielsen ved Englene. Dog, denne Legende mangler den historiske Vished, som omgiver Erindringerne fra Roms offenlige Historie. Talerstolen flyttedes i Republikens sidste Tid hen til det Tempel, som indviedes til Cæsars Minde, og kom derved til at vende den modsatte Vej, op imod Capitolium; fra disse nye Rostra holdt Antonius sin Ligtale over den myrdede Cæsar, hvis Lig han blottede for Folket, og fra denne Talerstols Rand var det, at Ciceros afhuggede Hoved stilledes til Skue under de Omgivelser, hvor den Levende havde fejret saa mange Triumfer. Hver eneste Plet er rig paa Minder, hver Haandfuld Støv er her historisk. De tre jevnsides staaende, riflede Søjler, forbundne ved et trappeformigt Stykke Arkitrav, ere fra Templet for Castor og Pollux, hvem Romerne siden Slaget ved Regillus-Søen troede at kunne regne for deres særlige Beskyttere; rimeligvis skrive disse skjønne Søjler, en af Forums ædlste Prydelser, sig fra det af Tiberius opførte Tempel, som Caligula gjorde til Forhal for sit Slot paa Palatinerbjerget, og i hvilket han yndede at stille sig hen imellem Dioskurerne for at lade sig tilbede sammen med dem. Hist er det Sted, hvor Virginius stødte Kniven i sin Datters Hjerte for at unddrage hende Vellystningen Appius Claudius, en af Decemvirerne. Vi kunne saa at sige paavise selve den Plet, hvor dette Drama foregik: fra Vulkanalet, hvor Claudius sad paa sit Dommersæde, førte Virginius sin Datter noget bort fra Comitium, Folkets Samlingsplads, hen tilvenstre ved den nordlige Side af Forum til de saakaldte nye Butiker,

tabernæ novæ, imellem Plebejernes Stemmested og Templet for Venus Cloacina, og da han var ubevæbnet, greb han fra en Slagters Bod en Kniv, med hvilken han dræbte Datteren, idet han højt udraabte Forbandelsen over Claudius. Den udstrakte Bygning, hvis Omrids med de talrige Søjlefundamenter er udgravet dybt nede, er Basilica Julia, den største af de mange Forsamlingsrum, som indrettedes for at skaffe Folket Plads paa Forum og fordele Forretningerne. Den flisebelagte Vej langsmed dens Façade er Gaden *sub veteribus,* »langs de gamle Butiker«, der støder op til Vicus Tuscus, to Gader, som spille en Rolle hos Satirikerne og Komikerne, fordi de udgjorde Hovedaarerne i den daglige Færsel. I Hjørnet mellem dem er en af Nedgangene til Cloaca Maxima, dette mærkelige Værk fra Kongetiden, ved hvilket det sumpige Mosedrag Velabrum tørlagdes og blev til Forum. Bag Dioskurernes Søjler laae ved Foden af Palatinerbjerget Vesta-Templet og tæt ved det Domus Regia, Embedsbolig for Pontifex Maximus og Cæsars Hjem. Hist løfte sig de tre høje Hvælvinger af Constantins Basilika, efter den følger, halvt gjemt bag en Kirke, Templet for Venus og Rom med de imod hinanden vendte Tvilling-Celler. Titus's Triumfbue med de halvt forvittrede Marmor-Reliefer, hvor man seer Optrin fra Triumftoget, navnlig den syvarmede Lysestage fra Templet i Jerusalem, ligger tversover Vejen. Vi komme nedad, til *Meta sudans* der er Kjernen af en forlængst forsvunden Fontana, til Constantins Triumfbue med de tre Aabninger, til Resterne af det Murstensfundament, der engang bar den af Xenodoros udførte, 120 Fod høje Bronce-Statue af Nero-Apollo, en uskjøn Kolos, og endelig til Coliseo.

Skjøndt adskillige af de nævnte Oltidslevninger ere dragne ind i nyere Kirkebygninger og arbejdede sammen med disse, saa at det er vanskeligt at skjelne det antike Tempel fra Middelalderens Kirke, staae Ruinerne paa Forum dog nu i det Hele frit og frigjorte fra Tilbygninger. Saaledes var det ikke i Middelalderen. I det ellevte og tolvte Aarhundrede eller endnu senere har der været langt flere Levninger fra den antike Tid, men disse have været saagodtsom ukjendelige i den Skikkelse, de havde faaet. Under de indre Stridigheder og i Kampene mellem de Adelsslægter, som skiftede i Herredømmet over Rom, blev hvert Hus en Fæstning, og Ruinerne led den samme Skjæbne. Septimius Severus' Triumfbue var halvt bygget ind i den nu forsvundne Kirke for S. Sergius og Bacchus, halvt tilhørte den Familien Ciminus; den var altsaa aldeles forvansket, delt, indlemmet i andre Bygninger, og samtidig var den stærkt befæstet, ovenpaa den var der rejst et højt Taarn. Constantins og Titus's Triumfbuer gik det paa samme Maade, de vare blevne til befæstede Borge for Familien Frangipani, som paa Titus-Buen havde opført et mægtigt Taarn til Forsvar for deres palatinske Borg. Det var ogsaa Frangipanierne, som holdt Coliseo besat og her havde indrettet en stærkt forskandset Lejr. Colonnaer og Orsinier, Pierleonier og Crescentier havde deres Borge og Taarne paa og ved Forum, byggede ind i Ruinerne eller opførte af Materialier fra disse. Saaledes rørte sig en helt ny Verden, ligesaa fuld af Kamp og Strid, men fattigere paa Ideer og uden blivende Betydning for Menneskeslægtens Udvikling, ovenpaa det Jordlag, der dækkede det gamle Forum, og op

af hvilket her en Tempelfacade, hist en Søjlerække eller en Triumfbue ragede frem som Stumper af i Sandet begravede Vrag.

Det flaviske Amfitheater, som optager hele Fordybningen i Terrænet mellem Forums Skraaning, Cœlius og Esquilinus, er uden Spørgsmaal det mest storartede Bygningsværk, som det antike Rom har efterladt os, og det staaer endnu, efter fulde atten Aarhundreders Forløb, som et mægtigt Vidnesbyrd om Kejserdømmet i dets stolteste Periode. Nero havde efter Roms Brand med feberagtig Hast og med en Overdaadighed, der ikke kjendte Maal eller Grændser, opført sit gyldne Hus, der ikke var et Palads som de, hvormed Caligula og Claudius havde taget til Takke, men et uhyre Komplex af Slotte, Haver, Villaer, Bade, Lunde, Søer, Bibliotheker osv., strækkende sig fra Palatinerbjerget, hvis Paladser dannede dets ene Fløj, tvers over Enden af Forum, det saakaldte Velia, langt op paa Esquilinus, hvor det absorberede Mæcens Haver. Den allerede nævnte kolossale Nero-Apollo af forgyldt Bronce stod ved Hovedindgangen, omgiven af en tredobbelt Søjlegang paa tusind Fods Længde. Det egenlige Slot var en Pragtbygning i flere Etager med Sale baade imod Syd og Nord for at passe til de skiftende Aarstider, udsmykkede med en Luxus, som fordunklede Alt, hvad man hidtil havde kjendt, Væggene prydede med Freskobilleder og Stukkaturer, indlagte med Guld og Sølv, Gulvene dækkede af kunstfærdige Mosaiker, tavlede Lofter af Elfenben og Skil-

padde; den største Spisesal var rund og stjernebesaaet som selve Himmelhvælvingen, og ved et kunstigt Uhrværk drejede den sig som Himlen. Til Badene var der ledet koldt Kildevand fra Sabinerbjergene og mineralske Vande fra Campagnaen. Fra Haveanlægene saae man ud over Parker og Enge, hvor Hjortene græssede, en egen zoologisk Afdeling talte en Rigdom af sjeldne Dyr, store Søer vare udgravede, og i dem sejlede forgyldte Skibe, medens kunstige Billeder spejlede sig i deres Vande som fjerne Byer. Kort sagt, det var et Feepalads, hvor alle Orientens og Occidentens Rigdomme vare forenede, og da det stod færdigt, var hele den Tribut, som den blaserede Kejser ydede sit eget Værk, de Ord: »Nu kan jeg da begynde at boe som et Menneske!« Hele Herligheden varede kun et Par Aar; da efter Neros Mord og de tre hurtig bortryddede Kejsere Flavius Vespasianus af sine Soldater blev gjort til Rigets Herre, var det en af hans første Opgaver at udslette de synlige Minder om sine nærmeste Forgængere for at faae Romerne til at glemme det juliske Dynasti over det nye flaviske. Neros gyldne Hus var det første Offer; af hans Palads, hvis nederste Etage blev tilkastet og fyldt, dannedes Titus-Thermerne, i den udgravede Sø, som udtørredes, opførtes det flaviske Amfitheater med Plads til mellem 80 og 90,000 Tilskuere. Med den imponerende Størrelse forener sig en Storhed og Simpelhed i Anordningen, en symmetrisk Regelmæssighed, som Amfitheatrets Bestemmelse tillader, uden at den bliver monoton. For hver Ende af Ellipsens længste Axe, altsaa imod Forum og paa den modsatte Side, er der Hovedindgange med tre mægtige Arkadeaabninger, bestemte til de store Optog af Gladiatorer, vilde Dyr og Bevæbnede,

som drog over Arenaen; den korte Axe har to lignende Portaler, den ene imod Esquilinus og den anden imod Cœlius, til Kejserens Brug; i Ydermurens Oval er der paa hele Omkredsen anbragt ialt firsindstyve Buer, som give Adgang til Tilskuerpladserne, og disse Porte vare forsynede med Nummere i Romertal, hvoraf man endnu kan læse adskillige, svarende til dem paa Tilskuernes Billetter. Brede Trapper og Korridorer føre overalt til de fire Etager, som højnede sig over hverandre, hver med sine Rækker af marmorbeklædte Sæder, den øverste i en svimlende Højde; Alt er saa hensigtmæssig indrettet, at ingen Trængsel behøvede at opstaae, at Mængden i den korteste Tid kunde fylde og atter rømme Theatret. Hver enkelt af disse mange tusinde Tilskuere har fra sin Plads havt et frit Overblik, ikke alene over Arenaen, men over hele Theatret. Den yderste af de ovale Murringe, der omslutte Arenaen, er af rødbrune Travertiner-Kvadre, og var smykket med en tredobbelt Række af Søjler, nederst massive doriske Søjler, over dem lettere joniske, øverst korinthiske med deres finere Behandling, og over disse tre Etager løb endnu en fjerde med korinthiske Pilastre og Konsoler, bag hvilke Muren er gjennembrudt af runde Vinduesaabninger. Det Indre har været marmorbeklædt, prydet med Statuer i stort Antal, skærmet imod Solen med uhyre Sejl af purpurfarvet eller himmelblaat Tøj, udspændte fra vældige Mastetræer paa den øverste Runding og bølgende for den lette Brise. Men for dette som for alle Amfitheatre har den stolteste Prydelse været selve den forsamlede Menneskemasse i de festlige og farverige Dragter: nærmest ved Arenaen Kejseren og hans glimrende Hof, Senatorerne i purpurbræmmet Toga,

Præstekollegierne i Ornater, om hvis Glands den katholske Ritus endnu giver os en Forestilling, Vestalinderne i deres lange Slør, fremmede Fyrster og Gesandter i asiatiske eller afrikanske Kostumer, endelig Ridderne, dette Roms Plutokrati, hvis Pragt ofte fordunklede de højere Stænders. Den anden Række Pladser var forbeholdt de romerske Borgere, der ogsaa maatte møde i Toga, den tredie og største fyldtes af den ringeste Almue, af de Frigivne og Slaverne, medens endelig den allerøverste, bag en Søjlerække, var overladt til Kvinderne, der kun undtagelsesvis og ved særligt Privilegium kunde tage Plads nærmest ved Arenaen.

Offenlige Fester have til alle Tider af Roms Historie spillet en fremragende Rolle i Folkets Liv og optaget en væsenlig Del af dets Tid. I Pavedømmets Glandsperioder fulgte den ene kirkelige Fest den anden, saa at der næsten ingen Tid blev tilbage til Arbejdet og det daglige Liv; men endda var dette Intet i Sammenligning med Tilstanden under Kejserne, hvor tilsidst Cirkus, Amfitheater og Scenerne for den tragiske og komiske Kunst næsten uafbrudt samlede Tilskuere ved Festligheder, der ligeledes skulde gjælde for religiøse. Ved Slutningen af Republiken havdes der aarlig 66 Festdage, som vi endnu kjende fra et gammelt Kalendarium: de romerske og de plebejiske Lege, Fester for Ceres, Apollo, den store Moder, Flora, de af Sulla indstiftede Sejrsfester osv.; af disse 66 Dage vare 14 helligede til Væddeløb paa Rendebanen, 2 til Prøve med Hestene, 2 til Offermaaltider, 48 til Theaterforestillinger, medens Gladiatorkampe dengang endnu ikke kjendtes. Tallet voxede med Fester for Venus Genitrix og Mars, saa at det under

Tiberius var 87, men under Marcus Aurelius var det steget til 135, i det fjerde Aarhundrede til 175, og hertil kom endnu hyppig overordenlige Fester, som kunde vare Uger og Maaneder igjennem. Saaledes gav Titus til Indvielsen af det flaviske Amfitheater i Aaret 80 en Fest, som varede i 100 Dage, og Trajan fejrede sin Triumf over Dacerne ved en anden paa 123 Dage. Der var ikke, som i vor Tid, Tale om at udfylde en Del af Dagen ved Forestillinger i Cirkus eller paa Theatret, de begyndte ved Morgenens Frembrud og fortsattes, saa længe Dagslyset varede. Gladiatorkampene, som først henimod Republikens Undergang indførtes i Rom og i Begyndelsen kun opførtes til Forherligelse af Begravelsesfester, tog snart saaledes Overhaand, at de næsten fortrængte andre sceniske Forestillinger og kom til at indtage den allerførste Plads. Allerede Cæsar anvendte store Bekostninger for at vinde Folket ved storartede Gladiator-Fægtninger og lod 320 Par i Rustninger af Sølv kæmpe med hinanden; ved de otte store Forestillinger, som August gav i sin næsten halvtredsindstyveaarige Regeringstid, kæmpede ialt 10,000 Gladiatorer, men dette Tal figurerede alene ved Trajans fire Maaneders Fest efter den daciske Triumf, og Gordian gav i det Aar, hvor han var Ædil, hver Maaned en Gladiatorkamp, hvor der aldrig optraadte under 150, men jevnlig indtil 500 Par. I samme Forhold som Antallet af de Kæmpende steg ogsaa Pragten i Udstyrelsen og Bestræbelsen efter at finde paa noget Nyt og Sælsomt, som kunde pirre de sløvede Sandser; alle de Folkeslag, som Romerriget overvandt, maatte levere deres Kontingent til Arenaen, og man saae saaledes her snart blonde Germaner, Saxere, Britere og Franker, snart vilde

isauriske og skythiske Røvere, snart Arabere, Numidere og Negere, snart Kvinder i Mandsdragt. Efter Tvekampe mellem Mand og Mand fulgte store Træfninger af ordnede Skarer og hele Slag, hvor Tusinder kæmpede imod hinanden, og efter hvilke den af Blod strømmende Arena var dækket af de Faldnes Lig, eller Søkampe paa kunstige Søer, store Naumachier, hvor tilsidst Vandet var rødt af Blod. Vilde Dyr blandedes ind i disse Forestillinger, snart hidsedes Løver, Tigere, Panthere, Flodheste, Rhinocerosser og Elefanter imod hinanden i broget Blanding, snart maatte Mennesker optage Kampen med dem. I Hundredevis offredes sjeldne Dyr ved disse Festligheder; hele Verden sattes i Kontribution for at mætte Roms Hunger efter nye Optrin af denne Art, i de fjerneste Lande vare Jægerne sysselsatte med at fange Dyr og Fugle, og kejserlige Skibe bragte fra alle Himmelhjørner deres Fragt, som Arenaen kunde fortære paa en eneste Dag. Om den Maade, paa hvilken Gladiatorerne rekruteredes, er allerede fortalt ved Skildringen af Pompeji; det var væsenlig Krigsfanger, Slaver, Forbrydere og Frigivne, men ogsaa frie Borgere tyede stundom til Gladiatorskolen som den sidste Tilflugt efter et forspildt Liv, og der er ikke faa Exempler paa, at Personer af høj Stand, ja af selve den kejserlige Familie, deltog i offenlige Gladiatorfægtninger som Frivillige. De professionelle Gladiatorskoler, som ikke blot fandtes i Rom, men vare spredte over alle Provindserne, holdtes sammen ved en jernhaard Disciplin, der behandlede alle »Familiens« Medlemmer som Fanger, og Øvelserne dreves planmæssig og med skaanselløs Strenghed efter erfaringsmæssige Regler. Gladiatorerne vare inddelte i Kategorier, som hver havde sin udviklede Kamp-

maade, og disse forskjellige Afdelinger maatte snart optræde indbyrdes, snart imod hinanden, enkeltvis eller i større Grupper. »Retiarierne« vare næsten nøgne, bevæbnede med en spids Trefork og en Dolk samt forsynede med et Net, hvori de søgte at hilde deres Modstander, hvem de saa gav Naadestødet; imod dem kæmpede dels de letbevæbnede »Secutorer«, som kun bar Visirhjelm, Sværd og Skjold, snart »Galliere« og »Myrmilloner« i tung Rustning, som med lukket Visir i halvt knælende Stilling oppebiede Angrebet; »Samniterne« bar lange firkantede Skjolde og korte, lige Sværd, »Thracierne« et lille rundt Skjold, men krumme Sabler; nogle Fægtere vare klædte helt i Jern som siden Middelalderens Riddere og søgte i indbyrdes Kamp at rette deres Stød imod Rustningernes svage Steder; Rytterne kæmpede med lange Landser, »Essedarierne« fra britanniske Stridsvogne, der styredes af en særlig Kjøresvend ligesom de homeriske Heltes. Naar i en Tvekamp en Gladiator blev saaret, lød fra Forsamlingen Raabet *habet!* Om han skulde slippe med Saaret eller modtage det dræbende Stød, overlod Festgiveren sædvanlig til Publikum; den overvundne Gladiator løftede en Finger i Vejret for at bede om Naade, vilde Tilskuerne skaane ham, saa svingede de deres Klæder eller løftede ligeledes en Finger opad, men den nedadbøjede Tommelfinger var Tegnet paa, at Bønnen afsloges, og det grusomme Folk var kun sjelden stemt for Skaansel. Medens Sejrherren med Palmegrene i Hænderne vandrede rundt i Arenaen og modtog sin Tribut af jublende Bifald, kom Tjenere i Masker som Underverdenens Guder ind for at slæbe de Faldne bort, og andre i Charons Dragt prøvede med glødende Jern, om ikke Døden skulde være forstilt.

Imens blev Arenaens Sand revet og pyntet til den næste Kamp. Tilskuerne tog her som ved alle offenlige Festligheder lidenskabeligt Parti og delte sig i tvende Lejre; ligesom man ved Væddekjørslerne havde de Grønne og de Blaae, saaledes var der i Arenaen Tilhængere af de store Skjolde, ɔ: Myrmillonerne og Samniterne, og af de smaa Skjolde, ɔ: Thracerne. Denne Partigruppering omfattede alle Samfundets Lag, selv Kejserne skjænkede deres Sympathi til den ene eller den anden Side, og efterat det politiske Liv var ophørt med Frihedens Undergang, fandt den menneskelige Naturs Trang til Strid og Modsætning en Tumleplads i Arenaens og Rendebanens Partitvistigheder, der mere end een Gang udartede til blodige Slagsmaal.

Bekostningen ved disse storartede Optrin var uhyre. Da Hadrian som Prætor skulde give Folket en Række Fester, skjænkede Trajan ham hertil 2 Millioner Sestertier eller omtrent 400,000 Kroner. Aurelian fik af Kejser Valentinian til sine Cirkuslege 5 Millioner Sestertier eller henved en Million Kroner foruden Klædningsstykker, Tæpper og Offerdyr samt 300 Guldstykker og 3000 Sølvdenarer til Uddeling. Symmachus, der ikke engang regnedes blandt de rigeste Senatorer, udgav i syv Dage til sin Søns Prætor-Lege 2000 Pund Guld eller over 1,600,000 Kroner; Maximus anvendte en dobbelt saa stor Sum; i sit Konsulatsaar ødslede Justinian paa offenlige Fester ialt 288,000 Solidi eller 3,200,000 Kroner. Da Kejser Philippus Araberen 248 e. Chr. fejrede Roms Tusindaarsfest, gav han i det flaviske Amfitheater Forestillinger, ved hvilke 2000 Gladiatorer gaves til Pris foruden hele Gordians zoologiske Samling: 32 Elefanter, 10 Elsdyr, 10 Tigere, 70 Løver, 30 Leoparder, 10 Hyæner,

1 Nilhest, 1 Næshorn, 10 Giraffer, 40 vilde Heste og en Mængde mindre Dyr. Gladiatorkampene varede indtil det femte Aarhundrede; Christendommens Indførelse vakte en Opposition imod disse blodige Skuespil, og i 404 skal Kejser Honorius have forbudt dem, efterat en asiatisk Munk Telemachus var sprungen ned paa Arenaen for at skille de Kæmpende ad og var blevet sønderreven af det forbittrede Folk. Derimod vedblev længe Dyrekampene, og istedetfor Gladiatorerne traadte andre Elementer af de tidligere Festligheder frem i Forgrunden, nemlig Athleter, Nævefægtere og Brydere, afrettede Dyr, Jonglører, Behændighedskunstnere, Beridere og deslige, om hvis vidunderlige Færdighed de gamle Krøniker have efterladt Beretninger, der stille vore Dages Bedrifter paa dette Omraade fuldstændig i Skygge. Ogsaa vedblev den Skik, at der med Forestillingerne forbandtes Uddelinger af Gaver til Tilskuerne og hele Lotterier, i hvilke Gevinsterne vare Levnetsmidler, Klædningsstykker, Smykker og Pengesummer. *La Tombola* er i Italien en ældgammel Institution, og den Lidenskab, hvormed vor Tids Romere vedblive at dyrke dette Spil, har dybe Rødder i Aarhundreders Tradition.

Det flaviske Amfitheater, der i Folkemunde snart fik Navnet *Colosseum* eller i moderne Italiensk *Coliseo*, enten fra Neros Kæmpestatue eller af Hensyn til Bygningens egne kolossale Dimensioner, gik over til at blive et Slags Symbol paa Roms Magt; Beda den Ærværdige anfører en Spaadom, som gaaer ud paa, at saa længe Coliseo staaer, vil ogsaa Rom bestaae, men falder det, saa ere ogsaa Roms Dage talte, og da forgaaer den hele Verden. Skjøndt Bygningen har lidt meget af Tidens Tand og Menneskenes Hensyns-

løshed, og skjøndt den unge amerikanske Miss til en vis Grad havde Ret, da hun for at minde sin Mama om, at de virkelig havde seet Coliseo, kaldte den *that old ugly thing, you know, so sadly out of repair*, er der dog al Grund til at antage, at den kan staae endnu i mange Aarhundreder, især efterat man har begyndt at vise nogen Omhu for at bevare dens Rester, og efterat man har besluttet sig til det store Offer af poetisk Romantik, at borttage den yppige Vegetation, som dækkede de ærværdige Mure og hang i maleriske Festons mellem Buerne, men som truede Ruinerne med en hurtig Ødelæggelse. Amfitheatret har vistnok gjennemlevet sit første Aartusinde saagodtsom uskadt; først da Robert Guiscard 1084 ødelagde de indtil da tæt bebyggede Høje Cœlius og Aventinus, gik det ogsaa ud over Coliseo, og end mere led det i det tolvte og trettende Aarhundrede, da Frangipanierne gjorde det til en Blanding af Fæstning og Kaserne. I September 1332 lod det romerske Senat i Amfitheatret holde en stor Tyrefægtning, hvorved 18 Mennesker dræbtes, og 1381 blev en Trediedel af Bygningen skjænket til et Selskab af barmhjertige Brødre, som lod endel af Buerne tilmure og her indrettede et Hospital. Arenaen, der var mættet med christne Martyrers Blod, betragtedes som en Helligdom, men Bygningen selv blev ikke respekteret, og i en lang Række af Aar hentede man fra dens vældige Mure som fra et Stenbrud Materialet til nye Kirker og Paladser; Pave Paul II tog derfra Kvaderstenene til Paladset San Marco eller, som det nu hedder, Palazzo di Venezia, det østerrigske Gesandtskabshotel, Kardinal Riario til det af Bramante opførte Cancelleria, denne skjønne og ved Mordet paa Rossi

historisk berømte Bygning, Paul III til det store Palazzo Farnese. Sixtus V, hvem Rom ellers skylder saa Meget, havde faaet den fortvivlede Plan at lave Coliseo om til en Klædefabrik og indrette Arbejderboliger i dets Hvælvinger, men døde heldigvis, førend denne Vandalisme kom til Udførelse. Den gamle Ruin laae hen uden Tilsyn, Eremiten fik i 1727 Lov til at bortforpagte Græsningen derinde, og naar det blev altfor galt med Tyve og Røvere, som havde deres Tilhold i Buegangene, lod den pavelige Regering Indgangsportene tilmure, hvad der naturligvis kun førte til nye Ødelæggelser. Fra Pave Pius VII's Tid begyndte Restaurationsarbejderne, og skjøndt disse ganske vist kunde have været udførte med større Smag og Forstand, maa man dog være erkjendtlig for, at der er sat en Grændse for den gradvise Ødelæggelse, uden altfor meget at dvæle ved, at de nye Mursten staae grelt imod den gamle Travertinersten med dens kraftige, brunrøde Farve, eller at de lige Linier i de skraanende Støttemure forstyrre Indtrykket af Ruinens runde Former. Man maa erindre, hvilken stor Bekostning selv en Istandsættelse med det gamle Materiale vilde medføre; Værdien af det endnu 1756 i Coliseo tilstedeværende Materiale af Travertinersten er anslaaet efter Datidens Priser til næsten 17 Millioner Francs eller 12 Millioner Kroner, og den italienske Arkitekt Tocco har beregnet, at Amfitheatrets Opførelse under Vespasian maa have kostet mindst 5 Millioner Scudi eller 25 Millioner Francs. Det er sandt, at disse Summer endda blegne i Sammenligning med, hvad der i den fattige Middelalder og i vore Dage er af Paver anvendt paa Pragtbygninger som Peterskirken og San Paolo udenfor Murene.

Fra de højere Etager af Coliseo, til hvilke der er Adgang uden nogen besværlig Ledsagelse af Cicerone, har man en Rigdom af maleriske Udsigter, dels over det uhyre indre Rum, som først herfra ret oversees, dels til alle Himmelshjørner over Rom, Campagnen og Bjergene. En anakronistisk Telegrafledning er ført hen ad den øverste Rand. Ruinens væsenligste Tillokkelse er dog ikke de udstrakte Vuer, som kunne nydes fra dens Top, men den Uendelighed af begrændsede og ligesom indfattede Prospekter, der fra de dunkle Gange, Arkader og Hvælvinger aabenbare sig for Blikket. Fra den dybe Skygge bag disse vældige Mure og gjennem det mørke Perspektiv af disse afrundede Buerækker faaer man pludselig Øje paa et eller andet lille og skarpt begrændset Parti af Omgivelserne udenfor, maaskee en fjern, vedbendklædt Mur af Caracallas Bade, maaskee en af Ruingrupperne paa Forum, maaskee en af Albanernes eller Sabinernes Bjergtoppe, maaskee de to dejlige Palmetræer, som oppe i Haven til San Bonaventura, Küchlers Kloster, tegne deres slanke Stamme og tætte Krone imod den rene Himmel. Modsætningen imellem den mystiske Dunkelhed, hvori man selv færdes og den straalende, solklare Glands, som er udgydt over Landskabet udenfor, er henrivende; det er mærkeligt, at ingen af vore Malere har turdet binde an med et af disse effektfulde Prospekter, indfattet i den mørke Ramme af Coliseos Buer, men maaskee er det netop Effekten, som skræmmer vore altfor tilbageholdende Kunstnere. Ligesaa maleriske ere de Partier af Coliseos lavere Hvælvinger og Buegange, som i rig Fylde vexle med hinanden, naar man kjører forbi Ruinen, og denne Skjønhedsvirkning ere vore Malere mindre bange

for at gjengive. Derimod er den Nydelse, man i tidligere Aar kunde have ved at vandre rundt paa Arenaen, for Tiden næsten helt forstyrret. Da Planen om Fabrikanlæget heldig var strandet, blev Coliseo, hvis Jordbund havde drukket saa mange christne Martyrers Blod, erklæret for en Helligdom; paa Arenaen opførtes Altere og »Stationer« fra Christi Golgatha-Vandring; i det syttende Aarhundrede gaves der her fra en Scene, som var indrettet paa det gamle Podium, hver Langfredag Passionsskuespil af samme Art som de, der endnu ere bevarede i den bayerske Landsby Ober-Ammergau; ved Altrene læstes jevnlig Messer, og Kapucinere fra Araceli holdt Prædikener i den burlesk-folkelige Stil, som saa meget tiltaler den italienske Almue. Men for ikke længe siden har Udgravningslysten, der hos Arkæologerne kan stige til en Mani, kastet sig over Coliseos Arena, og mere end Halvdelen af den store Flade er nu utilgængelig, idet man har borttaget Jorden fra Kjælderhvælvingerne og Substruktionerne, et tæt Net af svære Mure, imellem hvilke der nu staaer stinkende og modbydeligt Vand, som man ikke kan skaffe Afløb. De Lærde strides om, hvad disse underjordiske Rum have været brugte til; medens Nogle antage at det har været Ledninger, ved hvis Hjælp Arena kunde sættes helt under Vand til Opførelsen af Naumachier, mene Andre, og vistnok med større Føje, at de have været benyttede til det vidtløftige Maskineri, som brugtes ved større Forestillinger, samt til Baase for Kæmperne og for de vilde Dyr, inden de blev slupne løs paa Arenaen. Men under alle Omstændigheder synes Udgravningerne nu at have givet de Oplysninger, de overhovedet kunne yde, og det er et almindeligt Ønske, at de atter maatte blive kastede

til, saa at den hele Arena igjen kunde blive fri. Ogsaa hygiejniske Hensyn tilraade dette, thi Egnen omkring Coliseo, som allerede i Forvejen var usund og fugtig, lider meget ved Uddunstningerne fra det i Grunden stille staaende, raadne Vand. Et Aftenbesøg i Coliseo er farligt; dvæler man for længe derinde, kan man let hente sig en alvorlig romersk Feber.

Og dog er Aftenen maaskee den Tid, hvor den vældige Ruin gjør det dybeste og mest mystiske Indtryk. I mørke Nætter foranstaltes der undertiden Belysninger ved bengalske Flammer, og en talrig Mængde af Fremmede og Indfødte samle sig da for at nyde det ejendommelige Skuespil, hvor det rige, blændende Lys mødes med de dybe Skygger inde under Hvælvingerne i en Uendelighed af Overgange. Men næsten endnu skjønnere og fuldt saa romantisk er Coliseo i Maaneskin, et saadant Maaneskin, som i de stille romerske Nætter straaler ned fra den klare Himmelhvælving. Mit uforglemmeligste Minde fra Coliseo skylder jeg en saadan Maaneskinsnat. Det var i December 1867; vor Afrejse fra den evige Stad var nær, vi havde tilbragt Aftenen sammen med en stor Kreds af Skandinaver ved en af disse glade og beaandede Osteri-Fester, som alene kunne fejres i Rom, og i Fuldmaanens klare Lys gjorde vi derpaa en Afskedsvandring ned over Capitolium og Forum til Coliseo. Franskmændene vare dengang nylig vendte tilbage til Rom for at beskytte Paven imod Garibaldis Friskarer, de holdt alle vigtige Punkter i Byen besatte, og ved Coliseo stod der Vagtposter af kejserlige og pavelige Soldater. Det var forbudt at betræde Ruinen efter Soldnedgang, men vor gamle Konsul Bravo, der var saa fortrolig med

romerske Tilstande, aabnede en Underhandling med Skildvagterne og vidste at anvende saa gode Argumenter, at vort Selskab fik Tilladelse til at passere, rigtignok eskorteret af en lille Peloton. I Maaneskjæret syntes Rummet i Amfitheatret endnu vældigere end om Dagen, den skarpe Linie mellem Lys og Skygge drog sig skraat igjennem hele Bygningen; inde i de mørke Partier tegnede sig kraftig enkelte klare Lyspletter, hvor man gjennem Aabninger i Muren saae ud paa den oplyste Himmel. Vi vare Alle tause og dybt grebne af den majestætiske Skjønhed. Den svenske Billedhugger Börjesson, vor første Sanger, steg op til en af de højere Etager og intonerede herfra med sin klare, mandige Røst, der fyldte hele Rummet og klang igjen fra de mørke Dybder, hin Vinters Yndlingssang: *Du gamla, du friska, du fjällhöga Nord!* Vi lyttede andægtig til, og Soldaterne, der antog den højtidelige Melodi med dens langsomme Rhytmer for en Psalme, satte Geværet ved Foden og foldede Hænderne. Og visselig var dette en Gudstjeneste, som nok kunde opveje en Kapucinerprædiken: en nordisk Gudstjeneste i Flaviernes Amfitheater.

FRA GADEN. KAFÉER OG RESTAURATIONER. THEATRE.

Rom frembyder en saadan Rigdom af Ting, som skulle sees, af Samlinger og Monumenter, af Kirker og Ruiner, af Kunstværker og Naturskjønheder, at den Rejsende maa benytte sin Tid vel og inddele den forstandig for at faae et Udbytte, der svarer til Varigheden af hans Ophold. Selv om han har Maaneder til sin Raadighed, bliver der ikke Noget tilovers, hver Dag vil være udfyldt med et Program, hvori strengt Arbejde parrer sig med rig Nydelse. Men af og til bør man dog bryde denne planmæssige Travlhed og skjænke sig selv en Hviledag, helliget til Vandringer paa Maa og Faa omkring i den evige Stad og til Iagttagelse af, hvad der foregaaer paa Gader og Stræder. Det lønner sig rigelig. Paris er ikke det eneste Sted, hvor man kan flanere med Udbytte; Rom staaer i mine Tanker ulige højere i denne Retning og frembyder en ganske anden Rigdom af Indtryk. Det ene Kvarter ligner ikke det andet, hver Del af Byen har sit aldeles særegne Præg; det er en hel Verdenshistorie, som er samlet indenfor disse Mure, nogle faa Skridt kunne føre os mange Aarhundreder frem eller tilbage i Tiden, fra Middelalderen

til Oldtiden, fra denne atter til vor egen rastløse Tidsalder. Indtrykkene vexle i bratte Overgange, Tanken fordyber sig snart i Antikens majestætiske Ro, snart i Katholicismens romantiske Mystik, og kaldes saa fra hine svundne Dage pludselig tilbage til Nutiden med al dens travle Færden. Og selv i den forholdsvis lille Del af Rom, der er beboet og bebygget, er der en rig Afvexling; naar man fra Gaderne paa Skraaningen af Monte Pincio, de Fremmedes Hjem, kommer ned i Via Condotti, i Corso, i de tæt bebyggede Egne omkring Fontana Trevi, Pantheon og Piazza Navone eller ind i de interessante Gader imellem det gamle Forum og Trajans Forum, er det som en helt ny Verden, og disse Steder ere atter væsenlig forskjellige fra de Kvarterer, hvor Middelalderen og Nutiden have bygget sig ind i de gamle Ruiner, og hvor en Befolkning af simple Haandværkere og smaa Detailhandlere mødes med Omegnens Landboere, disse originale Skikkelser, i hvilke Præget af Oldtiden endnu er saa sælsomt bevaret. Trastevere, Kvarteret hinsides Floden fra S. Pietro in Montorio indtil Vatikanet, har atter sin ejendommelige Karakter, og saa have vi dets Gjenbo paa den venstre Tiberbred, det snavsede og skumle Ghetto, Ruinbyen omkring Forum og Palatinerbjerget, Aventinerbjergets øde Strækninger, hele den nye Stad, som er ifærd med at rejse sig paa Esquilinerhøjen, og som strækker sig fra Santa Maria Maggiore imod Øst og Nord næsten lige til Muren, det allernyeste Rom, hvis fjerneste Del bærer det kinesiske Navn *il Macao,* og hvor man er ifærd med at skaffe Plads til den betydelige Tilvæxt af Befolkning, der er en Følge af Roms Ophøjelse til Italiens Hovedstad.

En væsenlig Forandring er indtraadt i det romerske Gadeliv i de senere Aar. Jeg tænker herved mindre paa de kommunale Forbedringer, som ere indførte, paa Afskaffelsen af de privilegerede Skarndynger, *gli immondezzaji*, og Indførelsen af et meget tjenstivrigt Gadefejerkorps, der bærer Mærket *Nettezza pubblica*, paa den forbedrede Gasbelysning, der nu endog anmassende gjør Fordring paa at fortrænge de beskedne Lamper foran Madonna- og Helgenbillederne paa Husene, i mange Aarhundreder et væsenligt Led af den offenlige Belysning, paa det patrouillerende Politi og andre saadanne Civilisationens Symboler. Disse Ting ere som en tynd Fernis, man behøver kun at skrabe ganske let, saa kommer det rigtige gamle Rom frem under den. En meget væsenligere Forskjel imod før er det, at det gejstlige Element, som tidligere var saa stærkt fremtrædende netop i det romerske Gadeliv, er trængt betydelig tilbage og fordunklet af et nyt, som var næsten ukjendt i det pavelige Rom, ialfald indtil den franske Okkupation, nemlig det militære. De sorte præstelige Kjoler, de afstikkende Munke- og Nonne-Ordensdragter med deres stærke Farvemodsætninger, de lange Rækker af parvis vandrende Seminarister i røde, sorte, violette eller hvide Sottaner, alt efter deres Nationalitet, findes maaskee i samme Antal som før, men de spille alligevel en ganske anderledes beskeden Rolle. I Pavedømmets Tid følte Enhver, der bar gejstlig Dragt, sig som Lodtager i Kirkens Magt og optraadte med Selvbevidsthed som Herre; dette er nu forbi, Præsterne og Abbaterne snige sig langs med Muren, og Seminaristerne vandre med nedslagne Øjne for ikke at see den moderne Forargelse. Kirkens store Dignitarier, Kardi-

nalerne og Monsignorerne, hvis pragtfulde Vogne og prangende Tjenerskab før hørte med til den nødvendige Staffage i en romersk Gadescene, ere blevne rent borte, deres hele Bestræbelse er at passere saa ubemærket som muligt, og istedetfor at prale med Purpuret eller den violette Silke gjemme de sig bag de mindst opsigtvækkende Farver. Men størst er Tabet ved Forbudet imod alle gejstlige Processioner, dette saa væsenlige Led af Roms offenlige Liv. Det er desværre rent forbi med disse maleriske Optog, hvor Helgenbilleder og fromme Faner førtes med Voxfakler og under Psalmesang af talrige Præste- og Munkeskarer gjennem Byens Gader, der vare festlig smykkede for at modtage Toget; de hellige Billeder og Relikvier, de kostelige Ornater for Præsteskabet komme nu ikke udenfor Kirkens Mure. Selv Hostien skjuler sig nu, naar den vandrer til en Døende, det Allerhelligste tør ikke længere som fordum paakalde Fromheden og med Klokkeklang forkynde sin Vej imellem Knælende. Det er knap nok, at den hellige Bambino tør vise Fligen af sin Sløjkjole, naar Vidunderbilledet fra Araceli kjøres i den fromme Torlonias Vogn til en Dødssyg. Det Eneste, der er blevet tilbage af de før saa talrige Processioner, er Ligtogene, som endnu foregaae paa den gamle Maade med lange Rækker af spøgelseagtig udseende, hvide, blaae eller sorte Hættebrødre og saa mange Kapucinermunke, som man har Raad til at forsyne med Voxlys. Et saadant Ligfølge vækker altid den største Opmærksomhed paa sin lange Vej, og den monotone Lyd af de halvt sungne og halvt reciterede Bønner dæmper for en Stund al verdslig Larm. Processionerne ere kun slet erstattede ved Regimenterne af Bersaglieri eller almindeligt Infanteri, som

Morgen og Eftermiddag med skingrende Musik og i forceret Hurtigmarsch drage gjennem Gaderne til og fra deres Øvelser. De smaa Skikkelser i de graae Vaabenfrakker og de med Lærred overtrukne Képier gjøre Indtryk af at kunne være flinke Feltsoldater, og Bersaglierierne i deres bredskyggede Hatte med nedfaldende Fjederbuske af grønne Hanefjer ere et Elitekorps, men i malerisk Virkning kunne disse forbistormende militære Skarer ikke erstatte Processionerne, der med sikker Ro og under harmonisk Sang fejrede det Hellige. Officererne og Underofficererne, som det er vanskeligt at skjelne fra hinanden, tilbringe det meste af deres Fritid med at hænge paa Kaféerne eller drive paa Corso og iagttage Damerne; denne Idræt øves mest staaende, thi Corso er paa de fleste Steder og især paa sin stærkest befærdede Del, tæt ved Piazza Colonna, altfor smal til at tillade Vandringer, og den romerske *flâneur* stiller sig derfor op i eller ved Rendestenen paa dette Strøg og lader Verden, baade den kjørende og den spadserende, passere Revue forbi sig.

I Via Sistina og paa den spanske Trappe samles om Morgenen og om Middagen Modelfamilierne, og her kan man blive Vidne til mange livlige Optrin. Ikke alle de Dragter, hvori Modellerne paradere, ere aldeles korrekte, baade Mænd og Kvinder holde nok af at lægge lidt til for at forøge den maleriske Virkning, og der spores ofte et kunstlet Arrangement i Lapperne paa de brune Kapper eller de grove Klæder; Kostumet er stundom noget vilkaarlig sammensat, saa at der af Pifferaro'en, Ciociaro'en og Giuncataro'en er dannet en fantastisk Figur, der samler dem alle til en højere Enhed, eller at Albanerinden er

blandet lidt sammen med Fiskerkonen fra Nettuno eller Sabinerinden fra Tivoli og Olevano. Men dejlige ere disse Mennesker eller dog de fleste af dem, Børnene saa buttede og saa rosenkindede, de unge Piger saa skjælmske og lokkende, Matronerne saa værdige, Mændene saa kraftige med deres sorte Lokker og gnistrende Skjæg eller saa ærværdige under det bølgende hvide Haar, at man ret har sin Fornoielse af at betragte dem. Og det tages ikke ilde op; i hver omhyggelig Iagttager troe de at skimte en mulig Kunde, og de gruppere sig, staae i Stillinger og kokettere for at vise sig fra den fordelagtigste Side. Hele Model-Familier leve i et lille Hul under en Trappe, alle dens Medlemmer »arbejde« lige fra den yngste Glut, der endnu ikke kan gaae, til den gamle Hex af en Bedstemoder, og der tjenes gode Penge ved Forretningen, saa at Mange kunne trække sig tilbage med en lille Kapital og kjøbe sig et helt Hus med Jord i Olevano eller Saracinesco, forudsat at Modellivet ikke har vænnet dem fra virkeligt Arbejde.

I dette Hjørne af Rom har Kunstindustrien sit Hovedsæde. Via Sistina og Via Gregoriana ere fulde af Butiker med Bronceafstøbninger efter Mesterværkerne i Vatikanets og Kapitoliets Samlinger, af Stenhuggerværksteder med fristende Udstillinger af Vaser, Skaale, Søjler og Statuetter i de skjønne, brogede Marmorarter, for hvilke Roms Ruiner ere uudtømmelige Stengruber, og med hvis Navne man hurtig bliver fortrolig: Rosso, Giallo og Verde Antico, Pavonazzetto, Porta Santa, Cipollino, Alabastero orientale, Jaspero osv. osv. En romersk Specialitet er det fine Kunstsnedkeri af Ibentræ, indlagt med Elfenben og graveret paa fri Haand med Tegninger og Arabesker. Paa den spanske Plads og

i Via Babuino er Hovedstedet for Fabrikationen af romerske Perler og af Mosaik; ved de fleste Butiker er der tillige Værksted, og det er meget interessant at følge Fremgangsmaaden ved Perlernes Tilbliven. Her og i de tilstødende Gader ere ogsaa Kunsthandlerne med deres gode Kopier og tvivlsomme Originaler, de ægte og de eftergjorte Antiker og Udsalgene af de fortrinlige romerske Fotografier. Via Condotti er Hovedgaden for den fineste Guldsmedkunst, hvori Rom endnu staaer uovertruffet, og i dens Forlængelse hinsides Corso, Via Fontanella, er der Butik ved Butik af billigere Mosaiker og Guldsager. Selve Corso er mere kosmopolitisk end romersk; dens Butiker prange med engelske Metalvarer, wienske Lædersager, Modegjenstande fra Paris og billige Stoffer fra Tydskland. Hinsides Engelsbroen, i Gaden Borgo Nuovo, der fører ned til Peterspladsen, har den hellige Kunstindustri sit Hovedkvarter; Rosenkrandse, Kors, Krucifixer, Helgenbilleder, Jerichoroser, Portræter og Fotografier af Paven, Kardinaler, Helgene og halv-hellige Dødelige, forgyldte Messebøger og fromme Snustobaksdaaser finde her en livlig Afsætning, og det er ganske morsomt at iagttage, hvorledes Udstillingen skifter Karakter efter de vexlende Konjunkturer, navnlig efter Hensynet til Nationaliteten hos de nærmest ventede Pilgrimsskarer. Denne hellige Handel danner forresten et ikke uvæsenligt Led ogsaa af Forretningslivet paa Corso og i de øvrige større Færselsgader. Silkeindustrien med de smagfulde Baand, Tørklæder og Shawler har sine betydeligste Udsalg i Nærheden af Pantheon paa Piazza Madama. Ikke langt herfra er den kirkelige Kunstindustri repræsenteret med kostelige

guldbroderede Ornater og Alterprydelser, med Monstranser og hellige Kar.

Landbefolkningen, som fra Campagnaen kommer ind til Rom, holder mest til i de snevre og gamle Gader, som ligge Nordvest for Capitol, imellem denne Høj og Tiberen, fra Piazza Montanara indtil Campo di Fiore. Lørdag og Søndag ere de talrigst, og hvem der endnu vil see uforfalsket og uforfinet Folkeliv i Rom, bør ikke forsømme et Besøg i denne Del af Byen. Piazza Montanara støder tæt op til Ruinerne af Marcellus-Theatret, engang en af det kejserlige Roms stolteste Pragtbygninger, begyndt af Cæsar, fuldendt af Augustus og opkaldt efter hans Søstersøn; tre Søjlerækker af forskjellig Orden løftede sig over hinanden, og indenfor var der Plads til 20,000 Tilskuere. Kun en Del af Ydermuren er bleven staaende. I Middelalderen havde Familien Pierleoni, der var af jødisk Herkomst, men hævede sig til lige Rang med de gamle Adelsslægter, her sin Fæstning, men som saa mange andre adelige Borge blev den ødelagt, og i det Indre af det fordums Theater dannede Dyngerne af Stene og Murgrus en Høj, paa hvilken Savellierne opførte et Palads, der nu tilhører Familien Orsini, og hvis Indgangsport bærer dens Vaabenmærke, en oprejst Bjørn. De tolv bevarede Arkader af Ydermuren danne en mægtig Bue midt inde i det tæt bebyggede Kvarter, og ind under disse gamle Hvælvinger have alle Slags Haandværkere, især Smede og Skomagere, indrettet deres tarvelige Værksteder og Butiker; det er en af Roms mest maleriske Ruiner, og det vilde være stor Skade, om Trangen til at rydde op og gjøre Orden skulde forgribe sig paa den. I disse mørke Huler og i Nabolagets simple

Beværtningssteder færdes nu Landbefolkningens plumpe og svære Skikkelser og gjøre deres Indkjøb; i Sidegaderne kan man, naar man er heldig, blive Vidne til saadanne levende Genrebilleder som dem, Küchler har foreviget i sin offenlige Skriver og Carl Bloch i sin romerske Barber.

Campo di Fiore er Roms Grønttorv. Paa dette Sted laae engang det af Pompejus opførte Theater, den første af de mange Kæmpebygninger, der indrettedes til Folkets Forlystelser, indviet med en Række af Dyrekampe, som overtraf Alt, hvad Romerne hidtil havde kjendt. Theatret sank i Grus, og hele Strækningen ned imod Tiberen forvandledes i Tidens Løb til en blomsterbesaaet Eng, om hvilken Navnet endnu bevarer Erindringen. Kardinal Scarampo anlagde under Pave Eugen IV, der havde saa store Fortjenester af Roms Restauration efter Middelalderens Ødelæggelser, i Midten af det femtende Aarhundrede det nye Torv; i længere Tid var det Rettersted, og her rejstes i Aaret 1600 Baalet for Giordano Bruno og mange andre Kjættere og Vantroe, men siden fik det en fredeligere Bestemmelse. Allerede om Aftenen og Natten komme de tunge Karrer ind fra Landet med deres svimlende Læs af Broccoli, Finocchj, Carciofoli, Kaal og andre Grøntsager, men ogsaa af Frugt og Blomster, og fra den tidlige Morgenstund udvikler der sig en livlig Handel. Naar den første Travlhed er forbi, indfinder der sig alleslags Folk, som ville spekulere i Landboernes Fortjeneste, og blandt dem mangler sjeldent Mirakeldoktoren, Tandlægen, saa karakteristisk en Figur, at selve Dulcamara fra »Elskovsdrikken« kunde lære af ham. Den store Kaleschevogn med tre Heste for kommer raslende ned ad Sidegaden og svinger ud paa Torvet, hvor

den har sin bestemte Plads; et Par Trompetstød bidrage yderligere til at vække Opmærksomheden, og naar saa den nysgjerrige Mængde er samlet omkring Vognen, stiger Doktoren op paa Bukken med begge Hænder fulde af Flasker og Salvekrukker og begynder sin Tale. Han forsmaaer Charlatanernes røde Kjole og Pudderparyk, han er ganske jevnt klædt, men hans Svada er saa bombastisk og hans Tunge saa flydende, at slige ydre Tryllemidler blive overflødige. Hør, hvor Ordene strømme:

»Jeg veed, o Medborgere! at I have ventet mig med »Utaalmodighed, og jeg har med Magt revet mig løs fra mine »videnskabelige Forskninger for at gjenindtage min Plads paa »Campo di Fiore og atter stille mine Talenter til den lidende »Menneskeheds Tjeneste. I kjende mig Allesammen, I vide, at »jeg er den berømte Doktor Venturini, barnefødt i Livorno, »Borger i den højlærde Stad Siena, navnkundig over hele Ita»lien og langt ud over dets Grændser for mine vidunderlige »Helbredelser af Sygdomme, som have trodset alle Fakulteter. »Jeg kunde tage Bolig i et Palads, holde galonnerede Tjenere »udenfor min Dør og lade mig enhver Kur betale med Hun»dreder af Dukater, men jeg elsker det romerske Folk, jeg føler »for Arbejderen og den Fattige, og derfor stiger jeg ned her »midt iblandt Eder og sælger Eder mine kostelige Medika»menter, Frugten af lange natlige Studier og Kvintessensen af »Naturens hemmeligste Lægekræfter, for en Scudo? — nej! For »en Franc? — nej! For 50 Centesimi!! Skynd Eder at kjøbe, »medens jeg endnu har Noget tilbage. Men kun de Fattige »faae dem til den Pris; opdager jeg, saaledes som forleden, at »en Rigmand har forklædt sig for at tilsnige sig min Medicin, »saa lader jeg ham betale det Tidobbelte. Lad de Rige

»gaae til de fine Doktorer, som boe i silkebehængte Værelser »paa en første Sal, eller til de amerikanske Dentister, som »paa een Gang trække Tænderne ud af Munden og Guld»stykkerne ud af Lommen. Jeg offrer mig til det menige »Folk og sælger til dem, der trælle i deres Ansigts Sved, min »Elixir imod Febre, mit Pulver imod Orm, min Salve imod »Gigt for kun 50 Centesimi. Tænder trækker jeg ud aldeles »gratis. Er der Nogen, som lider af Tandværk, saa lad ham »komme herop til mig, jeg er Manden for at lette den værste »Kindtand ud af Munden paa ham, uden at han mærker det.«

Saaledes gaaer det fort i en ustandselig Strøm, bestandig med nye Variationer, det Hele fremsagt i den velklingende toskanske Dialekt og med en Røst, som fylder hele Torvet. Tangen, son han svinger i Haanden, synes imidlertid snarere at virke afskrækkende end indbydende, der sælges en enkelt Flaske af Medicinen eller en Æske Pulver, som saa ledsages af en omstændelig Brugsanvisning, men Ingen vover sig frem for gratis at faae en Tand trukken ud. Tilsidst kommer dog en halvvoxen Knøs med en ophovnet Kind, halvt skubbet hen til Vognen af sine Frænder; i et Nu har Doktoren faaet ham op paa Bukken, har spærret Munden op paa ham, og førend han endnu kan skrige, har han allerede med et kraftigt Ryk faaet fat i Tanden, som han triumferende foreviser for Mængden og derpaa omhyggelig svøber ind i Papir som en Amindelse for Patienten. Det koster virkelig ikke Noget, men vil man kjøbe Elixiren for at forhindre fremtidig Tandpine, er det en anden Sag. Denne første heldige Kur giver Andre Mod, i Løbet af en halv Times Tid kommer der et Dusin Stykker, der alle expederes ligesaa hurtig og rask, thi Øvelse besidder uimod-

sigelig den folkelige Tandlæge; kun en enkelt Gang tøver han og holder Patientens, en sværtet Kulsviers, Hoved fast mellem sine Knæ, medens han, uden at agte paa hans Spænding, forklarer, at der her foreligger et ganske overordenlig vanskeligt Tilfælde, som maaskee kun han alene formaaer at klare, og dermed løftes ogsaa denne farlige Tand ud af sit Sæde. Tilliden stiger, og Afsætningen voxer; Doktoren bliver mere og mere folkelig: »Jeg kunde »tale Græsk, Arabisk eller Hebraisk til Eder, men jeg lægger »Baand paa mig selv og taler kun Italiensk, for at I Alle »skulle forstaae mig!« Tilsidst ere Alle blevne forsynede med Medicin, og Doktor Venturini pakker sine Sager sammen under uafbrudt Snakken, idet han lover at sætte alle Studier tilside for atter imorgen Formiddag at kunne være paa Campo di Fiore og tjene det fattige, hæderkronede romerske Folk, som han elsker.

Vi ere her i Nærheden af Ghetto, Jødekvarteret, der strækker sig fra Tiberen ved Ponte Quattrocapi op til Levningerne af Octavias Buegang ved Antica Pescheria, Fisketorvet. Det er en Labyrinth af snevre, mørke, snavsede Gader, hvis høje Huse rumme en tæt sammenstuvet Befolkning, saa lurvet og endnu saa forkuet under Aarhundreders Trældom og Mishandling, at det skjærer En i Hjertet at see det. Jøderne have levet i Rom siden Pompejus, den første romerske Feltherre, der som Erobrer betraadte Templets Allerhelligste; men deres Tal voxede først til noget Betydeligt under Vespasian og Titus, da de maatte følge Sejrherren til Rom og forherlige hans Triumftog, hvorom endnu Titus-Buen med Billedet af den syvarmede Lysestage fra Templet staaer som en Erindring. Skjøndt

tilhørende et undertvunget Folk og foragtede for deres monotheistiske, fra Hedenskabet saa grundforskjellige Gudsdyrkelse, vare Jøderne dog ikke dengang særlig undertrykkede, og deres Fyrster levede i Rom paa lige Fod med Rigets store Slægter; Herodes den Store færdedes sammen med Kejserne, Archelaus og Salome, Antipas og Antipater opdragedes ved Hoffet, Herodes Agrippa blev undervist sammen med Drusus, en Søn af Tiberius, og var en fortrolig Ven af Caligula, der gjorde ham til Konge i Jødeland, og hans Datter Berenice var Titus's Elskede, som kunde tragte efter selve Kejserkronen. Men i de følgende Aarhundreder sank Jøderne ned til et lavt Standpunkt, de vare Tyve og Hælere, øvede Spaadomskunster og hemmelig Magi, koblede og aagrede; de blev forviste til fjerne Dele af Byen, engang endogsaa til Egerias Dal ved den appiske Vej. Fra det Øjeblik, da Christendommen kom til Magten, brød den intolerante Forfølgelse løs imod Jøderne, og igjennem en lang Række af Aarhundreder lige indtil vore Dage er deres Historie en næsten uafbrudt Række af Mishandlinger og Forhaanelser. Længe havde Jøderne deres Plads i Trastevere, hvor de boede langs Floden helt op til Engelsbroen, men det var dem ikke forment at boe andre Steder i Byen; først i Midten af det sextende Aarhundrede, under Pave Paul IV, blev det befalet dem at rykke sammen i et snevert Kvarter paa denne Side Tiberen, som blev indhegnet med Mure og lukket med Porte, og den 26de Juli 1556 drog de romerske Jøder under Klagesangene fra det babyloniske Exil ind i deres »Ghetto«, et Ord, som antages at være dannet af det talmudiske »Ghet«, Afspærring. De christne Beboere af Kvarteret blev jagede bort for at give Plads

til de mange Gange talrigere Jøder, men Ejendommene skiftede ikke Hænder, de vedblev at tilhøre deres forrige Besiddere, Jøderne fik kun et Slags evigt Arvefæste imod en uforanderlig Afgift, og dette ganske ejendommelige Retsforhold, der kaldes »*jus Gazzagà*«, bestaaer endnu den Dag idag. Jøderne havde alt i mange Aarhundreder hvert Karneval maattet løbe Væddeløb til Pøbelens Forlystelse, ved hver christen Fest yde deres Bidrag til Udsmykningen af Byen og navnlig til saadanne Monumenter, som særlig knyttede sig til deres egne Ulykker, saasom Titus-Buen og Hadrians-Broen, ved hver pavelig Kroning trygle den nye Hersker om Naade og høre ham fordømme deres religiøse Lære, ved hver indre Urolighed finde sig i at være Offret for de vilde Skarers Raahed og Ødelæggelseslyst; med deres Indespærring i Ghetto fulgte nye Ydmygelser: de skulde under haarde Straffe inden Solnedgang være indenfor Portene, de blev hver Ugedag drevne ind i Kirken S. Angelo in Pescheria for at høre en Omvendelsesprædiken, og hver Paaske maatte der præsteres et Individ, som var villigt til at modtage den christelige Daab. Plyndringer og Udsugelser fulgte naturligvis med, hvert Øjeblik blev der gjort et dybt Greb i de Skatte, som Israels vindskibelige Børn trods alt Tryk forstod at samle. Det er vidunderligt, at et Folk, en Troessekt har kunnet gjennem Aarhundreder modstaae saadanne fortsatte Forfølgelser og bevare den nationale Karakter, sin Tro, sine Ejendommeligheder saagodtsom uforandrede; denne Modstandsevne skyldes ikke blot Folkets aandelige Bygning, men fuldt saa meget den jødiske Religions Karakter, dens ubetingede og positive Bud, der omfatte Alt, baade Troen og Livet, og foreskrive en Lov,

som udelukker enhver Tvivl, enhver Spørgen om Grunden og ikke levner Skarpsindigheden eller Dialektiken noget andet Omraade end den blotte Fortolkning af Budet. Og ligesaa vidunderligt er det, at der ud af dette foragtede og i Støvet traadte Samfund har løftet sig enkelte Slægter, som have arbejdet sig frem til den forreste Rang; jødiske Lærde og jødiske Læger erhvervede sig høj Anseelse, og en jødisk Æt, de alt omtalte Pierleonier, hævede sig i det tolvte Aarhundrede ved sin Rigdom og Klogskab saa højt, at da dens Hoved lod sig døbe, kunde allerede hans Søn gjøre den ene af sine Sønner til Kardinal og Pave, den anden til Patricius over Rom og gifte sin Datter med Kong Roger af Sicilien. Fra den nyere Tid har man den jødiske Slægt Torlonia, der ogsaa lod sig døbe, og hvis Fromhed holdt Skridt med dens utrolig voxende Rigdom, indtil den nu har sit Navn indskrevet blandt Kirkens første Velgjørere og over Portene til et utroligt Antal Paladser, Villaer, Vigner og Landgodser. Men disse glimrende Undtagelser vare uden Virkning for Ghettos elendige Beboere, deres Lod blev uforandret, de undertrykkedes som før, og de tog deres Regres imod Samfundet ved at bedrage det efter Evne. Det hjalp dem end ikke, at den store Rothschild under Gregor XVI besøgte Rom og der modtoges med store Hædersbevisninger til Løn for den finansielle Understøttelse, han havde ydet den hellige Stol: »den første Jøde siden Herodes Agrippa, som i Rom havde nydt offenlig Ære«. Først Pius IX lod i 1847 Murene nedrive om Ghetto og borttog Trællemærket fra de romerske Jøder. Naar de desuagtet blev boende i deres forrige Hjem, var dette en frivillig Sag og hængte nøje sammen med den omtalte

Arvefæsteret. Nu ere Jøderne borgerlig og politisk emanciperede i det frie og enige Italien, og de begynde allerede i Rom at udøve den samme Indflydelse som i andre Lande; i det italienske Parlament findes ikke faa Jøder, navnlig i det yderliggaaende Demokraties Rækker, i Roms kommunale Liv spille flere Jøder, blandt dem Bankier'en Samuele Alatri, en fremragende Rolle, og i den italienske Presse have de ligeledes deres Plads; Cavaliere Arbib, som redigerer det med Rette ansete Blad »Libertà«, er Jøde.

Trods Emancipationen vedbliver Ghetto at være lige snavset og lige modbydeligt. Mellem 4 og 5000 Mennesker ere her, midt i den saa udstrakte og saa tyndt bebyggede By, pressede sammen paa et Areal, der vilde være overbefolket med Halvdelen, og hvor man kommer, stødes alle Sandser ved den Urenlighed og Elendighed, der stilles til Skue. Kun Husene ud imod Floden have Lys og frisk Luft, forsaavidt dette kan trænge igjennem de Rækker af laset Linned og falmede Pjalter, som hænge til Tørring ud ad Vinduerne. Træder Tiberen over sine Bredder, er Ghetto det første Offer, Via Fiumara staaer strax under Vand, og ofte maae Beboerne reddes ud fra Etagerne. I Via Rua, som er Kvarterets Hovedgade, drives der en ret livlig Handel med Klædevarer, men i de øvrige Gader er Trafiken indskrænket til gamle og brugte Sager, Klude og Laser, skimlet Skotøj og farvede Kjoler, forlorent Guldstads og gammelt Jern, kort sagt alleslags Skrimmelskrammel, og imellem disse modbydelige Butiker, der mødes halvvejs i den smalle Gade, færdes skrigende og raabende en myldrende Mængde af Børn, af skjændende Kvinder, af mumlende gamle Sibyller, medens den mandlige Befolkning er

spredt omkring paa Fortjenestens Vegne. Det er slet ikke hyggeligt at passere disse Gader, den Fremmede, som vover sig derind, bliver strax Gjenstand for allehaande Tilraab, paatrængende Tilbud og plagende Tiggerier. En hel Familie, som sad og tog godt til sig af et Fad med kogte Bønner, styrtede en Dag løs paa os og omringede os med fremstrakte Hænder under det traditionelle, men her lidet passende Raab: *Moriamo di fame*. Ved Ghettos nordlige Ende, ligeoverfor det skumle Palazzo Cenci, ligge Synagogerne, hvoraf der er fem, svarende til de Stammer eller jødiske Nationaliteter, som findes repræsenterede blandt dets Befolkning. I denne Kant af Kvarteret ligger ogsaa »Jødeknejpen«, der er bekjendt blandt de i Rom levende Kunstnere for sin gode Vin, men til hvilken man dog ikke gjerne vover sig uden i større Selskab.

Den velhavende romerske Middelstand, Haandværkerne og de Handlende fra Byens nærsomste Kvarterer, har sin Yndlings-Samleplads paa Piazza Navone, efter Peterspladsen Roms største Torv og i en vis Forstand dets skjønneste, ialfald dets livligste. Paa det Sted af Marsmarken, hvor nu Piazza Navone ligger, opførte Kejser Domitian et pragtfuldt Stadium til Athletkampe med Plads for mere end 30,000 Tilskuere, og Torvets store Oval er den fordums Arena. Tre store Fontaner oplive Pladsen, den midterste af dem prydet med en Obelisk og med kæmpestore Marmor-Flodguder, huggede af Bernini. Ved dens ene Hjørne ligger den anseelige Kirke, som er indviet til den hellige Agnese. Man kjender fra Datidens Beretninger nøje hendes Martyrdød. Præfekten Symphronius havde en Søn, der hentæredes af Elskov til den trettenaarige Agnese, og

Faderen, der frygtede for sin eneste Søns Liv, bønfaldt hende om at helbrede ham ved at bringe Gudinden Vesta et Offer; hun vedkjendte sig da at være Christen, og da hun haardnakket vægrede sig ved at offre til en hedensk Guddom, lod Præfekten hende gribe og føre hen til Domitians Stadium, i hvis ydre Hvælvinger Hetærerne havde deres Tilhold. Usynlige Engle tilslørede imidlertid den unge Pige med hendes lange Haar, forjog Elskerens Ledsagere og dræbte ham selv paa Dørtærskelen. Paa Faderens Bøn vækkedes han dog atter tillive af Agnese, blev selv døbt og ilede gjennem Roms Gader, højt prisende Christus. Det hedenske Præsteskab dømte Agnese til Døden som Troldkvinde, og da Flammerne ikke vilde fortære hende, kvalte Bødlerne hende i den mørke Hvælving. Dette skete den 21de Januar 303, og fra den moderne Kirke kan man stige ned til den gamle Krypt, som er opført paa Stedet for hendes Martyrdød, og i hvilken man gjenfinder Levninger af Domitians stærke Bygning. Kirken er forøvrigt opført i en underlig Rococo-Stil med en barok Façade og Taarne, som ikke staae ganske lige; Folkevittigheden siger derfor ogsaa, at Berninis Nilgud paa Fontanen tilhyller sit Hoved for ikke at see den hæslige Portico, og at Plataflodens Guddom holder Armen afværgende i Vejret for ikke at rammes, naar Kuplen og Taarnene falde ned. Men storartet og livlig er Pladsen alligevel. Tidligere var det ovale Rum i Midten sænket nogle Tommer under det øvrige Niveau, og ved visse Fester blev det sat helt under Vand, saa at det dannede en Sø, hvor Vognene kjørte rundt og Ungdommen jublende plaskede. Nu er Piazza Navone bleven planeret, og det nye officielle Navn for den

er Circo Agonale. Den er Skuepladsen for forskjellige Folkefester, for Illuminationer og Tombolaer, for Karnevalslystigheder, og her fejres den 5te Januar, Aftenen før Hellig Trekongersdag, den overgivne Fest, som med en Fordrejelse af denne Dags kirkelige Navn Epiphania kaldes *la Befana*. Den folkelige Opfattelse har af la Befana dannet sig en Børnenes Helgeninde, en Julefee, og den Lystighed, som vi i Norden have henlagt til Juleaften, er i Rom flyttet til denne Dag. Paa Circo Agonale opføres Bod ved Bod som paa et Marked, alle fyldte med Legetøj og Bagværk, og saasnart Mørket bryder frem, strømme fra alle Gader tætte Skarer af overgivne Mennesker, Voxne og Børn, sammen paa Pladsen, hvor der er en Trængsel, saa at man næppe kan bane sig Vej gjennem Vrimlen. Hovedsagen ved Befana-Festen er at gjøre saa megen Larm og Spektakel som muligt, Enhver skal have fat i en Trompet, en Fløjte, en Pibe, en Skralde eller Tromme, og det varer ikke længe, førend en disharmonisk Larm, om hvilken man ikke gjør sig nogen Forestilling, løfter sig fra denne Mængde. Exemplet smitter, selv de Alvorligste rives hen og tage Del i denne Tuden og Piben, gamle, graahaarede Mennesker trutte saa lidenskabelig i deres Bliktrompet som noget Barn, det er en musikalsk Orgie, et Støjens Saturnal. Hele Bander slutte sig sammen, i Spidsen marscherer der et Par Stykker, som have faaet fat i gamle Kjedler eller tomme Blikæsker og tromme løs, som om de blev betalte derfor, saa følge Klynger, der anstrenge deres Lunger for at lokke de mest uharmoniske Lyd ud af deres skrattende og skingrende Instrumenter, de drage rundt om Torvet og ind i Sidegaderne som en vanvittig Vagtparade, og møde de saa en

anden Skare, opstaaer der mellem dem en øredøvende Væddestrid. Alverden er bleven Barn igjen, den overstadigste Lystighed har grebet hele Befolkningen, og denne Helvedeslarm varer til langt ud paa Natten. Er man saa uheldig ikke at kunne rives med af Overgivenheden, bliver det Hele raat og modbydeligt, men ogsaa de fleste Fremmede gaae ind paa Spasen og more sig ypperlig.

Stilfærdigere gaaer det til, naar i de smukke Foraars- og Sommeraftener Militærmusiken spiller paa Piazza Colonna, det egenlige Centrum for Romernes Færden, der gjennemskjæres af Corso. Midt paa Torvet knejser den 90 Fod høje Søjle, som Kejser Marcus Aurelius rejste til Minde om sin Sejr over Marcomannerne og andre germaniske Stammer, og i hvilken han efterlignede den endnu skjønnere Trajans-Søjle. Oprindelig laae Fodstykket en Snes Fod lavere, men her som overalt i det bebyggede Rom er Terrænet voxet op om Oldtidslevningerne. Søjlen er beklædt med stærkt fremtrædende Marmor-Reliefer, der i tyve Spiraler snoe sig op imod Toppen. Istedetfor Kejserens Statue anbragte Sixtus V, som lod sin Arkitekt Fontana restaurere Søjlen, en forgyldt Broncestatue af Apostelen Paulus, og ved den Lejlighed var det ogsaa, at Monumentet opkaldtes efter Antoninus Pius, en Fejltagelse, som fremkom derved, at Marcus Aurelius paa sine Mindesmærker tillige kaldte sig med sin Forgængers Navn. Omkring Søjlen staae fire mægtige Gaskandelabrer. Pladsens ene Side optages af et anseligt Palads med en Portico af herlige antike Søjler fra Veji; her havde Posthuset sit midlertidige Lokale, men man var ifærd med at opføre en ny Bygning til dets Brug i en Sidegade. Hjørnet af Corso optages af det udstrakte

Palazzo Chigi, og lige for Posthuset ligger Palazzo Piombino eller Ludovisi. Piazza Colonna frembyder altid et livligt Skue, Kaféerne ere fulde af Folk, foran Kunsthandelen staae tætte Klynger for at betragte de sidste Frembringelser af den dristige Karrikaturtegner Bianco, hvis skarpe Blik ingen excentrisk Skikkelse, offenlig eller privat, let undgaaer, herhen ile Avissælgerne med de nyeste Udgaver af de tallrige Blade, her diskuteres Dagens politiske og sociale Begivenheder, her koncentreres Rygterne, her trives den skarpeste Kritik over det fine Selskab, naar det efter sin Eftermiddagspromenade gjør den sidste Vending ned igjennem Corso. Paa de Aftener, hvor Musiken spiller, er hele Pladsen tæt fyldt af pyntede Herrer og Damer, som tage Plads foran Kaféerne eller med en beundringsværdig Standhaftighed holde ud Timer igjennem i Støv og Hede, indtil Garibaldi-Marschen eller en anden national Melodi slutter den musikalske Underholdning.

De mange Englændere, som opholde sig i Rom, have faaet indført forskjellig Sport og vakt Romernes gamle Sands for Væddekampe til fornyet Liv. Rævejagterne i Campagnaen samle dog kun nogle faa Medlemmer af det højere Aristokrati med de engelske Gjæster. En *skating-rink* er bleven indrettet og stod i Vinteren til 1877 paa sit Højdepunkt af Popularitet. Stor Interesse næres der for Væddeløbene, som gjerne holdes paa den flade Slette ved Prati fiscali, hinsides det hellige Bjerg, denne det plebeiske Demokraties første sejrrige Valplads, og paa den anden Side af Anio. Paa en saadan Væddeløbsdag er der næsten ikke en Vogn at opdrive i Rom, og fra om Formiddagen er den ellers saa stille og øde Via Nomentana saa livlig som Vejen

til Epsom Downs. Hjemkjørselen er den bedste Del af Skuespillet. En herlig Foraarsdag i April drog ogsaa vi ud ad Porta Pia langt forbi Kirken *Santa Agnese fuori le mura*, hvor Pius IX saa vidunderlig frelstes ved Nedstyrtningen af Kirkens Gulv, næsten indtil det hellige Bjerg, og fra en Højde ved Vejen kunde vi allerede øjne de hjemvendende Skarer. En mangedobbelt og uafbrudt Række af alleslags Kjøretøjer fyldte snart Vejen, Herskabsvogne og tohjulede Karrer, store Diligencer med dandsende Firspand og beskedne Droschker, Omnibusser og Landauere, alle fyldte med pyntede og pluddrende Mennesker, aristokratisk-fornemme og folkelig-maleriske Befordringsmidler imellem hinanden. Langt borte glimrede Noget i Solen, og snart viste sig oppe paa den høje Bro et pragtfuldt Tog af halvhundrede Gardekyrasserer med blanke Hjelme og Harnisker, Eskorten for Kong Vittorio Emmanueles Vogn med det skarlagenrøde Liberi; Kongen, som ellers optraadte saa tarveligt, at hans Vogn næppe kunde skjelnes fra de almindelige Ekvipager, viste sig ved saadanne Lejligheder altid med fyrstelig Pragt, og dette paaskjønnedes meget af Befolkningen. Fodstien og Brystværnet paa begge Sider af Vejen vare tæt besatte med vandrende og siddende Romere og Romerinder, som med den højeste Interesse fulgte det livlige og utrolig længe varende Vogntog. Det var, som om hele Rom den Dag var paa Benene, og som alle de Befordringer, der kunde skaffes tilveje, vare samlede paa den lange Strækning fra det hellige Bjerg lige ind til Kvirinalet.

Naar Romerne saaledes vise sig paa Gaden, ere de pyntede i deres bedste Stads. Baade Herrer og Damer

sætte stor Pris paa gode Klæder, men de vises ogsaa kun, naar der kan regnes paa mange Tilskuere. Inden Døre er Italieneren ubeskrivelig ligegyldig for sit Udseende; Dragten skal være kjølig om Sommeren og nogenlunde varm om Vinteren, men fremfor Alt bekvem og magelig, og dette sidste Hensyn opfyldes med Tilsidesættelse af al Forfængelighed. Den rigtige Romer, der ikke er bleven smittet af de fremmede Moder, gaaer hjemme indtil langt op paa Formiddagen uvasket, uredt, i Skjorteærmer eller med en laset Frakke, og i denne Dragt forsmaaer han ikke at udføre selv den laveste Husgjerning; Metamorfosen foregaaer først, efterat han har forladt sine Husguder. Den første Vandring er til Barberen, hvor Skjæget bliver raget, Bakkenbarterne studsede og salvede, Haaret krøllet, Ansigtet og Hænderne vaskede, Klæderne børstede; her foregaaer saaledes det egenlige Morgentoilette, og derfor have endnu overalt i Rom de talrige Friser- og Barber-Stuer paa deres Skilt: *Sala di toeletta.* Naar dette er besørget, kommer Touren til Fodtøjet, som heller ikke børstes hjemme, og hvis Rensning altid volder Vanskelighed for den Fremmede, fordi de romerske Tjenestefolk betragte den som Noget, der ikke kommer dem ved; udenfor Barberen eller paa det nærmeste Hjørne er Støvlepudseren, *il lustrascarpe,* altid parat med sin lille Skammel, snart en pjaltet Dreng, snart en pæn ældre Mand, hvis hele Udseende vidner om, at hans Forretning slet ikke er saa daarlig, og i et Par Minutter ere Ens Undersaatter saa blanke som et Spejl, medens hele Foden gløder af den kraftige Bearbejdelse med Børsten. Saa er Kavaleren færdig, og hans næste Vandring gjælder Kaféen, hvor han nyder en lille Kop sort Kaffe med

et Minimum af Brød til og studerer sin egen Avis, som han har kjøbt sig paa Vejen. Med Damerne er det ligesaa; inden Døre og indtil langt op paa Dagen ere de i dyb Negligé, med snavsede Nattrøjer og Skjørter, i Slæber og Tøfler, med Dun i Haaret og Chignon'en ganske skjævt paa Hovedet. Men naar Fruen skal ud for at gjøre sine Indkjøb eller vil tage sig en Tour i den friske Luft, forvandles denne hæslige Puppe til en straalende Sommerfugl, man kan slet ikke kjende den igjen; istedetfor den Sluske, som man er vant til at see hjemme i Kjokkenet og Bagværelset, møder man en statelig Person, der gjerne kunde være Hertuginde, og som slæber sin lange Silkekjole efter sig gjennem Støvet og Snavset med den mest aristokratiske Anstand. Det maa vel forstaaes, at der her ikke tales om Romerinder af de højere Stænder, og det tør heller ikke paastaaes, at det altid forholder sig saaledes; men denne Modsætning imellem et snavset Negligé hjemme og et pynteligt Toilette ude er Regelen for den romerske Middelstand. For den er det Hovedsagen at kunne, som man udtrykker sig, *far figura*, og for at være istand dertil, underkaster man sig indenfor sine fire Vægge næsten ethvert Offer. Forovrigt ere Damerne vel klædte, naar de ere i Pudsen; skjøndt de sværme for stærke og grelt imod hinanden staaende Farver, er Sort som oftest Grundtonen i deres Toilette, og det bæres med en Gratie, en Sikkerhed, en plastisk Ro, som forlener selv den mest extravagante Parisermode et Præg af værdig Skjønhed.

Hjemmet i nordisk Betydning existerer ikke Syd for Alperne; Klimaet, Livsvanerne, Traditionen have skabt en anden Opfattelse af dets Betydning, draget Grændserne

imellem det private og det offenlige Liv paa en ganske anden Maade. Romerne leve meget mere, end vi Nordboer ere vante til, paa offenlige Steder, de færdes i en langt større Udstrækning paa Kaféer, Restaurationer og Osterier, og navnlig tye de til disse, saa ofte de have en eller anden Festlighed at fejre. Talen er ogsaa her bestandig om Almuen og Middelstanden. Kaféerne i Rom svare ganske til deres Navn, Kaffen er virkelig Hovedsagen, og den konsumeres i utrolige Kvantiteter, om Morgenen med kogt Mælk i en Uendelighed af Blandingsnuancer, som hver have sit særlige Navn, Resten af Dagen sort; man kan desuden faae Brød, Æg, enkelte tarvelige Retter, og adskillige Kaféer slaae ved Middagstid over til at blive hele Restaurationer, men Hovedsagen bliver bestandig Kaffen samt i den varme Aarstid Is og i den kolde, især henad Aften, lidt Punsch, Toddy, en *mezzo caldo*, som er det romerske Navn paa, hvad der i Kjøbenhavns Konditori-Sprog kaldes »en halv Historie«. Kaféen er den jevne romerske Befolknings Salon, Mandfolkenes daglige Klub, Kvindernes Søndagstilflugt; hvad der nydes, er noget Tilfældigt, Hovedsagen er Samtalen, Synet af Bekjendte og Ubekjendte, Udvexlingen af Hilsener og et Par venskabelige Ord. Literater, Politikere, Forretningsfolk sætte deres Venner Stævne i *Café Greco* eller i *Café del Parlamento*, ganske som man i London opgiver sin Klub, og tilbringe gjerne et Par Timer hver Dag paa deres Yndlingssted. Det gaaer ugenert til paa disse Steder, man sidder ofte med Hatten paa, der ryges Tobak overalt, og hermed følger, hvad der er en af Plagerne i Italien, en modbydelig Spytten; i Jernbanevogne og omkring de smaa Marmorborde paa Kaféerne kan der

staae hele Søer, Spytteriet er endnu værre, end det skildres i Amerika. Men yderst høflige og vakkre i deres Væsen ere Italienerne, de gjøre altid velvillig Plads for Nyankommende, og de gaae aldrig uden at hilse hele Selskabet; at de saa stirre noget vel stærkt paa de blonde Damer, er jo kun en Form for deres Beundring af kvindelig Skjønhed.

Af Restaurationer, selv afseet fra de efter Parisermønster indrettede Kaféer, tæller Rom nu en stor Mangfoldighed, og hver Smag, hver Pung kan her finde sin Tilfredsstillelse. Paa de store Hoteller serveres der ved Table d'hôte saa overdaadige Middage som nogetsteds i Verden, og man kan ikke noksom advare Fremmede imod at leve paa denne Kost, de ville snart spise sig en Sygdom til eller gjøre sig selv uskikkede til at nyde det rigtige Romerliv. Fine Kjøkkener findes hos Nazarri, Spillmann og i den nyeste *Café Roma,* hvor man kan spise som paa de bedste Steder i Paris, men hvor Skandinaverne meget sjeldent komme. I anden Række følge *Bedeau,* som Stedet endnu kaldes, skjøndt Navnet er skiftet, og *Morteo.* Rigtig italienske ere Steder som *Lepre,* den engang saa stærkt besøgte Restauration i via Condotti, *Rosetta* og navnlig *Falcone,* som ligger bagved Pantheon; her kan man vælge imellem de finere Spisesale og selve Kjøkkenet, hvor man kan faae Plads tæt ved de brasende Baal og spruttende Spid, langs hvilke en Række af hvidklædte Kokke har fuldt op at gjøre med at expedere de mange Kunder, og hvor man kan bivaane Tilberedelserne uden mindste Fare for sin Appetit. Et lille Trin lavere end disse Restaurationer staae Trattorierne; Grændselinien er lidt vanskelig at drage, maaskee kan den siges at bestaae deri, om der bruges en Spiseseddel,

eller om man maa holde sig til Opvarterens mundlige Opramsning, men selv denne Distinktion slaaer ikke ubetinget til; Forskjellen viser sig navnlig i Lokalets Beskaffenhed og den hele tarvelige Anretning, man maa i disse Henseender ikke være altfor nøjeregnende. Trattorier findes i næsten hver Gade; *Genio* i Via due Macelli har i de sidse Aar været Skandinavernes Samlingssted, men mange af dem søge ogsaa i *Carlino, Torretta, Circo Agonale, Gallinaccio,* »Flueskabet« og endnu billigere Steder, hvor man kan spise ret ordenlig for en yderst ringe Sum, naar man først kjender lidt til Forholdene og veed at vælge mellem Retterne. Et meget morsomt Sted er *Trattoria Bucci* i Pescheria delle Coppelle, tæt ved Ghetto og Octavias Portico, hvor der kun serveres Fisk, og hvor den gode Vin altid samler talrige Kunder. Paa omtrent lige Linie med Trattorierne staaer det saakaldte *Osteria con cucina,* »Værtshuset med Kjøkken«. Osteriet alene er nemlig kun et Vinudsalg, til hvilket Gjæsterne selv maae medbringe deres Spisevarer, og som i det Højeste varmer Maden for dem, forsyner dem med Salat og Brød, leverer dem Dug og Tallerkener; selv om der tillige findes *cucina,* forpligter dette dog ikke Gjæsterne til at nyde Stedets Beværtning, de kunne lige fuldt medføre deres egen Proviant. Det er disse Vinknejper, som ere Skuepladsen for de lystigste og livligste Aftensammenkomster i Rom. Snavsede og simple ere de allerfleste af dem; nogle enkelte, som *Cantina Limiti* og *Croce,* have større, luftige Lokaler, men i Reglen er det et Par lave Stuer med Stengulv, umalede Borde og simple Træbænke, mørke og forrøgede, hvor man maa erobre sig en Plads imellem simple Almuesfolk. Et saadant Sted er

»Valle-Knejpen«, hvor mangen en lystig skandinavisk Fest er fejret; Vinen er som oftest udmærket god, og man behøver ikke at genere sig, eller man gjør det ialfald ikke, saa at Glæden stundom iklæder sig yderst kaade Former. Kun maa den Rejsende ikke troe, at Morsomheden indfinder sig strax, naar han har sat sin Fod over den snavsede Dørtærskel, eller at den kommer hen og gjør ham sin ærbødige Opvartning uden hans egen Medvirkning; for at faae Glæde af det romerske Samliv, maa man ikke blot ville nyde, men ogsaa selv yde, og Erindringen om romerske Knejpeaftener stiger eller synker, alt som man selv har forstaaet at finde eller samle en sympathetisk Kreds. Et fornemmere Sted, men ikke saa vel egnet til muntre Sammenkomster, er *Palombella*, hvor der er Udsalg af Toskanas og Kirkestatens finere Vine i elegante, smalhalsede Kurveflasker, lukkede med et Par Linier fin Olie istedetfor Prop; de funkle i Glasset og fylde hele Værelset med deres Duft, men Buketten er for stærk, Sødmen for udviklet, man kan kun nyde lidt af dem ad Gangen. Ypperlige Osterier findes ude ved Monte Testaccio, dette sælsomme Bjerg, der er voxet op af lutter Potteskaar, og hvis Gaade endnu Ingen har kunnet løse; inde i Dybet af denne Høj, fra hvis Top man nyder en af de skjønneste Udsigter over Rom, et der udgravet mægtige Kjældere, hvor de romerske Vinhandlere have deres Oplag, og skjøndt det paastaaes, at der herude foregaaer et »Giftblanderi« i stor Maalestok, kan man dog nok under kyndig Vejledning her naae til den uforfalskede Drue. En forholdsvis ny Institution blandt de offenlige Steder i Rom er den saakaldte *Liquorista*, hos hvem der sælges Spirituosa, tilberedte Drikke af for-

skjellig Art samt finere og hede Vine, dels fra Disken og dels til siddende Gjæster, altsaa en Slags amerikansk *bar-room*, oversat paa Romersk. Disse Liquorister, af hvilke de mest bekjendte ere Aragno paa Corso og det store Etablissement paa Monte Citorio ligeoverfor Parlamentsbygningen, have en stærk Søgning hele Dagen igjennem, men især om Aftenen; hvad der hos Aragno i Løbet af Dagen udskjænkes af den sammensatte Drik *Vermouth-China-Acqua-di-Seltz*, en især i Sciroccoluft særdeles hensigtsmæssig Blanding, grændser til det Utrolige. Ogsaa Øllet har holdt sit Indtog i Rom og har vundet Tilhængere blandt ikke faa Italienere; der er nu et ikke ringe Antal af *birrerie*, som de kaldes, hvor Øllet er, om ikke altid den eneste, saa dog den overvejende Drik.

Af Aftenadspredelser tilbyder Rom forøvrigt ikke noget stort Udvalg. En enkelt Gang gives en Koncert i Sala Dante bagved Fontana Trevi, og er man heldig, kan man her høre Sgambati spille, maaskee en af vor Landsmand Ravnkildes stemningsfulde Kompositioner, og blandt Tilhørerne opnaae at see den store Liszt, »Abbed Liszt«, Musikens Victor Hugo, ligesaa genial, ligesaa overspændt og ligesaa tabt i Selvforgudelse. Theatret er ikke nogen fast Institution i Rom saa lidt som i nogen anden af Italiens Byer. Der er gjerne en Gang om Aaret Opera paa Apollo-Theatret, den største Scene, beliggende tæt ved Tiberen, hvis Oversvømmelser altid her anrette betydelig Skade; men det er som oftest kun i sex Uger eller to Maaneder mellem Jul og Faste, og Selskabet dannes hver Gang paany, saa at det beroer paa Tilfældet, om de tre eller fire Operaer og halvt saa mange Balletter, hvortil Repertoiret gjerne

indskrænker sig, faae en nogenlunde tiltalende Udførelse. Operaen er ogsaa stundom midlertidig Gjæst paa Kommunens Theater *Argentina*, og i sin folkeligste Skikkelse viser den sig paa *Politeama*, der ligger hinsides Tiberen og egenlig er Hjem for Beriderkunster og store Spektakelstykker. Virkelig Komedie faaer man kun at see i Rom ved omrejsende Selskaber, som drage fra den ene store By til den anden og spille et Par Maaneder i hver; deres Repertoire er ligesaa omfattende og afvexlende, som Operaens er ensformigt, og det fornyes bestandig med en Udholdenhed i Indstuderingen, som maa forbause. Den første Rang blandt disse Truper indtage Selskaberne Bellotti-Bon, der kaldes saaledes efter de to Direktorer; jeg har seet dem spille paa *Argentina* og *Teatro Valle*, og jeg kan ikke Andet end yde de talentfulde Skuespillere og den fortrinlige Iscenesættelse al Paaskjønnelse. Det italienske Theater lever for Tiden væsenlig af fremmed dramatisk Literatur, navnlig af det moderne franske Lystspil; enkelte Stykker af Goldoni holde sig endnu paa Scenen, man kan ganske undtagelsesvis træffe til at see en Tragedie af Alfieri og i Venedig en Komedie af Gozzi, men det er Sardou, Alexandre Dumas fils og Augier, der indtage den første Plads, og i det højere Drama har man Bearbejdelser efter Shakespeare og Schiller. Enkelte italienske Skuespillernavne ere blevne verdensberømte, saaledes Mme Ristori (der udenfor Scenen hedder Marchesa Capranica del Grillo), Rossi og Salvini, der have foretaget Kunstrejser i de store Lande og overalt vakt levende Begejstring. Men de Selskaber, de have ført med sig, have ikke været jevnbyrdige med deres store Talent, det har været Samlinger af underordnede Kræfter

og rene Statister, hvis hele Opgave var at danne en Baggrund for den enkelte lysende Stjerne, og det, man har præsteret, har ikke været italiensk Skuespilkunst, men italiensk dramatisk Virtuositet. I Selskaberne Bellotti-Bon findes der ingen saa fremragende Kunstnere, men til Gjengjæld er der lagt saa meget større Vægt paa Sammenspillet. Der er intet Spørgsmaal om, at Italien har Betingelserne for at kunne tilvejebringe en fortrinlig national Scene. Der udfordres først og fremmest hertil, at Staten træder hjælpende og understøttende til; intetsteds, hvor den sceniske Kunst er overladt til sig selv og henvist til Kampen for Tilværelsen imod det store Publikums slette Smag, er den istand til at hævde sin Plads og undgaae Udskejelser. England og Italien staae som talende Vidnesbyrd herom. Kræfterne spildes og splittes, Theatret tvinges hen til at lefle med Øjeblikkets Stemninger og Tilbøjeligheder, Virtuositeten uddannes paa den sande Kunsts Bekostning, Traditionerne tabes. I Italien vil det være vanskeligere end i de fleste andre Lande at organisere Statens Tilskud og Tilsyn, fordi det aandelige Liv her ikke som andetsteds er koncentreret i en Alt beherskende Hovedstad; det er ikke nok at sørge for Rom, man maa ogsaa tænke paa Turin og Milano, paa Venedig og Florents, ja selv paa Neapel, skjøndt denne Befolknings aandelige Trang forelobig turde være tilfredsstillet ved Pulcinella. Men den literære Gjenfødelse af det enige Italien vil være ufuldstændig, hvis der ikke gjøres Noget i denne Retning, og Trangen giver sig stærkt tilkjende. Kong Umberto har for ikke længe siden i en Audiens, som Skuespilleren Rossi havde hos ham, udtalt sig varmt om Nødvendigheden af at skabe en fast organiseret italiensk Scene, der for Italien kan blive, hvad Théâtre

Français har været for Frankrig og hele Verden, og det er at haabe, at denne Plan om ikke altfor lang Tid vil blive realiseret. Italienerne ere af Naturen anlagte for den dramatiske Kunst, og det italienske Publikum følger med hurtig Opfattelse og livlig Forstaaelse enhver dygtig Præstation, baade paa det tragiske og det komiske Omraade. Det ligger i Nationalkarakteren, at der spilles med Lidenskab, med stærke Effekter og i det Hele i en Toneart, som er væsenlig forskjellig fra vor kjølige og mere reflekterende Methode, men ved Siden deraf findes en sund Realisme, en jevn Naturlighed, og der kjendes ikke til den opstyltede Pathos, som fordærver saa meget af det tydske Skuespil.

Theatre af anden Rang, som gjerne samle en talrig Tilskuerkreds af Romere, men hvor den Fremmede har Vanskelighed ved at følge med, naar han ikke er fortrolig med Dialekten, ere *Capranica*, der giver alle Slags Stykker imellem hinanden, som oftest med en indlagt Stentorello, den romerske Udgave af Pulcinella, *Rossini* og *Metastasio* for Folkeskuespil og *Quirino* for kaade Farcer. Det lille Theater *Valletto* er helliget til Spektakelstykker og sentimentale Røverkomedier. Marionetter, denne ejendommelige italienske Genre, kan man faae at see paa *Teatro Nuovo*. I Palazzo Correa, hvor den skandinaviske Forening har sit Lokale, ligge Ruinerne af Augusts Mausoleum, og hvad der er tilbage af dette engang saa imponerende Mindesmærke, er omdannet til et Theater under aaben Himmel, hvor der gives Forestillinger af Beridere og Liniedandsere, men til sine Tider ogsaa spilles Komedie, og hvor der jevnlig afholdes stormende Folkemøder, der i dramatisk Interesse ikke staae tilbage for noget Røverstykke.

PETERSKIRKEN OG VATIKANET.

Midtpunktet for Peterspladsen er Obelisken. Den er det Centrum, om hvilket den firdobbelte Ellipse af vældige Stenpiller, den amfitheatralske Plads og selve Kirkebygningen med dens brede Trappe samle sig, og til hvilket de to fossende Fontaner danne en Dekoration. Den har været det stumme Vidne til flere og mærkeligere Begivenheder end maaskee noget andet Værk af Menneskehænder, har oplevet langt Mere end selv Luxor-Obelisken, som nu forvittrer paa Place de la Concorde, og end Cleopatras Naal, som er ført til London for at gaae sin visse Undergang imøde. Caligula førte den til Rom fra Heliopolis, og det blev dengang ikke anseet for nogen saa særdeles mærkelig Bedrift at have transporteret denne store Sten over Havet, skjøndt man var prisgiven til Vinden og Bølgerne uden at have Dampen til sin Hjælp. Cleopatras Naal, der paa Dr. Erasmus Wilsons Bekostning er bragt fra Ægypten til England og nu har faaet sin endelige Plads paa den brede Thames-Embankment, blev som bekjendt af Ingeniøren Mr. John Dixon helt ombygget med et cigarformet Træskib, der toges paa Slæb af en Damper,

men Søgangen i den spanske Sø var under Oktoberstormene for stærk, og »Cleopatra« maatte slippe sin flydende Naal, som saa drev om uden Styr og kun ved et mærkeligt Held blev funden af et andet Skib og bragt til Ferrol, hvorfra Rejsen til Themsen siden tilbagelagdes under gunstigere Forhold. Oldtidens store Skibe tog Obelisker ombord som en Del af deres Ladning. Under Augustus bragte Skibet »Akatus« den Obelisk, som fik sin Plads i Circus Maximus og derfra flyttedes til Piazza del Popolo, fra Ægypten til Havnen i Ostia; det havde desuden 1200 Passagerer samt en meget betydelig og kostbar Ladning af Papyrus, Lærred, Kryderier og Korn ombord. Endnu større var det Skib, som overførte Caligulas Obelisk og fire Stenblokke til dens Fod; dets Ballast bestod af tretusinde Tønder ægyptiske Lindser, dets Stormast var saa mægtig, at fire Mand knap kunde omspænde den, og da Skibet laae i Ostias Havn, optog det hele dennes ene Side; det blev siden benyttet til en Dæmning ved det af Kejser Claudius paabudte Havneanlæg og sænket i Havet efterat være fyldt med Kalk. Caligulas Obelisk blev en Prydelse for den Cirkus, som Kejser Nero byggede paa Vatikanerbjerget, og paa den lod han ophænge de attenhundrede Sejrskrandse, som han bragte med hjem fra sin vanvittig-storartede Kunstrejse i Grækenland, og som havde været baarne foran ham ved Triumftoget til Capitolium. Paa Obeliskens Fod stod en Indskrift, som helligede den til de to første Kejsere, August og Tiber, og det i denne Indskrift forekommende Ord »Caesar« har formodenlig givet Anledning til det i Middelalderen troede Sagn, at Cajus Julius Cæsars Aske var gjemt i den forgyldte Kugle paa Obeliskens Top

og saaledes løftet op til en Højde, hvor den var tryg for Røverhaand; den kaldtes ligefrem *Sepulcrum Cæsaris*, og man citerede den Gravskrift, som skulde findes oppe paa den ædelstenbesatte Kugle. Da Sixtus V lod Obelisken, der endnu er uskadt og kun bestaaer af en eneste Sten, flytte fra sit tidligere Sted til Midten af Pladsen foran Kirken, viste det sig, at Kuglen var ganske tom; Paven lod sætte et Kors paa Toppen, og i dette nedlagdes der Splinter af selve det hellige Kors.

I Neros Haver og paa den neroniske Cirkus have Tusinder af Christne med Livet maattet bøde for deres Tro; her var det, at de søndersledes af vilde Dyr eller hidsedes imod hinanden i dræbende Kampe, og i disse Haver foretog Tyrannen sin rædselsfulde Vandring imellem korsfæstede Christne, der vare omviklede med harpixfyldte Gevandter og brændte som Fakler paa hans Vej. Det var til Minde om disse Martyrier, at Pave Sylvester formaaede Kejser Constantin den Store til at opføre en Basilika, som saaledes blev den første af Staten opførte christne Kirke. Og ud af denne Basilika er den nuværende Peterskirke voxet frem efter mange Omvexlinger, efter gjentagne Ødelæggelser ved Ildebrand, Jordskjælv og Plyndring, selv af Saracenerne, der i 846, da Vatikanet og Janiculus endnu laae udenfor Murene, plyndrede baade Peters og Pauls Kirker og bortførte alle deres Kostbarheder. At den indviedes, ikke til de ubekjendte Martyrer, men til Apostelen Peter, var en naturlig Følge af det allerede da dæmrende Dogma om den romerske Biskops Stilling som Arvetager efter den Discipel, paa hvem Christus opførte sin Kirke, og hvem han skjænkede Magten til at løse og binde, Nøglerne

til Himmeriges Rige, og dermed som Guds Statholder paa Jorden, som den hele Christenheds Overhoved. Den moderne kritiske Forskning drager som bekjendt i Tvivl, at Peter nogensinde har været i Rom, men den kirkelige Tro har allerede i de første Aarhundreder betragtet dette som en afgjort Kjendsgjerning; i de mamertinske Fængsler sad Apostlen fangen, her døbte han i den fremvældende Kilde sin Vogter, og herfra udfriedes han ved Engle, som dyssede Vagten i Søvn; ved Kirken *Domine quo vadis* paa den appiske Vej aabenbarede Frelseren sig for ham, og Synet bevægede ham til at vende om paa sin Flugt og frejdig gaae sin Skjæbne imøde i Rom; paa Mons Aureus, hvor nu Kirken San Pietro in Montorio staaer, og paa den Plet, over hvilken Bramante rejste det runde Tempel af doriske Søjler, blev Apostelen korsfæstet. Disse Ting staae for Kirken som historiske Fakta, og til dem har Sagnet føjet sine Tillæg, som den fromme Tro har optaget. Constantins og Sylvesters Basilika, der var en Kirkebygning af imponerende Dimensioner, opførtes over den Grav, der antoges at gjemme Apostelens Ben, dog paa Hovedet nær, der tidlig havde faaet sin Plads i Laterankirken; foran denne *Confessione*, der var nedsænket i Gulvet, rejstes Hovedalteret, og den er gjennem alle Omskiftelser vedbleven at være Kirkens Kjerne. Over Graven og Alteret løfter sig nu Berninis høje Tabernakel med de snoede Søjler og Bronce-Baldakinen, til hvilke Urban VIII af Huset Barberini tog Metallet fra Agrippas Pantheon, og over denne barokke Opstilling, som dog i al sin Rococo-Stil ikke savner en vis Storhed, hvælver sig den himmelstræbende Kuppel. Nat og Dag brænde de 89 Lamper paa det brede Marmorgelænder omkring Graven,

foran hvis Broncedør Canovas Billedstøtte af Pius VI knæler; ved Alteret læser kun Paven Messen paa de store Højtidsdage, og selv denne Ceremoni er ophørt, siden Kirken gik i Sorg ved Tilintetgjørelsen af det verdslige Herredømme.

I Peterskirken foregik Kejserkroningerne; enkelte Exempler forekomme paa, at en anden af Roms Kirker er bleven valgt hertil, og det er endog hændet, at Ceremonien har maattet udføres i en anden af Italiens Byer, saasom i Ravenna, men det er Undtagelser, og sin fulde Glands og Betydning fik Kroningen kun da, naar den fandt Sted ved Apostelgraven. Fra hin Juledag i Aaret 800, da Leo III belønnede de frankiske Kongers Hengivenhed for Pavemagten ved i Peterskirken at sætte den romerske Kejserkrone paa Carl den Stores Hoved, blev denne Værdighed den højeste blandt alle jordiske Udmærkelser, eftertragtet af de barbariske Herskere nordenfor Alperne som det ypperste Maal for deres Ærgjerrighed, som Indvielsen til den øverste verdslige Magt over hele Jordens Kreds. Paverne holdt denne fristende Kejserkrone i deres Haand, med den lokkede og truede de for at naae deres Maal, snart Begunstigelser for Kirken, snart Forøgelsen af deres eget Rige. Forholdene vexlede sælsomt og lunefuldt; til sine Tider havde Paven den overlegne Myndighed, betingede Kroningen af strenge Vilkaar og forkyndte sig selv at være den øverste Herre baade over det Aandelige og det Timelige, men til andre Tider holdt den verdslige Magt sin Fod paa Kirkens Nakke, og Fyrsterne tiltvang sig med Sejrherrens Ret den Krone, som Christi Statholder mente at kunne skjænke af Naade. Middelalderens Historie er Kampen imellem Kirken og Staten, imellem Paven og Kejseren, og denne Kamps af-

sluttende Vendepunkter, dens epokegjørende Optrin ere for den aldeles overvejende Del foregaaede her under disse Hvælvinger.

Naar den af Paven (eller af ham i Forening med det romerske Folk) udvalgte Kejser drog til Rom for at krones, maatte han med sin Hær standse udenfor Byens Mure, og det var da gjerne paa Monte Marios Højder, at han opslog sin Lejr. Paa Kroningsdagen kom Kejseren, Kejserinden og et saa stort Følge, som der tilstodes ham at medføre, over Engelsbroen, og ved Kirken Santa Maria in Transpontina i Gaden Borgo Nuovo hilsedes de af Gejstligheden, Adelen, de municipale Myndigheder og Korporationerne, som ved en lille Bro, der førte over til de gamle neroniske Haver modtog Kejserens Ed paa at ville hævde Roms Love og Vedtægter. Toget gik da til Domkirkens Trappe, forrest Stadpræfekten med draget Sværd, derpaa Kejserparret med Senatorer og Adelsmænd ved sin Side; Kammerherrer kastede nyslagne Mønter ud blandt Tilskuerne. Ved Trappen stod Kejseren af Hesten og steg op til Kirkens Forhal, hvor Paven ventede ham siddende og omgiven af Gejstligheden; her maatte han kysse Pavens Fod, aflagde Ed paa at være Kirken en trofast Beskytter og modtog saa Fredskysset, der adopterede ham som Kirkens Søn. Førend han betraadte selve Helligdommen, blev han under Hymner ført ind i Kirken Santa Maria in Turri, der laae umiddelbart ved Peterstrappen, og her af Paven kreeret til Canonicus ved Basilikaen, en Ceremoni, som saaledes symbolsk tilkjendegav Kirkens Overlegenhed over den verdslige Magt. Ført af den lateranske Comes Palatinus og Dommernes Øverste gik han da frem til Domkirkens Sølvdør, hvor han

gjorde sin Bøn, og hvor Biskoppen af Albano holdt den første af de tre foreskrevne Taler, indtil Døren aabnedes, og Processionen drog ind i Basilikaen. Tæt ved Indgangen var her i Gulvet indlagt en cirkelrund, rød Porfyrsten, *Rota porphyretica;* Kejseren og Paven tog Plads paa hver sin Side af denne Sten, medens Kardinal-Biskoppen af Portus stillede sig midt paa denne, modtog Kejserens Troesbekjendelse og holdt den anden Oration. Efterat være iført nye Klædebon ledede han ind i Sakristiet og indviedes her af Paven til Clericus samt beklædtes med Tunica og Dalmatica, med Pluviale, Mitra og Sandaler, hvorefter han bragtes tilbage til Alteret for Sankt Mauritius og atter mødte Kejserinden, som imidlertid havde gjennemgaaet tilsvarende Ceremonier. Biskoppen af Ostia salvede hans Nakke og højre Arm og holdt den tredie Oration. Paa Hovedalteret funklede Carl den Stores Krone ham imøde; Paven satte den gyldne Ring paa hans Finger som Symbol paa den Tro, Bestandighed og Kraft, der skulde udmærke hans katholske Regimente, omgjordede ham under lignende Formularer med Sværdet og satte tilsidst Kronen paa hans Hoved med Ordene: »Modtag dette Hæderens Tegn, Konge»dømmets Diadem, Rigets Krone, i Navnet Faderens, Sønnens »og den Helligaands. Vær retfærdig og barmhjertig! Forsag »Djævelen og al Synd, og lev saaledes i from Kjærlighed, »at Du engang i de Saliges Samfund kan af Jesu Christo »modtage Livsens evige Krone!« Kirken gjenlød efter denne Akt af Jubelsangen *Gloria in excelsis Deo*, af Hymner, der nedbad langt Liv over Kejseren, Sejr og Lykke over den romerske og den tydske Hær, og med Klerkernes Sange blandede sig Hyldingsraabene i germaniske, slaviske og

romanske Tungemaal fra Kejserens begejstrede Krigere. Den kronede Kejser aflagde sine Insignier for som Subdiaconus at assistere Paven ved Messen, igjen et Tegn paa Kirkens Overlegenhed; derpaa ombyttede han sine præstelige Sandaler med de guldbesporede, røde Kejserstøvler, og nu drog hele Toget med Paven og Kejserparret ud af Kirken under Klokkeklang og Fryderaab gjennem den bekrandsede og smykkede By til Laterankirken og atter tilbage. Foran og efter Toget gik Hofembedsmænd, som udstrøede Sølv- og Guldmønter, ved Kirkerne stod Gejstligheden i fuld Skrud, hilsende Processionen med Lovsange, Laugene og Korporationerne vare ordnede langs Vejen; ogsaa de foragtede Jøder maatte møde fra Ghetto og bringe deres Hylding. Et Festmaaltid i det pavelige Palads sluttede Kroningsdagens anstrengende Højtidelighed. Hvis Forholdene tillod det, drog Kejseren den følgende Dag til Messe i Laterankirken, den tredie med Kronen paa Hovedet til San Paolo udenfor Murene, den fjerde til Santa Croce in Gerusalemme. For at udmale sig disse Optog maa man tænke sig de mange Fyrster, Hertuger, Grever og Adelsmænd med deres talrige Følge i glimrende og overdaadige Dragter, Biskopperne og Abbederne med deres Omgivelser af Præster og Munke, de store Skarer af vilde Krigere i Pantser og Plade, det romerske Pavedømme i dets mystisk-orientalske Pragt, det verdslige Roms Repræsentanter i Skikkelse af Senatorer og Dommere, Konsuler og Hærførere i eventyrlig brogede og fantastiske Klædebon, Tusinder af Fremmede fra alle Jordens Egne, og endelig denne malerisk blandede Skare dragende frem gjennem det alvorlige, mørke, halvt i Ruiner sammensunkne Rom, indfattet af den drømme-

rige Campagna og de i evig Skjønhed hvilende Bjerglinier, overstraalet af Sydens glødende Sol og lysende Himmel. Men dette glimrende Maleri, som maa have fordunklet selv Oldtidens pragtfulde Triumftog, mangler dog ikke sin Skyggeside. Ofte var Tilstanden saaledes, at den romerske Kejser, naar han i Peterskirken havde modtaget Kronen, ikke kunde tænke paa at betræde selve den By, hvis Hersker han i Navnet var bleven, men fra Vatikankvarterets Mure atter skyndsomst maatte tye tilbage til sin Hær og befæstede Lejr paa Monte Mario og nøjes med fra disse Højder at kaste et Afskedsblik ud over Rom. Og endnu hyppigere skete det, som alt tidligere berørt, at der umiddelbart efter et Kroningstog, hvor Alt havde været Jubel og Begejstring, udbrød Oprør i den romerske Befolkning; den nationale Følelse kunde ikke taale, at al denne Herlighed skulde tilfalde barbariske Fyrster, som ikke kunde tale Roms Sprog, som tiltog sig Magt til at af- og indsætte Paver, og som jevnlig havde erobret Kronen ved skaanselløst at hærje Italien og selve den hellige Stad. At Kejserkronen ofte var kjøbt og betalt med Uddelingen af store Pengesummer, med Privilegier og Begunstigelser, forøgede kun Harmen og Ydmygelsen. Endnu under Festlighederne droges da Sværdet og Dolken, den rasende Pøbel rottede sig sammen i Bander og styrtede til Vatikanet for at myrde den neppe kronede Kejser, og i de bekrandsede Gader udviklede der sig imellem Romerne og Barbarerne voldsomme Kampe, indtil Strømme af Blod udslukkede Lidenskaberne, og den af Angst skjælvende Stad atter sank sammen i dump Underkastelse under Fremmedherredømmet.

Den røde *Rota Porphyretica*, hvor Carl den Store har knælet, og hvor efter ham en lang Række af tydske Fyrster have bøjet sig for Kirken, skjøndt mange af dem følte sig som dens Herrer — denne røde Sten ligger endnu i Peterskirkens Gulv. Man betræder den med Følelser, som ligne dem, hvormed man sætter sin Fod paa de nys udgravne Fliser af det antike Forum. Paa disse faa Kvadrattommer koncentrerer sig i en vis Forstand hele den sekellange Kamp imellem Tiara og Kejserkrone, og navnlig den store Investiturstrid, der er Hovedemnet i denne Kamp. Iblandt de mange sælsomme Optrin, som her ere forefaldne, er der et, som paa en drastisk Maade maler Tiden. Investituren — det vil sige de verdslige Fyrsters, navnlig Kejserens, Krav paa at beklæde de af Gejstligheden valgte Abbeder og Biskopper med Ring og Stav, forend Kirken kunde meddele dem den kirkelige Indvielse, og altsaa som Vilkaar for denne — var en naturlig Følge af Gejstlighedens og Kirkens verdslige Besiddelser; Stifterne og Prælaterne besad udstrakte Lehn, og efter Samfundets daværende Ordning kunde Staten ikke give Afkald paa Lehnspligten for en saa betydelig Del af Territoriet, den maatte forlange, at ogsaa de gejstlige Lehnsbesiddere skulde gjore Fyldest for deres Lehnspligt, og Sikkerhed herfor kunde ikke opnaas, medmindre den verdslige Souveræn forud for den kirkelige Indvielse fik Ret til at godkjende eller vrage Valget af den nye Vasal. Kloster- og Kirkegodserne kunde Gejstligheden ikke undvære, men paa den anden Side førte denne Besiddelse i sit Følge uafladelige Rivninger med Kronen, — ganske paa samme Maade som i vore Dage Pavens verdslige Herredømme, samtidig med at det til en vis Grad

var en Betingelse for den fuldkomment frie Udøvelse af hans aandelige Myndighed, affødte idelige Konflikter med Tidsaandens Fremskridt og det italienske Folks nationale Rørelser. I Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede, efterat Striden længe havde været ført med vexlende Held, skete der det Vidunderlige, at der kom en Pave, som valgte at løse Konflikten ved at lade Kirken give Afkald paa alt verdsligt Gods og saaledes vende tilbage til det rent aandelige Omraade, paa hvilken den i Christendommens første Aarhundreder havde udviklet sig, imod at Kronen saa til Gjengjæld skulde frafalde sin Fordring paa Investitur. Om Paschalis II har været dreven hertil ved en rent religiøs Betragtning, eller om han har grebet til denne Udvej i Haabet om derved at afvæbne den unge og dristige Kejser Henrik V og siden tage Kirkens Afkald tilbage, naar der kom bedre Tider, er et omstridt historisk Spørgsmaal. At hans Beslutning vakte den heftigste Forbittrelse hos Gejstligheden, som derved med eet Slag vilde have mistet de i Aarhundreder opsamlede Rigdomme og Forrettigheder, er en Selvfølge, og Paven gik ejheller foran med sit eget Exempel for at lære Kirkens Mægtige christelig Ydmyghed, han forlangte tvertimod af Kejseren en Udvidelse og Befæstelse af sit verdslige Rige, der dog ligesaa fuldt som Stifternes og Klostrenes Lehn var uforeneligt med den i Evangeliet forkyndte Christendom, hvis højeste Rigdom er Armod i Kjærlighed. Tilbudet var saa overraskende, at selv Kejseren betænkte sig, thi vandt han end umaadelige Besiddelser, som vilde hjemfalde fra Kirken til Kronen, saa maatte disse Ejendomme jo efter Datidens Forhold atter skjænkes i Lehn til Adelen, imod hvilken Kirken hidtil dog

havde dannet nogen Modvægt, og give den en overvældende Magt, ligesom paa den anden Side Afkaldet paa Investituren var Opgivelsen af en meget betydningsfuld Indflydelse paa Kirkens Styrelse i det Hele. Imidlertid modtog han Tilbudet, skjøndt han selv tvivlede om dets Gjennemførlighed, men stillede det saagodtsom umulige Vilkaar, at Biskopper og Prælater skulde forud godkjende det, ligesom han knyttede sin egen Renunciation til Rigsfyrsternes Samtykke. Der blev opsat to Dokumenter: et paveligt Dekret om Kirkens Afkald paa alle Kronlehn og en Akt, hvorved Kejseren frafaldt Investituren, idet han samtidig svor, at han hverken vilde med List fange Paven eller lemlæste ham eller dræbe ham; større var ikke den gjensidige Tillid. Naar de to Dokumenter vare udvexlede, skulde Kejserkroningen foregaae. Den 12te Februar 1111 drog et Kroningstog som det nys skildrede fra Monte Mario til St. Peter, som Kejseren lod besætte af sine Folk for at være sikker imod en Overrumpling. Paa Rota Porphyretica tog Pave og Kejser Plads ved hinandens Side, hver med sin Pergamentsrulle i Haanden, og de to Dokumenter oplæstes. Det pavelige Dekret, som under Trusel med Banlysning paalagde Tilbagegivelsen af alle Kirkens siden Carl den Stores Dage erhvervede Lehn, fremkaldte Knurren, Afbrydelser, tilsidst høje Raab og Indsigelser fra de Gejstliges Side, og da nu Paven forlangte den kejserlige Akt oplæst, erklærede Henrik, at denne Plan til at plyndre Kirken var udgaaet alene fra Paven, og at han havde betinget Overenskomsten af alle Parters Samtykke. Istedetfor at overrække sin Pergamentsrulle trak Kejseren sig tilbage til en Forhandling med Biskopper og Dignitarier, medens Paven blev siddende.

Det trak helt ud paa Aftenen med den heftige Debat, hvor kirkelige og verdslige Stormænd vare enige i deres Modstand; Henrik vendte tilbage fra Raadslagningen og forlangte Kroningen fuldbyrdet, men Paven vægrede sig ved at krone ham, førend Udvexlingen af de to Akter var skeet. Alt skreg og raabte i Munden paa hinanden, Kejserens Riddere opfordrede ham til selv at tage Kronen paa Alteret, de skjælvende Kardinaler og Præster omringede Paschalis, Forbittrelsen steg saa højt, at det givne Lejde glemtes, og under en forvirret Vaabenlarm, som fyldte hele Kirken, trængtes Paven hen til Tribunaen, hvor han omringedes af Bevæbnede og ved Nattens Frembrud førtes som Kejserens Fange til en nærliggende Bygning. Tummelen forplantede sig udenfor Kirken, de vilde tydske Soldater overfaldt og dræbte Borgerne, stak Ild paa Husene, brød ind i Helligdommene, plyndrede de hellige Kar og myrdede Præsterne; Rom var given til Pris for de barbariske Skarer. Men Forbittrelsen samlede Romerne til Modstand, de glemte deres Had til Paven over det endnu friskere Had til de Fremmede, og ved Daggry stormede bevæbnede Hobe til Peterskirken for at befrie Kirkens fangne Overhoved. Nær havde denne Morgenstund kostet Henrik V Krone og Liv; han vækkedes af sin Søvn, sprang halvt paaklædt og med nøgne Fødder i selve Kirkens Atrium paa en Hest og sprængte ned ad Marmortrinene for at styrte sig ind i Kampvrimmelen; fem Romere faldt for hans Landse, men han blev da selv saaret og faldt af Hesten; Grev Otto af Mailand overlod ham sin Hest og blev i samme Nu slæbt bort og sønderreven. En Stund lod det til, at Romerne skulde sejre, men de tydske Soldater gjorde en Kraftanstrengelse og fik dem

tilsidst drevne tilbage over Engelsbroen, hvorfra Mange styrtedes ned i Floden. Henrik V maatte faa Dage efter drage bort fra Rom, men han førte Paven og sexten Kardinaler med sig som Fanger, og hans Folk slæbte romerske Embedsmænd og Præster i Strikker efter deres Heste. I fulde to Maaneder holdt han Paven fangen og skjænkede ham først Frihed, efterat han og alle Kardinalerne havde svoret ham Tilgivelse for det Skete, og efterat der var udfærdiget et Dokument, som fuldt og uden Forbehold tilstod Kejseren den Ret til Investitur, som Paverne gjennem Aarhundreder havde bestridt, og som Gregor VII i Canossas Slotsgaard havde tvunget Henrik IV til med Bøn og Taarer at afsværge, medens saa til Gjengjæld Kirken lodes i uforstyrret Besiddelse af sine Lehn og alt sit Gods. Den 13de April drog Kroningstoget igjen til Peterskirken, og denne Gang fuldbyrdedes Kroningsceremonien, men Romerne vare ikke tilstede ved den, og strax efter brød Kejseren op med sin Hær uden at have betraadt nogen anden Del af Byen end den leoninske Stad.

Om Peterskirken samler sig hele Katholicismen, dens ædleste Dyder og vildeste Udskejelser, dens reneste Exstase og dens groveste Materialisme, dens selvtillidsfulde Dogmatik og dens ophøjede Visioner, dens umættelige Magtlyst og dens verdensforsagende Askese. Ved Apostelgraven er Pavens Throne, fra den og i Kraft af den styrer han Verden, bekæmper Vildfarelser eller udbreder dem, alt som Strømningen gaaer igjennem Kirken. Til denne hellige Grav er hele Christenhedens Tanke vendt, til den søger Andagten og Overtroen hen med lige stor Iver, ved dens Marmorstene er der for den, som er lykkelig nok til i

Kjødet at kunne see og røre dem, Syndsforladelse og Forjættelse om evig Salighed at hente. For de store Pilgrimskarer, der gjennem hele Middelalderen fra alle Verdenshjørner strømmede til Rom, og hvis Tog vare den eneste Bevægelse i den forøvrigt stagnerende Verden, var Peterskirken det første Maal, til den styrede de deres første Vandring. I disse fromme Billeder indblande sig Episoder af gruopvækkende Forvildelser; paa enkelte Punkter af Historien gribes Menneskeheden af en uforklarlig panisk Skræk, og naar saadanne Anfald komme, tye Slægterne i deres Rædsel til Rom, til Paven, til Peterskirken og de hellige Apostellevninger for hos dem at finde Naade og Beskyttelse. Gjentagne Gange i disse mørke Aarhundreder see vi saadanne Udbrud af Fortvivlelse og aandelig Nød, der saa, i Kraft af Tidens Aand og Kirkens Lærdomme, skaffe sig Luft og søge Bod i Paroxysmer af legemlig Selvplagelse. En ubetydelig Gnist kunde tænde en flammende Lue, der i et Nu omspændte den hele Verden. Saaledes opstod i Midten af det trettende Aarhundrede paa et Tidspunkt af borgerlig og politisk Lovløshed, af materiel Nød og Elendighed, i Perugia Flagellanterne, Selvtugterne, og denne religiøse Forvildelse forplantede sig derfra til Rom for saa atter fra dette Brændpunkt at sprede sig over hele Christenheden. Smitten greb med uimodstaaelig Magt alle Aldere og alle Stænder; Munke og Præster greb Korset og prædikede med en til Vanvid grændsende Lidenskab Ydmygelse og Bod; Eremiter og Anakoreter, der havde været begravne i Klippeørkenernes Ensomhed, kom frem fra deres Huler med filtret Skjæg og glødende Øjne for at istemme det samme Raab; Mængden blev greben af Svimmelhed og

glemte alt Andet for alene at lytte til disse berusende og forfærdende Profeter. Endnu midt i Bods-Prædikenen begyndte Tilhørerne at afklæde sig, blottede deres Overkrop og gav sig til, med tilhyllet Hoved, at bearbejde deres Legemer med Svøben, som enhver Troende havde hængende ved sit Belte; snart sluttede disse Grebne sig sammen, parvis drog de afsted under Hymner og Pidskeslag, med bare Fødder vandrede de gjennem Sneen og over Klipper, om Natten bar de Faklen i den venstre og Svøben i den højre Haand; hvor deres Tog kom frem, forøgedes det med nye Par, som lod deres Gjerning ligge og forlod deres Kjæreste i denne Verden for at faae Del i den ved Boden kjøbte Naade, og disse gyselige Processioner af Vanvittige gik fra Kirke til Kirke under Veeraab og Klagesange, indtil de tilsidst naaede Apostelgraven og her kunde hengive sig til den yderste Paroxysme, i hvilken Svøbernes Slag, Jammerskrigene og Bønnerne dannede en forfærdelig Harmoni, indtil de Fromme styrtede udmattede omkuld som overanstrengte Dandse-Dervisher. Man maa huske, hvorledes Kirken i lange Tider havde udviklet sin asketiske Kasuistik og sin Bodsmathematik paa en saadan Maade, at der hos Menighederne ikke var nogensomhelst Tvivl tilstede derom, at ligesom gode Gjerninger kunde samles til Bunke og anvendes til Kompensation for begaaede Synder, saaledes kunde ogsaa hver Dags Faste, hvert Hundrede af Svøbeslag omsættes i en bestemt Kvantitet af himmelsk Naade. Ligesom vor Straffelovgivning endnu opstiller Tabeller for Bøders Omsætning til simpelt Fængsel og for dettes Forhold til Vand og Brød, saaledes havde ogsaa Kirken dengang sine Skemaer for de forskjellige Bodsøvelsers relative Forhold.

Pier Damiani, den lærde og exalterede Munk, er en af dem, som har ydet de rigeligste Bidrag til Bods- og Naades-Tabellerne; hver Synd havde sit tilsvarende Kvantum af Bodsøvelser, navnlig af Pidskeslag, men da et Menneske i sit korte Liv kunde begaae langt flere Synder, end nogen af ham selv gjennemgaaet Bod kunde udslette, var der igjen en Tarif, som omsatte disse Bodsøvelser i kontante Penge, og Kirken paatog sig da for denne Betaling at indkjøbe og overføre til Synderen det fornødne Beløb af Bod fra den Beholdning, som først de Hellige, siden fromme Eneboere og Munke havde opsamlet til Kirken udover deres eget Behov. Priserne rettede sig efter Stand og Vilkaar; et helt Bodsaar kostede den Rige 26 Soldi, medens den Fattige fik det for 3, men det kunde ogsaa indløses med Svøbeslag, 3000 for et Aar, naar de vare ledsagede af Psalmesang, og den, hvem dette var for meget, kunde klare en Dag af Bodsaaret ved 20 Haandtager *(palmatæ)* eller 50 Psalmer. Øvede Asketikere kunde saaledes i kort Tid klare adskillige Bodsaar; Pier Damiani havde drevet Kunsten vidt, men han blev dog langt overtruffen af en Kollega, »den pantsrede Dominicus«, der bar et Skjælpantser paa den bare Krop for at modstaae Sandselighedens onde Aander og kun aflagde dette for med en Svøbe i hver Haand at bearbejde sin Krop, hvilket han gjorde med en saadan Virtuositet, at han kunde tjene et Bods-Aarhundrede i sex Dage; 3000 Slag svarede jo nemlig til et Aar: i den Tid, der medgik til 10 Psalmer, kunde han godt give sig selv 1000 Slag, og da det hele Psalterium indeholdt 150 Psalmer, vilde altsaa Gjennemsyngelsen af det Hele under uafladelig Selvtugtelse svare til 5 Aar, og dette gjentaget

20 Gange gav Aarhundredet. For Gejstlighedens Pengebegjærlighed aabnede denne krasse Overtro en ubegrændset Mark, som visselig ikke lodes udyrket. Fra den Øverste til den Nederste havde Præsterne kun een Tanke, den at sælge saa meget som muligt af Kirkens uudtømmelige Bods- og Naades-Skat for Gods og Penge, som modtoges i Kirkens Navn, men foreløbig kom Individerne tilgode. I Peterskirken var Tilstrømningen af Pilgrimme saa stor, at Kardinalerne og Præsterne ikke engang gad være over selv at udføre de kirkelige Ceremonier og modtage Offergaverne; under den forøvrigt saa strenge Gregor VII var der ved Kirken ansat tresindstyve *mansionarii*, gifte Lægmænd, som skulde besørge de simple Forretninger, dem klædte man ud som Kardinaler og lod dem læse Messen for Pilgrimmene samt indsamle Offrene, af hvilke de da tog deres rundelige Part, som anvendtes til natlige Orgier og vellystige Fester i selve Kirken. Den hele Afladslære hviler jo i sin Grund paa denne Bods-Tarif og paa Kirkens Beholdning af gode Gjerninger. Morten Luther havde Lejlighed til at see alle disse Misbrug og Forvildelser paa første Haand, da han i Aaret 1510 selv i Augustinerordenens Ærinde var som Pilgrim i Rom, valfartede til de syv Kirker og paa sine Knæ krøb op ad den hellige Trappe ved Lateranet. Og som Modstykke til denne mørke Kirkelære har han kunnet see Julius II omgiven af sit glimrende Hof og de store Kunstnere, eller med Øjet følge Kardinalen af Medici, naar han i broget, lystigt Optog med Falk og Hund, ledsaget af Fyrster og Adelsmænd, Digtere og Kurtisaner, drog paa Jagt i Roms Omegn.

Luthers Ophold i Rom falder sammen med Peterskirkens Ombygning. Trods den Pietet, hvormed den gamle Basilika omfattedes af hele den katholske Verden, og trods Kardinalernes Modstand havde Julius II, denne mægtige Paveskikkelse, der troede at have befæstet Kirkens baade aandelige og verdslige Magt paa en urokkelig Grundvold, besluttet en Ombygning af Peterskirken, og han overdrog til Bramante at udarbejde Planerne. Den 18de April 1506 nedlagde den gamle Pave selv Grundstenen til den nye St. Peter; den ligger lige nedenunder det Sted, hvor nu den hellige Veronikas Billedstøtte staaer, ved det sydvestre Hjørne af Hoved- og Tverskibet. I sin nye Skikkelse skulde denne Kathedral efter Julius II's og de ham succederende Pavers Tanke være et ydre Symbol paa den romerske Kirkes Universalherredømme, en Helligdom for den i Pavemagten repræsenterede, fra nu af over alle Anfægtelser løftede christelig-katholske Religion, og til Løsningen af denne vældige Opgave, en af de største, som nogensinde er stillet Arkitekturen og Kunstens øvrige Grene, virkede gjennem næsten to Aarhundreder de vidunderlige Kunstnerbegavelser, som Italiens Jordbund i denne Renaissancens Tidsalder fødte i rig Fylde. Planen voxede i Storhed fra Haand til Haand, men tabte samtidig i Enhed og Simpelhed; Bramante, Giuliano di San Gallo, Raphael, Baldassare Peruzzi, Giulio Romano, Michel Angelo, Domenico Fontana, Maderno, Bernini, for ikke at omtale de mindre bekjendte Navne, afløste hinanden i Ledelsen af det kæmpemæssige Foretagende. Den nye Peterskirke indviedes af Urban VIII den 18de Novbr. 1626, et hundrede og tyve Aar efter Grundstenens Nedlæggelse ved Julius II, netop tretten hundrede Aar efter den

Dag, da Pave Sylvester havde indviet Constantins gamle Basilika. Bekostningen havde været uhyre, den ansloges til 47 Millioner Scudi eller 260 Millioner Francs, hvad der efter Nutidens Pengeforhold svarer til en endnu langt større Sum, og siden er der i Tidernes Løb yderligere anvendt betydelige Beløb; alene de aarlige Vedligeholdelsesudgifter udgjøre endnu i Gjennemsnit 150,000 Francs. Disse Millioner bragtes kun tilveje ved en Udvidelse og Mangfoldiggjørelse af den kirkelige Afladshandel; den hele christelige Verden sattes i Kontribution til Katholicismens nye Helligdom, og ligesom i det antike Roms Dage Skatteforpagtere sendtes til Provindserne for at udpresse Rigdomme til Mættelse af den evige Stads Befolkning med Brød og Forlystelser samt til dens Udsmykning med overdaadige Bygningsværker, saaledes udgik nu fra det pavelige Rom Aflads-Forpagtere, der for klingende Mønt solgte Syndsforladelse til de Levende og Befrielse fra Skjærsild til de Døde. Men netop denne Afladshandel var det, som bragte det længe fyldte Bæger af Harme over Romerkirkens Synder til at flyde over, og som skabte den offenlige Mening, der satte Luther istand til at gjennemføre den Reformation, som saa ofte før ham var bleven forsøgt af Kirkens store Aander, men ikke da var moden til Virkeliggjørelse. Ogsaa Peterskirken har sin Nemesis.

Den, som første Gang staaer foran Sankt Peter — siger Gregorovius — maa tilstaae for sig selv, at en gothisk Domkirke fyldigere og med større historisk Sandhed svarer til Idealet af en Kirke, maaskee til Idealet af selve den christelige Religion, end dette verdensberømte Tempel. I det Indre fremkalder Massen af Piller, Buer og Hvælvinger et Indtryk af det Vældige, ikke af det Uendelige. Her spores ikke

denne Hellighedens Duft og det Mystiskes Trolddomsmagt, som gjennemstrømmer Roms eller Ravennas ærværdige Basilika-Kirker. I Sankt Peter er Religionens ædle og ophøjede Sprog oversat i den moderne verdslige og profane Stil, der betegner en ved aandløs Pragt karakteriseret Tidsalder. Den glimrende Mosaik-Rigdom udbreder en forbausende Pragtfylde over Mure, Piller og Hvælvinger, men disse Mosaiker, der for største Delen gjengive Værker fra en Periode af overmodnet Kunst, virke kun som Dekoration, de tiltale ikke den religiøse Følelse saaledes som deres berettigede Forgængere i de enfoldige gamle Basilikaer. Men paa den anden Side er denne overdaadige Skueplads for den katholske Religions moderne Kultus tænkt og udført i en Verdenskirkes Dimensioner, og som saadan er den enestaaende paa hele Jordens Kreds. Medens tidligere Slægter søgte i deres Kirkebygninger at udtrykke Længselen efter guddommelig Naade og Frelse, udtaler Peterskirken den triumferende Bevidsthed om faktisk Besiddelse af en høj Kultur, bragt tilveje væsenlig ved Kirkens Indflydelse. Denne kæmpemæssige Skikkelse er oprindelig fremgaaet af Renaissancen, den er udsprungen af den verdslige Kultur, i hvilken Christendom og Hedenskab forenede sig til en ny Verdensform. Den er Mindesmærket om den nylatinske Civilisation, det monumentale Udtryk for Forvandlingen af Kirkens Aand fra evig til timelig, Pavedømmets sidste Stordaad. Gik Rom tilgrunde, og forvandledes Sankt Peters Omgivelser til en taus Ørken, vilde denne Kæmpebygning for Efterverdenen aflægge et klarere og tydeligere Vidnesbyrd om Pavedømmets Vælde og Kirkens Verdensidee, end Ægyptens Pyramider have ført ned til os om Cheops's og Rhampsinits Magt.

Med Peterskirkens Storhed bliver man ikke fortrolig ved enkelte Besøg. Man maa komme der ofte, vandre rundt i den uden Hast, dvæle længe snart ved dette og snart ved hint Parti, fordybe sig i Beskuelsen, efterhaanden gjøre sig bekjendt med de mange Gravmæler, Mosaiker og Værker af plastisk Kunst, lade Tanken i Ro og langsomt tilegne sig Indtrykkene. Men saa voxer ogsaa Kirkens Storhed frem for Forestillingen og tilegnes af Opfattelsen; for hver Gang man kommer tilbage, udvide og løfte Rummene sig mere for det sjælelige Blik, og man gribes af denne de store Dimensioners Skjønhed og Majestæt. Det er et bekjendt Experiment, som drives med de Fremmede ved deres første Besøg, at man beder dem gaae hen og lægge Haanden paa Hovedet af en af de Smaaengle, som paa hver sin Side af Indgangen i Hovedskibet holde Vievandsskaalen; paa lidt Afstand troer man, at Englene ville naae En til Brystet eller højst til Skuldrene, og overraskes derfor meget ved at finde, at end ikke en velvoxen Mand med al Anstrengelse kan række op til deres Hoved. Denne Erfaring gjentager sig i det Store og i det Smaa, først gradvis gaaer det op for Bevidstheden, hvor uhyre stort det Hele er*). Baldakinen over Apostelgraven, hvis Kors kun naaer op til

*) Et ejendommeligt Fænomen kan om Aftenen silde iagttages ved St. Peterskirken. Naar man stiger op ad Trappen til Forhallen og lægger Øret til de store Døre, hører man i Nattens Stilhed ligesom dybe Suk eller Drøn, der med en Orgelklang vende tilbage i regelmæssige Mellemrum ligesom en Bølgebrusen ved Havbredden. Nogen fyldestgjørende Forklaring af denne dumpe, pulserende Lyd er mig ikke bekjendt; den antages at hidrøre fra Temperaturforandringer ved Nattens Komme i det store Rum, men mulig er Fænomenet ogsaa tilstede om Dagen, skjøndt det da ikke under Fontanernes Pladsken og Vognenes Rullen lader sig iagttage.

Karnissen under Hvælvingen, er 85 Fod høj, kun 30 Fod mindre end Rundetaarn, hvad der synes ufatteligt, naar man i Erindringen sammenligner Indtrykkene. Thorvaldsens Gravmæle over Pius VII, der i det kjøbenhavnske Museum gjør et saa imponerende Indtryk, svinder i Kirken ind til en Ubetydelighed og vilde i dette Rum neppe have kunnet gjøre nogen Virkning, selv om den bekjendte Fejltagelse med Maalene ikke var skeet. Jo flere Mennesker der færdes under disse mægtige Hvælvinger, desto mere udvider Rummet sig; Tusinder og Snese af Tusinder blive til Myresværme paa dette udstrakte Fladerum, under disse højt hvalte Buer, under denne himmelstræbende Kuppel. Et af de store kirkelige Optog, som andetsteds udfylder Rummet med sin Pragt, bliver i Peterskirken til en Episode, til et lokalt Optrin, som ikke væsenlig paavirker Helhedens stille Majestæt. Om Gudstjenester i Peterskirken som saadan er der udenfor de allerstørste kirkelige Begivenheder ikke Tale; et Sidekapel, et Alter er stort nok til at samle om sig flere Tusinder, og hvad der saaledes foregaaer i en Del af Kirken, høres og mærkes ikke i dens fjernere Partier. I 1867, da Paven endnu forenede den timelige og aandelige Magt, og da man vel endog hengav sig til Illusionen om, at Sejren ved Mentana vilde have sikkret Kirkestatens Tilværelse for lang Tid, lod Pius IX den katholske Kultus fremtræde i al sin Pragt og Glands, og Kirkefesterne havde dengang Intet tabt i deres orientalske Pomp; men naar kirkelige Højtider fejredes i St. Peter, var det i det aflukkede lille Sidekapel, *Cappella del Coro*, at Højtiden koncentrerede sig. Her udførtes jevnlig store Messer med Musik af det pavelige Kapel til Orkester akkompagnement, sælsom for vort Øre med de hurtige og

vexlende Rhytmer, der saa lidet svare til vore Forestillinger om kirkelige Melodiers Karakter, og med de tynde, skingrende Kastrat-Stemmer, hvis Klang man maa vænne sig til, førend man kan lære at paaskjønne den fuldendte Sangkunst, som udmærker dette fortrinlige Kor. Siden 1870 ere ogsaa disse musikalske Festligheder blevne sjeldnere og fattigere, og navnlig er den Kreds af kirkelige Dignitarier, som bivaaner dem, ulige mindre glimrende, efterat Paven har ophørt at vise sig som dens straalende Sol og Midte. Men endnu gives der dog i dette Kapel store Messer med kombineret Kirkemusik af første Rang, og navnlig har man her ikke sjeldent Lejlighed til at høre Tiggermunken Fra Giovanni, født i Lucca og efter hans Klosters Inddragelse optagen i Huset hos Fyrstinde Altemps, vistnok den fyldigste og skjønneste Tenorstemme, som Italien for Tiden besidder. Det er en ubeskrivelig Nydelse at lytte til en Messe eller et Rekviem, hvori Fra Giovanni har overtaget et Solonummer, og hvori hans klare, malmfulde Røst, vexlende med Korets Responsa, som i melodiske Virakskyer løfter sig imod Hvælvingen. Tonernes Vellyst, det brusende Orgel, Røgelseduften, Skuet af de fungerende Kardinaler og Prælater i deres rige, guldstraalende Dragter, Mystiken i den latinske Text — alt dette i Forening løfter Tankerne fra den jevne, faste Jord ind i en halvt ubevidst Henrykkelsestilstand, hvor Ræsonnementet, idet det mister sit sikkre Fodfæste, lader Følelsen og Fantasien være eneraadende.

Naar Pius IX havde bivaanet en Festlighed i Cappella del Coro, vendte han ikke tilbage til Vatikanets Sale uden først at have knælet ved Apostelgraven, og herfra vandrede han da altid hen til den siddende Broncestatue af St. Peter,

dette gamle Værk fra Christendommens Barndom, i hvilket Sporene af Antiken endnu saa tydelig gjenfindes; med Hænderne foldede om Statuens fremrakte Fod, der er slidt blank og tynd ved de Troendes Kys, og med det smukke hvide Hoved hældet imod Fodstykkets Kant kunde den gamle Pave her falde hen i Bøn og Betragtninger, som lod ham glemme, hvor han var. Nu er over denne St. Peter anbragt en Mosaik-Medaillon af Pio Nono med en Indskrift om, at den er opsat af Kirkens Kapitel og Præster til Minde om den Pave, som ene af hele den lange Række har naaet og oversteget »Peters Aar«. Naar Paverne vandre i denne Kirke, vide de, at dette Sted ikke blot er Skuepladsen for deres Embedstids største og betydningsfuldeste Optrin, men ogsaa deres Grav. Efter endt Konklave, naar Christenhedens nyvalgte Overhoved modtager Hyldingen og Magtens Insignier, er det foreskrevet, at en af Prælaterne skal tre Gange for hans Aasyn antænde en Tot Blaar og sige til ham, medens han omgives af de højeste Æresbevisninger: »See, hellige Fader! Saaledes forgaaer jordisk Hæder — *sic transit gloria mundi!*« Selve den vældige Kirke taler midt i al sin pragtfulde Storhed det samme Sprog til ham. Her tætved, i *Cappella del Sacramento*, skal en Dag hans balsamerede Lig udstilles for Folket, og hans blottede, iskolde Fod ligesom Broncestatuens kysses af de Troende; og hist paa den anden Side af Kirken, ovenover Indgangen til Sakristiet, staaer i en Marmorsarkofag den sidst afdøde Paves Kiste, indtil den ved Efterfølgerens Død flyttes til sit blivende Hvilested. Paa Stensarkofagen stod i næsten toogtredive Aar Gregor den Sextendes Navn; nu er det ombyttet med Pio Nonos, og naar Leo XIII, der ikke som

sin Forgænger i dennes sidste Aar skyer Peterskirken, vandrer her for at forrette sin Andagt, veed han, at efter det skal en Dag hans Navnetræk følge.

Ogsaa uden disse rent personlige Paamindelser taler Peterskirken højt til Paven om de jordiske Tings store Forgængelighed og Omskiftelighed. Den højre Korsarm af Kirken er endnu ved provisoriske Skillerum afsondret fra den øvrige Del og, til ikke ringe Skaar i Kirkens arkitektoniske Virkning, forvandlet til et aflukket Rum. Her var det, at i 1869 og 1870 det vatikanske Koncilium holdtes, og her i denne Sal, hvor nu de støvede og uordenlig grupperede Bænke kun give en slet Forestilling om den glimrende og bevægede Forsamling, vedtoges den 13de Juli 1870 Dogmet om Pavens Ufejlbarhed, denne Læresætning, som findes udtalt allerede i Gregor VII's Regester, men ikke dengang trængte igjennem i Kirken, og som nu efter ottehundrede Aars Kamp og Brydning endelig af Jesuiterne førtes til Sejr og blev slaaet fast iblandt de Troens Grundpiller, hvorpaa Katholicismen hviler. Ikke tre Maaneder efter var dette Pavedømme, som saaledes trængte ind i selve Himlen og tilegnede sig Guddommens Attributer, tilintetgjort som verdslig Magt og havde af sit jordiske Omraade Intet tilbage, uden hvad det gjenopstandne Italien højsindet vilde skjænke det. Af saadanne bratte Omskiftelser, af pludselige Fald fra en svimlende Højde af ideel Styrke til den yderste timelige Afmagt har Pavedømmets Historie mange at opvise. Efter den uhyre Triumf i Canossa følger med kort Frist Gregor VII's dybe Ydmygelse for den tydske Kejser, hvem han havde behandlet saa haardt, og hans Fangenskab i Engelsborg, ikke et fingeret Fangen-

skab som Pio Nonos i Vatikanet, men et fuldt virkeligt, omgivet af alle Krigens Rædsler, af Opstand og af Blod. Efter Jubelaaret 1300, hvor Millioner af Pilgrimme valfartede til Rom, forkyndte Bonifacius VIII Pavens Verdensherredømme som den øverste Magt paa Jorden, førende de to Sværd, det gejstlige *ab ecclesia* og det verdslige *pro ecclesia*, og i Bullen »*Unam Sanctam*« forkyndtes det, at Troen paa og Underkastelsen under denne pavelige Myndighed var et nødvendigt Vilkaar for Salighed; Aaret efter blev den mægtige Pave overfalden i Anagni af Kong Philip den Smukkes Udsendinge, mishandlet og ført i et Fangenskab, efter hvilket fulgte hans Død. Forkyndelsen af Ufejlbarhedsdogmet og Kirkestatens Tilintetgjørelse kun to Maaneder og syv Dage senere efter den ubetydelige Kamp ved Porta Pia danner netop en lignende Modsætning.

Af de talrige Skatte, som ere samlede i Peterskirken, er der nogle, som vurderes højere, end noget Maal i Sølv og Guld kan udtrykke, nemlig de kostelige Relikvier. Af disse udgjøre Apostelen Peters Ben, som alt nævnt, den Hovedhelligdom, om hvilken Kirken er opført; fire andre uvurderlige Klenodier opbevares i hver sin Loggia paa de fire Hovedpiller, der omkring Apostelgraven begrændse Hoved- og Tværskibet, nemlig Hovedet af Apostelen Andreas, hvis øvrige Ben hvile i Amalfi, den hellige Veronikas Svededug med Billedet af den tornekronede Christus, et Stykke af det hellige Kors og endelig den Landsespids, hvormed Soldaten gjennemborede den døde Korsfæstedes Side. Beskuelsen af disse Relikvier tillades ikke profane Øjne, kun viede Præster kunne faae Adgang til at see dem i Nærheden, og naar Paven undtagelsesvis tillader, at de forevises for

en Verdslig, hjælper man sig over denne Uregelmæssighed ved pro forma at udnævne den Begunstigede til Æresdomherre ved Kirken. Ved visse aarlige Højtider bliver fra de høje Loggier forevist de pragtfulde Gjemmer, hvori Relikvierne ligge, men selv om ikke disse Skrin mere skjulte end viste de hellige Gjenstande, vilde det paa den lange Afstand fra Gulvet, hvor de Andægtige knæle, til Loggiaerne være umuligt at see Noget. Svededugen med det hellige Billede tilskrives en Santa Veronika; hun skal som bekjendt efter Sagnet have været tilstede ved Christi Vandring til Golgatha og have rakt den Udmattede et Klæde, i hvilket hans Træk ved et Mirakel gjengaves, da han aftørrede sin Sved dermed; men det er ogsaa bekjendt, at Kritiken nægter denne Helgenindes Existens, skjøndt hun er fremstillet i selve Kirken med et flagrende Gevandt og i en forvreden Stilling, snarere en Dandserinde end en Helgen, og at man forklarer Navnet ved en Forvexling af to græske og latinske Ord, som kun betegnede »det hellige Billede«, ligesom der ialfald existerer tre authentiske Exemplarer af Svededugen. Den hellige Landsespids har en anden Historie, den er en Gave til den katholske Kirke fra Islam, til Korset fra Halvmaanen. Efter Sultan Muhamed II's Død var der opstaaet Strid mellem hans Sønner, Bajazet havde ved Brussa sejret over sin yngre Broder Djem og drevet ham i Landflygtighed, først hos Rhodiserridderne og derpaa, efter Afstaaelse fra disse, hos Paven, som var heldig nok til at sejre over de mange rivaliserende Fyrster, der gjerne vilde have en saadan Gjæst. Djem, der vedblev at kalde sig Sultan og de Troendes Behersker, holdt den 13de Marts 1489 sit højtidelige Indtog i Rom, hilset med Jubel af Befolkningen, og tog Bolig i

Vatikanet; Dagen efter modtog Innocens VIII ham i fuldt Konsistorium og havde foreskrevet en med de sædvanlige Hyldingsformer stemmende Etikette, men den unge Fyrste indlod sig ikke paa denne, han skred med sin Turban paa Hovedet lige hen til Paven og gav ham et let Kys paa Skulderen, medens han nedlod sig til at omarme Kardinalerne. Halvt som Gjæst og halvt som Fange levede Sultan Djem en Række af Aar i Vatikanet, og Verden var Vidne til det sælsomme Skuespil af en pavelig og en muhamedansk Hofholdning under samme Tag; Bajazet betalte Paven 40,000 Dukater om Aaret for Broderens Underhold, men gjorde samtidig flere frugtesløse Forsøg paa at rydde ham af Vejen. Til Billedet af Datidens Rom, hvor Borgiaer og Medicier gik i Spidsen for det lystige og overdaadige Liv, hører saaledes ogsaa denne tyrkiske Prinds, der efterhaanden var bleven hjemme i den evige Stad. Bajazet var stadig bekymret for, at den landflygtige Broder skulde blive opstillet som Thronprætendent imod ham og finde Understøttelse hos Occidentens Fyrster; det var for at vinde ialfald Paven, at han sendte den hellige Landsespids som Gave til Rom. Rigtignok havde man allerede i Paris og i Nürnberg Relikvier, som gjorde Fordring paa at være det ægte Jern, men Paven var naturligvis øverste Dommer i slige Tvivlsmaal, og at han vilde holde paa sin Landsespids som den rette, var afgjort. En tyrkisk Gesandt bragte Relikvien til Ancona, hvor den modtoges af to Kardinaler og førtes til Rom; den 31te Maj 1492 blev den ved Santa Maria del Popolo, en af Kirkerne ved Pladsen af samme Navn, højtidelig overgiven til Paven og ført i et pragtfuldt Optog til St. Peter, hvor den fra den store Loggia fore-

vistes det knælende Folk, medens den allerede dødssyge Pave med skjælvende Hænder uddelte sin Velsignelse. Det er allerede andetsteds omtalt, hvorledes baade denne og andre Relikvier ved den store Plyndring af Rom i 1527 blev borttagne fra Helligdommen, men ved Forsynets Styrelse kom tilbage dertil.

Hovedet af den hellige Andreas kom til Rom i 1462. Denne Apostel, Peters Broder, var ifølge Legenden bleven korsfæstet i Patras paa Morea, hvor Hovedet var blevet, medens de øvrige Levninger førtes til Amalfi. Da Tyrkerne i 1460 erobrede Morea, forjog de Brødrene Palæologus, og en af disse, Thomas Palæologus, flygtede, først til Korfu og siden til Italien, førende med sig Apostelhovedet som den sidste og kostbareste Skat, hvilken han tilbød Pave Pius II som Vederlag for Gjæstfrihed og Ophold. Relikvien opbevaredes længe i Narnis faste Borg, medens omfattende Forberedelser gjordes til en værdig Modtagelse. Endelig sendtes i April 1462 tre Kardinaler til Narni for at afhente den, og paa Engene ved Ponte Molle, hvortil Sendebudene naaede Palmesøndag, var der oprejst et Alter samt Tribuner til de mange Tusinde Tilskuere. Paven havde først tænkt at ville bringe Hovederne af Peter og Paulus, som høre til Laterankirkens Helligdomme, ud til Stedet for at hilse paa den Ankommende, men det maatte opgives, fordi Helgenskrinene vare altfor svære; han red da i fuldt Ornat, omgiven af Kardinalerne og hvidklædte Præster, som alle bar Palmegrene, ud til Ponte Molle. Ved Alteret overrakte den ærværdige og hvidskjæggede Kardinal Bessarion med Taarer Paven det juvelsmykkede Skrin, som indesluttede Hovedskallen; hulkende og ligbleg kastede Pius II sig i

Støvet for Helligdommen og holdt derpaa under strømmende Taarer en latinsk Velkomsttale, der begyndte saaledes: »Saa kommer Du endelig, o allerhelligste og duftende »Apostelhoved, fordrevet fra dit Hvilested af Tyrkernes »Raseri; landflygtig tager Du din Tilflugt til din Broder, »Apostlenes Fyrste. See, dette er det høje Roma, som hist »ligger for Dig, det hellige Roma, som er indviet til din »kjødelige Broders kostbare Blod. Romerne ere din Broders »Børn, og de hilse nu ogsaa Dig som deres Onkel og Fader.« Talen skildrede videre Modsætningen mellem det katholske Rom og det ulykkelige Byzans, Kirkens andet Hjem, som saa nylig var faldet i Tyrkernes Hænder, og idet han løftede Hovedskallen højt i Vejret for alt Folket, anraabte Paven Herren om ved Apostelens Mægling at befrie Christenheden fra Tyrkeaaget. Efter et *Te deum* vendte Processionen tilbage til Rom, Paven forrest med Relikvieskrinet i sine Arme. Natten tilbragte Pius II i Kirken S. Maria del Popolo sammen med den nyerhvervede Helligdom, og den næste Morgen gik Toget videre langsmed Tiberen, forbi Pantheon, derpaa over Broen San Sisto gjennem den overalt festlig smykkede By, hvor dets Vej var overfyldt af det grædende og jublende Folk. Endelig naaede man den fuldt oplyste Peterskirke; her stod i Forhallen Broncestatuen af St. Peter, og ved Synet af den brast Paven atter ud i Taarer, ret som om Malmfiguren maatte kunne føle Gjenforeningen med den elskede Broder. Da Hovedet var nedlagt ved Peters Grav, holdt Bessarion endnu en Tale, hvori han forkyndte Kirkens sikkre Forvisning om, at Apostelfyrsten vilde hævne sin Broder paa de Vantroe, og at Andreas vilde lønne den Tilbedelse, som fra nu af skulde

vises hans Hoved, ved at forene alle christne Fyrster til et Korstog imod Tyrkerne. Ogsaa dette Apostelhoved har siden været udsat for Profanation af vanhellige Hænder, men er stedse ved et Under vendt tilbage. Endnu i 1849, under Franskmændenes Belejring af det republikanske Rom, der forsvaredes af Garibaldi, forsvandt det fra Kirken, men efter Byens Indtagelse blev det fundet paany i en Mark mellem Portene San Pancrazio og Cavalleggieri, hvor det havde været nedgravet, og det var Apostelen selv, som i et Drømmesyn aabenbarede en from Præst Stedet, hvor Hjerneskallen var gjemt.

Man er endnu langtfra færdig med Peterskirken, naar man er bleven fortrolig med dens Indre. En fyldig Forestilling om denne Kæmpebygning faaer man først, naar man tillige har besteget dens Tag og er trængt ned i dens underjordiske Partier. Der udkræves hertil særlige Tilladelser, som man selv maa forskaffe sig, og som kræve endel Ulejlighed; for at faae dem henvender man sig i Sakristiet, der udgjør en hel, selvstændig Bygning, ved en hvælvet Gang sat i Forbindelse med Kirken, stor nok til at danne et anseeligt Tempel for sig. Bestigningen af Taget og Kuppelen er møjsommelig, men ikke besværligere end mangen en Vandring, som giver et langt mindre Udbytte. Opgangen er strax indenfor Forhallen, ved Siden af Døbekapellet i det venstre Sideskib; langs Trapperne er der anbragt Indskrifter, som minde om fyrstelige Personers Besøg. Har man naaet Taget, saa finder man her imellem den vældige Midterkuppel og de to mindre Kupler, som ere byggede over det clementinske og det gregorianske Kapel, samt Sideskibenes sex Kupler en hel lille By af Huse, Magasiner

og Skure; her lever en Befolkning af Haandværkere, som stadig ere sysselsatte med Reparationsarbejder, og af Kustoder, der føre Tilsynet med Kirkens øvre Partier; selv i denne luftige Højde mangler ikke Springvandet. Fra Façadens Balustrade, mellem de kolossale og raat huggede Billedstøtter, der pryde eller mispryde dens Rand, seer man ned paa Peterspladsen med Obelisken og de to Fontaner, indfattet af Berninis Halvkredse af Søjlerader; allerede nede paa selve Pladsen ere Afstandene saa store, at fra Piazza Rusticucci, i hvilken Borgogaderne udmunde, de menneskelige Skikkelser, der bevæge sig paa Trappen op til Forhallen af St. Peter, tage sig ud som smaa Dukker; men heroppefra, hvor Alt viser sig i Forkortning, synes de endnu meget mindre, medens Pladsen selv ligesom voxer og udvider sig. Det er kun paa lange Afstande fra Rom, ude i Campagnaen eller paa Bjergene hinsides denne, og heroppe ved dens Fod, at Michel Angelos Kuppel viser sig i al sin Vældighed. Indenfor Roms Mure gjør den ikke dette Storhedsindtryk, den taber sig mere i de øvrige Bygningsmasser, og nede fra selve Pladsen seer man kun en ringe Del af Kuppelen, medens Resten er skjult af den fremskudte Façade; dette Tillæg til den oprindelige Plan har kun svækket Skjønhedsvirkningen og fordærvet Storheden. Saa vidt strækker sig Taget, at man heroppe kan faae et fuldt saa frit Blik paa Kuppelen, som man f. Ex. fra Piazza della Rotonda har paa Pantheon, og man har med Føje sagt, at Kuppelen, allerede regnet herfra, er et over Jorden hævet Pantheon; vi ere stegne 150 Fod i Vejret, over os er der endnu til Toppen af Korset 282 Fod. I Midten af forrige Aarhundrede har man for at beskytte denne dristige

Hvælving imod Undergang maattet lægge fem mægtige Jernringe omkring den, og disse have virkelig siden holdt den sammen, saa at de farlige Revner ikke senere have udvidet sig; men man føler dog, at ogsaa denne Titanbygning er et jordisk og skrøbeligt Værk, der skal gaae under engang som ethvert andet af Menneskehænder. Fra Taget stiger man op til Kuppelens Top ad Trapper, der ere anbragte imellem den ydre og indre Skal, og kommer da først til en Dør, gjennem hvilken man kan træde ind i Kirken paa det indre Galleri, der løber rundt paa omtrent den halve Højde; her er man lige over Apostelgraven og Baldakinen, Mosaikgulvet dernede blinker mat med sine stortegnede Linier, Menneskene ere som Myrer, medens Mosaikbillederne af Evangelisterne ere voxede op til gigantiske Figurer, næsten uformelige i denne Nærhed, og lige under Galleriet med det tynde Jernrækværk staaer i Kæmpebogstaver Kuppelfrisens Indskrift, Katholicismens og Pavedømmets store Skriftsprog, Kirkens Fundament: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni cælorum!* Trapperne føre videre imellem de to Lag, indtil man omsider naaer Laternen, der afslutter Hvælvingen. Ogsaa her er der et indre Galleri, fra hvilket man kan see ned i Kirkens Indre, men Højden er her saa stor, at man kun faaer et utydeligt og forvirret Indtryk, selv om man er stærk nok til at kunne modstaae Svimmelheden. Men desto herligere er det Syn, som venter os paa Laternens ydre Galleri. Herfra behersker man til alle Verdenshjørner hele den vide Horisont paa mange Miles Afstand; ligesom man fra Havet, fra Campagnaen i Nord og Syd, fra Sabiner-, Albaner- og Volsker-

bjergenes Skraaninger bestandig seer Peterskuppelen løfte sig fra den jevne Flade og ligesom svæve over Horisontens disige Taage, saaledes har man her fra Kuppelens Top et Rundmaleri for sig, der søger sin Lige i Storhed. Paa en klar Dag, saaledes som Vinteren frembyder saa mange i Rom, er dette Prospekt ubeskrivelig skjønt, og jo længere man dvæler ved det, desto flere af Enkelthederne træder der frem for Øjet. Og ikke mindre fængslende er det nærmere Panorama af Rom med Engelsborg og Kvirinalet, hist med Capitolium, Coliseo og Laterankirken, længere borte Acqua Paola, Caracallas Bade, San Paolo fuori le mura, Middelalderens massive Taarne, Kirkerne og Paladserne og den vidtstrakte Masse af den levende og den døde By, af Nutiden og Fortiden. Endnu højere kan man stige op, nemlig til Broncekuglen lige under Korset, men for Udsigtens Storhed vindes Intet ved den besværlige Vandring op ad de smalle Jerntrin. Belysningen af Peterskuppelen, der tidligere hørte med til de store Festligheder, navnlig i Paasken, er nu ophørt, og den Rejsende gaaer derved glip af et storartet Skue. Det maa have været et livsfarligt Arbejde at anbringe og at tænde Lamperne langs de tynde Jernribber, som markere Hovedlinierne.

Under Kirken ligger gjemt en underjordisk Verden af Kapeller, Gravminder, Oldtidslevninger: Peterskirkens Katakomber eller, som de kaldes, »Grotterne«, *le sagre grotte Vaticane*. Det er Levningerne af den gamle Basilika, dens Fundamenter, ind i hvilke Fundamenterne for den nye Bygning ere føjede, saa at man ofte har ondt ved at skjelne de to Tidsaldere fra hinanden, og her er hensat en Mængde Gjenstande fra Constantins Bygning, som Bramante med

en for en Kunstner ubegribelig Vandalisme havde villet nedrive og forstyrre, men som ved hans Efterfølgeres Pietet frelstes fra Undergang. Mage til Kryptkirke i Størrelse og Udstrækning skal ikke let kunne paavises. Fra fire i Form af et latinsk Kors anbragte Hovedkapeller, der ligge under de fire Hovedhjørnepiller i Peterskirken og føre Navn efter de ved disse opstillede Helgenstatuer, udgaaer der en lang halvrund Gang, som omgiver den hele Tempelbygnings Kjerne, »Konfessionen« med Apostelens Grav, og derfra aabner sig et bredt og dybt Rum, som svarer til Hovedskibet i Kirken ovenover. Af de Paver, som hernede have fundet deres sidste Hvilested, ere nogle berømte, andre berygtede i Kirkens Historie. Hadrian IV, en født Englænder af Navnet Breakspear, naturlig Søn af en Præst, forjaget med Haardhed af Faderen fra Klosteret i St. Albans, hvor han som ungt Menneske betlede, gik til Frankrig og blev der Prior i et Kloster ved Arles, kom siden til Rom, hvor han blev Kardinal af Albano og Legat for Norge*), indtil han i 1154 blev Pave og i fem Aar beklædte den hellige Stol. Han var Samtidig med Kejser Barbarossa, under hans Regering henrettedes Arnold af Brescia, og han er den eneste Pave af engelsk Nationalitet; Kardinal Mannings Drøm om efter over syvhundrede Aars Forløb at føje endnu et engelsk Navn til Paverækken viste sig som bekjendt hurtig at være en Illusion. Bonifacius VIII af Familien Gaetani fra Anagni, den mægtige Kirkefyrste, som udskrev hele Christenheden til Korstog imod hans personlige Fjender

*) Det var denne *Cardinalis Nicolaus Albanensis*, som paa et Besøg i Norden stiftede Erkebispesædet i Trondhjem og forgjæves søgte at afholde Svend Grathe fra at paaføre den svenske Konge Sverker Krig.

af Familien Colonna, som vovede at afsætte to Kardinaler af dette Navn og derpaa for at forsone det hellige Kollegium med denne uhørte Anmasselse skjænkede alle Kardinalerne Purpuret, som stiftede Roms Universitet til en aandelig Fæstning for Dogmerne og de kanoniske Fordringer, som drev de pavelige Pretensioner paa Verdensherredømmet til den yderste Spidse og fra Tinden af Magt styrtedes i den dybeste Ydmygelse — Bonifacius VIII tyede efter Voldshandlingen i Anagni til Vatikanet og døde her 1303 vanvittig, pint af Samvittighedsnag over Mordet paa Cölestin V, denne alderstegne Eremit-Pave, som efter i faa Maaneder at have baaret Kronen frivillig nedlagde den og dog faldt for Morderhaand. Bonifacius ligger, hugget i Sten, ovenpaa Sarkofagen med den dobbelte Tiara paa Hovedet, en kongelig Skikkelse med strenge og skjønne Træk. Den lærde og milde Nicolaus V, som sidste Gang kronede en tydsk Kejser, og fra hvem Renaissancen i Kunsten og Literaturen kan siges at regne sin Fødsel, havde lagt store Planer til Omdannelsen af Vatikanet, hvorved dette skulde blive en Palatinerborg, der langt fordunklede Kejsernes, og til en ny Peterskirke, foran hvilken Caligulas Obelisk, selv baaren af fire kosossale Apostelstatuer, skulde bære den Korsfæstedes Billede; Døden overraskede den gamle Mand 1455, førend han var kommen længere end til den allerførste Begyndelse af disse storartede Planer. Paa den tarvelige Sarkofag ligger hans magre Skikkelse, hvis fine Hoved oplives af et aandrigt Smil, netop saadanne Træk, som svare til det aandelige Fysionomi hos den Mand, der maaskee mere end nogen Anden bidrog til Gjenoplivelsen af de klassiske Studier og derved førte Tiden tilbage til Bevidstheden om

de græske og romerske Skjønhedsidealer, af hvis Formæling med den italienske Aand Renaissancen fremgik. I de hellige Grotter forevises ogsaa en Sarkofag, som bærer Alexander VI Borgias Navn; den er overspyttet og besudlet, en Gjenstand for Forhaanelse, og selv de Klerikere, som vise os om hernede, kunne ikke undertrykke en foragtelig Mine, idet de nævne denne berygtede Pave. Spanieren Roderigo Borgia er en Typus paa hin Tidsalders Begavelse og dybe sædelige Fordærvelse; som Præst og Kardinal lever han i Forbindelse med Vanozza Catanei, en anden Mands Kone, og avler med hende fem Børn, af hvilke Cesare og Lucrezia Borgia ere de mest bekjendte, og bliver derpaa den skjønne Julia Farneses Elsker; efterat have samlet utrolige Rigdomme, som han bortødslede i et overdaadigt og vellystigt Levnet, kjøbte han i sit tresindstyvende Aar Pavekronen og brugte den væsenlig til at berige sine Slegfredbørn og skaffe dem Fyrsteværdighed. Straffen fulgte i Hælene paa hans Misgjerninger; imellem hans Børn vexlede Blodskam med Forgiftelser og Mord, Cesare Borgia var tilsidst ene tilbage af Sønnerne, og for ham skjælvede selv Faderen, Deltageren i nogle af hans Forbrydelser og Medvider i de øvrige. Borgia-Pavens Død er hans Liv værdig; sammen med Cesare havde han i en Vigne ved Vatikanet givet en Fest for den rige Kardinal Hadrian, og det var deres Hensigt ved denne Lejlighed at forgive Kardinalen for at arve hans Gods, men de vare saa uheldige at forvexle Flaskerne, saa at de selv drak den for deres Offer bestemte, forgiftede Vin, eller ogsaa blev de, som andre Beretninger lyde, af en Mundskjænk, hvem Kardinalen havde bestukket med 10,000 Dukater, narrede til at nyde af den forgiftede Konfekt,

som skulde have været budt deres Gjæst; vist er det, at baade Fader og Søn blev heftig angrebne umiddelbart efter Festen, og medens Cesares Ungdom gik Sygdommen igjennem, bukkede Alexander VI under for den og døde den 18de August 1503. Folket fortalte, at Djævelen i en Abes Skikkelse havde været ved den syge Paves Seng og var faret afsted med hans Sjæl, og hans modbydelig opsvulmede Lig var Gjenstand for en saadan Væmmelse, at Ingen vilde røre det, saa at der maatte hentes Forbrydere fra et Fængsel for at lægge det i en Kiste og bringe det bort. Den for Alexander VI's Skyld haanede og besudlede Sarkofag gjemmer imidlertid ikke hans Lig; det er oplyst, at Kisten blev bragt til S. Maria in Monserrato, en af Spaniernes Kirker i Rom, og at den endnu henstaaer der i et Kammer uden at have fundet nogen Grav. Af andre Gravmæler kan endnu nævnes Simon af Montforts og de sidste Stuarters, som gjemmer Støvet af Prætendenten og hans to Sønner, Charles og Henry, den Sidste mest bekjendt som »Kardinalen af York«.

Peterskirken og Vatikanet ere saa nøje knyttede til hinanden, at de ikke i Forestillingen kunne skilles ad, og de ere byggede sammen i Tidernes Løb, saa at de to uhyre Bygningskomplexer danne et, rigtignok højst ulige, siamesisk Tvillingpar. Vatikanet er ikke eet Palads, det er en Sammensætning af mange Paladser, opstaaede til forskjellig Tid, omdannede efter de vexlende Fordringer, udgjørende et storartet og broget Hele, hvor Façade, Stil og andre saadanne arkitektoniske Former ere forsvundne, medens kun Massen er bleven tilbage. Der er intet Sted, hvorfra man kan see eller oversee Vatikanet; Navnet omfatter den hele Gruppe

af høje Paladser, lange Fløje og Korridorer, Gaarde og Haver, Belvederer og Udbygninger, som løfter sig bag Kolonnaden om Peterspladsen, støtter sig til Kirken og strækker sig bagved den helt ud til Stadsmuren, et Komplex, i hvilket man troer at kunne tælle 22 Gaarde og 11,000 Sale, Gemakker og Værelser, i det Hele et Flademaal af Rum, der skal være ligesaa stort som hele Byen Turin. Næsten alle Paverne, lige fra Symmachus ved Aaret 500 indtil Pio Nono, have ydet deres Bidrag til Vatikanets Omdannelse, Udvidelse eller Forskjønnelse, og vi have saaledes ogsaa her et af Pavedømmets historiske Monumenter. De videnskabelige og kunstneriske Skatte, som Vatikanet indeslutter, ere for den væsenligste Del samlede i to Etager af de Bygningspartier, som omfatte Cortile del Belvedere og Giardino della Pigna. Her ligger paa første Sal Bibliotheket med dets Samlinger af Papyrus, af Gjenstande fra den første christne Tid, af Medailler og gamle Kirkemalerier. Til Bibliotheket slutter sig det vidunderlige Skulpturmuseum, den største og rigeste af alle Verdens Kunstsamlinger, med dens forskjellige Afdelinger: Galleria de' candelabri; Camera della Biga; det ægyptiske Museum; det græske Kors's Sal; den runde Sal med de kolossale Statuer og Buster omkring Gulvets Mosaik; Musernes Sal; Dyrenes Sal; den ottekantede Cortile del Belvedere med de tre store Mesterværker: den vatikanske Apollo, Laokoons-Gruppen og Merkur, til hvilke den italienske Forfængelighed med Urette har troet at kunne, som det fjerde i Rækken, føje Canovas sødlige Perseus, omgiven af de to brutale Nævefægtere; Museo Chiaramonti; endelig den herlige Braccio Nuovo, hvor der om »Skraberen« (Apoxyomenos) samler sig en Dobbeltrække

af Oldtidens mærkeligste Skulpturværker. I denne Etage ligger ogsaa Cappella Sistina med Michel Angelos verdensberømte Billeder, nu beriget med en frisk historisk Erindring ved det to Dages Konklave efter Pius IX's Død. Ovenover er paa Skulptursiden det etruskiske Museum og den nu desværre lukkede Samling af Rafaels Tapeter, og svarende til det sixtinske Kapel Rafaels Stanzer og Loggier med de tilstødende Sale, hvor den moderne Kunst har forherliget Pio Nonos Forkyndelse af Dogmet om den ubesmittede Undfangelse og forskjellige ældre eller yngre Martyrier. I andre Fløje ligger den højst interessante pavelige Mosaik-Fabrik, hvor Arbejderne til Udsmykning af Peters- og Paulskirken ere udførte, og fra hvilket Pavens Gavmildhed har sendt talrige Kunstværker ud over den hele Verden til Prydelse af Kirker og hellige Steder. Højt oppe under Taget er den vatikanske Malerisamling, som kun tæller faa Nummere og rummes i et Par ikke store Sale, men som omfatter nogle af Malerkunstens udødeligste Mesterværker, deriblandt Rafaels Madonna di Foligno og Forklarelsen paa Bjerget samt Domenichinos Billede af San Girolamos Død. At gaae ind paa nogen Beskrivelse eller udførligere Omtale af disse Samlinger ligger udenfor disse Skildringers Hensigt; de vilde derved svulme til et Omfang, der ikke stod i Forhold til den Interesse, paa hvilken der uden selve Virkeligheden for Øje og uden Hjælp af Billeder vilde kunne regnes. Hvert enkelt af de Museer eller af de Sale, som her ere nævnte, indeholder en Rigdom af Kunst, i hvilken man ikke trænger ind uden atter og atter gjentagne Besøg og uden et alvorligt, baade fysisk og aandelig anstrengende

Arbejde, men som saa ogsaa lønner sig ved en stedse fyldigere og inderligere Skjønhedsaabenbarelse.

Paa Peterskirken og Vatikanet, mere maaskee end paa nogen anden Del af Rom, passer den Anekdote, som man fortæller om tre Fremmede, der samtidig havde Audiens hos Pio Nono. Til dem alle rettede Paven det samme Spørgsmaal, nemlig om de havde seet Meget af Rom. Den Første, som havde været der tre Dage, svarede frejdig: »Ja, hellige Fader, jeg har seet det Meste af Byen.« Nummer To, som havde tilbragt et Par Maaneder i Rom, var beskednere og nøjedes med den Erklæring, at han havde faaet seet en god Del af Bygningerne og Samlingerne og begyndte at blive fortrolig med Byen. Den Tredie, som havde levet fire Aar i Rom, svarede med et begejstret Blik: »Ak, hellige Fader! Der er endnu saa Meget, jeg ikke kjender!« — Thorvaldsen var af samme Mening som den Sidste af disse Tre, naar han erklærede, at endnu efter alle de Aar, han havde tilbragt i Rom, og af hvilke han dog visselig har anvendt en ikke ringe Del til Studiet af Fortidslevningerne i og udenfor Samlingerne, var han langt fra at kjende Rom og kunde endnu daglig see eller erfare noget Nyt.

I SABINERBJERGENE.

Naar man fra Kejserborgen, fra Terrassen foran San Pietro in Montorio, fra Laterankirkens brede Trapper eller fra et andet af Roms mange herlige Udsigtspunkter lader Blikket glide hen over Campagnens vidtstrakte, svagt bølgende Flade, standser det hinsides Sletten ved tre Bjerggrupper, der skyde frem i blaanende Fortoninger imod den klare Himmel og danne Rammen om det skjønne, evig uforglemmelige Billede. Nærmest ligge Albanerbjergene med Frascatis hvide Huse og Villa Aldobrandinis brede Façade, med talrige Smaabyer spredte paa de grønnende Skraaninger, den hele Linie behersket af Monte Cavos høje Top. Tilvenstre og længere tilbage løfte sig Sabinerbjergene, paa hvis Sider man netop kan skimte Palestrina og Tivoli, og hvis Klippetoppe voxe, jo længere de strække sig imod Nord, indtil de kulminere i Monte Gennaros brede Kegle. Imellem begge disse Bjergpartier kigge hist og her frem Spidser af en endnu fjernere Kjæde, snart en blaalig Højderyg, der næsten smelter sammen med Luften, snart en skinnende Snetop; det er Volskerne. Herligt og betagende, som det evige Rom er, vinke og lokke disse fjerne Bjerge med en

bedaarende Magt; alle Regnbuens dybe Farver udgyde ved Solnedgangen deres Overflødighedshorn over de fine Konturer, der tegne sig saa rent i den klare Luft, de purpurrødmende Skyer kaste et gyldent Gjenskin paa Fjeldene, i Smaabyerne funkle Ruderne som spillende Diamanter, det er Eventyrlandets Dejlighed, som aabenbarer sig. Til Albanerbjergene er det let at komme; man tager fra Rom til Frascati og Albano, til Ariccia og Genzano næsten som vi herhjemme til Eremitagen eller Skodsborg, og selv Monte Cavos høje Top ligger indenfor en enkelt Dags lette Udflugt. Men til Gjengjæld ere ogsaa Byerne her smittede af den store Stads Nærhed, de ere mere eller mindre blevne Forstæder til Rom, hvor Indfødte og Fremmede »ligge paa Landet«, og Civilisationen har næsten fortrængt den nedarvede Ejendommelighed i Sæder, Dragt og Levemaade. Fjeldene ere ogsaa med al deres Skjønhed og Romantik tamme, Landskabet er fuldt af Ynde, men mangler storslaaet Kraft. Vil man færdes mellem en primitiv Befolkning, der endnu er saagodtsom uberørt af den moderne Tid og har bevaret sin Uvidenhed, Naturlighed og Overtro, vil man kvæge sit Øje ved store Vidder og indaande den ægte, friske Bjergluft, saa maa man ud i Sabinerne. Det er heller ikke nogen lang Rejse. I en fem, sex Dage lader der sig gjøre en særdeles lønnende Udflugt, paa hvilken man berører de interessanteste Punkter og faaer et fyldigt Indtryk af Landskabet og Folket. Men man maa bort fra den store Turistskares slagne Landevej, hvor Alt er lagt tilrette for Mageligheden, man maa give Afkald paa en og anden tilvant Komfort og finde sig i forskjellige smaa Ulemper, som imidlertid mange Gange opvejes ved den

rige aandelige Nydelse, og som hurtig glemmes, medens Mindet trofast bevarer de modtagne Skjønhedsindtryk.

Vi vare i de forste Dage af Maj. Foraaret havde allerede i et Par Maaneder svunget sin livsfrembringende Herskerstav og kaldt frem paany, hvad den milde Vinter havde skjænket stakket Hvile. I Villa Borghese stod Buskene med et Blomsterflor, som næsten skjulte de grønne Blade og fyldte Luften med Vellugt, i Gaderne falbødes Klynger af Violer, Levkøjer og Nelliker for en Kobberskilling, bittre, grønne Asparges og skjællede *carciofoli* bragtes i uhyre Masser til Torvet. Luften var let og frisk, Himlen syntes saa høj i sin mørkeblaae Hvælving, de lyse Skyer gled sagte hen over vore Hoveder, og den lette nordlige Brise lovede kommende smukke Dage. Vel spaaede man os, at vi, forvænte af Capris Solskin og Roms milde Varme, vilde finde det koldt og skarpt ude i Bjergene, hvor Foraaret endnu kun var et spædt Barn, men bedre Vilkaar for en Udflugt kunde dog ikke let ventes. En prægtig solbeskinnet Morgen forlod vi Rom. Allerede før 7 vare vi ad Jernbanen udenfor Byens Mure og foer henover den af et Blomstertæppe bedækkede Campagna forbi Ruinerne af brudte Vandledninger. Man benytter Neapel-Jernbanen, gjør efter Stationen nedenfor Albano en stor Bue omkring Albanerbjergene, passerer Velletri og naaer efter et Par Timers Kjørsel Valmontone. Det vil sige Stationen af dette Navn, ikke Byen. I de italienske Bjergegne er det Regelen, at Jernbanen har sin Holdeplads et godt Stykke fra de beboede Steder; Stationen bærer Navn efter Byen, men den ligger sædvanlig »paa den vildene Mark«, ofte en Fjerdingvej, ja indtil en hel Mil fra Staden,

og naar man ikke tager dette i Beregning, kan man blive slemt narret. En Vetturin holder ved Morgentogets Ankomst for at befordre Post og Passagerer over Valmontone til Palestrina, et Par Timers Kjørsel ad en venlig og jevnt stigende Vej. De Kjøretøjer, som efter et besværligt Liv ende deres Dage paa saadanne Router, ere sørgelige Ruiner; de skulle gjælde for lukkede Vogne og have foruden det almindelige Ruf gjerne endda en Kalesche, foran hvilken Kudsken svæver eller hænger i et ganske lille bitte Sæde; men Læderet er sprukket og revnet, Vinduer og Døre kunne sjeldent lukkes rigtig, Sæderne ere som en ujevn Brolægning, det knager og piber, naar Hjulene begynde at gaae, og Fjedrene ere mere eller mindre knækkede. Forspandet er ligesaa lurvet: to eller tre smaae, forsultne Krikker, der see ud, som om de alene holdtes oppe af det med Sejlgarn sammenbundne, støvede Seletøj, og som om de maatte opgive Aanden paa den første Bakke. Kjøresvenden er enten en halvvoxen Knøs eller en gammel Graaskjæg med en (maaskee ikke overflødig) strikket Hue under den spidspullede Hat; han styrer sine Gangere med ganske tynde Liner, men er altid forsynet med en udmærket Pidsk, der baade kan knalde og slaae. Saa ynkeligt det Hele seer ud, kommer man dog ganske godt frem, de elendige Krikker ere stærkere, end de see ud til, og holde godt ud, Kræfterne komme undervejs. Valmontone, hvor Kvinderne under munter Sladder og Latter vaske paa Torvet udenfor den anseelige Kirke, seer smilende og venlig ud, og Vejen slynger sig derfra fredelig igjennem hyggelige Smaaskove og mellem grønne Marker. Der er vel heller ikke nu nogen Fare, men det er dog ikke mere end et Par Aar siden,

altsaa under den nye italienske Styrelse, at selve denne Dagvogn blev overfalden ved højlys Dag nær ved Byen, og at en Officeer, som var mellem Passagererne, blev skudt af Røverne; han hed Aqua, var Lieutenant ved Karabinierne og bekjendt for sit Mod og Held paa Expeditioner imod Forbrydere; han blev først saaret ved et Riffelskud, medens han sad inde i Vognen, hvor Banditterne ikke ventede at træffe ham, sprang saa ud og drog Sablen, men fik da endnu et Skud i Brystet, som dræbte ham. Røverne flygtede, forfærdede over deres Daad, saa at de Rejsende slap med Skrækken, og Morderne blev kort efter tagne. Saadan rigtig sikker efter vore Begreber er nemlig Retstilstanden i Sabinerlandet ikke endnu, skjøndt i den nyeste Tid Mord og Overfald høre til Sjeldenhederne, og det er derfor almindelig Skik, at de mere Velhavende føre deres Bøsse med sig, saa snart de færdes ude, selv om det er tilvogns; men Rejsende, som ikke gjøre Spræl, have ikke Noget at frygte i denne Retning, Lopperne ere nu værre end Dolkene, de smaa Prellerier farligere end Udplyndringerne. Ialfald vare vore Tanker i det klare Solskin langt borte fra slige Ting; Fuglene kviddrede i Hækken, Smaabækkene rislede, og Pidsken knaldede lystig. Øjeblikkets Lyksalighed og Forventningen om de kommende Dages Nydelser optog os ganske.

Fra Landevejen har man hele Tiden Palestrina og den paa Klippen ovenover Byen thronende Borg for sig og nærmer sig dem i langsomme Svingninger. Ved den første Stadport gaaer en stejl Gade opad, men den er ikke beregnet for Vogne; vi maae endnu et godt langt Sving omkring gjennem en Allee af Plataner og Kastanier, saa

kjøre vi langs en graabrun og mosgroet vældig Mur, forneden cyklopisk af uregelmæssige Sten, foroven af firkantede Kvadre, Levninger af det gamle Præneste, og holde saa paa Torvet. For at komme til Byens eneste Gjæstgivergaard maae vi opad en Række Stentrin mellem høje og skumle Huse; fra en aabenstaaende Dør lyder den brusende Larm af en Vandmølle ud til os, en Flok snavsede Børn og et Par renlige sorte Grise følge nysgjerrige efter os. Signora Bernardini, der mere fortrolig betegnes som »den tykke Arpina«, er en meget snaksom Enke og fører sit Regimente med Myndighed; som overalt i disse Egne maatte vi begynde med at tinge om Priserne, der gjerne fastsættes til noget Vist pr. Dag for hver Person, alle Maaltiderne indbefattede, selv om Opholdet kun er ganske kort. Men vi kom hurtig paa det Rene hermed, da det klarede sig, at vi vare Danske, thi adskillige af vore kunstneriske Landsmænd i Rom ere faste Husvenner herude, og deres gode Navn kom os til Nytte. Lejligheden er lidt knap, man maa stadig Trappe og Trappe ned, nogle af Værelserne ligge ovre i et Hus hinsides den snevre Gade, men i saa smukt Vejr tager Alt sig godt ud, og fra Vinduerne have vi allerede en herlig Udsigt henover Campagnen nedenfor Klippeskraaningen.

Præneste er en af Italiens ældste Byer, ældre end baade Rom og Alba Longa, og var Latiums Delphi. En mystisk Guddom, som kaldtes Fortuna Primigenia, og som maa have været identisk med Rhea, siden hun gjaldt for Moder til Jupiter og Juno, havde her sit Tempel, hvorfra der gaves Orakelsvar; Egestave med udskaarne Bogstaver kastedes imellem hverandre, og af de heraf fremkommende

Bogstavsammenstillinger lavede Præsterne Orakelsvar, som de selv fortolkede; endnu efter den anden puniske Krig raadspurgte Roms Konsuler denne Guddom og fik lidet trøstende Svar. Kong Pyrrhus af Epirus har fra dette Sted skuet ned paa Rom. Under den første Borgerkrig holdt Byen med Marius og efter dennes Død med Sønnen, den yngre Marius, som her, da alt Haab var ude, styrtede sig i sit Sværd; Sulla tog en blodig Hævn over Præneste, dræbte Indvaanerne, sløjfede Templet og nedrev Byen. Han angrede dog snart sin Færd eller frygtede Gudernes Vrede, thi han sendte sine Veteraner ud for at bygge en ny Stad og gjenopførte Templet i endnu større Udstrækning og Pragt end tilforn paa Fundamenter, som strakte sig langs hele det fremskydende Parti af Fjeldet — det var netop de gamle Mure, som vi nys kjørte forbi — og lod Byen rejse sig paany ved Templets Fod. Den blev snart et yndet Sommeropholdssted for Roms store Mænd, og dens orakelgivende Tempel kom paany i Mode. Antonius's første Hustru Fulvia trodsede herfra Octavian, og med hende var den Livia Drusilla, som siden blev Augusts Hustru. Horats, Virgil og Ovid have besunget Prænestes rene Luft og Sommerfriskhed, Tiberius har her i Villa Claudia søgt og fundet Helbredelse. Fra dette Tidsrum skrive sig sandsynligvis ogsaa de mange Cister, som ere fundne i Palestrinas Ruiner, og af hvilke der endnu i det sidste Aar er gjort et højst mærkeligt Fund. Disse Cister ere Toilet- og Juvelskrin og have rimeligvis været Votivgaver, som fornemme Damer bragte Oraklet til Tak for Helbredelse og gjenvunden Skjønhed. Den berømteste af dem, overhovedet et af de skjønneste blandt de fra Old-

tiden til os komne Kunstværker, er den efter den første Ejer opkaldte »ficoroniske Cista«, som vor geniale Landsmand Brøndsted har beskrevet, og som før var gjemt i det næsten utilgængelige Museo Kircheriano, men nu ligesom hele denne værdifulde Samling kan besees daglig. De i Cistens Sider indgraverede, oprindelig med Guld indlagte Tegninger fremstille i simple Konturer, men med beundringsværdigt Mesterskab i Udførelsen, en Episode af Argonautertoget: Polydeukes, der efterat have overvundet Bebrykernes Konge Amykos i Nævekamp binder ham til Træet, omgiven af sine Fæller og de beskyttende Guddomme. Brøndsted formoder, at denne Gravering er en Kopi efter et Rundmaleri af den græske Maler Kydias, som Hortensius kjøbte i Grækenland for en uhyre Pris og lod føre til sin pragtfulde Villa i Tusculum, altsaa ikke langt fra Præneste; men hvorledes dette end forholder sig, saa er der i disse Konturtegninger en Skjønhed og et Herredømme over Formen, som vidner om en højt udviklet Kunst. En ellers ubekjendt Dindia Macolnia har ejet denne herlige Cista og rimeligvis skjænket den til Templet som en Taknemlighedsgave.

Christendommen forstyrrede Søgningen til Fortunas Orakel, og Templet forfaldt. Paa dets Levninger opførtes Paladser, Huse og Kirker; en from Yngling Agapitus, som i 274 led Martyrdøden i Præneste, blev Stedets Helgen, og til ham indviedes en af Materiale fra Templet opført Kirke, der endnu er den biskoppelige Domkirke. Omtrent ved Aar 1000 gav en Pave Byen i Lehn til en romersk Senatrix Stephania, og med dennes Datter kom den til Familien Colonna, som overhovedet spiller en betydelig Rolle i hele Sabina og har været denne Egns rigeste Familie; vi ville

jevnlig træffe den paa vor Vandring i de sabinske Bjerge. Forholdet til Colonnaerne bragte to Gange fuldstændig Ødelæggelse over Palestrina. Den kraftige Pave Bonifacius VIII geraadede i heftig Strid med den mægtige Familie, som intrigerede med Hohenstauferne paa Sicilien, og forfulgte den med Lidenskabelighed. To Colonnaer, Jakob og hans Brodersøn Petrus, bar Kardinalshatten, og imod dem rettede sig fortrinsvis Pavens Vrede, saa at han endog — hvad der var uhørt i Kirkens Annaler og vakte stor Betænkelighed — i et Konsistorium fratog dem Kardinalværdigheden, og han udskrev hele Christenheden til et Korstog imod den mægtige Familie og dens stærkeste Fæstning, Palestrina. Overmagten var for stor, Colonnaerne mistede den ene faste Borg efter den anden, og modløse overgav de ogsaa Palestrina. I Sørgeklæder, med Strikke om Halsen vandrede begge Kardinalerne og deres Slægtninge til Rieti, kastede sig for Fødderne af Paven, der i rige Skrud og med den dobbelte Krone sad paa sin Throne, bøjede sig for ham og bad om Naade. Bonifacius talte Naadens Ord, men Handlingerne svarede ikke dertil. Han straffede Palestrina med en Grusomhed, der endog overgik Sullas. Fjorten Aarhundreder vare forløbne siden den første Ødelæggelse, men af den By, som i Republikens sidste og Kejserdømmets første Dage havde rejst sig indenfor de stærke Mure, var der endnu stolte Levninger tilbage. Selv Fortunatemplet var tildels bevaret, mange Paladser og Villaer stod endnu, Colonnaernes Slot var for en væsenlig Del antikt og tilskreves Julius Cæsar, hvilket man fandt antydet ved dets Form af et C, og med det stod i Forbindelse Stadens skjønneste Prydelse, et til Madonna indviet Rundtempel af samme

Form som Pantheon i Rom, hvilende paa en Marmortrappe med hundrede Trin, saa brede, at man kunde ride op ad dem. Talrige Kirker og Kapeller vare opførte i Byen, og i dens Bygninger var der en Rigdom af Søjler, Bronzer, antike Kunstværker af enhver Art. Alt dette lod den voldsomme Bonifacius jevne med Jorden, Alt blev nedrevet, Ploven blev ført hen over Grusdyngerne, og der blev saaet Salt paa Ruinerne som fordum paa Karthagos. Alene den S. Agapitus helligede Kirke skaanedes. De ulykkelige Indvaanere fik Lov at bygge sig Hytter lidt længere nede paa Skraaningen, men allerede to Aar efter lod Paven i et nyt Anfald af ustyrlig Hidsighed denne nye By tilintetgjøre, og Beboerne vandrede med Betlerstaven ud i den vide Verden. En følgende Pave tillod dog Byens Gjenopførelse, og i Midten af det fjortende Aarhundrede kunde den sejrrig modstaae en Belejring af Cola di Rienzo, som rigtignok ikke var nogen udmærket General; men hundrede Aar senere hævnede Pave Eugen IV sig ligeledes paa Colonnaerne ved en ny, fuldstændig Ødelæggelse af Byen. Kardinal-Patriarken Vitelleschi, i hvem Krigeren og Bøddelen havde fortrængt Præsten, belejrede Palestrina, som maatte overgive sig af Hungersnød; i April 1437 sendte han fra Rom en Hærskare af Haandværkere, som i en hel Maaned nedbrød, brændte og tilintetgjorde Alt, end ikke Domkirken blev denne Gang skaanet, og Beboerne fik kun syv Dages Frist til at flytte bort med deres fattige Ejendele. Hvad der nu staaer af Palestrina, er saaledes yngre end hint Aar; saa vældige have imidlertid Substruktionerne til de gamle Templer været, at Gader, Kirker og Paladser endnu for en væsenlig Del hvile paa dem, men hvad der har rejst

sig efter den sidste Ødelæggelse, er kun fattigt i Sammenligning med Fortiden. Colonnaernes Magt var knækket, de byggede sig vel paany et Palads, men i det syttende Aarhundrede maatte de, betyngede af Gjæld, sælge deres Ejendomme og Lehn i Palestrina for 775,000 romerske Scudi, altsaa en efter Datidens Forhold meget betydelig Sum, til Barberinierne, en yngre Slægt af pavelige Nepoter, og denne Familie har nu Højhedsretten over Distriktet. Endnu en historisk Erindring er der at nævne, knyttet til den nyere Tid. Da Pave Pius den Niende som saa mange af hans Forgængere var flygtet fra Rom og havde skjult sig for sine troe Undersaatter i Gaeta, drog Kong Ferdinand II af Neapel med en lille Troppestyrke ind i Kirkestaten, men ved Palestrina blev han den 9de Maj 1849 slaaet af Garibaldi, som ikke mange Aar efter skulde styrte hans Søn fra Thronen og knytte Kongeriget begge Sicilierne til det gjenforenede Italien.

Man bør erindre denne ærværdige Fortid og disse store Ulykker, førend man bryder Staven over det nuværende Palestrina med dets snavsede Gader, dets skumle »Corso Vittorio Emmanuele« og dets forrøgede »Café Imperiale«. Der er nu Intet af Interesse tilbage nede i selve Byen, den eneste Tillokkelse ved en Vandring i Gaderne er de henrivende Udkig gjennem en aaben Husdør eller en Havemurs Gitterport til det udstrakte Landskab ved Bjergenes Fod. Man maa opad for at finde det, som endnu er levnet af det Gamle. Barberinierne have bygget sig et Palads, som fra Byens højest liggende Gade behersker Byen, og her sporer man Traditioner fra den svundne Tid, navnlig i Slottets halvrunde Form, som vel endnu skriver sig fra

det hedenske Tempel. Alt er øde og forfaldent heroppe. En døv og gigtbruden Kastellan, som hostende og stønnende hinker hen over Flisegulvet og op ad Trapperne, er den eneste Beboer af den store Bygning, de store Sale staae tomme, Træværket smulrer hen, Fugtigheden slaaer gjennem Murene, den engang pragtfulde Have er overgroet af Ukrud, Dørene ud til den kunne ikke engang lukkes op. Alligevel forsømmer ingen Rejsende at stige derop, thi Slottet har to berømte Skjønheder. Den ene er inden Døre; det er et meget stort Gulvmosaik, forestillende Billeder af Ægypternes landlige Liv ved Nilens Bredder og af Flodens ejendommelige Dyreverden, fundet nede i Byen i en Hvælving, der nu bruges til Vinlager, og ført til Rom, men paa den fattige Byes indstændige Andragende bragt tilbage til Palestrina, for at der dog kunde være eet Kunstværk til at hidlokke Fremmede. Den anden er Udsigten fra Balkonen henover Byens Terrasser af Tage til Campagnen med det fjerne Rom og den endnu fjernere Linie af Havet.

Men denne Udsigt kommer dog først til sin fulde Ret fra Borgen oppe paa Monte S. Pietro, Kammen af det Fjeld, paa hvis Side Palestrina er bygget. Det er en god Times Vandring derop, skjøndt det seer ud som neppe et Kvarters Vej. Man følger Levningerne af de gamle Mure, som engang have forbundet Kastellet med den befæstede By; Vejen snoer sig opad imellem store Stenblokke, Fjeldet er nøgent og goldt. En elendig lille Landsby ligger omkring Ruinerne af Borgen paa den skarpe Bjergryg, der er ikke nogetsomhelst Spor af Mark eller Have heroppe, Beboerne maae søge baade Erhverv og Føde nede i Byen, og

man begriber ikke, hvad der kan bevæge dem til at leve i de usle, snavsede Huse, paa hvis Dørtærskler mimrende Hexe, den ene hæsligere end den anden, sidde med deres Haandten og slikke Solskin. Det, som drager os hid, ligger udenfor deres Synskreds; Fortidens Begivenheder existere ikke for dem, Naturens Skjønhed tænke de ikke paa, des bedre kjende de den barske Vind paa Bjerget og Møjen ved at afvinde disse Stene et fattigt Livsophold; men de ere fødte her, saa vedblive de ogsaa at leve her, Slægt efter Slægt. Forbi den lille Kirke og gjennem de smalle, ujevne Gader steg vi op til det, som er tilbage af Borgens Ruiner, paa nogle kullede Højder, der beherske Bjergryggen og aabne et fuldstændig frit Panorama til alle Sider. Landsbyens pjaltede og snavsede Ungdom var deroppe med deres sorte Grise og drev en eller anden Leg, som dog standsede, da vi lejrede os iblandt dem paa Grønsværet for ret i Ro og Mag at nyde det uforlignelige Rundmaleri: Øjet søger uvilkaarlig først ned til Slettelandet imod Vest, hvor der fjernt i den grønne, bølgende Campagna viser sig en taaget Plet og over den, fint tegnet imod Horisonten, Peterskirkens lette, majestætiske Kuppel, om hvis vældige Størrelse man først paa Afstand faaer en Forestilling ved at see, hvorledes alle andre Bygninger, Kupler og Taarne forsvinde og sammenblandes, medens den alene rager op over Vrimlen. Hinsides Rom ligger det ensomme Soracte som en fremskudt Forpost fra Appenninerne, hvis brede Rygge og hvide Snehoveder lukke Synskredsen imod Nord. Campagnen fortsætter sig lige indtil Havet, som blinker i Solskinnet, og i Kystlinien skjelner man tydelig de nu saa øde og forladte Havnebyer med de spredte Vagttaarne.

I Forgrunden tilvenstre have vi Albanergruppen med Frascati, Ruinerne af Tusculum, Smaabyerne Monte Porzio, Monte Compatri, Colonna og Rocca Priora; Monte Cavos Top med det velbekjendte Kloster rager op over dette Bjergparti, paa hvis sydlige Skraaning Velletris hvide Huse skinne frem. En Lavning i Terrænet skiller Albanerne fra de ulige mægtigere Volskere, hvor flere Rækker af mørke Bjerge skyde ind i hinanden, og paa hvis Sider vi skimte Montefortino, Segni, Anagni. Imellem os og Volskerbjergene aabner sig en frugtbar Dal, gjennemstrømmet af Floden Sacco, af hvis Bugtninger der hist og her viser sig en skinnende Stribe, et Sølvbaand i de grønne Enge. Her er den store Vej fra Syden til Norden, her laae og ligger endnu den gamle Via Latina, gjennem denne Dal drog i Oldtiden Roms Legioner ud til Erobring af Latiums talrige Smaastæder og af det rige Kystland omkring Neapels Bugt, ad denne Vej kom i Middelalderen Hohenstaufferne, Anjou'erne, Arragonierne med deres Hære, Kondottiererne med deres vilde Skarer. Alariks og Ataulfs Vestgother, Totilas og Tajas gotisk-germaniske Skarer, Longobarderne, Saracenerne, Magyarerne, Franskmændene, Spanierne, Tydskerne — alle disse Italiens Undertvingere ere dragne herigjennem, hærjende og plyndrende. I Aartusinder har Blodet strømmet, Kampen raset i denne Dal, Verdenshistorien har lagt sin Vej derigjennem. Bagved os have vi hele Sabinerkjæden, hvis fjernere Toppe ere dækkede med Snee, og hvor graalige Smaabyer med skumle Taarne hænge som Ørnereder paa Klippetoppene. Allerlængst borte i Øst strækker sig i en lang Linie Abruzzernes Højder, enkelte Spidser rage frem over alle de andre, men vi kjende ikke Navnene, og

Børnene, som vi spørge, vide neppe Besked om Tivoli og Capranica tæt herved, endsige om de tjerne Bjerge.

Den gamle Borg, imellem hvis grønsværklædte Ruiner vi sidde, har taget sin Del med i disse Kampe og bratte Omskiftelser af Skjæbnen, den har i Oldtiden som i Middelalderen været Vidne til mærkelige Begivenheder. Af de mange Erindringer er der en, som paatrænger sig med særlig Styrke. Her sad Conradin, den sidste Ætling af Hohenstauffernes mægtige Hus, fangen, førend han førtes til Skaffottet i Neapel, og det Slag, som kostede ham først Friheden og siden Livet, blev udkæmpet ikke langt herfra, hist oppe imod Nordost, i Saltodalen mellem Sabinerne og Abruzzerne. Det er som et krigersk Eventyr. Den unge og frejdige Conradin var dragen ud fra Rom med en Hær paa 10,000 Mand af Italienere, Tydskere og Spaniere; de begejstrede Romere, som holdt med denne Hohenstauffer af Had til deres Pave, vilde følge ham, men blev sendte tilbage, da Styrken ansaaes for stor nok, og Conradin drog over Tivoli, op imod Aniofloden, forbi Saracinesco, ned i Saltodalen. Den barske og grusomme Carl af Anjou, Neapels Behersker og den forhadte Paves Beskytter, var med sin Hær naaet frem til Lago Fucino, og kun Floden skilte de to Modstandere; for dem begge gjaldt det paa den Dag en Krone. Conradins fyrige Tropper gik tidlig om Morgenen over Salto og angreb med en saadan Kraft, at de kastede Carls franske Ryttere og Fodfolk overende; Slaget var vundet i et Nu, og Sejrherrerne forfulgte de i vild Flugt opløste Skarer for at gjøre det af med dem. Da brød Carl af Anjou med en udvalgt Skare af ottehundrede Ridderе, som han havde holdt i Reserve, frem fra et Baghold

i Bjergene og kastede sig over Tydskerne, der vare ifærd med at plyndre den erobrede Lejr; al Orden og Disciplin var brudt, Ingen kunde samle de adspredte Skarer, og Sejren ved Tagliacozzo den 23de August 1268 forvandledes pludselig til et Nederlag for Conradin, som maatte hugge sig igjennem Fjenden og ilsomt flygte bort fra Valpladsen. Efter et kort Ophold i Rom, som ikke kunde yde ham et sikkert Tilflugtssted, flygtede Conradin til Kysten og søgte at undkomme i en Baad til Pisa, men Giovanni Frangipane, Lehnsmand paa Slottet Astura, hvis Taarn vi kunne see herfra lige i Syd, hvor Havet lyser i Solskinnet, indhentede ham, førte ham som Fange til sin Borg og solgte ham til Carl af Anjou. Fra Genazzano, hvor denne havde sit Hovedkvarter, lod han sin besejrede Modstander føre til Borgen S. Pietro ovenover Palestrina, og her sad han fangen, smeddet i Lænker, sammen med ansete romerske Riddere og italienske Adelige, som havde støttet hans Sag. Nogle af disse lod Carl af Anjou henrette paa Stedet, Andre lod han hensmægte deres Dage i usselt Fangenskab; Conradin slæbte han med sig til Neapel og lod ham den 29de Oktober henrette paa Piazza di Mercato. Det er en af Middelalderens mørkeste Tragedier, afsluttet med et af grusom Hævntørst fremkaldt og dog af selve Christi Efterfølger billiget Mord paa en ung Helt, som i sit afgjørende Vendepunkt er knyttet til S. Pietros gamle Fæstning.

Fra de tjerne Bjerge begyndte der at rulle henimod os tunge og mørke Skyer, som kunde varsle om et nært Uvejr, og imod vor Villie maatte vi rive os løs fra vort Hvilested med dets vidtstrakte Udsigt. Det var nu hen paa Eftermiddagen, og Landsbyens faa mandlige Beboere vare

samlede paa Grønsværet tæt ved os, hvor de morede sig med at kaste store Stene tilmaals efter en Granitblok, paa hvilken de splintredes, hvis de ramte; det er en meget yndet Leg i Italien, og Materialet er altid for Haanden. Vore ungdommelige Venner havde forladt os, da de mærkede, at de og Grisene ikke vare sikkre for Blyant og Skizzebog. Det gik rask nedad mellem Stenene, Middagsmaden hos den tykke Arpina vinkede, og desuden havde vi et personligt Bekjendtskab at gjøre. I Palestrina, hvis Navn jo ogsaa har en hel melodisk Klang og er knyttet til Musikens Gjenføder, lever nemlig endnu Tenoristen Rossi, som for en Menneskealder siden satte Kjøbenhavn i den mest levende Begejstring, da han sammen med Torre, Paltrinieri, Md. Forconi og andre Kunstnere flere Vintre i Rad paa det lille Hoftheater gjorde vor Hovedstad bekjendt med den moderne italienske Operamusik. Rossi, hvis Familienavn er Cicerchia, er nu Postmester og Telegrafbestyrer i Palestrina, ikke noget stort Embede, men dog altid et taaleligt Levebrød i den 6000 Indvaanere tællende By. Han har en talrig Familie, er bleven graaskjægget og korpulent, men har trofast bevaret sine Ungdomserindringer fra Kjøbenhavn, hvor han fejrede saa store Triumfer og var Dagens Løve. Et fint lille Smil farer hen over hans Ansigt, alt som han spørger om den ene og den anden af Datidens elegante Dameverden, men han er meget diskret; hvis det skulde være hændet, at Begejstringen for den smukke unge Italiener med den smeltende bløde Stemme var gaaet lidt videre, end den skulde, saa er det ikke ham, som røber Noget derom. Han lever for sine Antikviteter, baade dem, hans Minde bevarer, og dem, han graver frem

af Jorden, thi Postmesteren i Palestrina er en af Egnens dygtigste Arkæologer og heldigste Opdagere; det store Fund af etruskiske Guldsager, som nylig blev gjort der i Egnen, og som har bragt lærde Kjendere i heftig Strid om Ægtheden, skyldes væsenlig ham.

Fra Palestrina vandrede vi den næste Morgen tilfods over Cavi — eller Cave, thi begge Former høres — til Genazzano. Et Æsel bar vor lette Bagage, og en gammel Fyr, som mere ledede af Æslet, end han ledede det, skulde tillige være vor Fører. Det er en herlig Vej, næsten hele Tiden i Skygge. Man gaaer imellem Vinhaver, hvor nu de fine, rødlig grønne Skud begyndte at finde deres Vej fra de knortede og vredne Stammer op i det Fletteværk af Rør, hvor Druerne skulle udvikle sig under Solens og den milde Lufts Paavirkning. Dalen er bevoxet med mægtige Kastanier og med Valdnødtræer, hvis Frugter her skulle kunne blive saa store som Æbler. En lille Flod kommer os brusende imøde og iler afsted til Saccodalen, en malerisk Bro paa syv Buer fører hen over den. Det varer ikke længe, førend vi have Byen Cavi foran os, en lille Flække, hvis plumpe Huse ligge samlede i stejle Gader; den tilhører endnu Colonnaerne, paa Torvet staaer som Familiens gamle Vaabenmærke en Søjle. Højt oppe paa Bjergkammen ligger ovenover Cavi en anden By, som paa en Maade hører sammen med den: Rocca di Cavi. Dette stadig tilbagevendende Forhold med en By nede i Dalen og en anden paa Fjeldet ovenover, der fører Navn af den førstes »Rocca«, trænger til en lille Forklaring. Landskabet Latium har fra de ældste Tider indtil nu været

et Hjem alene for Agerdyrkning og Kvægavl, medens Handel og Industri næsten ikke kjendes; derfor træffer man ingen store Byer, men kun Smaaflækker, hvor Befolkningen var samlet indenfor stærke Mure. Disse Byer havde deres naturlige Plads i Dalene, men som oftest havde da Godsherren, Hovedet for den adelige Slægt, som var Distriktets Herre, sin Bolig oppe paa Bjergets Kam i et Klippeslot eller Kastel *(Arx* eller *Rocca),* en skummel Fæstning paa Fundamenter af cyklopiske Mure med svære Taarne og krenelerede Vægtergange, hvorfra der holdtes skarpt Udkig baade imod Naboer, som kunde have Ondt i Sinde, og over forbidragende Rejsende, af hvem der kunde udpines Lejdepenge. Borgen var lille, den rummede kun selve den adelige Æt og dens allernærmeste Tyende, medens Slottets væbnede Folk og de livegne Arbejdere fik deres Ophold i fattige og tæt sammenklyngede Huse omkring Fæstningsmuren. Saaledes blev der da efterhaanden to Byer: en større nede i Dalen og en mindre, tæt samlet om Ridderens Borg, oppe paa selve Rocca'en. I denne ydre Beliggenhed var ogsaa Magtforholdet, Herredømmet udtrykt. Øverst havde Ørnen sin Rede, saa fulgte Glenterne og Høgene, lavest laae Dueslaget. Baronen, en vild og barsk Ridder, var som en lille Konge i sit Territorium, han alene ejede Jorden, han var Herre over sine Undergivnes Liv og Død, den eneste Ihændehaver af Dommermyndigheden. Besad han flere Ejendomme, indsatte han en Vikar, og hvor Paven selv eller Kirken var Godsherre, udovedes Myndigheden ved en Kastellan, hvis Tugt ofte var endnu strengere end Ridderens. Denne Baronernes og Klostrenes Jurisdiktionsmyndighed fortsattes langt ind i Tiden; Paverne havde ikke

Magt til at bryde disse Privilegier, og der var ingen oplyst eller velhavende Borgerstand, som kunde danne en Modvægt imod Godsherrernes Magt. Den raae og voldsomme Landadel var i disse Bjerge fjernet fra enhver Paavirkning af Tidens fremadskridende Aand, dens overstrømmende Kraft søgte en Tumleplads i indbyrdes blodige Kampe, i hvilke det altid gik ud over de Undergivne, og Barbariet vedblev at herske i disse Egne, længe efterat det øvrige Italien havde gjort sine vidunderlige aandelige og materielle Fremskridt. De mindre kommunale Samfund, som andetsteds brød deres Vej igjennem Lehnstidens Barbari og Adelsvælden, kunde ikke tænkes i disse Egne, hvor der kun fandtes udpinte Bønder og elendige Hyrder; Baronerne og Munkene blev her ved at spille Herrer. Sporene af denne Tilstand ere endnu kjendelige i Latium. Store Strækninger, som kunde være frugtbare Marker, ligge hen udyrkede, et Krat af vilde Buske bedækker paa mange Steder Høje og Dale, som kunde bære frugtbar Sæd, og over disse Ørkener svæver endnu truende paa Bjergkammen en »Rocca« med Levningerne af det gamle Kastel. Nu er Godsherrens Jurisdiktionsret brudt, Landets almindelige Love gjælde, men Ejendomsforholdet er endnu det samme som i gamle Dage, og Befolkningen er ligesaa fattig og forpint som fordum. Armoden og Vanens Magt holder Beboerne fangne i det usle Hjem, hvor deres Vugge har staaet. Paa Markerne og mellem Vinhaverne søger man forgjæves en menneskelig Bolig; alle Beboerne ere endnu trængte sammen i de snevre og usunde Byer indenfor de gamle Mure eller have deres Huse klistrede som Svalereder oppe omkring Kastellet paa Rocca'en; herfra stige de hver Morgen ned i

Dalen og vandre lange Veje, ofte flere Mil, til deres Marker eller Vigner for saa om Aftenen igjen at stige møjsommelig opad, belæssede med Grøntsager, Frugter, Korn eller Hø, thi ved deres Huse have de end ikke den mindste Smule Have. Retssikkerheden vilde maaskee nu tillade en Udflytning, men saa længe Bonden ikke ejer den Mark, han dyrker i sit Ansigts Sved, saa længe han kun er Forpagter paa et kort Aaremaal, kan han ikke bygge sig noget Hus paa Jorden. Saaledes bliver Alt ved det Gamle.

Lidt forbi Cavi, efterat man har passeret en ensom Madonnakirke, bøjer en malerisk Fodsti tilvenstre og fører langs Bjergets Fod gjennem Haver og Vigner, over rislende Smaabække og grønne Kløfter til Genazzano. Den brede og vidtstrakte Sacco-Dal, indhegnet af Sabinerne paa den ene og Volskerne paa den anden Side, aabner sig her for Blikket; et godt Stykke borte ligger paa Volskersiden Paliano med sit hvide Kastel, atter en af Colonnaernes Familiebesiddelser, og bagved den tegner det mindeværdige gamle Anagni sig fra sin Fjeldtop imod Horisonten. Det nære Genazzano synes herfra at ligge næsten i en Dal; den langstrakte Tufklippe, paa hvilken Byen er bygget, behersker dog i Virkeligheden den omliggende Egn, og da vi have gjennemvandret de foraarsfriske Lunde af Oliven og Kastanietræer, mærke vi ogsaa, at vi skulle ikke saa lidt tilvejrs for at naae op til den svære Port med dens krenelerede Murkam, hvorigjennem man stiger op til Genazzano. Stadens Guddom melder sig strax for den Indtrædende; allerede et af de allerførste Huse ved Porten bærer et grelt Freskomaleri, hvor det hellige Billede af *Madonna del buon' consiglio* svæver gjennem Luften,

baaret af Englehænder, medens Pilgrimsskarer drage efter det. Skumle og mørke ere Gaderne i Genazzano; de gaae stejlt op og ned, følgende Tufklippens Form, Stenhusene see saa fattige ud, og ud fra de aabne Døre strømmer en blandet Duft, i hvilken Hvidløgen dominerer. Rynkede gamle Kjællinger og støjende Børn ere de eneste Beboere, som vi see, og fra hver eneste af dem lyder Tiggerraabet om en *bajocc'*, forstærket med et eftertrykkeligt *Mossiu!* Mændene og de yngre Kvinder ere sysselsatte i Vingaardene. Langs en Mur, der kanter den stejle Fjeldvæg, og over hvis Kam vi af og til faae et prægtigt Kig ud i Dalen, komme vi op til Torvet, der naturligvis ogsaa hedder Piazza Imperiale, og vandre ad Stentrappen i Hjørnet op i »Vetturinens Hus«, der nu er det eneste Gjæstgiversted i Byen. I den lave, flisebelagte Stue, som er bestemt for finere Gjæster, havde vi et uventet og behageligt Møde. Paa Jernbanen fra Rom havde vi været i Følge med den bekjendte tydske Historieskriver Gregorovius, men han og hans to Ledsagere vare stegne ud ved Velletri; i Palestrina hos den tykke Arpina stødte vi om Aftenen sammen igjen med det lille Selskab og gjorde da indbyrdes Bekjendtskab, men vore Veje skiltes atter ad. Et Tilfælde havde nu bragt dem til Genazzano, og vi fik derved Lejlighed til atter at tilbringe en kort Tid sammen med den elskværdige og fordringsløse Lærde, hvis Værk om Roms Historie i Middelalderen ikke blot er Frugten af grundig og udholdende Forsken, men helt igjennem bærer Vidne om ædel Livsanskuelse og poetisk Aand, et klassisk Værk, der vil bevare sin Plads i den historiske Literaturs forreste Række, og hvis Forfatter man bør holde det tilgode, om

han undertiden giver efter for en noget for varm tydsk Nationalfølelse og fra Roms Middelalder lader sig lidt for ofte rive hen til Forherligelse af Sedan, hvor Tydskland efter hans Mening har erobret Verdensssceptret. Romerne have ydet Gregorovius deres Paaskjønnelse ved at gjøre ham til Æresborger, en sjelden, men her fuldt fortjent Hædersbevisning, og han nyder overalt i Italien stor Anseelse. Enhver Romafarer skylder ham Erkjendtlighed, thi Faa have bidraget mere end han til at aabne Blikket for den evige Stads historiske Poesi, og selv den, der ikke er naaet igjennem de otte store Bind af hans Værk, staaer ubevidst i hans Gjæld, thi saare meget af det, der nu gjennem Rejseskildringer og Haandbøger er blevet Alverdens fælles Eje, er laant fra ham og er Frugten af hans Arbejde. Gregorovius er hjemme i Rom og i Latium som yderst faa Italienere, og da han gav os det Raad ikke at fortsætte Vejen til Olevano, førend vi havde gjort en Udflugt til San Vito, betænkte vi os derfor ikke paa at følge hans Opfordring.

Det holdt haardt at faae nogen Befordring. Vetturinens Vogne vare alle borte, Æslerne og Muldyrene vare langt nede i Markerne og Vignerne, hvorfra de ikke kom hjem før Solnedgang; vore udsendte Bud vendte det ene efter det andet tilbage med uforrettet Sag. Heldigvis passerede i det Samme en sværlemmet og skummel Fyr Torvet, drivende to Muldyr, belæssede med Gjødning; man har ikke Raad at være kræsen i Sabinerbjergene, altsaa fik vi Manden til at lade sin Gjødning vente og ombytte sine Straasække med et Par plumpe Sadler, dermed vare Ridehestene færdige.

Genazzano er ikke nogen lille By, den maa tælle sine 5 eller 6000 Indvaanere, og naar man seer noget nærmere til paa Husene, der ligge uregelmæssig kastede imellem og over hinanden, finder man ikke faa Spor af en Arkitektur, som tyder paa svundne Dages Herlighed: her nogle gothiske Vinduer, hist et Ornament af gjennembrudt Sten eller en Søjle. Bergsøes livlige, men lidt for fantastiske Roman »I Sabinerbjergene« har ypperlig skildret Byens Fysionomi og det Totalindtryk, som den fremkalder; den kommunale Renlighed synes ikke at have gjort synderlige Fremskridt siden den rødnæsede Gubernatores og Signor Carnevales Dage, Møgbunken ligger endnu ved Porten, og i de snevre, stejle Gyder, som krydse de nogenlunde passable Hovedgader, er der den samme Flod af Snavs. Men vi ere snart ude af Byen, mellem disse Huse styre vi vor Vej hen til en Port, som fører os ind i det firkantede Gaardsrum af Colonnaernes gamle Borg. Igjen et forladt Slot, ikke endnu nogen Ruin, thi Murene staae, Salene og Kamrene ere endnu tilgængelige, men forfaldet, øde, kun beboet af Ugler og Flaggermus, med knuste Ruder og lemlæstede Marmorfigurer, overgroet af Epheu og Slyngplanter, med dinglende Rester af Trævaabenskjolde, som engang for en Snes Aar siden, da en Colonna flygtig gjæstede det gamle Slot, blev ophængte som Dekoration. Og dog er det en stolt Ejendom, et Familieslot, som vel fortjente at fredes for sine store Minders og sin skjønne Beliggenheds Skyld. Martin V, den af Konciliet i Constanz valgte Pave, som endte det store Schisma i Kirken, tilhørte Slægten Colonna, han var født i Genazzano, han elskede dette Sted og han opførte i Aaret 1425 den endnu

existerende Borg, hvor han selv tilbragte mange Sommere, og hvor i flere Aarhundreder efter ham Colonnaerne tyede hen i den varme Aarstid; paa Salenes Vægge er der endnu afblegede Spor af Freskomalerier, forestillende de talrige Stæder i Latium og Roms Campagna, som tilhørte den mægtige Slægt. Det nuværende Forfald gjør det vanskeligt at forestille sig den fordums Pragt; den forsømte Skov, som strækker sig hinsides Slottet, og gjennem hvilken nu Landevejen fører, var engang en herlig Park med skjønne Haveanlæg, Statuer og Templer. Ad den brede Bro, som paa mægtige Stenbuer er ført over Kløften, er der faret lystige Tog af skjønne Damer og ædle Riddere. De afbrudte Buer, næsten skjulte under en frodig Vegetation, som vi passere forbi, ere Levninger af en hel Vandledning, som var anlagt for at føre Vandet fra en Bjergsø til Parkens Vandspring og til et Bad, hvoraf der endnu er Rester tilbage. Hvor Borgens Territorium ender, begynder Klosterets; San Pio er nu ogsaa forladt, kun en enkelt Munk er bleven tilbage som Kastellan og sniger sig forknyt omkring mellem Cypresserne og Laurbærbuskene.

Via Empolitana, der fører op til San Vito, gaaer langs en skovbevoxet Klippeskraaning, paa hvis Højdedrag vi nu have Rocca di Cavi fra den modsatte Side og en endnu ensommere, endnu mere utilgængelig Klippeby Capranica, hvis graae Fæstning med det svære Taarn vedbliver at være synlig for os, hvorledes end Vejen slynger sig. Vi see ud over hele den skjønne Garigliano-Dal, en vid Aabning mellem Fjeldene, et bølgeformigt Terræn med venlige Skove og grønne Marker, men ogsaa med store øde Strækninger, fyldte af mosgroede Stene, gjennemstrømmet af

den blinkende Flod. En Krands af herlige Bjerge omgiver dette Prospekt, Skyerne, som glide afsted i den lette Vind, føre deres Skygger hen over Klippefremspringene og lade det storartede, alvorlige Landskab spille i alle Farvetoner. Der hviler en ensom Majestæt over disse Egne, Tanken løfter sig fra Døgnets Smaalighed blandt disse Levninger af svunden Storhed og talrige Minder om henrundne Dages Begivenheder. Det tager et Par Timer at naae San Vito, og først ved den sidste Bugt af Vejen, faaer man Øje paa den lille By, der ligger oppe paa en Klippe og er tæt samlet omkring en Kirke, som øjensynlig engang har været et Kastel. Et Besøg af Tourister var, lod det til, en usædvanlig Begivenhed i San Vito, vort lille Tog vakte stor Opsigt, og ved det snavsede lille Osteri, hvor vi standsede for at lædske vor Tørst i Egnens skarpe Vin, samlede vi en hel Skare af godmodige Nysgjerrige om os. Paa Grønsværet omkring Kirken fandt vi en herlig Hvileplads, hvorfra vi i Ro kunde nyde Naturens Skjønhed. Genazzano var skjult for os bag de skovbevoxede Klipper, men Olevano, vort næste Maal, præsenterede sig frit paa den anden Side af Dalen, og for Enden af denne havde vi Paliano med dens Baggrund af blaalige Højder. Rocca di Cavi og Capranica tegnede sig skarpt imod den klare Luft, bagved os havde vi Pisciano og det fjerne Civitella, Smaabyer ganske af samme Art som San Vito.

Som Myrer færdes Mænd og Kvinder med deres Lastdyr i de dyrkede Strøg dybt nede under os. De arbejde strengt fra den tidlige Morgen indtil Solens Nedgang, vandre utrættelig deres lange Veje med Byrder, som vilde trykke en kraftig Nordbo til Jorden, og holde ud i de vex-

lende Aarstider. Deres smaa Agre og i Terrasser opførte Vinhaver ere ubegribelig frugtbare under denne skjønne Himmel. Rankerne slynge sig mellem et Net af de slanke Canna-Rør eller hvile paa gaffelgrenede Elme og Løn og danne rige Guirlander med svulmende Klaser fra Træ til Træ, og imellem disse Rækker af Vinstokke voxer Majs og Hvede; over Kornet løfte sig atter Oliven-, Figen- og Mandeltræer, Fersken-, Æble-, Pære- og Pomegranattræer, Valnødder og Kastanier. Fra Vignen komme Alt, hvad der udfordres til Familiens Ernæring: Hveden til Brød, Majs til Polenta og *la pizza* (smaa Kager, der bages paa varme Stene og spises glohede), Grøntsager og Bønner tilligemed Olien, der skal faae dem til at glide ned, Vinen og Frugterne. Hvor er det muligt, at dette flittige Folk, der lever omgivet af saadanne Naturens Velsignelser, kan være saa ubeskrivelig fattigt? Aarhundreder af Plyndring og Undertrykkelse, Præsternes Aag, Uvidenheden og Overtroen give endnu ikke Forklaringen. Den maa væsenlig søges i de uheldige agrariske Forhold. Bonden ejer som alt berørt ikke sin Jord. Den virkelige Ejer er den adelige Familie, som fra gammel Tid besidder Højhedsretten; den kræver forlods en Fjerdedel af al Afgrøde. Dette kunde endnu gaae, men i de onde Aar har den lille Jordbruger for at skaffe sig og Sine Føden, maattet laane, altid til blodige Renter, hos Baronerne, Klostrene eller de enkelte Kapitalister af hans egen Stand; han kan ikke betale, først sælges saa hans Jord til den rige Kreditor, medens Træerne vedbleve at være hans, og han maa da til Grundens nye Eier udrede en Fjerdedel eller vel endog en Halvdel af sin Høst; der kommer igjen et Misvæxtaar, og nu maa han

sælge ogsaa Træerne, tilfreds, hvis Kreditor vil beholde ham som sin Forpagter og afstaae ham en Del af Afgrøden. Fra nu af er Fattigdommen uoprettelig, intet Arbejde, ingen Sparsomhed kan mildne dens Lod. Endnu mere end Vinen er det Majshøsten, hvorpaa det kommer an; i Slutningen af Juli dannes den Kolbe, hvori Frugten sidder som gule Perler, og da kræves der Regn. Udebliver denne, saa forestaaer der en Vinter med Sult og Nød, og hele Befolkningen anraaber derfor med den yderste Lidenskabelighed Himlen og Madonna om at gjøre en Ende paa Tørken, der foretages Processioner og holdes Kirkebønner, alle de Helgene, som antages at have nogen Indflydelse i de højere Regioner, anraabes skiftevis og maae høre drøje Ord, hvis de ikke hjælpe. I den yderste Nød plejer man at tye til den hellige Antonius af Padua; det er en kraftig Helgen, og han skaffer som oftest Regn, men det hjælper ikke at komme til ham, førend man først har prøvet de Andre. Det er sørgeligt at sidde midt i denne af Himlen saa rigt udstyrede Egn og vide, at dens Befolkning lever under et saadant Tryk. Førend det lykkes det nye italienske Rige at gribe energisk ind i de agrariske Forhold og at gjengive den lille Jordbruger Ejendomsretten til den lille Plet, hvor han Aar for Aar udøser sin Sved som i et Danaidernes Kar, er der ikke nogen virkelig Fremgang i Velstand eller Oplysning at vente. Men det er ingen let Opgave at gjøre dette med Iagttagelse af erhvervede Rettigheder, og endnu er det gjenfødte Italien altfor optaget af at konsolidere sin Tilværelse som Stat, til at det kan tænke paa at løse den.

Da vi fra San Vito naaede tilbage til Genazzano, var Solen allerede et godt Stykke nede imod Vest, men vi vilde dog ikke forlade Byen uden først at have gjort vor Opvartning hos dens fornemste Dame: *Madonna del buon' consiglio.* I Kirken, hvor dette Mirakelbillede har sit Kapel, fandt vi hurtig en Sakristan, men inden han kunde forevise os Helligdommen, udkrævedes der en Tilladelse fra Kirkens gejstlige Foresatte og desuden Nærværelsen af en Præst og en Kordreng. Det varede længe, førend alle Forberedelserne vare i Orden, og imens maatte vi slaae os til Ro med at eftertænke denne Madonnas vidunderlige Historie. Paa en Tid, da Jøder og Saracenere huserede med særlig Fanatisme i det hellige Land og skaanselløst tilintetgjorde Christendommens hellige Relikvier, fandt Madonna det nødvendigt ved Flugten at unddrage sig disse Forfølgelser. Sit Hus i Nasareth lod hun Engle flytte gjennem Luften til Loreto, hvor det endnu den Dag idag er at see til Beskjæmmelse for alle Vantroe. Et helligt Billede af hende selv og Jesusbarnet sendte hun paa en lignende overnaturlig Maade til Scutari i Albanien, og her blev det under Navnet *Madonna del buon' offizio* Gjenstand for varm Tilbedelse. Nu skete det i Aaret 1467, at to fromme Pilgrimme, som fra Albanien agtede sig til Italien, først valfartede til dette Billede for at anraabe om dets Bistand paa deres Vandring, men istedetfor Billedet fandt de kun en hvid Sky, som sagte gled imod Vest; de fulgte med, først til Kysten, saa over Havet — som naturligvis skiltes ad og lod dem passere tørskoede — og endelig til Nærheden af Rom, hvor Skyen forsvandt for deres Øjne. Men i Rom hørte de, at der samtidig var kommet et ærværdigt

Madonnabillede til Genazzano, og i dette gjenkjendte de øjeblikkelig det fra Scutari. Billedet begyndte strax at gjøre Mirakler og er blevet ved dermed indtil den allernyeste Tid, endogsaa efter 1870, og er under Navnet *Madonna del buon' consiglio* vidtberømt over hele Italien, men navnlig i Latium, hvorfra der to Gange om Aaret strømmer store Valfartskarer til Genazzano for at bede Helgenbilledet om Hjælp og bringe det Gaver, som kunne vinde dets Velvillie. Den aarlige Indtægt, som Kirken har af Offer til denne Madonna, har tidligere været anslaaet til mellem 20 og 30,000 Lire, mest i ganske smaa Bidrag, og Præsterne have derfor al Grund til at behandle det med særlig Ærefrygt Pilgrimmene kunne tælles i Tusindvis, navnlig til Festen den 8de September, de komme dragende i Skarer fra alle Kanter, en broget Samling af nationale Dragter, Oldinge og Børn, Mænd og Kvinder, under Tonerne af en ældgammel Valfartshymne. Allerede langt borte fra Genazzano begynde de med Bøn og Knæfald, efter et *Evviva Maria!* istemme de atter deres Sang, og jo nærmere de komme Kirken, desto lidenskabeligere blive deres Paakaldelser, indtil de tilsidst paa deres bare Knæ kravle op ad den stejle og lange Trappe, stundom kyssende hvert Trin eller slikkende Støvet med deres Tunge, og paa samme Maade slæbe de sig hen ad Kirkegulvet, hvor de foran Madonnakapellets Jerngitter kaste sig fladt ned paa Fliserne, hylende i deres lidenskabelige Bønner som vilde Dyr og neppe vovende at løfte deres Øjne til det undergjørende Billede, som hænger over Alteret, men knap kan sees for Lys og Blomster og Flitter, omhvirvlet af Virakskyer fra de lovsyngende Præster og Kordrenge under Klangen af

Kobber- og Sølvskillinger, som rages sammen indenfor Gitteret. Kirken er skummel, og Kapellet ligger i Mørke; Omgivelserne egne sig godt til Skueplads for Udbrud af lidenskabelig Fanatisme og hysterisk Exstase. Udenfor er der Marked med Helgenbilleder, Rosenkrandse, Amuletter, smaa Flasker med Olie fra Lamperne foran Helgenbilledet, lystig Koncert og spændende Tombola. Byen har ikke Husly til disse mange Tusinder, de maae søge Hvile paa Gaderne og Trapperne; der fortære de deres haarde Brød, som de have bragt med sig den lange Vej hjemmefra, og der sove de om Natten med en Sten til Hovedpude, lykkelige, naar ikke en pludselig Regn styrter ned over dem og gjennembløder dem.

Endelig kom vor Sakristan tilbage i Følge med en ung Præst og en Kordreng, begge i hvide Messeskjorter over den sorte Dragt. Gitterdøren blev aabnet, alle Lysene paa Alteret tændtes, det gule Silkeforhæng droges tilside, og bag det viste sig forgyldte Broncedøre. Under uendelige Knæbøjninger begyndte Præsten sine Bønner, Sakristanen brægede sine Responsa, Kordrengen svingede sit Røgelsekar, saa at tætte og bedøvende Skyer af Virak fyldte Kapellet, og udsang sit Amen, hvergang et Ave Maria var tilende. Først efterat dette havde varet en god Stund, var Luften saa renset, at det Allerhelligste kunde afsløres; Broncedørene blev aabnede, og der viste sig et lille Maleri, neppe mere end en 18 Tommer i Kvadrat, mørkt og forrøget, forestillende Madonna med Christusbarnet paa Armen, begge de hellige Hoveder smykkede med Kroner af Guld, Perler, Ædelstene og Email, naturligvis Madonnas den pragtfuldeste. Maleriet sidder saa

langt inde i Alterfordybningen, at det vanskelig kan sees, og skjøndt man, naar først Bønnerne ere overstaaede, faaer Lov til at komme ganske nær, er det umuligt at undersøge, hvorledes det er fastgjort; Præsterne fortælle, at det ved et vedvarende Mirakel holder sig svævende uden at være understøttet til nogen Side. Noget kunstnerisk Værd har Billedet neppe, men mulig giver Alderen det en Interesse. For de Troendes Andagt og efter den katholske Kirkes Opfattelse er Maleriet en særlig Individualitet; det er ikke blot en Fremstilling af Madonna, den ene Gudsmoder, det er selv en Madonna blandt de saare mange, som ere Gjenstand for Tilbedelse, en ganske speciel Gudsmoder, som er forskjellig fra alle de andre, som har en særlig Personlighed og er udrustet med en speciel undergjørende Kraft. Ved en besynderlig Mystik ere alle disse Madonnaer paa een Gang mange og een, men i Mængdens Betragtning træder Enheden i Skygge for Mangfoldigheden. Den særlige Ærefrygt, hvormed man nærmer sig Madonna del buon' consiglio, de omhyggelige Ceremonier, som skulle gaae forud for Afsløringen af Billedet, ere ikke en Hyldest til den himmelske Maria, som man andetsteds kan nærme sig med langt færre Omsvøb, men en ganske særlig Tribut til dette ene Billede. Det er heller ikke Madonnas Hjælp og Bistand, som Pilgrimmene paakalde, det er denne Madonnas og ingen andens; selv om Sansovinos Marmor-Madonna i Augustinerkirken i Rom eller Madonna del Soccorso i Spoleto eller en hvilkensomhelst anden Maria-Gjengivelse ikke har villet eller kunnet hjælpe, giver man derfor ikke fortabt, man tyer til Madonna del buon' consiglio, og hun sætter igjennem, hvad hendes Rivaler ikke

have formaaet. Thi alle disse Billeder af den ene og samme Maria ere virkelig indbyrdes Rivaler; de kappes i Mirakler, de misunde hinanden deres Smykker og Juveler, deres Voxlys og Votivgaver. Jo længere man tænker over dette Mysterium, desto mere broget bliver den Afgudsdyrkelse og Billedtro, som her skjuler sig under Christendommens vide Kjærlighedskaabe.

Lidt før Solnedgang vandrede vi ned gjennem de stejle Gader til Byens Port, hvor Vognen holdt, der skulde bringe os til Olevano. Det er en god og bred Vej, som fører igjennem Dalen med en Bro, Ponte d'Orsino, over Garigliano-Floden; den italienske Regering har allerede gjort særdeles Meget for Udvidelse og Forbedring af Vejnettet i de sabinske Bjerge, man kan nu næsten overalt komme frem tilvogns mellem de større Byer, og et helt Korps af flinke Ingeniører har travlt med nye Anlæg, der forene Soliditet med malerisk Skjønhed. Vi komme henimod Paliano, som nu ligger i Skygge under sit Bjerg; gjennem en Sænkning i Højdedragene kaster Solen sine sidste Straaler paa Anagni, den minderige Klippeby, hvor saa mange Paver have maattet søge et Tilflugtsted for de oprørske Romere eller for fremmede Hærskarer, og hvor en af Pavedømmets betydningsfuldeste Begivenheder, Overfaldet paa Bonifacius VIII ved Philip den Smukkes Udsendinge, foregik. Men i den stille Aften, omgivne af grønne Enge og frugtbare Agre, med de herlige Klippekonturer og de dybe blaalige Toner rundtom os ere vi ikke tilbøjelige til at falde hen i historiske Erindringer; Naturens Skjønhed fængsler os helt. Vejen er livlig; Arbejderne begynde at vende hjem fra deres Dagværk, nogle til Genazzano, andre til

Paliano, atter andre til Olevano, som vi have liggende foran os paa sin Klippehøjde, men til hvilket vi endnu have mange Slyngninger at gjøre. I Smaagrupper komme de vandrende; Manden har sin Trøje slængt over Skulderen, den spidspullede Hat sidder kjækt paa tre Haar, han ryger sin korte Pibe og er for fornem til at bære Noget; det er Fruentimmerne, som maae bringe njem fra Marken, hvad der behøves til Familiens Underhold, de bære deres tunge Byrder paa Hovedet og skyde sig frem under dem med en ejendommelig vrikkende Bevægelse af Hofterne. Er Familien rig nok til at eje et Æsel, vender ogsaa dette fuldt belastet hjem, og ovenpaa Høbunkerne hvile maaskee endda et Par Smaabørn. Men det er de Færreste, som ere saa velhavende; derimod mangler sjelden et andet nyttigt Husdyr, nemlig Grisen, den lille sorte og vevre Gris, om hvis Hals og Ryg der er snoet et Reb, som om det var et lille Seletøj, Børnenes Ven og Legekammerat, Familiens levende Sulefad, som daglig maa gjøre Vejen frem og tilbage til Vignen for der at finde sin Næring i alskens Affald og Ukrudt, og som glæder sig ved Tilværelsen i lykkelig Uvidenhed om, hvad Efteraaret skal bringe. Den prægtige røgede *presciutto*, som vi glæde os over inde i Rom, produceres for en væsenlig Del herude i de sabinske Bjerge; Skinkerne ere for kostbare til Føde for Fattigfolk, de sælges, og man tager tiltakke med Resten, naar den Tid er kommen, da den gamle Gris maa falde for Offerkniven, og en ung Gris træder ind paa dens Plads i Familielivet. Mørket falder paa, førend vi naae Olevano; Vejen er nylig med et Par lange Svingninger ført helt op i selve Byen, og da vi i Skumringen komme ind i Gaden, omringes vi af en

støjende Skare Drenge og Voxne, som raabe og skrige, klynge sig fast i Vognen, tigge om Bajocchi og tilbyde at vise os Vej eller bære vort Tøj. Det koster Besvær at holde os denne næsvise Bande fra Livet, men Kusken hjælper os dermed og udpeger i Skaren en Mand, som er privilegeret *facchino* for vort Hotel, Casa Baldi. Vi betroe os til ham, klattre tilfods op gjennem nogle stejle Gader, mellem fattige Huse og komme saa igjennem en Port paa den hvide Mur ind i en Have, paa hvis højeste Punkt et to Etagers Hus med en høj Stentrappe lyser os imøde. Det er Casa Baldi.

Olevano er Kunstnernes mest yndede Sommeropholdsted i Sabinerbjergene. Naar hen i Juni Maaned Varmen begynder at blive overvældende i Rom, og den feberavlende Malaria fra Campagnaen strømmmer ind over den evige Stad, pakke Malerne deres lette Koffert og forsyne deres Malerkasse for at drage ud i den frie Natur, indaande en lettere Luft og samle» Motiver« til næste Vinter. I Olevano findes Alt, hvad deres Hjerte kan begjære, baade en henrivende Egn med en Mangfoldighed af italiensk Naturskjønhed og en malerisk Befolkning. Casa Baldi er derfor ogsaa et gammelt Kunstnerhjem, mangen en lystig Aften har her endt en anstrengende Dag, og rundtom i den vide Verden søger mangen en Erindring tilbage til dette Hus, hvor Naturen har gjort saa Meget og Civilisationen saa saare Lidt. I de slidte og forrevne Hefter, hvor de Rejsende indskrive deres Navne, findes en Rigdom af raske Skizzer og lystige Karrikaturer, af Udbrud i Vers og Prosa, og man blader ikke længe i den uden at støde paa Kunstnere

og Videnskabsmænd, som nu ere berømte. Og dog er Casa Baldi et overmaade tarveligt Sted; oprindelig har det været bygget som Kasino eller Sommeropholdsted for en adelig Familie (jeg troer Borgheserne), og der hænger endnu paa Væggene endel Portræter af Herrer og Damer i Dragter fra svundne Aarhundreder, men nu er det sunket ned til Værtshus og geraadet stærkt i Forfald. Nino er efter Sabinerlejlighed en meget skikkelig Vært, og hans hæse Beppina har skjænket ham en hel Rede fuld af blonde Døttre og Sønner, udmærkede Typer for den gamle sabinske Race med det lyse Haar og den skjære Hudfarve, de ældste voxne og deltagende i de Rejsendes Opvartning, den yngste endnu ved Brystet, men Børnevelsignelsen har været for stor, og Tæringen svarer ikke til Næringen. I den rigtig varme Sommertid mærker man vel ikke synderlig til Husets Forfald, men blæser det paa en lidt raakold Foraarsdag, faaer man at fornemme, hvad det vil sige at tilbringe den barske Aarstid i Værelser med koldt Stengulv, med Vinduer og Døre, som ikke kunne lukkes, med de halve Ruder knækkede, med en uafladelig Træk, med brøstfældige Senge og grove Lagener. Paa Renligheden er der egenlig ikke at klage; Lopperne ere ganske vist glubske og styrte sig med Begjærlighed over de blonde Nordboer, hvem de ikke unde rolig Nattesøvn, men det er nu engang en uundgaaelig Landeplage overalt i Italien, og de sabinske Exemplarer ere kun en Grad blodtørstigere end andre. Heller ikke Bespisningen er ilde, naar man kun holder sine Fordringer indenfor rimelige Grændser. Men selv om alt dette var anderledes, vilde Casa Baldi dog beholde en uimodstaaelig Tillokkelse tilbage, det er den mageløse Udsigt over den

henrivende Egn, hvor der (paa Havet nær) er samlet Alt, som kan henrykke Menneskets Øje, hvor der over denne Skjønhed hvælver sig en Himmel saa frisk og ren, og hvor i den klare Luft Farverne træde frem med en Kraft og et Liv, hvorom vi her i Norden kun paa enkelte begunstigede Efteraarsdage faae en Anelse. Fra Stentrappen foran det eneste store Værelse og fra Terrasserne i Haven see vi ud over et vidtstrakt Landskab, gjennemkrydset og omkrandset af Bjerge i snart skarpe og snart bølgende Linier, fortonende sig imod hinanden i alle Afskygninger af Blaat og Purpur. Hele Saccodalen breder sig frit foran os, paa Volskerbjergene, som til denne Side begrændse Synskredsen, ligge talrige Smaabyer, af hvilke Segni og Rocca Massimi herfra fremtræde tydeligst. Paa den Kjæde af Sabinerne, som vi have tilhøjre for os, tegne Rocca di Cavi, Capranica og S. Vito sig imod Himlen. Bagved os ligger en Klynge af høje Bjerge, langs hvis Sider Vejenes hvide Striber slynge sig, og øverst oppe knejser Civitella, atter en af disse for Sabinerne ejendommelige Klippeborge. I Forgrunden, just hvor Fjeldskraaningen skyder brat nedad til den frodig grønne Dal, have vi Byen Olevano, hvis tæt sammenpakkede og uregelmæssig henkastede Huse søge at finde Plads, som de bedst kunne, paa Klippekanten, medens Ruinerne af et gammelt Kastel med næsten sorte Mure, begroet med grønne Slyngplanter, løfter sig som et middelalderligt Akropolis over Staden. Hvad der gjør den nærmeste Omegn saa tiltalende, er dens Rigdom paa Træer, som danne skyggefulde Lunde, og som nu i deres foraarsfriske Grønne træde fyldig frem fra Klipperne. En lille Skov af hundredaarige Ege og Kastanier noget højere oppe end Casa Baldi, *la*

Serpentara, er bleven kjøbt af en velhavende sachsisk Landskabsmaler, af ham atter skjænket til den preussiske Regering og derved sikkret imod Ødelæggelse. Den italienske Regering har for at vise det nye tydske Rige en Opmærksomhed samtykket i denne Overdragelse og indrømmet Lunden Karakteren af en tydsk Enklave i det italienske Territorium, dog selvfølgelig med saadanne Forbehold, at ikke dette lille Areal gaaer over til at blive et Fristed for Røvere og Mordere. I Oktober 1877 har den tydske Gesandt Hr. v. Keudell besøgt Olevano for at tage Enklaven i formelig Besiddelse. Gouvernøren over Serpentara, Markgreven over Kunstnerskoven er vor Landsmand, og vi skylde denne Landsmands hjertelige Gjæstfrihed en væsenlig Del af de skjønne Erindringer, vi have taget med os fra Olevano.

Kammerherre Murphy, som tilhører en dansk-vestindisk Familie af irsk Herkomst og i sin Ungdom har været Officeer i Garden tilhest, har i en Række af Aar været Ejendomsbesidder i Olevano. Paa en Klippeskraaning, til hvilken en Fodsti bøjer af fra Kjørevejen, noget før man naaer Byen, har han i en skjønt beliggende Vigne, som seer ud imod Paliano og Valmontone, bygget sig et Landsted, hvis Hygge og Komfort danner en højst tiltalende Modsætning til de almindelige italienske Villaer, og her lever han alene med et Par italienske Tjenestefolk mellem sine Druer og Roser, dyrkende Kunsten, filosoferende og musicerende, fjernt fra Verden og kun paa Afstand følgende dens larmende Færd. Et rummeligt Atelier indeholder talrige Malerier og ypperlige Tegninger fra de mangfoldige skjønne Punkter i Egnen, med hvilke han er fortrolig som ingen Anden, og Staffeliet er altid optaget. En omfattende

Vaabensamling, et helt Arsenal af Rifler, Bøsser og Revolvere, tyder tillige hen paa mere krigerske Idrætter, og det ikke paa Jagt alene. Villa Murphy har ogsaa sin Krigshistorie. For syv eller otte Aar siden blev Hr. Murphy fra sin Have kaldt ind i Huset, hvor han forefandt fire Banditer, der kaldte sig Garibaldister og ganske koldblodig forlangte af ham en Sum af 6000 Scudi og fem Geværer, som de sagde at have Ordre fra deres Officeer til at udskrive hos ham; det lykkedes Murphy, medens han talte med Fyrene, at slippe ind i sit Sovekammer, hvor han havde sine Vaaben hængende, og herfra udviklede der sig nu en lille Bataille, under hvilken to af Røverne blev saarede, og alle fire greb da Flugten; i Væggene og Dørene sidde endnu Kuglerne, og i Egnen er Mindet frisk om denne Affære, som satte den energiske Fremmede i stor Respekt hos den lovløse, men ogsaa fejge Befolkning. Vor Landsmand fælder en streng Dom over Sabinerne, som han har havt Lejlighed til grundig at lære at kjende, og nærer ikke nogen synderlig Tro paa, at de ere modtagelige for Oplysning og Fremskridt; men i Gjerningen følger han ikke sine Theorier, han holder af sine Sabinere trods alle deres Fejl, Børnene kjender han ved Navn, han har altid Lidt i Lommen til at glæde sine smaa og store Yndlinger med, og han viser i det Hele imod sine italienske Medborgere en Hjælpsomhed og Godgjørenhed, som de i det Mindste burde gjengjælde ved Taknemlighed; Italienerne kunne nu imidlertid engang ikke taale, at Fremmede erhverve Ejendom iblandt dem, og end ikke Tiden synes at kunne forsone dem dermed, for Nutidens som for Oldtidens Latinere ere en »Fremmed« og en »Fjende« Synonymer. Om Sabiner-

bjergenes Druer har man ikke nogen tilstrækkelig Forestilling, naar man ikke har smagt de fyldige og oplivende Vine fra Murphys Vigne; vi prøvede dem grundig, baade oppe i Casa Baldi, hvor den største Vanskelighed var at faae en brugbar Proptrækker, eftersom dette i Norden uundværlige Redskab ikke bruges til de italienske Fiaschetter, der ere lukkede med lidt Olie, og nede i hans Villa, hvor den gamle Gertrude, hans fortræffelige Kokkepige, tillige viste sig at være en nidkjær Præstinde for Bacchus.

For Fodgængere og Ryttere føre fra Olevano til Subiaco maleriske, men stejle Stier over Bjergene, ad hvilke man passerer den lille Klippeby Civitella og Rocca San Stefano. Vi valgte den mageligere Kjørevej, der gaaer nedenom Civitellas Klippe, og den frembyder en saadan Rigdom af Skjønhed, at man vel kan nøjes dermed. Denne Kjøretour paa et Par Timer gjennem det stærkt kuperede Bjerglandskab var maaskee endog Blomsten af den hele Udflugt i Sabinerne. Himlen, som havde været noget overtrukken om Formiddagen, klarede op ved Middagstid, og imellem de lette hvide Skyer udgjød Solen hele sin Straalepragt over Egnen. Vejen slyngede sig uophørlig, og ved enhver Bugtning viste Fjelde og Dale sig i nye skjønne Billeder; saa ofte vi passerede en Højderyg, aabnede der sig for os nye Dalstrøg med maleriske Linier, Landskabet var saa stort og imponerende, hvilende i sin majestætiske Ensomhed, kun paa de fjerne Bjergskraaninger lyste hvide Smaabyer, hængende som Svalereder ved Klipperne: Civitella, Rojate, Affile, Ponza. Da vi endelig fra en Bjergaas, der var prydet med et massivt, kreneleret Taarn, i raske

Svingninger kjørte ned ad den sidste Skraaning, laae Anio-Dalen for os med dens brusende smaa Vandfald, med dens grønne Klippesider og frodige Enge, med de skyggefulde Træplantninger og endelig med Byen Subiaco, der nede fra Floden, hvor den har sine Møller, klattrer med sine krogede og smalle Gader helt op ad den store Klippeknold og endelig behersker denne og hele Dalstrøget med sit firkantede Palazzo eller Kastel, der rager op over hele den øvrige Klynge af Huse. Det var Søndag Eftermiddag, og da vi over Anio-Broen, netop hvor Floden danner et skummende Vandfald, svingede ind i den lange Platanallee, der følger Strømmens Løb hen til Byen, fandt vi den fuld af Spadserende, pæne Borgere og pyntede Damer, som nød den friske Foraarsluft.

I Byen var der livlig Færsel, paa de aabne Pladser spillede Ungdommen *boccia* under lystig Raaben, i Gaderne og i Husdørene var der fuldt af søndagsklædte Almuesfolk i brogede Dragter, blandt dem mange Ciociarer, sandalklædte Bjergboere, saaledes som vi saa vel kjende dem fra Modellerne i Roms Kunstnerkvarter; Byens tarvelige Kaféer glædede sig ved betydelig Søgning, Stole og Borde paa Fortouget vare optagne af den finere mandlige Ungdom, som endnu sad samlet ved Cigaren om de forlængst tømte Kaffekopper. Hele Hovedgaden maatte vi igjennem for at naae til *la Pernice*, det velbekjendte Gjæstgiversted, hvor vi agtede at opslaae vore Pauluner. Der var endnu Tid nok for os til en Aftenvandring, hvor vi blandede os i de Spadserendes Skare, gjorte til Gjenstand for megen Opmærksomhed og Nysgjerrighed, thi vi vare rimeligvis Sæsonens første Fremmede i Subiaco. Længere hen paa Aaret er Gjæsternes

Tal betydeligt, og der kan heller ikke let tænkes noget skjønnere Opholdsted i Foraars- og Efteraarsmaanederne; i den hede Sommertid derimod maa der være utaaleligt, thi Byen ligger som i en Kjedel, hvor Solens Straaler maae fremkalde en formelig Bagerovns-Temperatur.

Subiaco, som nu er en tarvelig lille By og kun skylder sin smukke Beliggenhed, at den kjendes, har engang havt sin store Betydning, man tør vel endog uden Overdrivelse sige en verdenshistorisk Betydning. I Oldtiden havde Kejser Nero her en Sommervilla, der var bygget nede i Dalen under fire kunstige Søer, som man havde dannet ved at opdæmme Aniofloden; heraf kommer ogsaa Navnet, der er en Italienisering af *sub-lacus;* den af Bergsøe i et overmaade smukt og poetisk Sagn givne Etymologi, hvorefter Navnet skulde skrive sig fra en saracenisk Prindsesse Subia, er en dristig licentia poetica. Kejseren tilbragte her længere Tid, og Tacitus fortæller, hvorledes han en Dag, efter formastelig at have badet sig i Aqua Martias hellige Vandledning, sad tilbords ved en af sine kunstige Søer, og hvorledes da Lynet slog ned og splintrede Bordet foran ham. Baade Søerne og den neronianske Villa forsvandt i de efterfølgende Aarhundreder, kun nogle enkelte Ruiner blev tilbage, væsenlig de samme, som endnu ligge skjulte paa den bratte Skrænt under Vedbende- og Brombærranker. Subiaco og den snevre Klippedal, gjennem hvilken den kolde og skummende Anio har brudt sin Vej, laae derpaa øde hen, begroede med Skov og Tjørnekrat, kun Ulvene og Rævene holdt til i Hulerne, og Ravnene lurede paa Levningerne af deres Bytte. Men fra denne vilde Stenørken udgik saa en af Tidens store Magter, her skabtes en Insti-

tution, der skulde faae den allerstørste Betydning baade til det Gode og til det Onde. I Subiaco er Munkevæsenet født, her lagdes det første Grundlag til den katholske Kirkes organiserede Klosterliv, til Munke- og Nonneordenerne, der skulde bidrage saa væsenlig til Udviklingen af Kirkens indre Organisation og af Pavedømmets Magt, til Udbredelsen af Overtro, Fanatisme og Billedtilbedelse, men ogsaa til Bevaring af Oldtidens Skatte, til Tankens stille Væxt og til Gjenfødelsen af Videnskab, Kunst og Poesi. Ligefra Christendommens første Dage havde der, især i Østen, været hellige Eneboere, fromme Anakoreter, asketiske Selvplagere, som ved Forsagelse af Verden og aandelig Fordybelse i de himmelske Ting mente at erhverve sig evig Salighed. Man kjender vel ogsaa i Occidenten under de første Aarhundreder efter Christus organiserede Samfund af saadanne Eneboere og Asketikere, altsaa en Slags Klostre, indrettede efter græsk og orientalsk Mønster. Men Munkeordener med fast Organisation, Broderskaber, der forgrene sig til mange Sider og dog holdes sammen ved fælles Regel, Disciplin og Dragt, begynde først omtrent med Aaret 500, de ere udgaaede fra Subiaco, og deres Stifter er den hellige Benedikt fra Nursia i Umbrien, født i Aaret 480.

Som fjortenaars Dreng kom Benedikt, hvis Forældre vare velhavende og af god Slægt, til Rom for at uddanne sig i Videnskaberne, og man viser endnu i Trastevere den lille Kirke S. Benedetto in Picinula, hvor hans Faders Hus skal have ligget. Tidens Barbari og Forvildelse gjorde et saadant Indtryk paa ham, at han snart forlod Rom og flygtede ud i de simbriviniske Bjerge ved Anio, hvor han opholdt sig i Hulerne, klædte sig i Dyreskind og ikke havde

andet Selskab end de unge Ravne, som han tæmmede. Kjødets Anfægtelser bekæmpede han med Faste og Bod, og naar Fantasien afmalede ham de skjønne og lokkende Kvinder, straffede han sig selv ved nøgen at vælte sig mellem Tjørne og Nælder. I Nærheden var der et lille Kloster og en Munk derfra, Romanus, bragte den fromme Yngling Føde. Rygtet om hans Hellighed samlede efterhaanden flere Eneboere omkring ham, selv fornemme Romere forsagede Verden for at leve i hans Nærhed, og tilsidst foretog Benedikt, tilskyndet af sin begejstrede Søster Scolastica, det afgjørende Skridt, idet han stiftede en hel Munkeorden, de efter ham opkaldte Benediktinere, selv nedskrev dens Ordensregler og strax skred til Indretningen af ikke mindre end tolv Smaaklostre, hvert med tolv Brødre, i den stille og øde Aniodal, hvor ingen Fristelse syntes at kunne true de Hellige. I Byen Vicovaro, noget længere nede ved Aniofloden, var der imidlertid et ældre Samfund af Munke, som med Skinsyge og Misundelse saae paa Benedikts Foretagender; deres Forstander Pelagius søgte først at rydde Rivalen af Vejen ved at sende ham nogle forgiftede Brød, men Benedikts Ravne fløj bort med Brødene for at frelse Helgenens Liv; saa greb Pelagius til et sikkrere Middel og sendte syv skjønne Hetærer op til Benedikts Klostre, hvor det ogsaa lykkedes at forlokke adskillige af Brødrene til Synd og Frafald. Dybt krænket besluttede Benedikt da at forlade Subiaco; fulgt af sine Ravne og vejledet af Engle drog han imod Syd, ad den latinske Vej, ned i Lirisdalen til Castrum Casinum, hvor han omstyrtede de for Venus og Apollo rejste Altere og af deres Templers Ruiner byggede Klosteret Monte Casino, der siden blev Benedik-

tinerordenens Hovedkvarter og et Hjemsted for Videnskaberne, et Relikvieskrin for Oldtidens Literatur, hvis Hovedværker her afskreves af flittige og fromme Munke. Klosteret paa Monte Casino, der blev stiftet 529, staaer endnu, dets vældige Bygningsmasse kroner endnu Toppen af det høje Bjerg; naar man kjører fra Rom til Neapel, standser Toget nogle Minuter ved San Germano, og fra Stationens Perron har man fri Udsigt til hele Bjerget, i hvis stejle og nøgne Sider en Vej er indskaaren med lange og besværlige Zigzag-Stigninger. Her tilbragte Benedikt Resten af sit Liv, her var det, at han modtog Besøg af Barbar-Høvdingen Totila, kjendte ham trods Forklædningen og forudsagde ham hans snarlige Sejr og Død; her drog han ogsaa sit sidste Suk i Aaret 544, kort efter den elskede Søster. Begge ligge begravede i Klosterkirken; frankiske Munke stjal engang de hellige Ben, men de vendte paa en underfuld Maade tilbage til Graven.

Det katholske Munkevæsen, saaledes som det skabtes af den hellige Benedikt, og som det i de paafølgende Aarhundreder udviklede sig, er paa een Gang en Fornegtelse af det borgerlige Samfund og et Forsøg paa at forlige de jordiske og himmelske Ting. Klosteret stiller sig udenfor Staten og Familien; det opgiver Verden, udelukker al dens Virken og Stræben, det banlyser Ægteskabet. Det vil allerede her paa Jorden skabe et Himmeriges Rige og troer at kunne gjøre dette ved at opstille Principer, hvis Konsekvens maatte føre til Menneskeslægtens Forsvinden fra Jordens Overflade. Den Fornægtelse af Kjødet og den Underkastelse under fremmed Villie, som Klosteret forlanger, er ikke i og for sig umulig, det enkelte Individ kan bringe

dette Offer, men som almengyldig Fordring til Menneskeslægten kan denne Fornægtelse af Verden ikke stilles. Kollisioner kunne ikke udeblive, Fristelserne komme, see og sejre, og Klostrene blive derved Karrikaturer af de hellige Samfund, de skulde være. Men paa den anden Side maa det dog ikke glemmes, at navnlig i hine lovløse, mørke Tider, hvor Egoismen var den eneste Ledestjerne, og hvor Magt alene gav Ret, havde det den største Betydning, at der fandtes disse »Republiker af fattige og forsagende Mennesker«. Med alle deres Skyggesider og Fejl vare Klostrene dog gjennem Aarhundreder Idealernes Tilflugtsteder, Aandens Asyler, Arnesteder for den hellige Flamme. Benedikt nøjedes ikke med at samle sine Tilhængere til Andagt og Gudsfrygt, hans Munke skulde ikke blot læse Bønner og synge Psalmer, de skulde tillige arbejde, være Folkets Lærere i Agerdyrkning og Haandværker, dyrke Videnskaberne, pleje Literaturen. Det er ved denne Virksomhed, at Benediktinerne ere blevne den mest fortjente af alle Munkeordener. Deres Klostre spredte sig snart over hele Verden, de fandtes i Spanien, i Frankrig, i England, i Tydskland, selv i Skandinavien; efter det romerske Riges Fald blev de »Kolonier« for den nye i Rom opstaaede Verdensmagt, Pavedømmet, og fik den allerstørste Betydning for Befæstelsen af dets Indflydelse over Aanderne. Nonneklostrene fulgte nær efter Munkenes, om de end aldrig kunde komme til at spille en lignende Rolle; efter den fromme Romerinde Marcellas Exempel byggedes der overalt talrige Klostre for fromme Kvinder, der vare grebne af den religiøse Exstase og søgte et Fristed for den vilde Vaabenlarm.

I Subiaco efterlod Benedikt ved sin Bortgang Honoratus som Abbed for de tolv Klostre, som forresten tildels forfaldt, hvorefter Brødrene samledes i et enkelt, der udvidedes og er bevaret indtil nu. Den berømte Pave Gregor den Store, som regerede ved Aaret 600, havde været Abbed i Subiaco, og fra ham stammer Benediktinerordenens store verdslige Magt, han lagde Grunden til dens Rigdom. Klosterets Historie er imidlertid rig paa mørke Afsnit; i lange Tider var det øde og forladt, blev saa atter befolket og atter rømmet. I det niende Aarhundrede, da Saracenerne havde sat sig fast i Sabinerbjergene og fra de faste Borge hærjede hele Landet, blev Subiaco ligesom Farfa, et ikke mindre berømt Benediktinerkloster, fuldstændig ødelagt af de Vantroe; men Slaget ved Garigliano i 916 gjorde en Ende paa Saracenernes Magt, og Benediktinerordenen blomstrede atter frem i Glands og Rigdom. En ny Fare begyndte da at true den, kommende indenfra. Denne Munkeorden havde store Fortjenester af Barbariets Bekæmpelse og Hedningernes Omvendelse, dens Klostre havde været Tilflugtsteder for de Forfulgte og Planteskoler for Videnskaberne, de eneste, som fandtes i hine mørke Tider, og samtidig havde Ordenen, der var bleven Godsejer i det Store, virket for Agerdyrkningens Fremgang, anlagt Stæder, opmuntret Industri og Haandværk. Men efterhaanden blev Klostrene forvandlede til Fyrstendømmer, Abbeder og Priorer glemte deres kirkelige Pligter og helligede sig alene til verdslige Sysler, Munkene hengav sig til alle Arter af Udsvævelser, og bag Klostermurene fejredes de vildeste Orgier. Baade Munke og Abbeder vare gifte; de nøjedes ikke med Konkubiner, men indgik, saa utroligt det end lyder, virke-

lige Ægteskaber og boede med Kone og Børn i Klosteret eller paa en af dets mange Ejendomme. Ordenstugten var i den dybeste Forfald, og den overdaadige Pragt, som de gejstlige Herrer udfoldede, bragtes tilveje ved en hensynsløs Udsugelse af Befolkningen, der, stavnsbunden og livegen, maatte trælle for Kirken. En Reaktion imod denne forfærdelige Tilstand udgik fra Frankrig, fra Abbeden Berno i Cluny, og det lykkedes virkelig at faae gjort en Ende paa de grove Misbrug, Benedikts Ordensregler blev atter satte i Kraft, og Benediktinerordenen vendte tilbage til sit oprindelige Standpunkt, der ikke siden er blevet forladt, om der end ogsaa senere har været stærke Svingninger, navnlig under Exilet i Avignon. Benediktinerne have siden udgjort Munkeordenernes Aristokrati, Kirkens lærde Republik, Bevarerne af den klassiske Dannelse; Filosofien, Retsvidenskaben i dens forskjellige Grene, Dogmatiken og Exegesen, Historien, de gamle Sprog have hos dem fundet deres mest begavede Dyrkere.

Fra Subiaco gaaer Vejen til de to Benediktinerklostre op imod Aniofloden, først i den jevne Dal, derpaa i brat Stigning op ad den Klippevæg, nedenfor hvilken Floden brusende haster afsted. Først kommer man til Santa Scolastica, et udstrakt Bygningskomplex, i hvilket de faa Levninger fra den gamle Tid ere skjulte under et Lag af moderne Udpyntning. Her var tidligere Hjem for henved 100 Munke, og til sine Tider føjedes endnu hertil et Antal af unge Elever af det højere Aristokrati, som uddannedes for Kirken eller modtog klassisk Dannelse. Nu er her som næsten overalt i Klostrene Øde og Tomhed. Kongeriget Italien har sækulariseret de gejstlige Besiddelser, Munkene

ere for største Delen viste bort fra Klostrene med en ussel lille Pension, og man har kun ladet et Par Brødre blive tilbage for at fungere som Kastellaner. I Kirken, i Klostergaarden, i de brede, lyse Korridorer og de store Sale herskede der nu en næsten uhyggelig Stilhed, de venlige Celler stod tomme, hverken Bibliotheket eller Refektoriet havde nogen Befolkning. De to Munke, som have faaet Lov at blive, holde Klosteret i udmærket Orden og glemme end ikke at smykke dets herlige Trappegang med Blomster; de føre os venlig omkring til alle Herlighederne, men forsømme dog ikke at forklare os, hvor vanskeligt det er for dem at komme ud af det med den ene Franc om Dagen, som Regeringen tilstaaer dem. Bibliotheket og Manuskriptsamlingen ere af meget stor Værdi og ypperlig holdte, de her opbevarede Dokumenter fra Middelalderen, nogle rigtignok af tvivlsom Ægthed, ere uvurderlige for Historien, og her gjemmes tillige de to første Bøger, som tryktes i Italien. Thi Benediktinerklostret i Subiaco har ogsaa den Fortjeneste at have indkaldt de første Bogtrykkere. Under Abbeden Torquemada, der siden skulde opnaae en saa sørgelig Berømmelse som Leder af Inkvisitionen i Spanien, arbejdede Bogtrykkerne Conrad Schweinheym og Arnold Pannartz fra Mainz i Santa Scolastica, og her trykkede de i 1464 en Donat, en Lactantius og en Cicero »de oratore«, af hvilke Exemplarer opbevares i Bibliotheket, saa klare og rene i deres Typer, at Nutiden gjerne i denne Retning kunde tage dem til Mønster.

Ulige interessantere er det andet Kloster, San Benedetto, som ligger en halv Times Vandring højere oppe,

beskygget af en tæt Egeskov. Klosteret er opført over den hellige Grotte, hvor Benedikt først levede som asketisk Eneboer, det bestaaer af mange Kapeller, Kirker, Oratorier og Munkeceller, byggede i det ujevne Terræn, snart i Kløfter og snart paa fremspringende Klippepynter, indbyrdes forbundne ved Trapper og Gange og dannende en ved det første Besøg forvirrende Labyrinth, hvor den naturlige Klippe og de murede Vægge eller Hvælvinger gribe sælsomt ind i hinanden. Hver Del har sin Arkitektur og sin ejendommelige Udsmykning, grelle Freskobilleder vexle med Malerier af kunstnerisk Værd og fine Marmorstatuer, helligede Benedikts Liv, hans Underværker, Indstiftelsen af Ordenen, hans Samliv med Brødrene og med den fromme Søster. I Kapellet over den hellige Grotte (*lo speco)* seer man bag Alteret Helgenens knælende Statue i Marmor; i et andet Kapel længere nede ligger atter hans Marmorbillede imellem Torne og Tidsler, og her fører en Dør ud til en ganske lille Have, fuld af Roser, Efterkommere af de Blomster, der skjød frem af Tjørnebuskene under Helgenens Legeme; efter et andet Sagn skrive disse Roser sig fra to Træer, som blev plantede af den hellige Frants af Assisi, da han sammen med den senere Pave Gregor IX besøgte Klosteret, en Scene, som findes gjengiven i en af Freskoerne, hvor man troer at have et virkeligt Portræt af denne yngre Helgen. En ubeskrivelig Mystik svæver over disse Kapeller, nogle hvilende i hemmelighedsfuldt Halvmørke, andre straalende i fuldt Lys, med deres fromme Billeder og rige Minder. I den smalle Klostergaard seer man ret, hvorledes Klippevæggen luder ud over Bygningerne; den hellige

Benedikt maa stadig staae paa Vagt for at forhindre en Ulykke, hans Marmorstatue strækker Armene op imod det overhængende Fjeld, og under den staaer der skrevet: »*Ferma, o rupe! Non danneggiare i figlj miei!*« (Stands, Klippe! Du maa ikke gjøre mine Sønner nogen Skade!) Med al Agtelse for Helgenen er det dog rimeligt, at de stærke Jernbaand, hvormed man har befæstet Klippeblokken, virke nok saa kraftig som hans Besværgelse. En tam Ravn hoppede omkring i Gaarden ved Statuens Fødder, maaskee en Efterkommer af de Fugle, som frelste hans Liv og fulgte ham til Monte Casino. Den saae ganske benediktinsk ud i sin sorte og pyntelige Ordensdragt og stod paa en broderlig Fod med de efterladte to Munke, der efterat have fulgt os flere Timer omkring og omhyggelig forklaret os alle Billederne tilsidst lædskede os i Sakristiet med en Prøve paa Klosterets gode Vin.

En herlig Spadseretour frembyder Vejen langs Anios venstre Bred forbi Møllerne, der drives af Floden, og i hvilke der bl. A. fabrikeres Papir. Forbi frugtbare Vigner og Haver fører Vejen ud til et Kapucinerkloster og Byens vakkre Kirkegaard. En Bro med et firkantet Taarn er her paa en dristig Bue ført over Floden; den franske Abbed Ademar, som med jernhaard Haand gjenoprettede Disciplinen i sine Klostre og engang ikke betænkte sig paa at hænge syv ulydige Munke op ved Benene og stege dem ved en sagte Ild, besejrede her Biskoppen i Tivoli, som holdt med Paven, medens Ademar stod paa Kejserens Side. Indgangen til Byen fra denne Side er igjennem en Triumfbue, som er rejst til Minde om et Besøg af Pave

Pius VI i Slutningen af forrige Aarhundrede. Højt over Byen throner paa et Klippeplateau den gamle Borg, la Rocca eller Palazzo del Castello, som for otte hundrede Aar siden byggedes af en krigersk Abbed, og som jevnlig har huset Paver og Kardinaler. For at komme derop maa man stige stejlt tilvejrs igjennem de smalle og meget snavsede Gader, stadig forfulgt af Raabene om *soldi* og *bajocc'*, ikke alene fra Børnene, men ogsaa fra de Voxne, og undertiden falder der nærgaaende Bemærkninger, naar man ikke viser sig gavmild; man glemmer dog baade Snavset og Paatrængenheden over de i al deres Usselhed og Forfald besynderlig maleriske Huse og karakteristiske Gadepartier. Borgen er en stor firkantet Bygning, et virkeligt Palads med talrige Sale, Korridorer og Kabinetter, forfaldent og meget sparsomt møbleret, men beherskende en uforlignelig Udsigt. Her residerer et Par Maaneder af Aaret Stiftet Subiacos Abbate Commendatorio, for Tiden Kardinal Monaco de la Valletta. Nu er der, siden Pavens verdslige Magt blev tilintetgjort, ikke stor Herlighed ved dette gejstlige Præbende, men i fordums Dage var det et af de rigeste og mest ansete. Roderigo Borgia var som Kardinal Abbate i Subiaco — man seer endnu hans Vaaben med Tyren paa Muren af det Taarn, han byggede, — og brugte sit Præbende til at bestikke Kardinal Colonna til at give ham sin Stemme ved det Pavevalg, af hvilket han fremgik som Alexander VI. Endnu for en halv Snes Aar siden talte Stiftet over 20,000 Indvaanere, beherskede sexten Byer og Kasteller og afgav en aarlig Indtægt af henved 10,000 Scudi.

Vejen fra Subiaco til Tivoli følger stadig Anioflodens Løb og stiger saaledes jevnt nedad mellem en dobbelt Række af Bjerge, smukke, men lidt ensformige, naar man i fulde sex Timer færdes imellem dem. Enkelte Smaaflækker ligge ved Floden, men de fleste Byer knejse oppe paa Klippekammen: Rocca Canterano, Rocca di Mezzo, Anticoli, Saracinesco. Den sidstnævnte er maaskee den mest karakteristiske Klipperede i Sabinerbjergene, en Klynge af Huse paa den ujevne Fjeldryg, pakkede tæt sammen paa et Terræn, der er saa skraat og ujevnt, at der efter Sigende ikke i hele Byen er en Plads, hvor en firbenet Stol kan staae lige, saa langt borte fra al Civilisation, som om den laae gjemt i en Stenørken. Saracinescos Historie er given i Navnet, den er i det niende Aarhundrede bleven indtagen og befolket af Saracenerne, og da disse fortrængtes fra Egnen, kom den i forskjellige romerske Slægters Eje; dens næsten utilgængelige Beliggenhed gjorde den i de urolige Tider til et yndet Tilflugtsted for Forfulgte, og i Fortællingerne fra Middelalderen er det snart forjagne Paver, snart besejrede Kondottierer, snart banlyste Adelige, som flygte til dens Kastel for her at afvente bedre Tider. Det orientalske Blod er endnu umiskjendeligt i Racen, baade Mænd og Kvinder ere skjønnere og kraftigere, have mørkere Haar og mere funklende Øjne end andetsteds i Bjergene. Fra Saracinesco komme derfor mange af de Modeller, som fra Oktober til Juni leve i Rom og danne en saa ejendommelig Staffage for Gaderne ved Monte Pincio; om Sommeren vende de tilbage til deres lille, fattige Bjergby og samle Kræfter til den kommende Saison. Antonio og Stella, der ere saa vel bekjendte i den

skandinaviske Koloni, høre hjemme her; Stella er ikke længere ganske ung, men hævder endnu sin Plads som en af de smukkeste Kvinder blandt Modellerne, og deres lille Dreng Giulio er en fuldendt Skjønhed, næsten altfor smuk for vor realistiske Tidsalder. Egnens Dragt er virkelig den, hvori Modellerne vise sig i Rom, og navnlig ere Mændenes Sandaler ganske ægte. *Ciocia* kaldes disse linnede Stykker, der vikles om Benene indtil Knæet, og som holdes fast ved de fra det firkantede Stykke Skind under Foden udgaaende, krydsende Remme; en Mand, der bærer denne Fodbeklædning, kaldes *ciociaro*, hvilket forresten er et Navn, der ikke gjerne høres, fordi det har en lille Klang af Ringeagt.

Den lange Vej blev os endnu længere ved en tæt og vedholdende Regn, som tvang os til at sidde sammenklemte i den lukkede Vogn, og da vi naaede Tivoli, blev det først rent galt. Vi Fremmede tænke os altid dette yndige Sted med dets vilde Kløfter, brusende Vandfald og herlige Tempellevninger som et paradisisk Opholdssted, hvor Solens Straaler og Sydens Varme ret udfolde sig, og vi have jo endog laant Navnet, fordi det lød i vore Øren med en saa lokkende Klang. Romerne dele ikke denne Begejstring; et gammelt Mundheld siger:

Tivoli di mal conforto,
O tira vento, o piove, o suona a morto!

Paa Dansk: »I Tivoli har man det ikke godt; det enten regner eller blæser eller ringer med Dødsklokken.« Og Beliggenheden udsætter ganske vist Byen i en særlig Grad for Storm og Regn fra Bjergene, ligesom det nok er

rimeligt, at der fra de dybe Kløfter udstrømmer en fugtig Luft, som er skadelig for Sundheden. I Oldtiden var Tivoli eller Tibur, som det dengang hed, dog netop berømt for sin Sundhed, og i den egenlige Guldalder, paa Grændsen mellem Republiken og Kejsertiden, var det et af de mest yndede Sommeropholdssteder. August elskede Tibur og holdt undertiden Dom fra Trinene til det berømte Herkulestempel; Mæcenas havde ogsaa her en Villa, af hvilken ret betydelige Levninger ere tilbage; Digterne have lovprist dets Skjønhed, hos Horats og Tibul, hos Properts og Martial vender dette Navn idelig tilbage, naar Livet i Naturens Skjød skal besynges i Modsætning til Byens Fordærvelse; her levede Palmyras Dronning, den skjønne Zenobia, i en mild Forviisning; her søgte Paver og Kejsere Hvile og Tilflugt; her havde Folketribunen Cola di Rienzo sit Hovedkvarter under Kampen imod Colonnaerne i Palestrina. Det er endnu en By paa en halv Snes tusind Indvaanere, ret livlig, men med et uforholdsmæssig stort Antal Tiggere, der som en Sværm af Gedehamse falde over de Fremmede og her ere mere nærgaaende end maaskee noget andet Sted i Kirkestaten. Tivolis største Skjønhed er den dybe Kløft, som pludselig aabner sig i Højderyggen, og i hvilken Anio, der nu paa Strækningen fra Subiaco hertil er voxet op til et anseeligt Vandløb, styrter ned i en Række af pragtfulde Kaskader efter først at have maattet gjøre prosaisk Tjeneste for nogle Møller og Fabriker. Kløften er smal og tæt bevoxet, frodige Træer og Buske danne henrivende Partier nede i det svale og fugtige Dyb, en yppig Vegetation bedækker Klippen. En fransk General har i Aarhundredets Begyndelse ladet anlægge Stier, ad hvilke

man ret bekvemt, endog tilæsels, kan stige ned til Sirene-Grotten, hvor Solen tegner Regnbuefarverne i den hvide Damp fra det nedstyrtende Vand, og til en Mangfoldighed af skjønne Punkter paa begge Sider af Kløften. Herligst er dog maaskee Udsigten ovenfra, fra Trinene til det runde Sibyllatempel, der, endnu ret vel bevaret, staaer lige ved Brinken inde i det ogsaa efter Sibylla opkaldte Hotels Gaard eller Have. Her ender man gjerne sin Vandring med en Middag, som er anrettet i det Frie ved Templets Søjlegang, og har da for Øje et herligt Prospekt: den hemmelighedsfulde Kløft, de høje Mure, som løfte sig fra Afgrunden og synes at bære Byen, dristige Buer og Broer, det store fraadende Vandfald, hvis Brusen lyder som fjern Orgelklang, Staden med dens høje Huse og Taarne, Bjergenes storstilede Linier, og over det Hele en Himmel, hvis dybe Blaae lader alle Farver tone i livligt og kraftigt Spil. Det store Vandfald er forøvrigt et Kunstprodukt, et udmærket Arbejde af moderne Ingeniørkunst, endnu ikke halvhundrede Aar gammelt. Anio styrtede altfor voldsomt ned i den sig pludselig aabnende Kløft, den underminerede Grunden, rev Huse og Kirker med sig og voldte jevnlige Oversvømmelser; der blev derfor under Ledelse af Ingeniøren Folchi boret en lang Tunnel gjennem en Kalkklippe og anlagt to Kanaler, som optog Flodens Vand og førte det fra det tidligere Fald til en Aabning i den faste Klippe, hvorfra nu hele Vandmassen styrter sig ned med et Fald af næsten 300 Fod. En anden Del af Floden er ført udenom Kløften og danner de saakaldte Cascateller, en Gruppe af mindre Vandfald. Naar Aniofloden er kommen ned paa Sletten, antager den Navnet Teverone og

forbinder sig kort ovenfor Rom med Tiberfloden, i hvis hyppige Oversvømmelser den har sin store Andel.

Fjernt fra Vandfaldene, paa den imod Campagnen vendende Skraaning af Højderne ligger den imponerende Villa d'Este med sin i Terrasser anlagte Have, sine mørke Cypres-Alleer, sine i Marmor indfattede Kanaler og Springvande, et Værk af den bedste Renaissance-Tid. Villaen er i Midten af det sextende Aarhundrede anlagt af Kardinal Hippolyt af Este, en Søn af Lucrezia Borgias Ægteskab med Hertug Alfons af Ferrara, en ægte Kirkefyrste efter hin Tids Mønster, som ikke betænkte sig paa at leje Stimænd til at rive Øjnene ud paa hans Broder, fordi hans Elskerinde havde rost disse smukke Øjne, men som samtidig beskyttede Kunsten og omgav sig med Værker af den ædleste Smag. Den var udstyret med mere end kongelig Pragt, Gjæster fra alle Jordens Lande samlede sig her hos den fine og kunstforstandige Kardinal, og i Slottets store Sale, i Havens dunkle Gange har der udfoldet sig et elegant og aandrigt Selskabsliv. Saa kom der en lang Periode af Forfald; Freskobillederne paa Slottets Vægge blegnede, Marmoret smuldrede bort og dækkedes af Mos, Kanalerne tilstoppedes, og Fontanerne udtørredes. Først i vore Dage er denne sørgelige Ødelæggelse standset. Hertugen af Modena, der som Repræsentant for Huset Este var bleven Slottets Ejer, lod foretage en Restauration, som dog var meget langt fra at kalde den svundne Herlighed frem paany; siden har han overladt, Nogle sige endog solgt, Villaen til den tydske Kardinal Hohenlohe, en sleben og kunstforstandig Prælat, og under dennes Ledelse er der gjort Meget for at bringe Haven og Slottet i en

anstændig Stand. Under de ærværdige Cypresser og Pinier, der nu tælle tre Aarhundreder, er der en velgjørende Skygge og Fred, herlige Udsigter aabne sig saavel til Slottets brede Façade og Loggier som over den vidtstrakte Campagne til Rom. I disse dunkle Gange, hvor mangen en Digter og Kunstner har vandret omkring, kan man nu jevnlig træffe en høj, mager Skikkelse i Abbatedragt, det smalle og skarpe Ansigt overskygget af en i Midten skilt, stærkt graasprængt Løvemanke; det er Liszt, den berømte Piano-Virtuos og barokke Komponist, Fremtidsmusikens Johannes den Døber, der som Kardinalens Gjæst tilbringer flere Maaneder paa dette stemningsfulde og minderige Sted.

Med Tivoli var vor Udflugt i Sabinerbjergene afsluttet; herfra hastede vi tilbage til Rom, dragne af Hjemvee. End ikke Hadrians Villa, i hvis Udgravninger der nu under Ledning af den talentfulde Arkæolog Rosa er bragt Plan og System, standsede vi ved. Vor Vogn raslede ned ad Tivolis Bjergskraaninger gjennem den ældgamle Olivenskov; snart svingede vi ud paa den flade Slette, hvis grønne Tæppe var isprængt med en yppig Blomsterflor af røde Valmuer og hvide Skjærmplanter. Peterskuplen laae foran os, den voxede hurtig, medens vi rullede afsted forbi Plautiernes Grav, over Ponte Lucano, forbi Aquæ Albulæ og Lago de' Tartari, over Ponte Mammolo, hvor vi omsider forlod Anio, langs med de jevnlig fremdukkende svære Jernrør af den gjenoprettede Acqua Marcia, det vandrige Roms friskeste Vandledning, indtil vi omsider efter fire Timers Kjørsel gjennem Porta San Lorenzo holdt vort Indtog i Rom.

En lille praktisk Oplysning vil maaskee ikke være uvelkommen. Vi rejste fra Rom en Torsdag Morgen og vendte tilbage den følgende Onsdag Eftermiddag, havde altsaa tilbragt næsten en hel Uge paa vor Udflugt. For fire Personer, to Damer og to Herrer, var den hele Udgift i disse syv Dage lidt over 300 italienske Lire eller paa det Allernærmeste 200 Kroner.

TIBEREN.

I de romerske Prospekter spiller Tiberen i det Hele en underordnet Rolle; den er ikke som Themsen eller Seinen eller Arnoen det Midtpunkt, hvorom hele Byen grupperer sig, ikke Hovedaaren for dens Liv og Færden. Det egenlige Rom, baade den antike By og den moderne Hovedstad, samler sig væsenlig paa dens venstre Bred og har taget sin Formation mindre fra Floden end fra Højene. Hinsides Tiberen var i gamle Dage kun Bjerget Janiculus tildels bebygget, Hjemstedet for en Befolkning af etruskisk Herkomst eller dog med stærk Indblanding af etruskisk Blod, en særegen Race, hvis Spor endnu gjenfindes hos de lidenskabelige og stolte Trasteverinere med den mørke Hudfarve og det gnistrende sorte Haar. Mons Vaticanus, som Caligula og Nero havde forvandlet til pragtfulde Haver, blev først langt senere inddraget i Byen og omgivet af Mure; det var Paverne, som skabte dette Kvarter, som opførte Peterskirken og Vatikanpaladset, og som gjorde *il Borgo* eller *la città Leonina* til Katholicismens allerinderste Kastel, hvis Skjold er Engelsborg. Tiberen har heller ikke nu, og har ikke i mange Aarhundreder havt,

nogen Betydning for Roms Forsyning, den er ingen Handelsvej. Dens gule Vande haste gjennem Byen med deres Smaabølger og Hvirvler forbi flade Bredder, hvor Husene staae i broget Forvirring lige ud til Vandet, og igjennem smalle Brobuer uden at bære større Fartøjer end en enkelt lang Flodbaad, de klodsede Pramme, der gjøre Tjeneste som Møller, og Færgebaaden, som hales i Touge fra Ripetta til Prati del Castello; først nede i den øde Del af Byen, ved Foden af Aventinerbjerget, hvor i gamle Dage det store Emporium laae, og hvor man nylig har gjenfundet Marmoroplaget, *la Marmorata*, seer man undertiden det sjeldne Syn af en Damper, der møjsommelig arbejder sig frem med et Følge af Pramme, som den slæber op imod den stride Strøm. Tiberen er livløs og overladt til sig selv.

Alligevel hører Floden med som et væsenligt Træk i Roms Fysionomi. Den er Roms Moder og var længe en trofast Tjenerinde; forladt og forsømt, som den er, hævder den sin Plads i den evige Stads Historie, og fra sin Afmagt hæver den sig stundom til en Vælde, som knuser, ødelægger og tilintetgjør. Det er, som om Floden vilde vise de vanslægtede Efterkommere sin Magt og minde dem om, at de ved deres Ligegyldighed forskjertse Fordele, som ligge for deres Fod, naar de blot ville gribe dem. Campagnen og Tiberen — det er de to store Opgaver paa det materielle Omraade, som ved Roms Valg til Hovedstad ere blevne stillede det gjenfødte Italien; den Energi og den praktiske Sands, som lægges for Dagen i Opdyrkningen af den usunde, men under en forstandig Behandling endnu frugtbare Campagne og i Reguleringen af

Tiberfloden, vil afgive en Maalestok for den Livskraft, som det nye Kongerige indeholder, og være Varslet for dets Fremtid.

Tiberen udspringer i de toskanske Appenniner ikke langt fra Arnoens Kilder og har indtil Rom et Løb paa ikke fuldt halvtredsindstyve danske Mile, men modtager paa denne korte Strækning saa mange Tilløb, at den voxer op til en anseelig Størrelse. Dens sidste Biflod før Rom er den fra Sabinerbjergene kommende Anio eller Teverone, som løber igjennem Sletten forbi det hellige Bjerg og forener sig med Tiberen ved Resterne af det gamle Antemnæ lidt før Ponte Molle. Denne Bro ligger en god Fjerdingvej udenfor Rom, men en næsten uafbrudt Række af Landsteder, Vigner, Osterier og Huse indfatter paa hele denne Strækning begge Sider af den gamle flaminiske Vej, den, som nu indenfor Porta del Popolo danner Corso. Ved Ponte Molle er der fuldstændig landligt, Flodens Bredder ere bevoxede med høje Siv og Rør, ludende Pile bade sig i dens Vande, langs dens Bugtninger slynge sig ensomme Veje forbi Marker og Haver, og Højdedrag med smaa Klippepartier skjule det Meste af Rom; kun enkelte Taarne og Kupler af den egenlige By ere synlige, medens den vældige Sankt Peter imod Vest løfter sig i utilsløret Majestæt imod Himlen. Naar i gamle Dage de Rejsende nordfra kom med Vetturin til Rom, fik de i la Storta først Øje paa Peterskuppelen, og ved Ponte Molle aabenbarede den sig for dem i hele sin Herlighed. Hertil fulgte man ogsaa i hine Tider de Bortdragende, og i det lille Osteri Nord for Broen er der tømt mangt et Afskedsbæger; nu er denne Skik falden bort med de forandrede Forhold, Osteriet

er ikke længere Vidne til slige veemodig-lystige Symposier, det er bygget om til et Forlystelsessted med Restauration og Have, hvor Romerne tage ud paa Festdagene, og til hvilket der da er en Færsel af Gaaende og Kjørende som en Sommersøndag hos os paa Vesterbro. Talrige historiske Minder knytte sig til denne Egn. Ved Pons Milvius, hvis første Anlæg rimeligvis skriver sig fra den anden puniske Krig, og hvis senere Ombygninger og Forbedringer nævnes i Kronikerne blandt betydningsfulde Arbejder, var det, at Cicero Natten til den 3die December 63 f. Chr. lod Allobrogernes Gesandter arrestere og derved gjorde det første aktive Skridt til at sprænge den katilinariske Sammensværgelse. Og paa de flade Strækninger langs Floden var det, at Maxentius og Constantin den 27de Oktober 312 førte den afgjørende Kamp, fra hvilken Christendommen kan datere sit Verdensherredømme; det var umiddelbart ved Ponte Molle, at Maxentius trængtes ud i Floden og druknede, og her er saaledes Skuepladsen for den Scene, som er gjort til Gjenstand for Giulio Romanos berømte Kæmpebillede i Sala di Costantino i Vatikanet, Naboen til Rafaels Stanzer.

Fra Pontemolle gjør Floden en S-formig Bugt imod Syd, følgende Dalen under Monte Marios Højder. Her er saa stille og saa ensomt, at man skulde troe sig mange Mile borte fra Rom. Hist inde paa *Campo militare*, der i Fladhed kan maale sig med selve Nørrefælled, gjennemgaae Rekruterne deres ensformige Dressur, men det er saa langt borte, at intet Kommandoraab kan naae os. I Krattet langs Floden drive Fuglefængerne deres skammelige

Færd*), en enkelt Fisker kaster med mere Udholdenhed end Held sin Medesnor op imod Strømmen. Paa Højden af Porta del Popolo gaaer Stadsmuren helt ned til Floden, og her, langs Bagsiden af Husene i Ripetta, bliver den venstre Bred ganske livlig, medens der paa højre Side ikke er Andet end Enge og Marker med en lille Hytte eller højst et landligt Osteri. Her samles Søndag Eftermiddag den romerske Almue i al Tarvelighed og Munterhed; hvor nu Familierne lejre sig under de grønne Lysthuse, og hvor Lirekassen og Tamburinen indbyde til glade Dandse, foregik et af de skjønneste Optrin i det gamle Roms Historie. Æquerne og Sabinerne truede fra hver sin Side Republiken, Konsulen Minucius var indespærret i Bjergene med den største Del af den væbnede Styrke, Fædrelandet blev erklæret for at være i Fare, og der skredes til Valget af en Diktator; alle Stemmer forenede sig om L. Quinctius Cincinnatus, som under sit Konsulat med Held og Dygtighed havde bekriget Roms Fjender, og som efter endt Embedstid havde trukket sig tilbage til en lille Avlsgaard paa fire Tønder Land, som han selv dyrkede; Senatets Udsendinge vandrede ud til Stedet, som endnu længe efter hed Prata Quinctia, og her fandt de Cincinnatus ifærd med at grave en Grøft, støttende sig til Spaden og forbauset ventende paa Forklaring af Besøget; de opfordrede ham til at iføre sig Togaen for at modtage en Meddelelse fra Senatet, og

*) Jeg skylder Kunstneren Lorenz Frølich en lille Anekdote, som er betegnende for Sydboernes Opfattelse af Sangfuglene. Maleren Ernst Meyer var forelsket i en ung Italienerinde og spadserede med hende i Maaneskinnet; Nattergalen slog i Buskene. »Elsker Du Nattergalen, *anima mia?*« — »*Ah, si! Mi piace molto la filomela — in umido!*« Det elskelige Barn holdt mest af Nattergale — »med Sauce«.

da hans gamle Hustru Racilia havde hentet Festdragten fra Hytten samt tørret Støvet og Sveden af hans Pande, hilsede Udsendingene Oldingen som Diktator. Naar man fra Porta Angelica bag Vatikanet bøjer af tilhøjre og følger Markstierne langs den dybe Grøft, *Fosso della Sposata*, hen til Ripettas Færge — en meget anbefalelsesværdig lille Spadseretour — passerer man netop den Mark, som tilhørte Cincinnatus.

Den ærværdige gamle Ark, som i saa mange Aar arbejdede sig paa Skjøns over Tiberen paa dette Sted, er forøvrigt nu i den allerseneste Tid bleven afløst af en moderne Jernbro. Den bliver saaledes den første efter Pontemolle. Om Engelsbroen, den næste i Rækken, er allerede fortalt. I Nærheden af denne, udfor Hospitalet San Spirito, laae i gamle Dage Pons Vaticanus, hvoraf der endnu findes ret betydelige Levninger, som ved Lavvande kunne vise sig i Vandskorpen. Imellem de to lange Gader, Lungara i Trastevere og Via Giulia paa den romerske Bred, er der tæt ved Kirken S. Giovanni de' Fiorentini tilvejebragt en Forbindelse ved en moderne Jern-Hængebro, som gjør et underligt Indtryk paa dette Sted og stikker sælsomt af imod de middelalderlige Omgivelser; da der maa betales Bropenge, staaer den i Regelen tom, thi i Italien er Tid ikke Penge. Desto livligere er der paa den næste Bro, Ponte Sisto, rimeligvis den tidligere Pons Aurelianus, som forener det tættest befolkede Kvarter i Rom med en ligeledes stærkt bebygget Del af Trastevere, og fra hvilken man har en højst karakterisk Udsigt til begge Sider over Floden. Vi ere nu paa det Strøg, hvor Tiberen stærkest gjør sig gjældende i Roms Fysionomi; vi befinde os lige Vest for Capitolium og Forum,

mellem disse det gamle Roms Centralpunkter og Floden have vi de stærkt befolkede Gader omkring Marcellus's Theater og Piazza Montanara, Bøndernes Samlingsplads, og den tætte Labyrinth af Huse paa den venstre Bred er Ghetto, Jødekvarteret; i de Vinduer og Loggier, som vende ud imod Floden, er der en broget Udstilling af Vasketøj, Pjalter og Sengklæder. Her ligger Tiberøen midt i Floden, delende Strømmen i to Arme, med Ponte Quattro Capi over til Staden og Ponte S. Bartolomeo til Trastevere. Et usandsynligt Sagn fortæller, at Tiberøen oprindelig er dannet ved de Neg af Korn, som Tarquinius Superbus havde høstet paa den ulovlig tilsaaede Marsmark, men som Senatet lod kaste i Floden; de store Bunker af Straa strandede midt i Floden, og i Tidens Løb dannede der sig heraf ved Tilslikning af Dynd en hel Ø. Fra de ældste Tider har Tiberøen været indviet til Lægekunstens Guddomme, den bar et Æskulapstempel, og i Kejsertiden blev der af Travertinersten bygget en Kaj omkring den, hvorved den fik Formen af et Skib; endnu kan man i en Klosterhave, som gaaer ned til Vandet, finde Spor af disse Stenmure og Erindringer om den hellige Slange, som Romerne Aar 293 f. Chr. hentede fra Æskulapstemplet i Epidaurus til Værn imod Pesten, og efter hvilken Øen derfor opkaldtes. Ved Udgravningerne har man i Jorden fundet en Mængde Lemmer af brændt Ler; det er Votivgaver, som taknemlige Helbredte have ophængt i Templet paa samme Maade, som der endnu i Maria- og Helgenkapellerne ophænges saadanne Votivlemmer af Vox eller af Guld og Sølv. Den sværmeriske Kejser Otto III indviede Tiberøen til sin Yndlingshelgen S. Adalbert af Prag, hvem han elskede med ikke mindre

Inderlighed, end i sin Tid Antinous elskedes af Hadrian, og hvis Minde han paa samme Maade, om end i christelige Former, søgte at forevige. Til den Basilika, som han opførte for S. Adalbert, og i hvilken han nedlagde Helgenens ene Arm, søgte han med stor Iver at samle Relikvier, og navnlig forlangte han af Benevent, dette rige Museum for Helgenlevninger, Benene af den hellige Bartholomæus, som paa en mirakuløs Maade vare komne dertil fra Indien; dette Offer var dog Beneventinerne for stort, de sendte Kejseren Benene af Paulinus fra Nola, en meget respektabel Helgen, men kun af anden Rang, og udgav dem for Apostelens. Bedrageriet blev opdaget, og Kejseren truede Benevent med en alvorlig Afstraffelse, som han dog ikke fik Tid at udføre. Romerne paastod, at de havde faaet de virkelige Relikvier, og opkaldte Kirken efter S. Bartolomeo, medens de kastede Vrag paa eller glemte den slaviske Helgen, som Kejseren beundrede; Apostelens Navn er saaledes det, der er traadt istedetfor Æskulaps, og det er overført til det Hospital, der nu optager en væsenlig Del af Øen, saavelsom til Øen selv.

Tæt Syd for Tiberøen følger Ponte Rotto, den gamle Pons Palatinus eller Pons Æmilius, som blev anlagt i det andet Aarhundrede før Christus, men af hvilken de to Buer, som vare nærmest ved den venstre Bred, styrtede sammen i 1598 uden at kunne restaureres; længe laae Resten hen som et Brudstykke, først i vore Dage er Forbindelsen paa det afbrudte Stykke bragt tilveje ved en Jern-Hængebro, som stikker grelt af imod de gamle Stenbuer. Det er et yderst karakteristisk Kvarter af Rom, hvori vi her befinde os, et af de Steder, hvor de historiske Lag tydeligst aflejre

sig for Blikket, og hvor man paa et lille Omraade har for sine Øjne Sporene ligefra den tidligste Oldtid indtil vore Dage. Fra Broen seer man lidt imod Syd tydelig den tredobbelte hvælvede Aabning af Cloaca maxima, dette storartede Værk, som fører os tilbage lige til Kongernes Dage og afgiver en saa mærkværdig Prøve paa Oldtidens Kraft og Dygtighed; den tyve Fod brede Kloakledning, i hvilken der efter mere end to Aartusinders Forløb ikke mangler en Sten, var Afslutningen paa et helt Net af Ledninger, som var anlagt for at udtørre Sumpene paa Velabrum, det side Dalstrøg imellem Palatinerbjerget, Capitolium og Esquilinus, det Terræn, hvor siden Forum dannede sig; Arbejdet var begyndt af Tarquinius Priscus, det standsedes under Servius Tullius, men gjenoptoges af Tarquinius Superbus, og det er sandsynligt, at Folkets Misfornøjelse over det haarde Trællearbejde har bidraget fuldt saa meget som Harmen over den imod Lucretia øvede Vold til at tilintetgjøre Kongedømmet i Rom. Paa Bredden ved Floden, hvor i Oldtiden Forum Boarium, Kvægtorvet, laae, er der samlet en interessant Gruppe af Bygninger. Det runde Tempel med de nitten korinthiske Søjler, som bære et tilspidset Trætag uden mindste Fordring paa Stil, er Vesta-Templet eller, som Andre ville paastaae, Templet for Herkules Victor, og er nu omdannet til et Kapel for S. Maria del Sole. Et tilstødende firkantet Tempel, som gjerne kaldes Fortuna Virilis, er indviet til S. Maria Egiziaca, og hinsides Pladsen med det smukke gamle Vandspring hæver sig en Kirke med et højt, slankt, firkantet Taarn, gjennem hvis Søjlebuer den blaae Himmel skinner. Det er Santa Maria in Cosmedin, bygget paa et

Tempel fra Servius Tullius's Tid, smykket med antike Søjler og Kapitæler, og med en aaben Portiko, hvor den gamle Fontanamund, *Bocca della verità*, staaer hensat med sit store Fuldmaaneansigt; det er en gammel Overtro, at hvis Nogen holder sin Haand ind i den aabne Mund og da sværger Usandhed, vil Stenmasken bide til. Umiddelbart ved Broen ligger en skummel, firkantet Bygning, som gjerne kaldes Pilatus's Hus eller Cola di Rienzos Hus, men neppe har havt Nogetsomhelst at bestille med nogen af disse historiske Personligheder; opbevarede Indskrifter vise, at Bygherren var en vis Nicolaus, som man uden sikker Hjemmel har villet henregne til Familien Crescentius, og at den Bygning, vi nu see, er Levningen af et højt Brotaarn, opført til Forsvar for Ponte Rotto og til Opkrævning af Tolden, et plumpt og barbarisk Bygningsværk, i hvilket Middelalderens raae Kraft og Mangel paa kunstnerisk Sands lægge sig for Dagen. I Oldtiden var der en levende Færsel fra Forum Romanum gjennem Velabrum og Vicus Tuscus til Forum Boarium, det var tætbebyggede og søgte Kvarterer, som ikke havde det bedste Ry for Sædelighed; nu er her mere stille, et Par Arbejdskarrer og en enkelt Vogn med Tourister søge Vejen langsmed Floden eller bøje ind i Via de Cerchi henover den gamle Circus Maximus, et Par Campagnoler staae i deres brune Kapper ved Hjørnet og ryge gravitetisk deres Pibe, henne ved Muren spille et halvt Dusin Romere i Skjorteærmer deres *boccia*. Ponte Rotto kan kappes med Ruinerne paa Forum i stemningsfuld Interesse. Om Gibbon vide vi, at han fik Ideen til sit store og for sin Tid epokegjørende Værk, siddende i Coliseo og drømmende imellem de skarpt tegnede Lys- og Skyggepartier

af Amfitheatrets mægtige Buer. Gregorovius fortæller, at Tanken om det historiske Arbejde, til hvilket han har helliget den bedste Del af sit Liv, paatvang sig ham, da han fra Tiberbroen lod sit Blik glide hen over Floden og tabe sig i de uordnede Klynger af halvt sammensunkne Huse, i de til Kirker og Kapeller omskabte Templer. Hvem der kjender Rom, vil føle, at Karakteren af de to historiske Arbejder allerede udtrykker sig i Ejendommeligheden af de Omgivelser, under hvilke den første Undfangelse af Ideen har fundet Sted. Kejserdømmets Tilbagegang og Fald har sit rette Udgangspunkt i det flaviske Amfitheater, Udtrykket for Romerstatens højeste Vælde og dog samtidig Varslet om dens nære Undergang, medens Pavedømmets og Middelalderens Rom naturlig voxer frem for Tanken her mellem San Bartolomeo og Crescentius-Taarnet, mellem Vestatemplet og Santa Maria in Cosmedin.

Ponte Rotto er den sidste af de i Brug værende Tiberbroer. Noget længere nede i Strømmen ligge imidlertid endnu nogle Fundamentrester af Roms ældste Bro, Pons Sublicius, bygget af Træ. Her var det, at Horatius Cocles saa heltemodig ene optog Kampen med Kong Porsennas etruskiske Skarer, medens hans to Kammerater, Spurius Lartius og Titus Herminius, bagved ham afbrød Broen, indtil han omsider sprang fuldt væbnet ned i Floden og gjennem en Hagl af Pile svømmede ind til Bredden. Af Pietet blev den gamle Træbro bevaret, ogsaa efterat den murede Bro ved Siden var opført, og ved Pons Sublicius foregik et historisk Drama fra Roms mest bevægede Aarhundrede: Mordet paa den yngre Gracchus. Cajus Sempronius havde hverken ved sin ældre Broders Skjæbne eller ved Moderens indtrængende

Bønner ladet sig afholde fra at rejse det folkelige Banner imod Patricierne og gjentage Fordringen om Tilbagegivelse til Folket af den Jord, som Optimaterne havde tilegnet sig ved List og Vold og nu vilde gjøre til deres Ejendom. Det var kommet til det Yderste, og Magten maatte afgjøre Tvisten; Konsulen Opimius samlede Senatet, Gracchus søgte endnu i det sidste Øjeblik at indlede Underhandlinger ved at sende en Søn af hans Ven Fulvius, en dejlig og begavet Dreng, til Curien, men de krænkede Senatorer vilde Intet høre om Forlig, de raabte paa Folkeforførernes Blod, og Opimius førte selv de væbnede Skarer til Avertinerbjerget, hvor Gracchus havde søgt Tilflugt blandt Plebejerne, hvis Sag han førte. Fulvius og hans unge Søn blev strax fundne og dræbte, Cajus Gracchus tyede til et Dianatempel og vilde styrte sig i sit Sværd, men nogle Venner hindrede ham deri, og efterat han med opløftede Hænder havde bønfaldet Guderne om, at dette romerske Folk, som forraadte og svigtede ham, aldrig maatte blive frit, flygtede han ned ad Bjerget, hvorved han faldt og forstuvede sin Fod; han prøvede først at slippe ud ad Porta Trigemina (den nuværende Porta S. Paola), som ligger paa Vejen til Ostia, men da her var spærret, søgte han over Pons Sublicius at naae Janiculus-Bjerget, hvorfra han saa haabede at kunne komme udenfor Murene. Paa Træbroen standsede hans Ven Lætorius længe Skaren af de forfølgende Fjender og fornyede næsten Horatius Cocles's Bedrifter, men den haltende Gracchus kunde ikke komme hurtig nok afsted, og i en lille Lund, som var helliget Gudinden Furina, omtrent hvor Kirken Santa Cecilia nu ligger, blev han indhentet og dræbt.

Lidt længere nede, ved Foden af det nu saa øde Aventinerbjerg, laae, som alt berørt, i Oldtiden Roms Havneplads, det store Emporium. Her var Udskibningsstedet for det Korn og Mel, som bragtes fra Roms Kornkamre paa Sicilien og i Nordafrika til at mætte de mange Hundredetusinder, der alt ved Slutningen af Republiken havde glemt at arbejde for alene at vente deres Livsophold af de Gaver og Uddelinger, hvormed de Ærgjerrige kjøbte deres Vej frem til Æresposter. Lige ved Siden af dette Emporium fandtes et andet Udskibningssted, nemlig for det Marmor, som fra alle Middelhavets Lande bragtes til Rom for at smykke dets Pragtbygninger. Man har for nogle Aar siden ryddet denne *Antica Marmorata* og fundet en Mængde raae eller tildels bearbejdede Blokke, en hel Rigdomskilde for den mere nøjsomme Nutid. Af Blokkene bar mange endnu Mærket A U FO, hvilket er en Forkortelse af *ad usum Fori;* saaledes betegnedes de Gjenstande, der skulde benyttes til offenlige Bygningsarbejder, først paa Forum, men siden overalt i Byen eller udenfor den, og med dette Mærke passerede Alt gratis; der er blevet en Levning af denne Betegnelse tilbage i det italienske Sprog: endnu den Dag idag betyder *a ufo* »gratis«. Roms Havne ved Middelhavet vare Ostia og Antium, engang store og blomstrende Stæder, smykkede med en Rigdom af Kunstværker, blandt hvilke ikke faa ere bevarede indtil vor Tid, forsynede med Havneanlæg, som havde kostet Millioner, men til Gjengjæld ogsaa husede Flaader paa Tusinder af Skibe og havde samlet en uhyre Trafik til Tilfredsstillelsen af den store Kejserstads materielle Fornødenheder og dens næsten endnu større Hunger efter sjeldne Dyr til sine Kampe paa Arenaen,

efter Luxusgjenstande af enhver Art fra Orient og Occident. De vanskelige Naturforhold havde henimod Slutningen af Republiken ødelagt disse Havneanlæg, og Borgerkrigene optog baade Kræfter og Interesser saaledes, at de nyttige Anlæg forsømtes, men Kejserdømmet skred energisk ind, under Kejser Claudius blev der bygget nye Havne, som i Pragt og Udstrækning langt overgik de tidligere. Da ogsaa disse forfaldt, var der ikke længere noget Rom, som kunde gjenoptage Arbejdet, ikke engang noget Rom, som trængte til Havne, og Tiberfloden fik Lov til uhindret at aflejre sit Ler og Dynd, indtil der nu ved de mange Aarhundreders uforstyrrede Tilslikning er dannet et nyt Delta langt ud i Havet, *Isola sacra*, saa at Ostia og Porto nu ligge et godt Stykke ind i Landet.

Da Pavedømmet atter havde skabt et Rom, som trængte til nogen Forbindelse med Omverdenen, valgte man en Havn Nord for Tiberens Udløb; Civita Vecchia, det gamle Centum Cellæ, hvor Trajan havde bygget en Havn, blev efterat være frigjort for Saracenernes Herredømme gjort til Roms Søstad, men den har aldrig været Andet end en snavset, usund Brakvandsby, og dens slette Havn manglede alle Betingelser for at kunne samle nogen Trafik. Jernbanen fra Rom til Civita Vecchia var en af de første paa den italienske Halvø, men Afstanden fra Rom var for stor, over ti danske Mile, til at Varetransporten kunde betale sig. De neapolitanske og sicilianske Fartøjer, som bringe Varer til Rom, fandt sig bedre tjente med at gaae til Fiumicino, den lille Havn ved den nordligste Tibermunding, og derfra lade sig slæbe af Bugserdampere de fem eller sex Mile op ad Floden, uagtet de ofte for at kunne gjøre dette maatte

losse den halve Last i Fiumicino og siden vende tilbage dertil efter denne Halvdel, saa at de mange Gange tabte en hel Maaned med at gaae frem og tilbage paa Tiberen for ikke at tale om Bekostningen. Der er nu foregaaet en meget betydningsfuld Forandring i disse Forhold. Man har indseet, at en Forsyning af Rom ad Søvejen ikke lader sig vente, medmindre man indretter en brugbar Havn helt ude ved Middelhavet og sætter denne i den kortest mulige Forbindelse med Hovedstaden ved en Jernbane, der henter Godset umiddelbart op af Lasten og fører det lige ind i Byens Midte. Paa Jernbanen fra Rom til Civita Vecchia, som passerer Tiberen lige Syd for Stadsmuren og derpaa længe følger dens højre Bred, ligger der en lille Station ved Navn Ponte Galera; derfra er der kun fem Fjerdingvej dansk til Fiumicino, en livlig og sund lille Kystby med en ret ordenlig Havn, som holdes fri for Tilsanding ved Strømningen af den her stærkt indknebne Flod, og man har nu paa dette Stykke Vej anlagt en Jernbane, som aabnedes den 17de Marts 1878. Det er gaaet af uden store Højtideligheder, men Begivenheden vil kunne faae en meget væsenlig Indflydelse paa Roms og Campagnens Udvikling. Med nogen Bekostning kan Havnen i Fiumicino gjøres tilgængelig for Skibe af Middelstørrelse, og Forholdene tillade her Anvendelsen af de mekaniske Hjælpemidler ved Losning og Ladning, som ellers slet ikke kiendes i Mellem- og Syditalien; Afstanden fra Rom ad Jernbanen bliver kun fire Mile imod de ti fra Civita Vecchia, og selv heri kan der gjøres et ikke ubetydeligt Afslag. Oprindelig havde Civita Vecchia-Banen sin romerske Station paa den højre Tiberbred, ikke langt fra Porta Portese; først da Banerne fra Neapel

og fra Florens blev anlagte, og da der til disse indrettedes en fælles Banegaard ved Diokletians Thermer, førte man ogsaa Linien fra Civita Vecchia paa en Bro over Tiberen og hen til denne Station. Men der er ingen Grund til at lade Banen fra Middelhavet gjøre denne lange Omvej, det synes langt fornuftigere at lade den ende omtrent der, hvor den gamle Station laae, kun ført noget nærmere op til Hjertet af Byen, og skeer dette, vil Vejen imellem Rom og Havet forkortes til knap tre Mil, som uden Vanskelighed kunne kjøres i en god halv Time. Fra Fiumicino vil Rom saaledes kunne faae en overordenlig bekvem Tilførsel af Levnetsmidler og alle Slags Fornødenhedsartikler fra Kystlandene, navnlig Grøntsager, Olie, Vin, Fisk, Frugter osv., og den lille Havneby, der ligesom hele Egnen deromkring tilhører Fyrst Torlonia, gaaer en glimrende Fremtid imøde; den vil om ikke lang Tid kunne spille samme Rolle for Rom som Piræus for Athen. Ad den nyaabnede Jernbane aabner der sig en bekvem og hurtig Vej for at komme til Stranden, som vi Nordboere dog alle længes efter, men som man før ikke kunde naae uden at tage Vogn i Rom og anvende mindst en hel Dag paa Udflugten. Naar der endelig engang kommer Orden i de italienske Jernbaner, hvis Drift nu er splittet ad, og hvis Forhold til Staten er en af de rigeste Kilder til indre Tvist og Partidannelser, vil overhovedet Jernbanelinien langs Kysten kunne faae en langt større Betydning end nu; ad de gjennem Landets Indre førende Jernbaner er der fra Turin til Rom en Afstand af næsten hundrede danske Mile, og denne Strækning tager med det hurtigste, gjennemgaaende Træn henved enogtyve Timer; ad Kystlinien fra Genua ned til Civita Vecchia er Afstanden lidt over firsindstyve Mile,

og den maatte kunne tilbagelægges i sexten Timer eller endnu kortere Tid. Fortsættes denne vestlige Kystbane ogsaa Syd for Rom indtil Neapel, hvad der er megen Tale om, vil ogsaa her vindes en betydelig Tidsbesparelse, og den store Verdensroute over Brindisi til Indien vil da sikkert følge denne Vej.

Lige fra det gamle Roms Dage har Tiberen, som til dagligt Brug løber saa jevnt og saa dybt nede under Brobruerne, havt sine Paroxysmer, hvor den svulmer op til en vældig Strøm og i et Nu, næsten uden Varsel, oversvømmer store Partier af den flade Slette. Det ligger i Flodens Løb langs en Bjergkjæde og under stadig Tilstrømning af Bifloder fra disse, at den til enkelte Tider kan faae et uforholdsmæssig stærkt Tilløb, men det er blevet værre hermed, siden Skovene paa Apenninerne uforstandig bortryddedes, en Foranstaltning, som har udøvet den alleruheldigste Indflydelse paa Italiens meteorologiske og hygiejniske Forhold. Naar der har lejret sig megen Snee paa Bjergtoppene, og det saa falder ind med Varme og Regn, maa man belave sig paa, at Tiberen i Løbet af ikke mange Timer voxer saaledes op, at Flodsengen ikke længere kan rumme dens Vande, og Rom ruster sig da til at modtage en *diluvio*. Oversvømmelsen begynder sædvanlig nede ved Ripetta, gaaer saa ned langs den flade Kyst til Ghetto, og hvor langt den skal naae op i Staden, beroer paa Mængden af den faldne Snee og Temperaturen. I de lavt liggende Gader langs Floden er det ingenlunde ualmindeligt, at Vandet stiger saaledes, at Baade kunne sejle hen over Stenbroen, og der er mange Exempler paa, at Beboerne af første Sal maae have deres Brød, Mælk og Proviant tilført ad denne midlertidige Søvej. Floden stemmer sig da

sammen under Brobuerne, bryder Møllerne løs fra deres Fortøjninger og river Alt med sig i en hvirvlende Strøm. I sin Roman »Fra Piazza del Popolo« har V. Bergsøe givet en spændende Skildring af de forfærdelige Optrin, hvortil man da kan blive Vidne. Oversvømmelserne indskrænke sig ikke altid til de lavt liggende Kvarterer ved Floden; de kunne strække sig langt op i Byen: til Piazza Navone, hvis ovale Torv da danner en hel Indsø, til Pantheon, hvor man da kan have det ejendommelige Syn, at den høje Kuppel med sin Aabning i Midten spejler sig i Vandfladen paa Gulvet og bliver som et vældigt Rok-Æg, ja til Corso og selv til den spanske Plads. Historien har optegnet en lang Række af Tiberoversvømmelser, som have anrettet betydelige Ødelæggelser. Den 7de Oktober 1530 svulmede Floden saaledes op, at Broen San Sisto blev sprængt, og de fraadende Vande, som strømmede hen over Byen, omstyrtede henved 600 Huse; Pave Clemens VII, som netop vendte tilbage fra et Besøg i Ostia, kunde ikke naae til Vatikanet, men maatte søge Tilflugt i Kvirinalpaladset, hvor han holdtes indesluttet i to Dage, i Via Giulia styrtede Palazzo Cesi sammen og begravede tredive Mennesker under sine Ruiner. Den højeste Oversvømmelse, hvorom Optegnelser findes, fandt Sted i December 1598. I Aaret 1870, da Italien havde bemægtiget sig Kirkestaten og Rom, indtraadte der i December Maaned en Oversvømmelse, som hører til de betydeligste blandt dem, hvorom der haves sikkre Efterretninger, skjøndt den ikke fuldt naaede den fra 1530, og i hvilken de Klerikale naturligvis saae en Himlens Straf for den imod Kirken begaaede Helligbrøde. Corso var forvandlet til en rivende Flod, alle

Butiker, Café'er og andre Lokaler i Stue-Etagen havde fire til fem Fod Vand, de grumsede Bølger naaede til den spanske Plads og skvulpede op ad Trinene til den spanske Trappe; Alt skete saa pludselig, at der ikke blev Tid til at bjerge Varelagrene i Butikerne, og den anrettede Skade var meget betydelig. Paa Husene og inde i Café'erne kan man finde talrige Marmorplader, som angive Vandstandshøjden fra *il diluvio di 1870*. Kong Victor Emanuel, som dengang endnu ikke havde betraadt den nye Hovedstad, ilede strax til Rom og udfoldede en Energi i Bekæmpelsen af Ulykken, som kun blev overtruffen af den Gavmildhed, hvormed han søgte at erstatte Romerne det lidte Tab; en Marmortavle med gylden Indskrift er indmuret i Senatorernes Palads paa Capitolium for at forevige dette Italiens Konges første Besøg i Rigets Hovedstad. Efter Oversvømmelserne følge altid Epidemier og Sygdomme, i Middelalderen holdt Pesten gjerne sit Indtog i den hærgede By, og om end i vore Dage de hygiejniske Foranstaltninger forhindre egenlige Smitsoter, er der dog altid, naar Tiberen saaledes er traadt over sine Bredder, megen Sygelighed.

Til alle Tider har Spørgsmaalet om en Regulering af Tiberen, hvorved disse Oversvømmelser kunde undgaaes, staaet paa Dagsordenen, men Opgaven er ikke let, og den kræver Udgifter, som ialfald tidligere have oversteget Evnen. Garibaldi, som ønskede at krone sit Livs Hæder ved en Fredens Bedrift, gav for nogle Aar siden Impulsen til fornyede Bestræbelser i denne Retning og kastede sig med hele sin Iver over Sagen; han raadførte sig med Italiens bedste Ingeniører, lagde selv Planer, sejlede frem og

tilbage paa Tiberen, stillede i Parlamentet Forslag om Bevillinger, og en Stund lod det til, at der virkelig for Alvor skulde blive taget fat paa Opgaven. Men end ikke Befrieren formaaede at overvinde de mange Hindringer af forskjellig Art, som stillede sig i Vejen, han blev træt paa Halvvejen, og hans svækkede Helbred tvang ham til at forlade Rom for atter at søge Hvile paa sin stille Klippeø. Imidlertid er Tanken ikke derfor opgiven, skjøndt den for Øjeblikket mangler en Talsmand med den fornødne Magt og Indflydelse. Under vort Ophold i Rom var der etsteds paa Corso udstillet en lille Model til en Tiber-Regulering, som paa en ret anskuelig Maade viste, hvorledes en af de mange Planer vilde kunne virke. Omtrent ved Ponte Molle skulde der i Lavninger af Terrænet anlægges en Kanal, som ved en vis Vandstandshøjde selv aabnede sig og afledede en betydelig Del af Floden, som da i en stor Bue førtes udenom det bebyggede Rom og atter ledede ud i Tiberen Syd for Byen. Det saae meget tiltalende ud i Modellen, men om den praktiske Udførlighed var det for Usagkyndige ikke let at dømme, og ialfald vilde der kræves mange Millioner til dette Anlæg.

Noget er der skeet fra Statens Side for at lægge en Kapsun paa Tiberens Udskejelser. Under 6te Juli 1875 er der udkommet en Lov om Rektifikation af Flodens Løb, og et Dekret af 30te Juni 1876 befaler Udførelsen af de i denne Lov bestemte Arbejder. At det alligevel kun skrider langsomt fremad hermed, har sin naturlige Grund i de finansielle Vanskeligheder. Man vil indfatte Floden imellem stensatte Kajer og paa begge Bredder anlægge brede Gader, en romersk *Lungo-Tevere*, ligesom man i Florents har

en *Lung' Arno*, og ligesom man i London har begyndt paa en *Thames-Embankment*. I denne Udstrækning vil Planen dog neppe lade sig realisere; der vilde hertil, foruden selve Arbejderne ved Bolværkerne, udkræves en yderst bekostelig Expropriation af Husene langs begge Bredder, og naar man virkelig fik dette kolossale Foretagende realiseret, vilde det ikke have nogen praktisk Nytte, som stod i Forhold til den uhyre Udgift, neppe engang nogen Skjønhed, som harmonerede med Roms Ejendommelighed. Presset fremad af den offenlige Utaalmodighed har Regeringen i December 1878 taget fat igjen paa Sagen, men de Foranstaltninger, som den har truffet, ville snarere forøge end formindske Utilfredsheden.

For at en *Lungo-Tevere* skulde medføre virkelige Fordele og yde nogen Beskyttelse imod Oversvømmelser, maatte den være gjennemført paa hele Strækningen uden nogen Afbrydelse. Men allerede paa det første Stykke, hvor man har begyndt, nemlig paa den venstre Flodbred fra Muren ud for Piazza del Popolo indtil Engelsbroen, og hvor der siden 1848 har været indrettet et Stykke Kaj, som kaldes *Passeggiata di Ripetta*, er man først bleven standset i Ripetta af Academia di San Lucca, som midlertidig har været benyttet til Regeringskontorer, og derpaa ved Via di Tordinone af Apollo-Theatret. Istedetfor nu at blive paa denne Side og her søge at skabe noget Helt, er man, for dog at gjøre Noget, sprungen over paa den højre Bred, helt nede ved Ponte Sisto, og har her kastet sig over Villa Farnesina, af hvis Have man vilde afskjære en Strækning for at lave en Kaj. Men her er en ny Hindring opstaaet, som Administrationen ikke vil kunne rydde af Vejen

uden at faae den offenlige Mening, baade hos Indfødte og hos Fremmede, afgjort imod sig.

Villa Farnesina er en af de skjønneste Privatbygninger i Rom, et Kunstværk i sin hele Anordning, Bygningsstil og Udsmykning. Den er bygget af Agostino Chigi, en af Renaissancetidens store Pengefyrster; Familien Chigi var fra Siena kommen til Rom, drev her store Bankierforretninger, lagde Grunden til sin Formue ved sine Forbindelser med Familien Borgia og forøgede den umaadelig ved under Pave Julius II at forpagte Allungruberne i Tolfa og Saltværkerne i Cervia. Agostino Chigis aarlige Indtægt ansloges til 70,000 Dukater, en Flaade paa hundrede Skibe førte hans Flag om paa alle Have, hans Hus havde Filialer i London, Lyon, Constantinopel, Amsterdam, ja selv i Babylon, og han beherskede fuldstændig Verdens-Pengemarkedet; Julius II optog ham i Familien Rovere, Republiken Venedig adopterede den mægtige Handelsfyrste. Paa sin Magts Højdepunkt overdrog han til sit Byesbarn Baldassare Peruzzi at opføre for ham paa den højre Tiberbred en Villa, som svarede til hans Rigdom, og saaledes skabtes *la Farnesina*, et Lystslot i en Have, som efter Terrænets Beskaffenhed ikke kunde blive stor, men i hvis Anordning Bygmesteren udfoldede hele sin fine Smag. Langs Flodbredden blev der anlagt en Dæmning, og her plantedes en Allee af Laurbær og Stenege paa næsten ottehundrede Fods Længde, hvis Løvtag nu danner en tæt Hvælving, og for Enden af denne skjønne Allee byggedes en lille Pavillon, en *Casino*. Selve Hovedbygningen er holdt i den ædleste italienske Stil; Peruzzi smykkede selv dens Ydre med Fresker, som Tiden nu har næsten udslettet, og malede i et af Væ-

relserne Perseus og Medusas Historie, medens Sienneseren Sodoma udførte Alexanders og Roxanes Bryllup. Chigi vilde ogsaa benytte Rafaels Pensel til Udsmykningen af sit Palads, og det lykkedes ham ved at indrette en Lejlighed for *la Fornarina* at fængsle den forelskede Kunstner, som da her malede sin Galatea samt Amor og Psyche. I Vestibulen udførte Daniele di Volterra rige Freskobilleder, og i et Hjørne af disse staaer endnu et prægtigt Hoved, tegnet i Kul, som Michel Angelo skal have henkastet paa Muren, medens han en Dag ventede paa Kunstneren. I denne Villa, som Samtidens Digtere priste i varme og begejstrede Udtryk, var det, at Agostino Chigi gav sin store og glimrende Fest for Leo X (Medici), Kardinalerne, Hertugen af Ferrara, Markgreven af Mantua, alle de fremmede Gesandter, hele Roms Aristokrati og Stadens berømteste Kurtisaner, en Fest, som er omstændelig beskreven i Krønikerne; den fejredes til Forherligelse af en Slegfredsøns Daab, og der udfoldedes den latterligste Overdaadighed: Postejer af Poppegøjetunger, Fisk, som vare bragte levende fra Byzans, og andre slige Urimeligheder, ved hvilke Kostbarheden var den eneste Tillokkelse. Festen endte med, at det massive Sølv- og Guld-Service, paa hvilket der var spist, efter Maaltidet kastedes ud i Floden; rigtignok paastodes det, at denne urimelige Ødselhed var en Komedie, og at den snilde Bankier i Forvejen havde udbredt Net paa Flodbunden, saa at alle de kostbare Sager Dagen efter fiskedes op igjen, alene paa en Suppeterrin nær, som var kommen for langt ud i Strømmen. Agostino Chigi døde 1520, og da han var borte, gik det mere og mere tilbage med Familien, den blev trykket af Gjæld og vendte hjem

til Siena, bvor dens sidste Ætling døde 1580; den nuværende Familie Chigi, som kan opvise en Pave og mange Kardinaler, og hvis Chef, der ejer et af Roms største Paladser, har en arvelig Værdighed som Marschal ved det pavelige Hof, er vel ligeledes fra Siena, men tilhører en anden Gren af Slægten. Baldassare Peruzzis Mesterværk kom til Auktion og blev kjøbt af Kardinalen Alessandro Farnese, fra hvem Eiendommen gik over til Hertugerne af Parma, og da Huset Farnese uddøde i 1731, arvedes den af Don Carlos af Neapel, ved hvem Villaen, som nu havde faaet Navnet Farnesina, blev Huset Bourbons Eje. De neapolitanske Bourboner forsømte imidlertid denne ligesom alle deres andre romerske Besiddelser — navnlig det stolte *Palazzo Farnese* og de udstrakte *Orti Farnesiani*, som bedækkede det Meste af Palatinerbjerget og omfattede Ruinerne fra Kejserpaladserne — og Villaen geraadede mere og mere i Forfald. Omtrent i 1870 blev Ejendommen imidlertid solgt eller udlejet paa 99 Aar til Bermudez di Castro, Hertug af Ripalda, som under Napoleon III's Regering havde været spansk Minister i Paris, og han gjorde Restaurationen af Villaen og Haven til sin Livsopgave. Med stor Omhu blev alle Malerierne rensede og beskyttede imod fremtidig Ødelæggelse, en kostelig Fresko af Giulio Romano efter Ovids Metamorfoser blev dragen frem under et Lag af Kalk, de kassetterede Lofter istandsattes, Værelserne møbleredes i den gamle Smag, Haven, der laae hen som et Vildnis, blev ryddet og ordnet, kort sagt det Hele blev atter sat i passende Stand, og Hertugen tog selv Ophold i Villaen, som han dog aabnede for alle Fremmede den 1ste og 15de i hver Maaned, og som for-

øvrigt til enhver Tid var tilgængelig for dem, der kunde godtgjøre særlige Adkomster.

Men i alt dette griber nu det Offenlige ind med plump og voldsom Haand. Man har pludselig faaet den Idee at ville anlægge et lille Stykke *Lungo-Tevere* ovre i Villa Farnesinas Have og paa den tilstødende Grund, som tilhører Academia di Napoli. Dette Stykke Kaj vil ikke være til den allermindste Nytte som løsrevet Fragment, fra ingen af Siderne vil man kunne komme derned, den bliver alene tilgængelig fra Floden, og den eneste Grund, hvorfor man tager fat her, er den, at der paa denne Strækning ingen Huse er at expropriere, men kun den halvfjerdehundrede Aar gamle Laurbær- og Steneg-Allee. Hertugen af Ripalda har protesteret, han og hans Venner have paavist, hvad det er for en Vandalisme at forstyrre den skjønne Have, Hygiejnikerne have ivret imod at fælde Træerne, der netop ved Flodbredden gjøre mest Gavn, og man har tilbudt en Erklæring om, at saasnart de øvrige Strækninger paa den højre Tiberbred fra Engelsbroen til Ponte Sisto blev tagne for, skulde ogsaa Farnesinas Have staae til det Offenliges Raadighed. Det har ikke hjulpet, og Hertugen af Ripalda er af Forbittrelse derover rejst bort og har besluttet helt at forlade Rom; til en Begyndelse lukkede han Villaen for alle Fremmede, og de mange Rejsende, som paa de tidligere gjældende Adgangsdage have meldt sig hos Portneren, ere ubarmhjertig blevne afviste. Naar Staten og Kommunen ikke ville vise større Pietet imod en af Roms Kunstskatte, ræsonnerer Hertugen, saa er der ingen Grund for ham til at finde sig i al den Forstyrrelse og Ulempe, som de Fremmedes Besøg føre med sig, og derfor

lukker han sin Dør. Hvor harmeligt det end kan være saaledes at udestænges fra Kunstværker, som hidtil have været tilgængelige, vil man ikke kunne nægte, at Hertugen i det Væsenlige har Retten paa sin Side.

Til Reguleringsarbejderne ved Tiberen har man knyttet store og vistnok overdrevne arkæologiske Forventninger. Det er jo rimeligt nok, at der i Tidernes Løb er tabt Meget ned i Floden, ogsaa af Ting, som have kunnet modstaae den rivende Strøm og Vandets ødelæggende Indflydelse, og det vides af historiske Beretninger, at der ved forestaaende fjendlige Overfald, eller naar Byen var i Hænderne paa rovbegjærlige Bander, er nedsænket mange Kostbarheder, som man ikke siden har faaet taget op. Fra det antike Rom, fra Kejserdømmets Vanmagtsdage, fra Barbarernes hyppige Erobringer i Middelalderen troer man endnu at kunne finde Skatte nede i Flodens Dynd, og hvis Planen om midlertidig at aflede Tiberen ved en Kanal blev realiseret, indbilder man sig at kunne samle saa store Rigdomme, at disse kunne mere end betale hele Arbejdet. Selv den syvarmede Guldlysestage, som Titus førte hjem fra Jerusalems Tempel, og som staaer afbildet i hans Triumfbue, skal jo ligge paa Flodens Bund. Disse Forventninger ere nu vistnok overdrevne, men hele den romerske Jordbund er som en uudtømmelig Mine af Fortidslevninger, og der er ganske vist Anledning til at troe, at Tiberens Leje ikke vil vise den mindst rige Aflagring. Fra denne Forventning er den italienske Regering ogsaa gaaet ud, naar den under 3die Marts 1878 har udvirket et kongeligt Dekret, som under Henvisning til Loven af 6te Juli 1875 og i Betragtning af, at Rektifikationen af Tiberen ikke maa skade de arkæologiske

Studier ved Adspredelsen eller Ødelæggelsen af Oldsager, som kunne findes i Flodens Seng, anordner, at der forud for de hydrauliske Arbejder skal anstilles videnskabelige Undersøgelser med det Formaal at gjenfinde og bevare Alt, hvad der kan tjene til Oplysning om de svundne Tiders Historie. Det overlades til en særlig udnævnt Kommission at bestemme, hvorledes dette skal skee, og at lede Arbejderne; til Medlemmer ere udnævnte Præfekten i Rom, Marchese Caracciolo di Bella, Kommissæren for de offenlige Mindesmærker i Provindsen Rom, Baron Ercole Visconti, Overdirektøren for Udgravningerne, Senator Pietro Rosa, Ingeniøren Alessandro Betocchi, den kyndige Samler af Oldsager, Guldsmeden Alessandro Castellani og — hvad der fortjener særlig at fremhæves — to Fremmede, nemlig den i Norden vel bekjendte Professor A. Geffroy, Direktør for *l'Ecole Française à Rome,* og Professor W. Henzen, første Sekretær ved det kejserlig tydske Institut i Rom. Selv om man ikke maatte være saa heldig at finde den syvarmede Guldstage fra Salomos Tempel eller Terrinen fra Chigiernes store Gjæstebud, tør man vistnok gjøre Regning paa rige Fund, hvis Arbejderne optages med Energi, det vil sige: hvis Staten yder de fornødne Midler. Sagkundskaben vil ikke mangle i Kommissionen.

ROMERSKE PROMENADER.

Monte Pincio er i sin nuværende Skikkelse af helt moderne Oprindelse. I det gamle Rom, hvis Bebyggelse faldt langt sydligere, og hvis Befolkningscentrum maa tænkes omtrent ved Forum og Flaviernes Amfitheater, henlaae denne nordøstlige Høj med sine bratte Skraaninger udenfor denne egenlige Stad. Den rige Lucullus havde her en Villa, omgiven af pragtfulde Haver, og paa dette Sted, hvor By- og Landlivets mest raffinerede Luxus smeltede sammen, var det, at Messalina, endnu i Claudius's levende Live, i vanvittig Lidenskab fejrede sit Bryllup med Silius, der blev forstyrret ved det »fra Ostia optrækkende Uvejr«. Paa den sydøstlige Bakkeskraaning ned imod Campagnaens Slette laae Sallusts Haver, hvor der er gjort saa rige Fund af Kunstskatte; den største Del af deres Terræn optages nu af den dejlige Villa Ludovisi med de enestaaende Kunstsamlinger, og som dens Nabo knejser en moderne Villa, opført af den tydske Boghandler Spithöver fra Piazza di Spagna. Længe før Coelius og Aventinus, Esquilinus og Viminalis, disse tæt bebyggede Kvarterer af den antike By, sank i Ruiner, var Mons Pincius, der ikke hørte til de syv

romerske Høje, forvandlet til en øde Ørken, og saaledes laae den hen igjennem lange Aarhundreder. Til forskjellige Tider af Middelalderen blev det nødvendigt for Byens Forsvars Skyld at udbedre de vældige og bratte Mure, som omgive Højens Fod, men det udstrakte Terræn deroppe tænkte Ingen paa at bringe i ordenlig Stand. Ved Overgangen fra det femtende til det sextende Aarhundrede stiftede franske Konger Kirken og Klosteret Trinitá de' Monti, og foran denne Kirke anlagdes i Begyndelsen af det attende Aarhundrede den berømte spanske Trappe, som i brede Vindinger, med skiftende enkelte og dobbelte Løb, fører fra Højden ned til Barcaccia-Vandspringet paa den spanske Plads. Endnu senere rejstes lige foran Kirken en Obelisk, en romersk Efterligning af den ægyptiske Obelisk paa Piazza del Popolo og funden i Sallusts Haver. Dette højtliggende Parti udmærker sig ved en sjelden Skjønhed og Harmoni, og navnlig præsenterer det sig med en slaaende Virkning inde fra Kvarteret omkring Palazzo Borghese, hvorfra man seer Trappen, Pladsen, Obelisken og de to brede Taarne af Trinitá-Kirken gruppere sig for Enden af Gaderne Fontanella og Condotti. En ny Erobring fra Lucullus-Havernes Ødemark blev gjort, da Kardinal Ricci i den sidste Halvdel af det sextende Aarhundrede lod Arkitekten Annibale Lippi under Medvirkning af Michel Angelo opføre et Palads, der siden kjøbtes af Kardinal Medici, den senere Pave Leo XI, og efter ham fik Navnet Villa Medici, som det har beholdt efterat være gaaet over til at være et Kunstnerhjem for franske Malere, Billedhuggere, Arkitekter og Musikere, som her paa Statens Bekostning tilbringe deres romerske Studietid. Og det var

denne sidste Erhvervelse, som gav Anledningen til, at ogsaa den yderste Højderyg af Monte Pincio omsider toges under planmæssig Behandling. Det er Franskmændene, hvem Rom skylder *la Passeggiata di Monte Pincio*, denne vidunderlig dejlige Have og Park, anlagt med beundringsværdig Smag, prydet med hele Sydens rige Vegetation og beherskende en Udsigt, der er enestaaende i Skjønhed og Majestæt.

Henimod Solnedgang bliver der Liv og Tummel paa Monte Pincio, thi her er Hovedsamlingsstedet for Eftermiddags-Corsoen. Ad den brede Kjørevej, som i jevnt stigende Slyngninger fører fra Piazza del Popolo op til Højden forbi Statuer, Vaabentrofæer, Loggier og arkitektoniske Dekorationer, kommer der en Række af Vogne, Ryttere og Fodgængere. Den forener sig med en anden Strøm, der gjennem Via Sistina og Via Gregoriana har fulgt Højderyggen forbi Trinità de' Monti og Villa Medici, hvorfra man seer ned i Haverne og Gaardene til Husene i Via Babuino. Paa den store Runddel har det militære Musikkorps allerede taget Plads, og under Tonerne af Verdis og Donizettis Operaer, af militære Marscher og nationale Melodier udfolder der sig her et ejendommeligt Liv. Det er en Selskabssal i stor Stil. Den elegante Verden holder her sine Sammenkomster, omgiven af og sammenblandet med den jevnere Befolkning og de talrige Fremmede. Medens den større Del af Vognene, elegante Herskabsekvipager og tarvelige Droschker imellem hinanden, kjøre rundt gjennem Havens brede Veje i den strengt foreskrevne Retning, gjøre andre en Standsning ligeoverfor Militærmusiken, og ved Vogndøren samle sig da Bekjendte,

som gjøre deres Opvartning og faae sig en Samtale om Dagens politiske eller sociale Nyheder. Under Palmerne og omkring de i herlig Flor prangende Blomsterpartier er der opstillet Stole, hvor man for en ringe Betaling kan finde Hvile og lade Sværmen passere Revue. Pyntede Dandier og Damer i farverige Toiletter, Officerer og Soldater, tærnede Englændere og skjæggede Kunstnere, maleriske Modeller og sorte Præster, Kompagnier af Seminarister i lange røde eller violette Kjortler og af Elever fra det adelige Kollegium i fuldstændig Selskabsdragt med sorte Kapper, brune og hvide Munke, mørke Sydlændere og blonde Nordboer færdes imellem hinanden i broget Blanding under den klare Aftenhimmel og i den af Blomsterduft fyldte Luft. Under sagkyndig Vejledning kan man her paa Monte Pincio gjøre Bekjendtskab med alle Roms Berømtheder, baade de indfødte og de fremmede. Kong Victor Emanuel var, naar han opholdt sig i Rom, en jevnlig Gjæst ved Corso'en; i en let Kaleschevogn, som hverken ved Udstyring eller ved Livree skilte sig fra det Almindelige, kunde man see hans svære, undersætsige Skikkelse med det barske Vildsvine-Ansigt, fra hvilket Øjnene udskjød Lyn under de buskede Bryn; kun en enkelt Adjudant ledsagede sædvanlig Kongen, og der vistes ham — det fandt vi idetmindste — kun ringe Høflighed, Hilsener vare snarere Undtagelser end Regel. Ogsaa Kronprindsen, den nuværende Konge, og Prindsesse Margherita med den lille Prinds af Neapel deltog hyppig i Corso'en; Ægtefællerne vare dog sjelden i samme Vogn, og det var umiskjendeligt, at Prindsessens Popularitet langt overgik den, hendes Gemal var i Besiddelse af. Det høje romerske Aristokrati, Principer og Marcheser, er altid talrig

repræsenteret, baade fra »de Hvides« og »de Sortes« Lejr; Passeggiataen paa Monte Pincio er neutral Grund. Medlemmerne af Corps Diplomatique, baade det ved Kvirinalet og det ved Vatikanet akkrediterede, Ministre og Deputerede, Saisonens fejrede Skjønheder, de fremmede Koloniers mest fremragende Personligheder, berømte Kunstnere — dem alle møder man paa Monte Pincio. Stundom kan man endog gjennem Vinduerne i en tæt lukket, tung Kareth faae et Glimt at see af en Kardinal, men de ere nu blevne sjeldne imod i »den gode gamle Tid«.

Solen synker, Skyggerne blive længere, de lette Skyer i Horisonten farves mere og mere rosenrøde Kun nogle faa Skridt bort fra Mængden, og vi staae paa den høje, brat afskydende Terrasse, der vender ud imod Piazza del Popolo. Mod Nord og Vest aabner der sig her det herligste Panorama over den evige Stad og vidtstrakte Partier af dens Omegn. Dybt under vore Fødder ligger Pladsen med dens mægtige Obelisk og de vandsprudende Løver, med de symmetriske Kirkebygninger og Halvkredsen af de mørke Cypresser. Tilvenstre udbreder sig hele den store By, et bølgende Hav af Bygninger, Taarne og Kupler, af hvilke enkelte let gjenkjendelige hæve sig frem: Pantheons Blytag, St. Paulus paa Marc Aurels Søjle og St. Peder paa Trajans-Søjlen, Taarnet paa Capitolium og Kirken Aracelis brede Murflade, Cypresserne paa Palatinerbjerget, det svære, rødlige Taarn, som i Folketroen er knyttet til Neros Navn, Kvirinalets massive Fløje. Ligefor os, langt hinsides Pladsen og paa den anden Side af Tiberen, løfter sig majestætisk Peterskirkens vældige Kuppel med de to mindre Sidekupler. I Vintermaanederne gaaer Solen ned

lige bag denne Kuppel, hvis mørke Linier da tegne sig paa en Baggrund af straalende Guld og ildbræmmede Skyer. Tæt ved den er Engelsborgs runde Taarn med Bronce-Englen. Følger Øjet denne Linie af Højderne hinsides Tiberen, standser det ved Klosteret San Pietro in Montorio, ved Façaden af Acqua Paola, og over denne ved Pinierne i Villa Doria Pamphili. Tilhøjre strækker sig Terrænet fra Porta del Popolo til Ponte Molle, indfattet af et Højdedrag, der imod Syd afsluttes af Monte Mario*), hvor den enestaaende Pinie i Haven foran Villa Mellini tegner sin Krone imod Horisonten. Lige imod Nord, umiddelbart ved den stejle Mur, som her indfatter Monte Pincio, ligger Villa Borgheses skyggefulde Park, og hinsides den følger et kuperet Terræn med lavere, tildels træbevoxede Fjeldpartier, som skjule Tiberen, og som gaae over i blaalige Fortoninger af fjerne Højder. Kold og fattig lyder denne Skildring i Ord, sammenlignet med det fængslende Skjønhedsindtryk, som Øjet modtager fra dette af Guderne benaadede Sted, og med det uforglemmelige Minde, som Tanken bevarer. Jo bedre man kjender Rom, jo mere man har lært at elske Rom, desto mere fængsles man ved Skuet fra Monte Pincios Terrasse, desto hyppigere drages man tilbage hertil, desto inderligere bliver Længselen efter endnu engang at kunne

*) Dette Bjerg, der danner et saa fremtrædende Led i mange romerske Prospekter, har Intet med Marius at bestille; det hed i gamle Dage *Clivus Cinnæ*, og den saakaldte *Via Triumphalis* førte hen over det, men efter en Sejr over Patricieren Crescentius i Aaret 998 kaldte den tydske Hær det *Mons Gaudii*, medens Romerne kaldte det *Mons Malus*, og ved en Forvanskning er deraf opstaaet det nuværende Navn.

mætte sine Øjne og fryde sin Sjæl ved dets rige Herlighed.

Ved Mørkets Frembrud lukkes Jernportene til Monte Pincio. Der har ofte været Tale om, at Haven skulde holdes aaben indtil henimod Midnat, og det er vist, at heroppefra vilde i mørke Aftener Rom med dets Melkevej af Gasblus yde et højst interessant Skue, for ikke at tale om det Fortryllende ved en Maaneskinsbelysning. Men Planen er hidtil strandet paa den betydelige Udgift ved en tilstrækkelig Belysning og et fyldestgjørende Tilsyn; næsten hver ny Sindaco begynder med at optage Tanken paany og nyder i den Anledning en forbigaaende Popularitet, men tvinges snart til at lade den falde. Ved Solopgang aabnes imidlertid Passeggiataen atter, og det er et stort Spørgsmaal, om Monte Pincio ikke er allerskjønnest i de stille Morgentimer. Solen, der har løftet sig over Sabiner- og Albanerbjergenes Kjæde ude i den østlige Rand af Campagnaen, kaster da sit klare Lys hen over Peters-kuplen, Engelsborg og hele den vestlige Højderække, som begrændser Horisonten. Luften er saa velgjørende frisk. Imellem Sirentræerne, de mørke Stenege, de slanke Palmer og de tætte Aloebuske funkler Duggen paa Blomsterne, Fontanernes Straaler plaske med melodisk Fald og spille i Solglandsen med en Regn af Diamanter, skyggefulde Partier af Træer og Buske indbyde til Hvile. Midt i Anlæget knejser den Obelisk, som Kejser Hadrian indviede til sin begrædte Yndling Antinous. Et stort Bassin er prydet med en Marmorgruppe, i et andet, bedækket med rige Bladplanter, er der indrettet et sindrigt Hydrokronometer, et Vanduhr, hvis Bevægelser reguleres ved Vand-

straaler, der vexelvis nedtynge kunstige Blomsterbægere. Paa begge Sider af de sig slyngende Veje gjennem Anlæget er der imellem Laurbærbuske opstillet henved et hundrede Marmorbuster af Italiens berømteste Mænd, af Politikens, Videnskabens, Kunstens og Poesiens Heroer fra Oldtiden lige til vore Dage, nogle af dem Kunstværker af ikke ringe Værd, og det har sin Interesse at gjennemstudere dette Pantheon. Partilidenskaberne have ogsaa her fundet en Tumleplads; Cæsar og Macchiavelli, Petrarca og Raphael, Boccaccio og Cimarosa have Alle kunnet enes om, men da den italienske Regering opstillede Buster af Giordano Bruno og Arnold af Brescia, kom den katholske Fanatisme i Bevægelse, og flere Gange hændte det, at man om Morgenen fandt disse og andre »Kjættere« styrtede ned fra deres Fodstykker.

Lige udenfor Porta del Popolo, umiddelbart under den stejle Mur, som imod Nord indfatter Monte Pincio, ligger Villa Borghese, en udstrakt Park med mægtige Alleer, brede Kjøreveje og hele Skovpartier, der omfatte vide Sletter. Med stor Liberalitet er denne Park af Borghesernes rige Slægt aabnet for Publikum, og den er en af Roms mest besøgte Promenader, den daglige Corso tager sædvanlig her sin Begyndelse. Villaen ligger lavt, der er ikke fra den store Udsigter, den har sin Skjønhed i sig selv. Der er noget Alvorligt og Højtideligt over Villa Borghese, de mørke Pinier og Stenege give den især ved Efteraarstid et næsten melankolsk Præg, og den ægyptiske Pylon-Portal, hvorigjennem Hovedvejen fører, bidrager Sit til at forstærke Indtrykket. Et stort Hippodrom, hvis Arena er sænket ned i Jordsmonnet, bruges stundom til Folkefester,

men til dagligt Brug anvendes det til Boldtspil af den romerske Ungdom, og er man heldig, kan man her træffe at see Elever fra de gejstlige Seminarier hengive sig til denne Idræt, der kun daarlig passer med den lange Præstekjole; det er et pudsigt Syn, naar Snese af disse ellers saa alvorlige unge Mennesker tumle sig lystig mellem hverandre paa Grønsværet med den sorte eller røde Sottana højt opkiltret og samlet over den venstre Arm for ikke at genere i Løbet. Familien Borgheses Sommerpalads og den aflukkede Privathave optager et Hjørne af Parken, og til den modsatte Side ligger de Kjørendes sædvanlige Maal, det prægtige Vandspring med de fire Havheste. I Havens fjerneste Del er det saakaldte Casino, hvis Kunstskatte en Dag om Ugen ere tilgængelige for Besøgende. Ved Aarhundredets Begyndelse solgte Fyrst Camillo Borghese hele Familiens rige Samling af antike Kunstværker til sin Svoger, den første Napoleon, men saa rig er den romerske Jordbund paa Levninger af Fortidens Kunst, og saa udstrakte ere Borghesernes Besiddelser, at en ny Samling, næsten endnu rigere end den forrige, atter er bragt tilveje, og den har i det smagfulde Casinos elegante Sale faaet en Opstilling, der væsenlig bidrager til at forhøje dens Værd. Dens Pragtstykker ere en Anakreon, en dandsende Faun og et Juno-Hoved, men hvad de Fleste formodenlig bedst ville erindre, er Canovas Portræt-Statue af Pauline Borghese, Napoleons Søster og den nys nævnte Fyrst Camillos Gemalinde. Hun er fremstillet som Venus, hvilende halv nøgen og med ikkun et let Gevandt paa en Løjbænk; den noget letfærdige Dame skal, da man spurgte hende, hvorledes hun havde kunnet sidde Model for Kunstneren i en

saa let Dragt, have svaret: »Aa! Der var altid fyret godt i Kaminen!« — Den saakaldte »Raphaels Villa«, som engang hørte til Parkens Prydelser, blev ødelagt under den romerske Revolution i 1849, og kun nogle ubetydelige Ruiner ere blevne tilbage. Det er i Foraarstiden, at Villa Borghese udfolder sin egenlige Pragt og Tillokkelse. Mellem Alleerne og Grupperne af de eviggrønne Træer er der en Rigdom af Buske, som da staae bedækkede med det dejligste Blomsterflor, prangende i alle Farver og udsendende en balsamisk Duft, som den lette Brise fører helt op til Monte Pincios Højder. Hvad man selv i Vaaren savner — her som desværre næsten overalt i Italien — er Fuglesang. De fleste Sangfugle tye jo længere imod Nord for at bygge Rede og stifte Familie, og de faa, som vove at blive i Syden, efterstræbes saa vedholdende, at de snart forsvinde. En næsten trykkende Stilhed hersker allevegne, der sees intet andet Levende af Dyreverdenen end de vevre, smaragdglindsende Firben, som smutte fra den ene solbeskinnede Plet til den anden og halvt nysgjerrige, halvt ængstelige kigge frem fra deres Skjul.

Hinsides Tiberen, altsaa imod Vest, løfter der sig en anden Række Højder, som paa denne Kant indfatte Rom; de udgjøre i Forening Monte Gianicolo, det Bjerg, hvor Etruskerne havde deres faste Stade, og hvorfra de til sine Tider udøvede et Overherredømme over den af Latinerne og Sabinerne beboede By paa Palatinerbjerget og Capitolium. *Mons Janiculus* strækker sig fra Vatikanet næsten i ret Syd; dets stejle Skraaninger skyde ned imod den smalle Slette ved Floden. I gamle Dage var det et møj-

sommeligt Arbejde at komme op paa Højderyggen; til San Onofrio, helliget ved Mindet om Tasso, og til San Pietro in Montorio, hvorhen Sagnet forlægger Apostelens Martyrdød, kunde man kun komme ad stejle og besværlige Veje, næsten ufarbare for Vogne. Nu er dette helt anderledes. Pladsen om San Pietro in Montorio og det nærliggende Acqua Paola er forvandlet til smagfulde Blomsteranlæg, og brede Kjøreveje føre i magelige Svingninger fra Flodbredden op til Højden. Den eneste Ulempe, som er bleven tilbage fra gamle Dage, er den store Sværm af Tiggere; det er, som om alle Roms Krøblinger og Vanføre havde sat hinanden Stævne herude paa de Dage, hvor Eftermidags-Corsoen efter gammel Skik gaaer ad denne Kant, og da Vognene maae kjøre i Skridt paa Grund af den bratte Stigning, kunne de trods Krykker og Træben forfølge dem saa længe, at man tilsidst giver efter for deres udholdende Paatrængenhed for uforstyrret at kunne hengive sig til Nydelsen af det skjønne Panorama, der med hver Bøjning i større Pragt aabenbarer sig for Blikket. Naar man omsider har naaet Terrassen foran den arkitektoniske Dekoration, fra hvis brede Nischer de tre mægtige Vandstrømme brusende fosse ned i det rummelige Bassin, og foran Trappen til Klosterkirken, ligger hele Rom udbredt for Tilskuernes Fødder. Overblikket er herfra endnu friere og fuldstændigere end fra Monte Pincio. Fra Peterskirkens Kuppel helt tilvenstre i Billedet indtil Kirken San Paolo udenfor Murene langt tilhøjre ude ved en Bugtning af Tiberen i den flade Slette brede sig Roms Kirker, Paladser, tæt bebyggede Kvarterer og øde Ruiner, en umaadelig Strækning, der i det første Øjeblik gjør et overvældende og forvirrende

Indtryk. Det varer imidlertid ikke længe, førend bekjendte Enkeltheder dukke frem af Massen. Monte Mario og Villa Mellini med Pinien, som tegner sig imod den blaae Luft; Engelsborg med Bronce-Engelen; Kuplerne paa Piazza del Popolo; Terrassen paa Monte Pincio, nedenunder denne Kuplen af Santa Agnese paa Piazza Navone og den elegante Loggia paa Palazzo Farnese; Villa Medici og Trinità de' Monti; den høje Kuppel af San Andrea della Valle og over den Pinierne i Villa Ludovisi; Kvirinalpaladsets brede Fløje; den nøgne Gavl af Kirken Araceli med Capitoliums Taarn samt mellem dem Santa Maria Maggiores to Kupler og slanke Taarn; de tre Buer af Constantins Basilika paa Forum og Coliseos Ring med den skraanende Støttemur; Cypresserne i Villa Mills' Have paa Palatinerbjerget og over dem San Giovanni in Laterano med de fritstaaende Statuer; den ensomme San Stefano Rotondo og Villa Matteis Façade; den paladsagtige Tobaksfabrik med dens Søjleportal; Cecilia Metellas Grav ved den appiske Vej ude i Campagnen; Porta San Paolo med Cestius-Pyramiden og den protestantiske Kirkegaard; Potteskaårsbjerget Monte Testaccio med det høje Kors; et langt Stykke af den gamle aurelianske Mur; endelig, lige nedenfor San Paolo udenfor Murene, den moderne Jernbanebro over Tiberen. Hinsides dette omfattende Panorama af den evige Stad breder sig den vidtstrakte, grønne Campagna, hvis yderste Rand imod Øst dannes af de tjerne Bjerghøjder; efter det enestaaende Monte Soracte følge Monte Leonessa, Monte Gennaros høje Spids, de blaanende Sabinerbjerge med Tivoli og Palestrina som lysende Punkter, en enkelt Sneetop af Volskerne og endelig den mørke Række af Albanerbjergene med Rocca

Priora, Frascati, Marino og Castel Gandolfo, overragede af Monte Cavos høje Pyramide. Ved Solnedgangen ligger denne herlige Indfatning af Billedet i et Hav af Lys og glødende Farver.

Gregorovius bruger etsteds det Udtryk, at efter det vestromerske Riges Undergang og under den Syndflod af Barbari, som i de følgende Aarhundreder udgjød sig over Verden, ragede Rom frem »som den menneskelige Civilisations Ararat«. Faa Steder føler man mere det Slaaende i denne Lignelse end paa Terrassen foran San Pietro in Montorio. Mere end een Gang i disse mørke Aarhundreder brød Ødelæggelserne frem med ustandselig Vælde, kuldkastede Alt, hvad mange Slægtfølger havde opbygget, og truede hele Menneskeslægtens aandelige Liv med Tilintetgjørelse, men hver Gang frelstes endnu i det hellige Rom en Civilisationens Ark, og fra den udgik atter først en Krigens Ravn, saa en Due med Troens Olieblad, indtil omsider en ny Literatur, en ny Kunst, et nyt Liv bredte sig over den hærgede Verden fra dette Frelsens Sted. Ingen Plet paa Jorden har gjennemgaaet saa forfærdelig vexlende Skjæbner. Verdens største Drama er foregaaet paa den Skueplads, vi have liggende for vore Fødder. Fra den glimrende Periode i Republikens sidste Dage og Kejserdømmets første Aarhundreder, hvor Rom maa have talt over to Millioner Indbyggere og har udfoldet en Pragt, hvorom vi nu neppe kunne danne os en Forestilling, sank Byen med rivende Hurtighed; allerede i det fjerde Aarhundrede efter Christus var den kun en Skygge af sig selv, og allerede længe før det vestromerske Riges Fald havde den ophørt at være Kejserens Residens. Da Totila i Aaret

546 havde indtaget Rom, var der ifølge Procopius kun 500 Mennesker tilbage, alle de øvrige vare myrdede, udvandrede eller døde af Sult; og da den barbariske Erobrer Aaret efter forlod Rom, udjog han selv disse sidste elendige Beboere, saa at Byen stod fuldstændig tom i 40 Dage, intet menneskeligt Væsen fandtes mere i den engang saa folkerige Stad, kun Ulve og Ræve tumlede sig imellem Ruinerne og Brandtomterne og levede højt paa de stinkende Aadsler. Det var fra Christendommen og Pavedømmet, at Frelsen og Gjenfødelsen udgik, men forfærdelige vare de Kampe, som maatte udstaaes, og tungt faldt Hjemsøgelsen paa den evige Stad, dyrt maatte den betale den store Opgave, som den omsider løste. Lange Tidsrum af Roms Historie ere indhyllede i et Mørke, som det aldrig vil lykkes den videnskabelige Forskning at gjennemtrænge. Andre Perioder af Middelalderen kjendes igjennem Krønikernes naive Skildringer, og navnlig have vi i de saakaldte »Graphia« og »Mirabilia«, der vare Datidens Rejsehaandbøger, detaillerede Beskrivelser af de dengang endnu bevarede Oldtidslevninger og af det sælsomme Skue, som Byen frembød, efterat Kirken, de adelige Slægter og Borgerskabet havde gjort den til Valpladsen for deres blodige indre Stridigheder. I Midten af det trettende Aarhundrede var enhver større Bygning, enhver Ruin forvandlet til en Fæstning; der taltes mere end 300 adelige Kasteller, de fleste opførte paa gamle Triumfbuer, Templer og Theatre; paa de udstrakte Mure fandtes andre 300 Taarne; regnes hertil endnu de 300 Kirker, som dengang stod, har man dengang fra San Pietro in Montorio kunnet oversee henved tusinde Taarne. Alene den energiske Senator Brancaleone lod 1257 nedrive mere

end 140 Taarne paa adelige Borge, af hvilke et stort Antal vare byggede paa Oldtidslevninger, og mangt et værdifuldt Monument fra Roms bedste Tid blev derved uopprettelig ødelagt. Efter mange Svingninger, efter uhyre Tab ved Pest, Hungersnød, Borgerkrige og fjendlige Erobringer frembryder Renaissancetiden med dens Gjenopblomstren af Videnskab og Kunst; Rom er atter, skjøndt efter en langt mindre Maalestok, et Rigdommens og Pragtens Hjem. Men Ulykkerne ere endnu ikke udtømte. I 1527 er den store Plyndring, og Pavestaden synker under Leo X med Eet fra 85,000 Indvaanere eller endnu mere til 32,000, hvortil der svarer en endnu større Tilbagegang i Velstand. I den By, som nu ligger for os, lever der mellem 250 og 300,000 Mennesker, et større Antal end paa noget Tidspunkt siden Kejsertiden, og dog kun en ringe Del af det, som fandtes i den i Oldtidens stolte Dage. Men dens Skjæbne er ej heller hermed udtømt: *Roma vetusta fui, sed nunc nova Roma vocabor!*

Ved Acqua Paola ere vi ganske nær ved Stadsmuren og Porten San Pancrazio, der paa omtrent det højeste Punkt af Mons Janiculus fører ud i det Frie. Ogsaa her er der en Jordbund, rig paa historiske Minder, de yngste af disse fra Aaret 1849. Efter Mordet paa Grev Rossi den 15de November 1848 og Overfaldet paa Kvirinalet, hvorved Pius IX var bleven tvungen til at tage et demokratisk Ministerium, havde Paven søgt sin Frelse i Flugten; i Kvindedragt og i den bayerske Gesandts Vogn var han den 25de November flygtet til Gaeta, og dette gav Signalet til en provisorisk Regering, som indkaldte en Notabelforsamling og den 6te Februar 1849 proklamerede den romerske Re-

publik. Efter Piemonts Nederlag ved Novarra, da alle italienske Forhaabninger syntes knuste, gik Styrelsen af den unge Republik over til et Triumvirat med uindskrænket Magt, i hvis Spidse stod Giuseppe Mazzini, den store Agitator og Konspirator, der her for første og for sidste Gang fik Lejlighed til at vise sine Evner som Leder. Kun kort var den Frist, som levnedes Triumviratet. Louis Napoleon, som faa Maaneder i Forvejen var valgt til den franske Republiks Præsident, ansaae det for nødvendigt at give de konservative og katholske Interesser en Garanti ved at gjenindsætte Paven paa den forladte Throne, og allerede den 24de April ankrede udenfor Civita Vecchia en fransk Flaade med en Hær under General Oudinot. Roms Forsvar lededes væsenlig af Garibaldi, og det var ved Porta San Pancrazio, at Hovedkampen stod. Den gik i Begyndelsen Franskmændene imod, de blev slaaede tilbage til Civita Vecchia og maatte rekvirere Forstærkning fra Hjemmet, medens de indgik en Vaabenstilstand med den lille romerske Hærstyrke. Imidlertid trak Skyerne sammen fra alle Sider imod Republiken: Spanierne landede ved Tiberens Munding, Neapolitanerne besatte Velletri, Østerrigerne rykkede frem imod Bologna, og for ikke at lade Andre plukke Sejrens Frugter brød Franskmændene Vaabenstilstanden paa dens sidste Dag. Den 3die Juni fornyede de deres Angreb, tre Gange blev de kastede tilbage, men de havde besat de udenfor Muren liggende Villaer, og herfra begyndte de, til Trods for alle de fremmede Gesandters Protester, et Bombardement paa Rom, efter hvilket de atter forsøgte en Storm, og nu paafulgte en blodig ti Timers Kamp, indtil Oudinot omsider gjorde sig til Herre over det saakaldte

Vascello di Francia, et Terrænafsnit tilhøjre for Vejen, hvor vi kjøre, og dermed tillige over Garibaldis Skandser. Rom kapitulerede den 3die Juli 1849, Mazzini og Garibaldi drog bort med en Skare paa 6000 Mand, den Første for i Schweiz at gjenoptage sine Konspirationer, den Sidste for i Sydamerika at forberede sig paa den store Opgave som Fædrelandets Befrier. Over de faldne Republikanere er der først for nylig rejst et Minde; til Ære for de franske Officerer og Soldater, som her offrede deres Liv, har der længe i Villa Doria Pamfilis Have pranget et pragtfuldt Monument. Under Bevægelserne i 1867, da det pavelige Regimente var saa alvorlig truet af Garibaldis Friskarer, blev Porta San Pancrazio tilmuret, og den vedblev at være lukket i lang Tid derefter.

Ad denne Vej gaaer nu to Dage om Ugen den fashionable Kjørsel til Villa Doria Pamfilis herlige Park, som da staaer aaben for Fodgængere og for tospændige Vogne, medens alle Enspændere maae standse ved Indkjørselen. Villaen ligger paa den vestlige Skraaning af Monte Gianicolo; den udstrakte By nede ved Tiberfloden er herfra helt skjult, kun paa enkelte høje Punkter har man over den murede Vandledning, der fra Bracciano-Søen fører Vandet til Acqua Paola, og som danner Parkens Grændse, en begrændset Udsigt til Peterskirkens Kuppel. Den fyrstelige Sommerbolig ligger omgiven af et Haveanlæg i den stive italienske Stil med prangende Blomsterbede, buxbomindfattede Terrasser, Marmorfontaner, Kanaler og Smaaøer. Kun en særlig Permesso giver Adgang til dette Kasino og til det ret interessante Columbarium, en gammel Begravelsesplads, der er opdaget i Nærheden. Men det er den frie

Park, som udgjør den egenlige Tillokkelse ved Villa Doria Pamfili, og Kjørevejen er slynget med saa megen Kunst, at det ikke store Terræn gjør Indtrykket af at være langt betydeligere, end det i Virkeligheden er, og man seer ud over et vidtstrakt, bølgende Landskab imod Syd og Vest. Det smukke Pampas-Græs med sine sølvglindsende Fjerbuske paa de slanke Stængler groer her i en Fylde som neppe noget andet Sted; skyggefulde Skovpartier vexle med maleriske Veje langs brede Vandløb, og i Efteraarstiden spiller Trævæxten i en Rigdom af Farvetoner, medens Vaaren bedækker de store Sletter med et broget Tæppe af de yndigste Blomster. Paa Randen af en Eng knejse mægtige Pinier, og her samles ved Solnedgangen alle Krager og Raager fra hele Roms Omegn, kredse i mørke Hærskarer omkring i Luften og samles tilsidst til en højrøstet, pluddrende Generalforsamling i de højeste Trætoppe.

Hjemtouren fra Villa Doria Pamfili kan hensigtsmæssig lægges langs med Stadsmurens Vindinger imod Syd og derpaa ned ad Skraaningen til Porta Portese, igjennem hvilken man forbi det høje og skumle Ospedale di San Michele, nu væsenlig et Varetægtsfængsel for Forbrydere, kommer langs Tiberen til Ponte Rotto og dermed atter befinder sig i Hjertet af det befolkede Rom.

AFSKED.

Disse Skildringer fra Rom ere voxede op til et Omfang, som langt overstiger Forfatterens foreløbige Beregninger. Ethvert af de behandlede Emner er saa rigt og fører uvilkaarlig ind paa Skildringen af saa mange historiske Reminiscenser, at Bladene flyve hen ligesom Dagene under et Ophold i Rom. Der vilde endnu være saa Meget at fortælle om og beskrive. Palatinerbjerget med dets rige Minder, lige fra Levningerne af det *Roma quadrata*, som Romulus byggede, til Caligulas stolte Kejserborg, Flaviernes Palads og de under Septimius Severus rejste kolossale Konstruktioner. Kirkefesterne, som endnu trods de foregaaede Forandringer spille en saa væsenlig Rolle i Roms offenlige Liv, de snart pompøse, snart naive gejstlige Højtideligheder, som i en næsten uafbrudt Række udfylde Kirkeaaret. Det øde, drømmerige Aventinerbjerg med dets halvt forladte Kirker, Klostre og landlige Villaer. Det nye Rom, en hel Stad, som rejser sig paa Esquilinerbjergets Tomter for at give Hjem til de italienske Regeringsmyndigheder og den indvandrede Befolknings mange Tusinder. Santa Maria Maggiore, Hjemmet for den officielle Mariadyrkelse i den

katholske Kirke og Skuepladsen for saa mangt et verdenshistorisk Optrin i de følgende Aarhundreder. Santa Cecilia, San Teodoro, Santa Maria in Via Lata, San Lorenzo og San Paolo fuori le mura og saa mange andre af Roms Kirker. Den vidtstrakte Campagna med dens utallige Ruiner fra Oldtiden og Middelalderen. Katakomberne med deres uudtømmelige Skatte, som nu drages frem for Dagens Lys og anskueliggjøre en Tidsalder, der hidtil har været begravet i det dybeste Mørke. Albanerbjergene med deres talrige Byer, enhver præget af sin Ejendommelighed, lige fængslende ved Naturens Skjønhed og ved Levningerne fra svundne Tider. Disse og endnu flere Themaer vilde have frembudt et rigt Stof for fortsatte Skildringer.

Og ved Siden heraf er der endnu et omfattende Emne, som det i højeste Grad vilde have interesseret mig selv at behandle, og som vistnok ogsaa, hvor lidet jeg end kunde gjøre Fordring paa at besidde Betingelserne for en udtømmende og i alle Retninger fyldestgjørende Skildring, vilde have tiltalt Læserne. Det er Brydningen imellem det Gamle og det Nye i det gjenfødte Italiens Hovedstad, Kampen imellem Kirkens foreløbig besejrede Magt og det konstitutionelle Kongedømme med dets lidenskabelige og alle Diger oversvømmende Frihedstrang, med dets store ideale Formaal og dets mange svage Sider. Reaktionen og Fremskridtet, Klerikalismen og Internationalismen, Overtroen og Vantroen, et forstenet Aristokrati og det i Utopier hildede Demokrati, italiensk Nationalisme og kosmopolitisk Katholicisme, Scepter og Tiara føre i Rom en Kamp, som har Betydning langt

ud over Italiens Grændser. Alles Øjne skue hen til Rom og følge med Spænding Begivenhedernes Udvikling, thi endnu gjælder, om end ikke i fuldt den samme Udstrækning som i Middelalderen, det gamle Ord: *Velimus, nolimus, enim rerum caput Roma erit.* Italiens politiske Fremtid er et europæisk Spørgsmaal, men den katholske Kirkes Fremtid berører hele Verden, og i den Stilling, hvori de to Magter for Øjeblikket staae til hinanden, kunne de ikke blive, der maa findes en *modus vivendi,* og denne forudsætter med absolut Nødvendighed en vis, om end begrændset verdslig Uafhængighed for den hellige Stol. Pavens Magt over hele den katholske Kirke kan i Længden ikke bevares under en ydre Afhængighed af den italienske Stat; hans Rige kan være lille, men over det maa han være souveræn Herre, han kan ikke nøjes alene med Aandens Verden. Skarpsindige Tænkere, hvis Sympathier staae fuldt paa det gjenfødte Italiens Side, hylde den Mening, at Rom som Italiens Hovedstad ikke kan være den endelige Løsning af Spørgsmaalet, og jeg vedkjender mig at helde til denne Anskuelse. For at motivere den maatte man imidlertid komme ind paa en Skildring af Roms og Italiens sociale Tilstande, af Stemningen i de forskjellige Samfundslag, af Parlamentet, Ministeriet, Pressen, de offenlige Forsamlinger; man maatte paavise, hvilke betænkelige Udskejelser Frihedslivet alt har medført, og hvilke reaktionære Kræfter der ruster sig til at drage Fordel af de begaaede Fejl. Der vilde her være Stof til en hel Bog for sig.

Det koster næsten ligesaa stor Anstrengelse at rive sig løs fra Sysselsættelsen med Erindringer fra Italien og dets Hovedstad som at afbryde selve Opholdet i Rom. Enhver,

hvem det har været forundt at tilbringe en samlet, rolig Tid i den evige Stad, helliget til Studier af de store Forfattere og til Beskuelse af dens Minder, til Arbejde og Nydelse, vil vide, hvilken fængslende og bedaarende Magt dette Liv udøver over Sindet. Det er Faren ved et længere Ophold i Rom, at det frister saa stærkt til at glemme Virkeligheds-Livet og dets praktiske Krav for at give sig hen til den Skjønhed og Poesi, som her i saa rig Fylde ombølger Sjæl og Sandser. Hvor herligt at kunne blive her og henleve sine Dage under drømmende Fordybelse i svundne Tider og glad Hengivelse til Øjeblikkets Nydelse! Det kræver en Anstrengelse at bryde med dette Liv og atter indordne sig under Virkelighedens praktiske Krav i det fjerne Hjem. Den maa gjøres og bliver gjort, men Afskeden fra Rom er altid tung. Ingen, der har forstaaet og lært at elske Rom, drager derfra uden at istemme den veemodige Afskedshilsen, som allerede i et af Middelalderens første Aarhundreder en Digter sendte til Byen paa de syv Høje:

Non possum sicca dicere luce: Vale!

Indhold af 2den Del.

Rettelser.

I, S. 33, Lin. 5 f. n. »Fauna«, læs: »Flora«.

I, S. 142, Lin. 14 f. o. »Snart syv Aarhundreder«, læs: »Snart sex Aarhundreder«.

I, S. 147, Lin. 15 f. n. »firsindstyveaarig«, læs: »halvfemsindstyveaarig«.

I, S. 177, Lin. 4 f. o. »Cistercienserkloster«, læs: »Karthaüser-Kloster«.

I, S. 294, Lin. 6 f. o. »Cisterciensene«, læs: »Karthaüserne«.

I, S. 364, Lin. 14 f. o. er efter Ordet »Bonifaziostrædet« udfaldet: »og til Strædet«.

I, S. 367, Lin. 12 f. o. »en fuldendt Hykler«, læs: »en mere fuldendt Hykler«.

II, S. 138, Lin. 1 f. o. »blev paabegyndt af Nero og fuldførtes under Claudius«, læs: »indviedes under Nero, men var udført under Claudius«.

